

SOSYAL BİLİMLERDE SÜRELİ YAYINCILIK-2006 I. ULUSAL KURULTAY BİLDİRİLERİ

- * Sosyal Bilimler Veri Tabanı
- * Türkiye’de Sosyal Bilimler ve Süreli Yayıncılık
- * Dergi Editörlüğü ve Hakemlik Sistemi
- * Araştırma ve Yayın Etiği
- * Bilimsel Makale ve Yayın Nitelikleri
- * Sosyal Bilimler Süreli Yayınlarında Bilim Dili Sorunu
- * Akademik Yükseltme ve Atamalar Açısından Süreli Yayıncılık

ISBN: 975 - 403 - 404 - 4

Editör
Prof. Dr. Kasım Karakütük

Ankara, Kasım 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	V
Açılış Konuşması	1
ULAKBİM Müdürü Prof. Dr. Cem Saraç	
Sosyal Bilimler Veri Tabanı	3
Uzm. Nuray Demirkol	
I. OTURUM:	
TÜRKİYE'DE SOSYAL BİLİMLER VE SÜRELİ YAYINCILIK	9
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Korkmaz Alemdar	
Sosyal Bilimler Veri Tabanı Çalışmalarında Tarihsel Perspektif	11
Prof. Dr. Korkut Boratav	
Türkiye'de Sosyal Bilimler Alanındaki Bilimsel Süreli Yayınlarla İlgili Sorunlar	17
Prof. Dr. Taner Timur	
Açık Erişim: Bilimsel İletişim ve Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Üzerine Etkisi	23
Prof. Dr. Yaşar Tonta	
Türkiye'de Açık Arşiv Çalışmaları ve Ankara Üniversitesi Örneği	33
Doç. Dr. Doğan Atılğan	
II. OTURUM:	
DERGİ EDITÖRLÜĞÜ VE HAKEMLİK SİSTEMİ	41
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Kasım Karakütük	
Eğitim İle İlgili Uluslararası Bilimsel Dergilerde Yayın Yapma Süreci: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri	43
Doç. Dr. Sinan Olkun	
Hakem ve Jüri Sistemlerinde Aleniyet	49
Prof. Dr. İzzettin Önder	
Türkiye'de ve Dünyada Dergi Editörlüğü ve Hakemlik Sistemi	53
Doç. Dr. Nazmi Kozak	
Eğitim İle İlgili Süreli Dergilerde Hakemlik ve Sorunları: "Eğitim Araştırmaları Dergisi Örneği"	63
Yrd. Doç. Dr. Ali Ekber Şahin	
III. OTURUM:	
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ	69
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Gürbüz Erginer	
Sosyal Bilimlerde Araştırmadan Yayına Etik Değerler	71
Prof. Dr. İnanç Aydin	
Bilimsel Pratikte Etik Sorunların Toplumsal Birkaç Yönü	81
Prof. Dr. Mehmet C. Ecevit	

	Sayfa
Araştırma ve Yayın Etiği	89
Prof. Dr. M. Tuba Ongun	
Bilimsel Makale Yazma Etiği: Eleştirel Gözlemler	95
Prof. Dr. Mustafa Erdoğan	
IV. OTURUM:	
BİLİMSEL MAKALE VE YAYIN NİTELİKLERİ	99
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Aydan Balamir	
Buluşsal Arayış ya da Sav: Bilimsel Makale Niteliği Üzerine Düşünceler	101
Prof. Dr. A. Selami Sargut	
Sosyal Bilim Araştırmalarında Yöntem Sorunu	113
Doç. Dr. Şener Büyükoztürk – Yrd. Doç. Dr. Ömer Kutlu	
V. OTURUM:	
SOSYAL BİLİMLER SÜRELİ YAYINLARINDA BİLİM DİLİ SORUNU	123
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Erdinç Sayan	
Bilim Dili ve Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarımı	125
Prof. Dr. İclâl Ergenç	
Sosyal Bilimlerde Yabancı Dilde Yayın Yapma ve Sorunları	129
Prof. Dr. M. Osman Toklu	
Bilimsel Söylem ve Özellikleri	133
Doç. Dr. Leylâ Subaşı Uzun	
VI. OTURUM:	
AKADEMİK YÜKSELTMELE VE ATAMALAR AÇISINDAN SÜRELİ YAYINCILIK	141
Oturum Başkanı: Doç. Dr. Recep Boztemur	
Sosyal Bilimler Alanında Yükseltmeler Konusunda Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nun Yaptığı ve Yapması Gereken Çalışmalar	143
Prof. Dr. Adil Türkoğlu	
Yurtdışı Sosyal Bilimler Dergilerinde Yayın Süreci	149
Doç. Dr. İsmail Güven	
Akademik Yükseltmeler ve Atamalar Açısından Akademik Yayınların Anlamı ..	165
Ar. Gör. Binali Tunç	
VII. OTURUM:	
KURULTAYIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KAPANIŞ	179
Türkiye Sosyal Bilimler Endeksini Geliştirirken Kurultayın Değerlendirilmesi ve Kapanış	181
Prof. Dr. İlhan Tekeli	
I. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı'ndan Gözlemler, Değerlendirmeler, Öneriler	189
Prof. Dr. Yıldız Ecevit	
KURULTAY PROGRAMI	197

ÖNSÖZ

Türkiye’de Atatürk’ün başlattığı bilimsel atılımlar ve bilimin kılavuz olması ile ilgili görüşleri, Cumhuriyet döneminde bilimsel gelişmenin, aynı zamanda sosyal bilimlerin gelişmesinde itici gücü oluşturmuştur. Geçerliliği kanıtlanmış bilgiler bütünü olarak da tanımlanan bilim ile toplumla ilgili konuları bilimsel yöntemle inceleyen sosyal bilimlerin gelişmesinde en önemli noktalardan birisi bilimsel tartışma, diğeri çalışmaların yayınlanmış olmasıdır. Bir düşüncenin, bir gözlemin, bir araştırmanın yayınlanması, bilimsel süreçte çok önemli bir adımdır; çünkü, böylece ilgililerle paylaşılmış olur. Ayrıca bilimsel tartışma bu yazılı metin üzerinde yapılır. Sözlü açıklamalar eleştirildiğinde, bunu söyleyenlerce o anlamda söylenmediği belirtilebilir. Öyle söylediğine ilişkin bir kanıt olmadığı için, bilimsel bir tartışma yapılamaz. Yazılı bir metinde yer alan bilgiler geçerli ise, herkesçe kabul görebilir. Değilse, bu konuda görüşleri, kanıtları olanlar da bunu yayımlarlar; böylece bilimsel tartışmayla gerçekler bulunabilir ve sonuçta bilimsel gelişme sağlanabilir. Türkiye’de 2000’li yıllardan önce sosyal bilimler alanında üniversite içinde özellikle asistanlarca (araştırma görevlilerince) yazılan makaleler birlikte çalıştığı hocanın (profesörün, doçentin) bilgisi ve onayı ile kürsü (anabilim dalı) başkanının olurundan geçerek Fakültenin Yayın Kuruluna gönderiliyor ve buradaki inceleme ve gerekiyorsa düzeltmelerden sonra yayımlanıyordu. Profesörler ve doçentlerin makaleleri ise, kürsü (anabilim dalı) başkanının olurundan sonra yayımlanmak üzere Fakülte Yayın Kuruluna gönderiliyordu. Buradan da anlaşıldığı gibi, 2000’li yıllardan önce yayımlanan akademik dergilerin kapağında hakemli bir dergi olduğu yazılmamış ya da editörler kurulu belirtilmemiş olsa da bu süreçler işliyordu. 2000’li yıllardan sonra özellikle akademik yükseltmelerde, adayların yayınlarının hakemli dergilerde yayımlanmış olmasına verilen puanlarla ilgili kabul edilen yeni ölçütler, dergilerde hakem, editör, yayın kurulu, danışma kurulu gibi kavramları ön plana çıkardı. Bunu, uluslararası indekslerin oluşturulması da etkiledi. Üniversite dışında dergicilik ve yayıncılığın giderek artması, öğretim elemanlarının üniversite dışında da makalelerini yayınlamaya başlamalarına, bunun da editörlük, hakemlik gibi kurumlara etkisi oldu.

Bu etkiler, TÜBİTAK-ULAKBİM’de ulusal düzeyde veri tabanlarının kuruluş çalışmalarının başlamasına yol açmıştır. ULAKBİM çatısı altında Ulusal Tıp Veri Tabanı Kurulu, Ulusal Temel Bilimler ve Mühendislik Veri Tabanı Kurulu, Ulusal Tarım ve Biyoloji Veri Tabanı Kurulu ve son olarak Mayıs 2002’de Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu kurulmuştur. Diğer kurullar gibi, SBVT Kurulu’nun kuruluş amacı da kendi veri tabanında yer alacak olan Türkçe bilimsel dergilerin seçim ve değerlendirme ilkelerini oluşturarak dergilerin seçimi ve değerlendirilmesi sürecinde bu ilkeleri uygulamaktır. Kuruluş amaçları doğrultusunda sosyal bilimler alanındaki dergilerin bilimsel yönetime uygun çalışmalar yapması, hakemlik, editörlük ve yayın sürecindeki uygulamaların ölçütlerinin belirlenmesi ve ulusal bir veri tabanı kurulması çalışmalarını sürdüren SBVT Kurulu, Nisan 2006’da sosyal bilimlerde süreli yayıncılık konusunda ulusal bir kurultay düzenleme kararı alarak çalışmalarına başladı. I. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı, 2-3 Kasım 2006 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirildi. Kurultayda, açılış konuşmasını izleyen Sosyal Bilimler Veri Tabanının tanıtımını içeren bir bildiriden sonra, Türkiye’de Sosyal Bilimler ve Süreli Yayıncılık, Dergi Editörlüğü ve Hakemlik Sistemi, Araştırma ve Yayın Etiği, Bilimsel Makale ve Yayın Nitelikleri, Sosyal Bilimler Süreli Yayınlarında Bilim Dili Sorunu, Akademik Yükseltme ve Atamalar Açısından Süreli Yayıncılık, Kurultayın Değerlendirmesi ve Kapanış olmak üzere yedi oturum gerçekleştirilmiş; Kurultay açılış konuşması ve sunulan 23

bildiri bu kitapta yer almıştır. Bir konuşmacı konuşmasının yayımlanmasını istemediğinden konuşması kitaba konulamamıştır.

Bu Kurultay, sosyal bilimler alanında süreli yayıncılık konusunda bir ilki gerçekleştirmenin mutluluğunu yaşamamızı sağlamış, ayrıca daha sonraki kurultaylarda ele alınacak konulara da ışık tutmuştur. Kurultayın düzenlenmesinde sorumluluk almış olan SBVT Kurulu üyesi olarak, Kurultayın gerçekleştirilmesinde başta bildiri sunarak emeği geçen konuşmacılar olmak üzere, SBVT Kurulu üyelerine, ULAKBİM Müdürlüğü ve Uzmanlarına çok teşekkür ederim.

Bu yayının sosyal bilimler alanında yapılan bilimsel çalışma sürecine katkı getireceğini umuyor, sosyal bilimler alanında çalışma yapan öğretim elemanlarına, araştırmacılara, öğrencilere ve yayıncılara yarar sağlamasını diliyorum.

Ankara, Kasım 2006

*Prof. Dr. Kasım Karakütük
Editör
SBVT Kurulu (Eğitim Bilimleri) Üyesi*

Açılış Konuşması

Prof. Dr. Cem Saraç
ULAKBİM Müdürü
cem@ulakbim.gov.tr

Sayın Editörler ve Değerli Konuklar,

Dünyada tüm bilim alanlarında teknolojik gelişmelere paralel olarak hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Her alanda yürütülen bilimsel araştırmalar sonucunda ortaya çıkan yeni bilgilerin, diğer araştırmacılarla paylaşılması ve insanlık yararına kullanılması günümüzde bilginin değerini ve önemini daha da artırmıştır.

Bilimsel araştırmaların, varolan bilgilerimize katkıda bulunabilmesi, sonuçlarının okunup yararlanılabilmesi için en hızlı bir biçimde meslek topluluğuna ulaştırılması gerekmektedir. Bu noktada dergiler, araştırmacının bilgi alması kadar, bilgi vermesi sürecinde, bilimsel bilgiyi alanyazına (literatüre) dönüştürerek, iletişimin sağlanmasında büyük rol oynar. İnternet ve ağların hızla gelişmesi sonucunda bilimsel çalışmaların kullanıcılara ulaşması daha az zaman almakta ve paylaşım da artmaktadır.

Bilimsel çalışmaların araştırmacılara aktarılmasında büyük rol oynayan süreli yayınlar, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de çok hızla gelişim göstermektedir. ULAKBİM bünyesinde yürütülen ulusal veri tabanları çalışmalarına eksikliğinin hissedilmesi nedeniyle eklenen ve kısa sürede olgunlaşmaya başlayan Sosyal Bilimler Veri Tabanı'nın sosyal bilimler alanında ulusal süreli yayıncılığa katkısı büyüktür. Son yıllarda sosyal bilimlerdeki süreli yayınlarımızın kalitesindeki artış yadsınamaz. Ayrıca internet ve diğer ağların gelişmesi sonucunda dergilerin elektronik versiyonları ve de e-dergi sayısındaki artma eğilimi dikkat çekmektedir.

ULAKBİM, Ulusal Veri Tabanları çalışmalarının yanı sıra, ulusal bir kaynak olması açısından veri tabanları kapsamında yer alan dergilerin etki faktörlerini ve bu dergilerde yer alan çalışmalara yapılan yollamaları (atıfları) gösteren Ulusal Atıf Dizini çalışmalarını da yürütmektedir.

TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu'nca bu yıl ilki düzenlenen I. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı'nın başarılı ve verimli geçmesini diliyor, saygılarımı sunuyorum.

Sosyal Bilimler Veri Tabanı

Uzm. A. Nuray Demirkol
 ULAKBİM SBVT Kurulu Uzmanı
 nuray@ulakbim.gov.tr

Giriş

ULAKBİM, ülkemizde bilimsel araştırma etkinliklerine temel oluşturmak amacıyla Türkçe akademik dergileri içeren ulusal veri tabanları oluşturma çabalarını yürütmektedir. 1990'ların başından bu yana "Türk Tıp Veri Tabanı", "TÜBİTAK Destekli Projeler Veri Tabanı", "Mühendislik ve Temel Bilimler Veri Tabanı", "Tarım, Veteriner ve Biyoloji Bilimleri Veri Tabanı" çalışmalarını sürdürmekte ve bu veri tabanlarını Web üzerinden araştırmacıların erişimine açmaktadır. Ulusal veri tabanları ile araştırmacıların, uzmanlarca indekslenen akademik bilgi kaynaklarına daha etkin ve hızlı bir biçimde ulaşmaları hedeflenmektedir.

Sosyal Bilimler konusunda yayınlanan dergileri bibliyografik olarak derleyen bazı çalışmalar mevcuttu. Ancak elektronik ortamda taranabilir, özlü ve indekslenmiş bir veri tabanının eksikliği duyulduğundan, TÜBİTAK-ULAKBİM Müdürlüğü, Mayıs 2002 tarihinde Ulusal Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) oluşturma çalışmalarını başlatmıştır. ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı çalışmaları, veri tabanının kapsamına giren konularda, alanında uzman akademisyenlerden oluşan bir komisyon danışmanlığında yürütülmektedir.

Tarihçe

Temmuz 2002'de SBVT Kurulu'nun oluşturulmasının ardından dergilerle yazışmalar yapılmış ve Mart-Nisan 2003'te ULAKBİM'e ulaşan dergiler değerlendirme sürecine alınarak veri giriş ve indeksleme çalışmaları başlamıştır. Veri tabanı Temmuz 2004'de Web üzerinden kullanıcıların erişimine açılmıştır. Ayrıca makalelerin tam metinleri de ulaşılır hale gelmeye başlamıştır.

Eksikliği duyulan Ulusal Atıf İndeksi çalışmalarına da 2005 yılında başlanmıştır.

Konu Kapsamı

Sosyal Bilimler Veri Tabanı, Sosyal Bilimlerde 18 ayrı alan başlığı altında Türkiye'de yayımlanan süreli yayınları içermektedir. Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu'nca belirlenen konu kapsamı şu şekildedir:

- * Genel
- * Antropoloji
- * Arkeoloji
- * Coğrafya

- * Dil Bilim
- * Eğitim Bilimleri
- * Ekonomi ve İşletme
- * Felsefe
- * İletişim
- * Kamu Yönetimi
- * Kütüphanecilik ve Bilişim
- * Mimarlık
- * Psikoloji
- * Sanat Tarihi
- * Sosyoloji
- * Şehir Bölge Planlama
- * Tarih
- * Uluslararası İlişkiler

Dergi Seçim Ölçütleri

Veri tabanına giren dergiler uluslararası ölçünler (standartlar) doğrultusunda belirlenen “Dergi Değerlendirme Ölçütleri (Kriterleri)” uyarınca değerlendirilerek seçilmektedir. SBVT’ye kabul edilen ve gözlem sürecine alınan tüm dergiler veri tabanı ölçütlerine uygunlukları açısından düzenli olarak izlenmektedir.

Dergilerin, “ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı”na kabul edilebilmesi için Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu’nca belirlenen ölçütler (kriterler) aşağıda belirtildiği gibidir:

1. Dergi, Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) konuları kapsamında ve bilimsel içerikte olmalıdır.

2. Dergi, ilan ettiği periyotta düzenli olarak yayımlanmalıdır.

3. Dergi, SBVT’ye başvurduğu tarihte en az 2 tam yıldır yayımlanıyor olmalıdır.

4. Dergi, SBVT’ye dergi hakkında tanıtıcı bilgi içeren bir ön yazı ile başvuruda bulunmalıdır

5. Dergi sayıları, yayınlanması gereken tarihten itibaren en geç 6 ay içerisinde 2 basılı ve ULAKBİM tarafından belirlenen standart formata uygun 1 elektronik kopya halinde ULAKBİM’e gönderilmelidir.

6. Dergi, Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan ISSN numarası almış olmalı, ISSN numarası derginin dış kapağında sağ üst köşede ve iç kapağında yer almalıdır.

7. Dergide ayrıntılı ve bilimsel hakem raporuna dayalı bir değerlendirme sistemi olmalı ve yayın/danışma kurulu bulunmalıdır.

8. Her makale en az 2 hakem tarafından değerlendirilmiş olmalıdır.

9. Derginin hakemli bir dergi olduğu “...hakemli bir dergidir” şeklinde bir ibareyle iç kapakta belirtilmelidir.

10. Hakem ve/veya Yayın Kurulu Değerlendirme Raporları, Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu tarafından ilgili yıl içerisinde denetlenmesine olanak verebilecek şekilde saklı tutulmalıdır.

11. Dergide yer alan makaleler Türkçe ve yabancı dilde (İngilizce vd.) “başlık (title)” ve “öz (abstract)” içermelidir.

12. Makalelerde konuyu tanımlayan Türkçe ve yabancı dilde uygun, “anahtar kelimeler” bulunmalıdır.

13. Makalelerde kullanılan kaynaklar, makale sonunda “kaynakça” listesi olarak standart bir formatta verilmiş olmalıdır.

14. Dergide makale yazım kuralları belirtilmiş olmalı ve makaleler yazım kurallarına uygun yazılmış olmalıdır.

15. Derginin adı açık bir şekilde yazılmalı, yayın aralığı (periyod) ve yayın tarihlerine ilişkin bilgiler derginin iç kapağında belirtilmelidir.

16. Makalelerde, yazar adları ve çalıştığı kuruluş bilgileri açık ve doğru bir şekilde belirtilmelidir.

17. Derginin yazışma ve iletişim (tel ve e-posta) adresleri, editor, yayın kurulu bilgileri güncel olmalı ve dergide açık bir şekilde belirtilmelidir.

18. Dergilerde birleşik sayı basımı yapılmamalıdır. Yılda tek sayı basılan dergilerin birbirini izleyen yıllara ait sayı birleştirmesi değerlendirmeye alınmamaktadır. Yılda 2 ve üzeri sayı olarak basılan dergilerin birleşik basımları ise değerlendirme sürecine alınmakta, ancak birleşik basımın tekrar etmesi durumunda dergi veri tabanından çıkarılmaktadır.

19. Dergide yayın etiğine uyulmalıdır.

Elektronik Dergi Değerlendirme Ölçütleri (Kriterleri)

Elektronik dergilerin değerlendirilme ölçütleri de şöyledir:

1. Elektronik ortamda yayımlanan dergiler için de basılı dergiler için kullanılan değerlendirme ölçütleri geçerlidir. Buna ek olarak;

2. Derginin elektronik adresi (Web sayfası) erişilebilir ve kullanılabilir olmalıdır.

3. Elektronik derginin arayüzü kullanıcı dostu olmalı, hata mesajları ve erişim sorunları yaşanmamalıdır.

4. Elektronik dergide “arama/search” ve eski sayılar için arşiv alanları bulunmalıdır.

Rakamlarla SBVT

SBVT’ye kabul edilmiş dergi sayısı 88’dir. Toplam 5.594 makalenin veri girişi yapılmış olup, 4.526’si konu uzmanlarınca indekslenmiş, 4.367’sinin özleri ve 4.261’inin referansları girilmiştir.

Veri tabanında indekslenen dergiler, “SBVT Katılım İzni Sözleşmesi”nde yer alan ilgili maddeye onay vermeleri durumunda elektronik ortamda tam metin olarak da erişime açılmaktadır. SBVT ile sözleşme imzalayan kabul dergilerinden 54’ü sözleşmelerinde tam metinlerin kullanımına onay vermiştir. Bu dergilerden 31’inin tam metin işlemleri gerçekleştirilmiştir. Tam metin makale sayısı Eylül 2006’da 1.468, web üzerinden indirilen tam metin sayısı ise 19.101’dir.

SBVT Konu Alanlarına Göre Makale Sayısı

İndekslenmiş makalelere verilen konu kodları üzerinden bakıldığında konulara göre sayılar Eylül 2006 sonu itibariyle aşağıdaki gibidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta konu başlıkları açısından kabul edilmiş olan dergilerimizin içinde olup başka konu alanlarını da ilgilendiren makalelerin olmasıdır. İndeksleme yaparken makalelere ilgili konu alanları da kodlandığı için bu alanların da verilmek durumunda olmasından dolayı SBVT kapsamı dışındaki konuların da bu listede yer aldığı görülebilir. Örneğin “Sapmanın Tıpsallaştırılması ve Tıbbın Toplumsal Normaliteyi Sağlama İşlevi” adlı makaleye hem sosyoloji, hem tıp konu kodu verildiğinden konu kodlarını çekerken makale hem tıp hem de sosyoloji koduna girmiş

olmaktadır.

- * Antropoloji 36
- * Arkeoloji 63
- * Beden Eğitimi ve Spor 45
- * Bilgi Yönetimi 11
- * Coğrafya 57
- * Çevre 18
- * Dil Bilim 191
- * Dini Araştırmalar 7
- * Edebiyat 300
- * Eğitim Bilimleri 1.513
- * Ekonomi ve İşletme 944
- * Felsefe 202
- * Genel 35
- * Halkla İlişkiler 10
- * Hukuk 75
- * İletişim 109
- * İstatistik 11
- * Kamu Yönetimi 197
- * Kütüphanecilik ve Bilişim 100
- * Mimarlık ve Yapı 21
- * Polis Bilimleri 12
- * Psikiyatri 52
- * Psikoloji 229
- * Sanat 16
- * Sanat Tarihi 60
- * Siyasal Bilgiler 107
- * Sosyoloji 378
- * Su Ürünleri 1
- * Şehir Bölge Planlama 40
- * Tarım 25
- * Tarih 525
- * Temel Bilimler 15
- * Tıp Bilimleri 21
- * Turizm 32
- * Ulaşım ve Trafik 6
- * Uluslararası İlişkiler 129
- * Yönetim 10

En Çok Tam Metin Makale İndirilen 10 Dergi

Eylül 2006 sonunda en çok tam metin makale indirilen dergilere bakıldığında ilk 10 sıradaki dergiler ve indirilen makale sayıları şöyledir:

- * Bilgi Dünyası 2.919
- * Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2.307
- * Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1.775

- * Türk Psikoloji Dergisi 1.043
- * Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 927
- * Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 736
- * Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi 718
- * Türk Psikoloji Yazıları 698
- * Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi 693
- * Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi 685

Kullanım İstatistikleri

Kullanım istatistiklerine bakıldığında, SBVT'nin erişime açıldığı günden beri gittikçe artan bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

ULAKBİM dışından veri tabanından yapılan tarama sayısı 2004 yılında 11.428, 2005 yılında 86.770'dir. Eylül 2006 sonu itibarıyla bu rakam 93.214 olmuştur. Yıl sonuna kadar 100.000'in üzerine çıkacağı aşğıdaki çizelgeden de anlaşılmaktadır.

Yıl	ULAKBİM içi	ULAKBİM dışı
2006 Ocak-Eylül	2.453	93.214
2005 Ocak-Aralık	3.752	86.770
2004 Ocak-Aralık	3.143	11.428
Toplam	9.348	191.412

Hedefler

ULAKBİM SBVT Kurulu olarak öncelikli hedeflerimiz SBVT'ye giren dergi/makale sayısının artırılması, tam metin makale iletiminin otomatikleştirilmesi, tam metin ulaşılan makale sayılarının yükseltilmesi ve Ulusal Atıf İndeksi'nin kullanıma açılmasıdır. 2007 başında Ulusal Atıf İndeksi'nin kullanıma açılması planlanmaktadır. Böylece araştırma performansının ölçülmesi, yayın niteliğinin (kalitesinin) yükseltilmesi, Ulusal Yayın Özendirme (Teşviki) ve dergi etki faktörlerinin belirlenmesi konularında çalışmalar hız kazanacaktır.

Sosyal Bilimler Veri Tabanı Çalışmalarında Tarihsel Perspektif

Prof. Dr. Korkut Boratav

*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
korkut@tr.net*

Sayın Başkan, değerli izleyiciler, bu oturumda bana uygun görülen bildirinin başlığı “Sosyal Bilimler Veri Tabanı Çalışmalarında Tarihsel Perspektif”tir. Bu konuda ne anlatmam gerektiğini Prof. Dr. Korkmaz Alemdar arkadaşım ile müzakereye kalkıştım. Bana “Sen bildiğini anlat” dedi. Benden ne istediği konusunda kararsızlığa düştüm. Ne yapmak isteniyor? Ben Sosyal Bilimler Veri Tabanı konusunda çalışma yapan birisi değilim, o çalışmalar içinde yer almıyorum. Biraz önce açılış konuşması yapan Sosyal Bilimler Veri Tabanı Kurulu’nun uzmanının sunduğu alanla ilgili katkılarım olamaz.

Ama bu çalışmaların bir tarihsel perspektifi var. Belki bununla bağlantılı olarak sosyal bilimlerde verileri, istatistikleri kullanan bir araştırmacı olarak “veri tabanı” sorunlarıyla ilgiliyim; o kadar... Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne 1960 yılında asistan olarak girdiğimden beri sosyal bilimlerde veri kullanıyorum. Dolayısıyla bana önerilen konuyu şöyle yorumluyorum: Geçmişte sosyal bilimlerde veri tüketimi nasıl oluyordu? Ne gibi sorunlar vardı? Yani, “sosyal bilimlerde veri tabanı çalışmalarında tarihsel perspektif” diye önerilen konuyu bir bilim insanı olarak veri kullanımını deneyimlerimi anlatmak anlamında yorumluyorum. Kıdemli bir bilim insanı olunca da, Prof. Dr. Korkmaz Alemdar bana , “hikayeni anlat” demiş oluyor. Ben de öyle yapacağım. Verileri nasıl derlediğimizi, kullandığımızı anlatacağım. Ekonomi alanında 46 yıl önce nasıl araştırma yaptığımızdan, nasıl yayımladığımızdan genel olarak söz edeceğim.

Şu anda salonda bulunan izleyicilerin yaşlarıyla ilgili görsel bir izlenime göre, benim size aktaracağım deneyimleri yaşamamış olanların çoğunlukta olduğunu söyleyebilirim. Bizim dönemimizdeki eziyetli aşamaları yaşamış olanlar da o günleri yeniden anımsamaya başlayabilirler. İnsanlar buldukları mekânın, çalıştıkları işyerinin dışında bir sorunla karşılaştıklarında, gençler, benim çocuklarım bunu internetle çözüyorlar. Pek çok insan da telefonla çözüyor. Ben hâlâ bizzat gidip, görüşerek çözmek gibi bir “eski çağ” yöntemini tercih ediyorum. Dolayısıyla sosyal bilim alanında bilim malzemesi oluştururken, benim uzmanlık alanımda veri derlerken, kaynakları izlerken, benim aklıma kitabı elimle tutmak geliyor. Yeni yayımlanmış, yeni basılmış kitabı koklarım, bundan büyük bir keyif duyarım. Eski bir kitabı, eski dönemlerde defalarca elden geçmiş bir kitabı da karıştırırken, okurken derkenarlara rastlarım; yani kenar notlarına rastlarım; birileri kitap üzerine notlar yazmıştır. Bunlar genellikle yıpranmıştır, eskimiştir; o kenar notlarında da gündelik bilgelik öğeleri ararım; bunu önemserim. Dolayısıyla bunun benim geçmişimde kitabın, derginin kendileri, fizik varlıkları da çok önemli bir yer taşımıştır. Bugün Sayın Nuray Demirkol arkadaşımızın bize

elektronik ortamda aktardığı yerli ve yabancı dergilere ulaşmak olanaklıdır. Dahası, makaleleri basmak, elimizde tutmak da mümkün. Ama bir şey olanaklı değil; derginin tümünü, dergi koleksiyonlarının tümünü karıştırmanız gerekir. Bilim dünyasında ne üretiliyor sorusunu ürünlerle temasla aramak gibi alışkanlıklarımız vardı.

Bu nedenle kütüphanelerimizdeki tasnif etmeye başlanan kitap sayısı, abone olunan dergi sayısı çok önemliydi. Ben mesleğe başladıktan sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi'nden yararlanmaya başlamıştım. Kendi Fakültemizin (SBF) Kütüphanesi sosyal bilimler alanında Türkiye'nin en zengin kitaplıklarından birisiydi. Sorunlarımızdan birisi, kitaba ulaşmada meslektaşlarımızla mücadele zorunluluğu vardı. Çoğu meslektaşımız kitabı alır, uzun süre kütüphaneye getirmezdi; dergileri alır, o zamanki kurallara göre vermezlerdi. Bu tür sorunlar vardı. Dolayısıyla varolan kitapları edinmeyle ilgili sorunları kurumsal ve kişisel olarak belirtebiliriz. Ama sosyal bilim alanında yazılan ulusal ve uluslar arası, dünya sosyal bilim yazınına, kitaplar, dergiler biçiminde; nicel verilere istatistiki kaynaklar, belgeler, arşiv malzemesi olarak ulaşma sorunumuz vardı. Yani sosyal bilim alanında mevcut kitaplıklarda saygıdeğer bir birikim vardı, bu birikim özellikle Türkiye'ye ilişkin inceleme alanları bakımından yeterliydi. Bu birikime de ulaşabiliyorduk. Ama özellikle uluslararası kaynaklar bakımından yetmez. Bizler, mesleki yetişmemizin önemli bir aşaması olarak bir noktadan sonra yurtdışına gitmeyi özledik. Yurtdışına 1964-1966 yıllarında bir araştırma bursu bularak gittim. Benim gittiğim üniversitede benim danışmanım olan ünlü profesörün katkısı, verdiği konferanslar önemli olmuştur. Bana göre üniversitenin çok daha önemli katkısı kütüphanesi ile gerçekleşti. Yani yurtdışına gitmek, her şeyden önce kütüphane olanaklarının, bazı ender, eski belgelerle doğrudan ulaşma imkânlarının artması bakımından önemliydi.

Bir ekleme daha yapayım; bugünlerde veri tabanlarının yönetimi, mühendislik ve tıp kökenli bilim insanlarında. Bu meslektaşlarımız elektronik ortama ve dergiciliğe fazla ağırlık veriyorlar. Sosyal bilimlerde kitap her zaman daha önemlidir. Temel bilimsel üretimin olgunlaştığı ve bana göre en üst düzeye geldiği alan kitaptır. Dergiler, kitaba geçmenin ön malzemelerini oluşturur. Gerçi sosyal bilimlerin doğa bilimlerine ve matematiğe kayan alanlarında da, özellikle iktisatta kitapların önemi azalıyor; makalelere yönelme oluyor. Ama genel olarak sosyal bilimlerde kitap hâlâ daha önemli.

Sosyal bilimlerde bilgi nasıl korunur, nasıl depolanır, nasıl sonuçlanır, nasıl kullanılır gibi sorunları her birimiz kendimize göre çözerdik. Defter kullanan, elde ettiği malzemeyi sarı defterlerin sayfalarına yığan meslektaşlarımız olduğu gibi, ben biraz da insani bilimler alanında çalışan bir bilim insanı olan babamın da denetiminde, rehberliğinde fiş kullandım. Ama fiş kullanmanın da esasları vardır. Diyelim bir makale üzerinde çalışıyorsunuz ya da birkaç günlük bir çalışma alanı seçtiniz ve fişlere geçirecekseniz, bir sistematik oluşturmanız gerekir. Dolayısıyla ben, zaman serileri oluştururken, verileri sağlarken malzeme olarak elektronik araçlardan çok, biraz önce söylediğim gibi kitabı, dergiyi elime almalıyım, bilgileri fişlere, sarı kağıda aktarmalıyım. Beyaz kağıda yazmazdık, çünkü beyaz kağıt ileride sararır. Kitaplıklarda var olan, ancak ödünç alamadığımız, üzerinde çalışmanızı gereken ulusal ve uluslararası çalışmalarını o zamanın koşullarında fotokopi olanağı olmadığı için, böylece derlerdik.

Özellikle istatistikler sözkonusu olduğunda, nicel verileri yayımlanmış tablolardan kullanmamız gereken verileri elle kopyalardık. Burada sorun şu: Hata yapmak kaçınılmazdı! Elle tablo kopyalıyoruz, "acaba ilgili yılda kayma mı yaptım, tablonun sırasında kayma mı yaptım?"

Bu kuşku daima istatistiklerle uğraşan bir bilim insanı olarak uzun yıllar peşimi bırakmadı. Türkiye’de böyle çalışmalara güvenemezsiniz. Yani bir yardımcıya, asistana “git bana şu tablodan verileri topla getir” diyemezsiniz. Ya yanlış yaparsa! Bu yöntemle araştırmalarda, istatistiklerden toplanan verilerden analizi yapılanların doğru mu hatalı mı olduğunu başkası denetleyebilir mi? O da çok zor. O kadar zahmetli bir iş ki bunu bu işle uğraşmayan salondaki meslektaşlarımın kolayca algılayacağını sanmıyorum. Ama özellikle tek kopya olan, fotokopisi de mümkün olmayan uluslararası istatistiklerle örneğin gelir konusunda kütüphanelerden, birçok kaynaklardan, içte, dışta veri topladınız; o veriler üzerinde nicel analiz yaptınız; sonuçlarınızın hata üzerine inşa edilip edilmediğini bilemeyeceksiniz. Bu şüpheyi temizlemek için, imkânınız varsa daha sonra aynı zahmetli süreçten geçip sınavınız gerekecek. Bu nedenle bilgisayarlar ve internet öncesi dönemde yapılan nicel tabanlı araştırmalarda hangi kaynaktan, hangi yöntemle göre, nasıl bilgi derlediğinizi başkalarının sınavına imkân verecek ayrıntı düzeyinde ve açık-seçik açıklamanız gerekiyordu. Bu söylediklerimi de geçmişten bir gözlem, deneyim ve itiraf olarak genç araştırmacılara, sosyal bilim kamuoyuna aktarmış olayım.

Şimdi biraz da arkaik üretim araçlarına geçelim. Bilgisayar öncesi dönemde bazı bilgileri, hesap işlemlerimizi basit hesap makineleriyle yaparak elde ederdik. Hemen şunu söyleyeyim: Meslek yaşamımın başında hesap makinesi kullanmadığım dönemi de anımsıyorum. Yani dört işlemi elle de yaptığımı anımsıyorum. Otuz iki yıl önce uluslararası bir kuruluşta dört işlemi akıldan yapabilen bir kişinin bir gösterisini hatırlıyorum. Diyelim altı haneli iki rakamla ilgili çarpma yapmasını soruyorsunuz, zihinden sonucunu söylüyordu. Bu yetenek (meleke) bizde olsaydı işlerimiz çok kolay olurdu. O adamın yaptığı artık işe yaramaz bir yetenektir. Hesap makinelerimiz çok ilkel. Facit hesap makinesi kullanıyorduk. Giderek hesap makineleri gelişti; geliştikçe ilerledikçe boyut olarak büyüdü, ağırlaştı, kaldırılması zor olmaya başladı. İşte ben öyle büyük bir hesap makinesiyle gelir dağılımıyla ilgili iktisatçılar için önemli bir eşitsizlik göstergesi olan Gini Oranı’nı hesaplamaya kalkıştım. 1966’da bu oranı hesaplamak çok zordu. Devlet Planlama Teşkilatı’nın yaptığı bir gelir dağılımı araştırmasının tablolarından Gini Oranı’nı hesaplamaya kalkıştım. Günlerce orijinal çalışmadaki verileri düzelterek yeni baştan yazdım. Bu oranı ham verilerle hesaplamaya kalksam tümüyle olanaksız. Önce formülün uygulanmasını öğrendim. Marchand marka, büyük, ağır, çok sınırlı bir bellek kapasitesi olan bir hesap makinesiyle dört ayrı gelir dağılımı için Gini Oranı’nı hesaplamaya kalkıştım. Tek bir oranı hesaplamak için yapılması gereken hesap makinalı işlemler örneğin dört gün sürüyordu. Şimdi Gini Oranı’nın hesap makinesiyle nasıl hesap edildiğini anlatmaya çalışsam beceremem. Dört gün çalışıyorsunuz; 0,417 gibi bir oranı buluyorsunuz. Peki ya yanlışsa? Hata yaptığınız, bir dört gün daha uğraşmanız gerekiyor. Dolayısıyla bu dört oranı Marchand marka ve makinalı tüfek gibi gürültü çıkaran hesap makinesiyle tekrar ve tekrar hesaplarken, benim çalışma odama yakın oturan arkadaşlarımızın başları ağrırdı. Ben bu dört oran için belki bir ay boyunca hesaplama yaptım; sonuçları değerlendiren bir makale hazırladım. Bir süre sonra Hacettepe Nüfus Etüdleri Enstitüsü’nde kendi derledikleri verilerden Gini Oranı’nı bilgisayarla hesaplamaya çalıştılar. Fakat bu oranın tanım gereği sıfır ile bir arasında çıkması gerekirken Nüfus Etüdleri Enstitüsü’ndeki meslektaşlarımın hesaplamalarında, aynı oran 1’in üstünde çıktı. “Gini Oranı’nın programlamasında hata yaptığımız anlaşılıyor, sonuç hatalı çıkıyor; bu hatayı da çözemiyoruz” diyerek bana danıştılar. Bunun üzerine ben yaptığım hesaplamaları içeren kağıt yığını onlara verdim; onu inceleyerek algoritmasını öğrendiler ve doğru hesap yaptılar. Görüldüğü gibi bugünlerde internette sağlanan verileri sunduğunuzda, birkaç saniyede yapılacak bir nicel bulgu için o zaman olağanüstü bir emek harcamak gerekiyordu.

Elbette biz de zorlukla, inatlaşarak bilgisayara geçtik. Biz bilgisayar kullanan meslektaşlarımızla başlangıçta hayli inatlaştık. Onların çalıştığı metinleri okuduğumuzda, “kes-yapıştır” yönteminin izlerini görüyorum. Okuduğumuz metnin muhakeme zincirine uymayan bir paragraf ya da cümleler arasına ilgisiz bir-iki cümle girmiş olduğunu görüyorum. Belli ki benim gibi elle, kalemle düzelterek yazmamış. İtiraf edeyim, ben eskiden elle, defalarca silerek, ekleyerek kaleme aldığım metinlerde her sözcüğün hesabını vereceğimi düşünüyordum. Bilgisayarlardan sonra aynı titizliği izliyor muyuz, düşünmüyor muyuz bilmiyorum. Ama benim bilgisayara geçmemi zorlayan ana dürtü, daktilo ile yazılan istatistiklerin yarattığı olanaksızlıklar oldu. Şimdi gençlere daktilo denilen aracı gösterip, daktiloyle tablo yapmalarını istesek; tabloyu değiştirerek yeniden yazmalarını istesek, bilgisayarlara geçişin işlerimizi ne derecede kolaylaştırdığını anlatmış oluruz. Yirmi yıl önce bilgisayara geçince, bu tür işlemler bakımından büyük bir rahatlamaya da geçmiş oldum. Biz bugünkü genç bilim insanlarına göre çok zaman ve emek israf ederek bilimi öğrenmeye, bilimsel üretim sürecine geçmeye çalıştık. Biraz önce belirttiğim gibi dört oranı hesaplamak için belki bir ay harcadım; yani israf ettim. Bugünkü olanaklara sahip olup bu oranları internet/bilgisayarlar sayesinde bir günde hesaplasaydım geriye kalan yirmi dokuz günde ne yapacağımı bilemiyorum. Ancak eskiden zaman ve emek savurganlığı (israfi) olduğu kesin. Acaba bugünün teknolojiyle donanmış olsaydım, varolan bilgiye ulaşma olanaklarıyla bilgi üretmeye çalışsaydım daha iyi olacak mıydı? Ya da daha yararlı sonuçlar bulabilecek miydim? Acaba eskiler, sosyal bilim alanında çalışan meslektaşlarımız, bugünkü internet, bilgisayar teknolojisiyle bilgiye ulaşsalar; bilgiyi işleyip çalışsalar neler yapacaklardı? Bu soruya bir yanıt veremiyorum.

Bugünkü bilim kuşaklarının o bahaneleri yok ama başka bahaneler var. Eskiden akademik ortam daha iyi idi. Akademik özgürlük daha fazla idi, meslektaşlararası dayanışma bana göre daha iyiydi, işbirliği daha çoktu, yarışma ve rekabetten çok dayanışma ve birlikte çalışma duyguları daha fazla idi. Türkçe yazardık. Türkçe yazdığımız yazılar yalnızca akademik çevrelerde değil, toplumda da ilgi uyandırır diye mutluluk duyardık. Bizim küçük dünyamızın dışında da toplumun bizi anlayıp algılamasından zevk duyardık. Bu olgular şimdi aşınmış görünüyor. Yani bizlerin de bazı konularda üstünlüklerimiz (avantajlarımız) vardı.

Duyarlı olduğum bir noktayı daha belirteceğim. Sosyal bilimler dünyasının Türkiye’de bir hastalığı var. Genç sosyal bilimci adayları yurtdışında araştırma yapıyorlar, doktora yapıyorlar. Özellikle kendi ülkeleriyle ilgili araştırmalarda Türkiye’deki sosyal bilim malzemesini de kullanmak gereği duyuyorlar. Şöyle bir yol izliyorlar: Yabancı dildeki tüm katkılar, kuramsal ve yöntembilimsel yönden önemli referanslar oluşturuyor. Türkiye’den yaptıkları aktarmalar ve referanslar ise, niteliksiz emek ürünü olarak aktarılıyor. Yani İngiltere’de, ABD’de araştırma yapan Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarına Türkçe araştırmalar ham malzeme sunma işlevi görüyor. Yani niteliksiz emek, ağır işçiliği Türkçe araştırmalar yapmış oluyor. Diyelim ki yurt dışında Türkiye’ye ilişkin bir görgül araştırmayı yapan arkadaşlarımız kendi olanaklarıyla bulgulara ulaşamıyor. O zaman diyelim ki Hasan veya Hüseyin’in araştırma bulgularına referans veriyor. Buna karşılık aynı sorunlar üzerinde Türkçe yapılmış yöntembilimsel ve kurumsal katkılar kesinlikle okunmuyor ya da aktarılmıyor. Dolayısıyla kuram ve yöntembilimsel yani “ciddi” bilimsel referanslar batı dillerinden yapılıyor. Örneğin İngilizce bir yayını, içeriği ne olursa olsun, ilke olarak aynı konuda Türkçe yapılmış bir yayından daha yüksek düzeyde algılanıyor. Kuram, nitelikli emek batıda, ham malzeme, niteliksiz işçilik Türkiye’de... Bunu başkalarının yapması doğaldır. Kendi insanlarımızın aynı yolu izlemesi üzücüdür.

Prof. Dr. Korkmaz Alemdar (Oturum Başkanı).- Bugün burada bizimle olmayan Prof. Dr. Ergun Türkcan'ı ve çabalarını hatırlayarak söze başlamak istiyorum. Bu Kurultay'ı düzenleyen Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT)'nin kuruluşunda büyük emek veren odur. Bugün bu çabayı gösterenler onun TÜBİTAK bünyesinde başlattığı işi sürdürmeye çalışmaktadırlar. Emek verenleri anımsamak, çalışmaların verimli geçmesine de yardımcı olabilir diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Korkut Boratav, konuşmasında yaptığı çalışmaların ayrıntılarını, bazı anahtar sözcüklerle verdi. Bir yerde "sarı kağıt"tan söz etti. Biz ona eskiden "saman kağıt" derdik. Daha ucuz bir kağıttı, dayanıksızdı. Hocaların ders notlarını bu kağıt üzerine yazması genel olarak izlenen yoldu, çünkü saman kağıt renginden dolayı beyaz olana oranla zamanın etkisine daha çok dayanırdı; daha doğrusu onun sararması daha az fark edilirdi. Böylece kimsenin bu kağıtlara yazılmış notların ne zamandan beri kullanıldığını anlamasına olanak yoktur. Bugün bunlar çok geride kaldı. Belki bazı kağıt türlerini bir yerlerde saklamak, yeni kuşaklara göstermek tamamen yararsız iş olmayabilir.

Konuşma ile ilgili belirtmeden geçemeyeceğim küçük bir nokta var; çünkü Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultay'ının amaçlarından birisi de bu. Prof. Boratav "kitap yazardık" dedi doğru; ama makale de yazarlardı. Ama anımsadığım kadarıyla –ben o dönemi tam olarak yaşamadım- bu makalelerin basılmasına kim onay verirdi? Belki Prof. Timur değinecektir; o zaman Kürsü Başkanı vardı; asistanlar Bölümün değil Kürsünün asistanıydı. Asistanların hocaların bilgisinde yaptıkları çalışmalar yayınlanma aşamasına geldiğinde, hoca çalışmanın bütününe bildiği için makale olarak yayımlanmasına da onay verirdi. Yani Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan makaleler, profesörlerin makaleleri bir denetimden geçmeden ki bugün de aşağı yukarı durum böyledir- yayınlanırdı; asistanlarındaki de birlikte çalıştığı hocasının onayıyla yayınlanırdı. Yani bir hakemlik kurumu o zaman vardı ve böyle işliyordu. Dolayısıyla bu süreçte nasıl bir kayma olduğu sonraki oturumların konusu. Şimdi Prof. Timur'dan, geçmişte (dün) bunun nasıl olduğu konusunda bilgi rica ediyorum.

İkinci nokta dünyanın bazı ülkelerinde kitap halen akademik yükseltmelerde en önemli kaynak. Bu Kıta Avrupa'sında büyük ölçüde böyle. Ancak bilimsel gelişmeleri içeren yayın arıyorsanız bunun adı makale. Makale daha sınırlı bir konuda, sınırlı olduğu için de daha çabuk üretmeye olanak veren bir tür. Ama aynı zamanda da kesme-yapıştırma yapmaya olanak sağlayan bir yazı türü. Çünkü hakemlerin de yazının neresi kesilmiş, neresi yapıştırılmış; denetleme, anlama, izleme olanakları sınırlı.

Prof. Boratav'a teşekkür ediyorum. Şimdi sözü Prof. Taner Timur'a veriyorum. Çünkü onun söylediklerinden sonra belki "sarı kağıt" gibi gençlerin anlamayabilecekleri, açıklama isteyebilecekleri konular olabilir. Ya da benim kuşağım diyebileceğim kuşak, başka saptamalar yapabilir.

Türkiye’de Sosyal Bilimler Alanındaki Bilimsel Süreli Yayınlarla İlgili Sorunlar

Prof. Dr. Taner Timur

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Emekli Öğretim Üyesi

Taner.Timur@superonline.com

Sözlerime bu ilginç toplantıyı düzenleyen ve beni de davet ederek onurlandıran meslekdaşlarıma teşekkür ederek başlamak istiyorum. Konumuz Türkiye’de sosyal bilimler ve süreli yayıncılık. Bana ayrılan sürede, önce toplumsal bilimler konusunda bazı genel şeyler söyleyeceğim. Çünkü toplumsal bilimlerin gelişim süreci ve sorunları ana hatlarıyla ortaya konulmazsa, bunların süreli yayınlar alanında etkilerinin de kolayca anlaşılamayacağını sanıyorum.

Benden önce değerli dostum Korkut Boratav konuştu. Boratav’la aynı yaştayız; kendisiyle aynı fakültede, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde görev yaptık, aynı yıl emekli olduk. Dolayısıyla Korkut Boratav’ın anlattıkları benim yaşadıklarımı da, üstelik benim anlatamayacağım kadar güzel bir şekilde özetlemiş oldu. Tek farkı belki onun iktisatçı olması; hesap kitapla daha çok uğraşması; hatta, bizlere, hesap makinesinin olmadığı zamanlarda büyük uğraşlarla topladığı istatistiki bilgileri vermesiydi. Bunlar benim hikayemde yaşanmamış taraflar. Fakat madem ki Boratav’dan söz ettim, bir noktada ondan ayrıldığımı da belirtmeliyim. Boratav dostum bugünkü nesillerle bizim nesilleri karşılaştırırken “onların da avantajı var, bizim de avantajımız var” dedi. Ben bugünkü teknolojinin getirdiği kolaylıkları düşünerek, üstelik 12 Mart ve 12 Eylül askeri rejimlerinde uğradığımız baskıları anımsayarak avantaj ibresinin daha çok genç nesillerden yana olduğunu düşünüyorum. Bugünkü toplantıya egemen olacak konular bizim nesle büyük ölçüde yabancıydı.

Şimdi biraz toplumsal bilimlerden söz edelim. Toplumsal bilimler denilince de önce Batı’dan söz etmek kaçınılmaz oluyor. Çünkü XIX. yüzyıldan itibaren toplumsal bilimler denilince Batı’nın ürettiği, Batı’nın yaydığı ve Batı üniversitelerinin temsil ettiği toplumsal bilimler anlaşılıyor. Bizde de durum bu. Her araştırmada batılı referanslar, batılı kaynaklar aranıyor.

Toplum bilimlerinin tarihine baktığımız zaman, bu disiplinlerin yakın geçmişte, üniversite sınırlarını aşan bir ortamda geliştiklerini görüyoruz. Gerçekten de toplum bilimleri, Batı’da uzun süre feodal yapıdaki üniversitelerin kontrolü dışında gelişmiştir. Bugün dünyanın Oxford, Cambridge, Sorbonne, Harvard vb. gibi en modern üniversiteleri, XIX. yüzyıla kadar kiliselerin kontrolü altında, ilahiyatın tüm öğretime egemen olduğu kuruluşlardı. Aydınlanma düşüncesinin en önde gelen düşünürlerinden Kant, XVIII. yüzyılın sonlarında, hala felsefeyi ilahiyata hakim kılmanın kavgasını veriyordu. Üniversiteler ilahiyatın ve Aristo mantığının

felsefeye üstün olduğu, kutsal dogmaların toplum ve insan bilimlerini denetim altında tuttuğu bir yapıda idi. Bu yapı Osmanlılarda da, üstelik daha uzun bir süre aynı kaldı. Yani Osmanlı Medreseleri de Batı üniversiteleri gibiydi. Kurumların temel öğretileri aynıydı ve Aristo skolastiği Batı'da Hıristiyanlık, Osmanlı Devleti'nde de Müslümanlık aracılığıyla hüküm sürüyordu. Platon idealizmi ise tek tanrılı dinlere manevi bir temel sağlıyordu. Gerçekten de Osmanlı Medreselerinde "*Muallim-i Evvel*" denen Aristo'nun öğretisi, Müslüman alimlerin tefsirleri ve tefsirlerin tefsiri yoluyla XIX. yüzyılın sonlarına kadar hükmünü sürdürdü.

Oysa Batı'da XVIII. yüzyılda, yani Aydınlanma çağında üniversite dışında ilginç gelişmeler başlamıştı. Bu dönemde sanayileşme ve şehirleşmenin ilk atımlarına paralel bir şekilde, rasyonalist bir espriyle örgütlenen "*Akademi*"ler en ileri bilim mihrakları oldular. Örneğin, biliyoruz ki, Fransız aydınlanmasının en önemli ve bilimsel eseri *Ansiklopedi*'dir. *Ansiklopedi*, Rousseau, Montesquieu, Diderot, d'Alembert vb. gibi en önde gelen Aydınlanma düşünürlerinin kaleme aldığı makalelerden oluşan ve bazı konularda günümüze kadar etkisini, geçerliğini sürdüren önemli bir eserdir. İlginç olan ve bugünkü konumuzu daha yakından ilgilendiren bir yönü de, örnek bir işletmecilik anlayışı içinde, fasiküller halinde ve modern çağların ilk bilimsel süreli yayınlarından biri olarak ortaya çıkmasıdır.

Oysa Aydınlanma çağında, devrim niteliğindeki bu gelişmeler yaşanırken Sorbonne Üniversitesi'nde hala ilahiyat hakimdi. Sorbonne Üniversitesi'nin reformcu sayılan ünlü rektörü Charles Rollin'in kendi üniversitesini anlattığı dört ciltlik eser bu konuda çok aydınlatıcıdır. Rollin, açıklamalarında felsefenin dini duygu ve dogmaları desteklediği ölçüde makbul olacağını açıkça yazmıştır. Bu aynen Osmanlılarda egemen olan düşünce yapısına benziyordu. Daha önce işaret ettiğim gibi, Osmanlı medreselerinde de *Kelam* ilmine egemen olan düşünce yapısı böyleydi ve o dönemde üniversitelere felsefe, ilahiyat, hukuk ve tıptan, yani üç dört ana bilimden oluşan bir yapı egemendi.

Batı'da üniversite yapıları XIX. yüzyıldan itibaren değişmeye başladı. Kapitalist işbölümü üniversitede de etkisini gösterdi ve bilim dalları hızla artmaya başladı. Kapitalist gelişme ve işbölümünün daha da hızlı geliştiği XX. yüzyılda ise ana bilim dalları çok daha fazla alt-bilim dallarına ayrıldılar. Bu gelişme Batıda köklü sosyal değişimlerle, sanayileşme ve şehirleşme ile bir arada yürüdü. Buna karşılık aynı sosyal evrim ya da devrimin gerçekleşmediği Osmanlı döneminde skolastik yapının aşağı yukarı Osmanlı devletinin sonuna kadar, fazla değişmeden devam ettiğini görüyoruz. Oysa XVIII yüzyıl sonlarında, özellikle Almanya'da üniversite kavramı felsefi tartışmaların konusu olmuş ve ilk modern üniversite sayılan *Humboldt Üniversitesi* de bu tartışmaların sonucu olarak, 1809'da, Almanya'da kurulmuştu. Kısa sürede tüm Batı Avrupa ülkeleri de Humboldt Üniversitesi'ni örnek aldılar ve çok geçmeden Amerikan üniversiteleri de aynı modeli izledi. Bu süreç içinde "*Akademi*" zihniyeti üniversite zihniyetine galebe çaldı ve feodal üniversiteler modernleştiler.

İlk modern üniversitenin Almanya gibi o zamanlar sanayileşme yönünden en geriden gelen bir ülkede kurulmuş olması toplumsal hayatta mekanik nedensellikleri çürüten, ilginç bir olgudur. Bu durum, bu konuda çok klişeleşmiş, fakat bizce yetersiz bir yorumla, Almanların ekonomide geri kalmışlıklarını kuramda (teoride) telafi etme iradeleriyle açıklanmıştır. Osmanlılara gelince, onlar sanayileşmeye başlamamışlardı bile. Yani Osmanlılar

bu tarz sosyolojik bir evrimden, böyle bir sivilleşme, sanayileşme ve bir ulus-devlet felsefesi geliştirme aşamasından geçemedikleri için eski zihniyet olduğu gibi devam etti. Fakat şöyle bir gelişme oldu: Batı bilimi bize medreselerin Batıdaki gibi iç evrimleri sayesinde gelmedi; bu yolla üretilmedi. Bizde felsefe-ilahiyat tartışmaları, felsefenin ilahiyata üstün olması, felsefenin toplumsal bilimlere doğuran bir işlev görmesi gibi gelişmeler yaşanmadı. Bizde "Batı bilimi" dışarıdan, dış etkilerle bir ithal malı gibi girdi. Tümüyle pragmatik ve pratik beklentilerle Galatasaray Lisesi, Tıbbiye, Mülkiye, Hukuk Mektebi gibi yeni, batılı öğretim kurulları açıldı ve bunların yanı sıra da medreseler "Darülfünun" adı altında Batı üniversitelerine benzetilmeye çalışıldı. Bunlar bir iç evrimin, kendi toplumsal gelişimimizin verilerine ve analizine dayanan ürünleri değildi ve böyle olunca Batı için söylediğim süreç Türkiye için geçerli olmadı. Meşrutiyet yıllarında Yusuf Akçura bu durumu "eskiden ulema nasıl Gazalî'ye, İbn Arabî'ye, yani İslam klasiklerine gönderme yapıyordusa şimdi de Durkheim'a, Bergson'a aynı zihniyetle gönderme yapıyor" diye eleştirmiştir.

Şimdi konumuza gelelim ve şu soruyu soralım: Bütün bu gelişmelerin süreli yayınlar (periyodikler) açısından anlamı ne olabilir?

Önce şu söylenebilir: Türkiye'de toplum bilimlerinin doğal yollardan gelişmemesi, bilimsel çalışmaların en canlı organları olan süreli yayınları da kısırlaştırdı. Burada bunun tarihçesini yapacak değilim; zaten bu konuda uzman da değilim. Fakat, görebildiğim kadarıyla, uzun bir geçmiş olan, evrensel ölçüleri tutturmuş bilimsel dergilerin sayısı bizde fazla değildir. Bu dün de böyleydi, bugün de böyledir. Kendi üniversite deneyimimi de yansıtır biçimde, son 40-50 yıl içindeki gelişmeler hakkında şunları söyleyebilirim. Bu dönemde süreli yayınlarda iki önemli değişim oldu. Üniversitelerin ve yükseköğretim kuruluşlarının sayılarının artmasına paralel olarak kurumsal periyodiklerin sayısı da hızla arttı. Fakat bu nicelik değişmesi, beraberinde bir nitelik değişmesini de getirdi mi? Bunu söylemenin güç olduğu kanısındayım. Günümüzde hemen her üniversite, her fakülte kendi dergisini çıkarıyor; bu konuda sosyal bilimler veri tabanı oluşturanlar da esas olarak üniversite dergileridir. Denilebilir ki bu durum Batı'da da farklı değildir. Fakat bunun dışında bir soru daha ortaya çıkıyor: Acaba üniversite dergilerinin niteliği nasıl? Biraz önce söylediğim gibi XVIII. yüzyılda bilim, sosyal bilim, insan bilimleri, üniversitelerin dışında ortaya çıktı. Fakat giderek üniversiteler bilimi de tekelleri altına aldılar. O kadar ki bugün üniversiteler dışında bilimin yapılabileceğini iddia etmenin zor olacağını düşünüyorum. Çünkü günümüzde bilim son derece uzmanlaştı ve kolektifleşti; artık, belli bir yaşantıyı özendirse bile, kişisel olanakların sağlayamayacağı geniş çaplı araçları, büyük harcamaları gerektiriyor. XVIII. yüzyılda doğa bilimleri bile bireysel olarak yapılabiliyordu; bazı bilim adamlarının kişisel, özel laboratuvarları vardı. Örneğin Lavosier'in Paris'te kendi özel laboratuvarı vardı ve bu laboratuvardaki araçlar halen Paris'te bir müzede sergilenmektedir. Ama bugün böyle bir şey olanaklı değil; doğa bilimlerinde olduğu gibi toplum bilimlerinde de olanaklı değil.

Bununla birlikte bu kurumsal gelişmeler içinde, militan diyebileceğimiz dergileri (burada militan sözcüğünü genel anlamda kullanıyorum) ya da dava dergilerini ayrı düşünebiliriz. En en ünlülerine yine Batı'da rastladığımız bu tip dergilere bazı örnekler vermek istiyorum: Örneğin Max Weber'in 1904 yılında "*Sosyal Bilimler Arşivi*" adlı, toplum bilimlerine yeni bir yöntem getirme iddiası taşıyan ve sosyal demokrat içerikli bir politik yönü olan dergi böyle bir dergidir. Daha yakın bir tarihte, Fransız tarihçilerin 1929 yılında çıkarmaya başladıkları

ünlü *Annales Dergisi* de çok önemli başka bir örnektir. Tarih-yazıcılığında o zamana kadar küçük dönemler ele alınırken, bu dergide uzun dönemlerin (örneğin Batı Avrupa'da bin yıllık iklim tarihinin) ele alınmaya başlanması, ya da o zamana kadar önemsenmeyen konuların araştırmaya değer bulunması önemli yeniliklerdi. Günümüze daha da yaklaşırsak bilimsel planda sosyolojinin kavgasını veren Fransız sosyologu P. Bourdieu'nün 1975'te çıkarmaya başladığı derginin de benzer özellikler taşıdığını söyleyebiliriz.

Türkiye'de böyle dergiler var mıdır?

Ülkemizde bilimin gelişme koşulları hakkında yukarıda söylediklerim maalesef bu soruya olumlu yanıt vermeye olanak sağlamıyor. İlginçtir ki bizde çok tutulmuş, genel bir ilgi konusu olmuş dergiler çoğunlukla siyasal nitelikte olmuşlar ve üniversite dışından gelmişlerdir. Yakın tarihteki modernleşme çabalarına bakalım. Gerçekten XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyıl başlarında çıkarılan ve bugün hala hatırlanan *Meşveret*, *Mizan* ve *Meşrutiyet* gibi dergiler Darülfünun tarafından, bilimsel iddialarla çıkarılan dergiler değildi. Rejim kavgası veren ve çoğu kez yurt dışında yaşayan aydınlarca çıkarılan dergilerdi. Aynı şekilde *Meşrutiyet* yıllarına damgasını vuran *İçtihat*, *Yeni Mecmua*, *Sebilürreşat* gibi dergiler de (yazarları arasında bir çok bilim adamı bulundursalar bile) "akademik" dergiler değillerdi. Cumhuriyet döneminde, rejimin devrimci atılımlarını destekleyen *Ülkü* gibi dergiler de bu arada anımsanabilir; fakat ilginçtir ki Kemalist dönemde bile en çok yankı uyandıran dergi az çok muhalefet dergisi özellikleri taşıyan ve sonunda da iktidarcı kapatılan *Kadro* dergisi olmuştur. Bu çizginin çok partili yaşama geçişten sonraki uzantılarını da *Yurt ve Dünya*, *Forum* ve *Yön* gibi dergilerde izleyebiliriz.

Görüldüğü gibi bizde toplum bilimleri alanında dergicilik, dikkate değer örnekleri çerçevesinde, daha çok üniversite dışında gelişmiş, siyasal davalara sahip çıkmış ve genellikle muhalefet organları olmuştur. Buna karşılık fakülte dergileri gibi kurumsal nitelikteki dergiler çoğulcu bir nitelik taşımış, farklı görüşlerden oluşan bir içeriğe sahip olmuşlardır. En azından devamlı ve istikrarlı karakterleri yüzünden veri tabanına asıl temel oluşturacak yayınlar da bunlardır.

Bu tarz dergilerin sorunları nelerdir?

Kuşkusuz bu soruya etraflı bir yanıt verecek konumda bulunmuyorum. Bununla beraber üniversitede geçen uzun deneyimime dayanarak iki üç izlenimimi, daha doğrusu eleştirimi aktarabilirim. Bunlardan birincisi şu: Bizim kültürümüze egemen olan bazı olumsuz özellikler dergicilik yaşamımıza da yansıyor. Yazılar ortak akademik değerlere dayanmıyor; çoğu kez yabancı (daha çok da Amerikan) deneyimlerini yansıtan bilgileri aktarmak şeklinde somutlaşıyor. Bilimsel incelemeler, akademik görüntüyü güçlendirmek amacıyla, çoğu kez ikinci, üçüncü sınıf batılı bilim adamlarına yapılan anlamsız göndermelerle süsleniyor. Buna kısa vadeli bir çözüm bulmak elbette olanaksızdır. Herhalde çözüm Türkiye'nin her açıdan batılı standartları yakalamasında ve Batı karşısındaki küçüklük duygusundan kurtulmasında yatıyor. Bu noktada şunu da eklemeyim: Sosyolojik alan araştırmalarını, iktisadi yaşamımızla ilgili çözümlemeleri (analizleri) ve monografik tarih çalışmalarını bu eleştirinin dışında tutuyorum.

İkinci izlenimim bizdeki dergicilikte "redaksiyon" konusunun, yani yayıncılıkta belki de en önemli sorunun gereken ciddiyetle ele alınmıyor olmasıdır. Ben 1959'da Ankara

Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olduktan kısa bir süre sonra Fakülte Dergisinin yayın sekreteri olmuştum. Görevim yazıları toplayıp matbaaya teslim etmekte. İşlerin bugün hala böyle cereyan etmediğini biliyorum; elbette ilerlemeler oldu. Fakat dergicilikte, genel olarak da yayıncılıkta profesyonel bir redaksiyon anlayışını hakim kıldığımızı sanmıyorum.

Son olarak şunu söyleyeceğim. Yayıncılığın, özellikle de peryodik yayıncılığının gerçek altyapısı kütüphaneciliktir. Çağdaş, uzmanlaşmış kitaplıklardan yoksun bir ortamda araştırma yapılamaz; dolayısıyla bilimsel dergiler de çıkarılamaz. Bu konuda bırakalım ideal kitaplıklara, bunun bilicine bile sahip olduğumuzu maalesef söyleyemeyeceğim. Elbette ki elektronik gelişmeler (örneğin Google'un Batı'nın en büyük kitaplıkları sayısallaştırma girişimi) bu konuda umut vericidir. Fakat bunlar da ancak (Fransa'da daha on beş yıl önce hizmete başlayan dev ulusal kitaplık gibi) çağdaş kitaplıklar sayesinde operasyonel olabilirler. Türkiye'de bilimin de, bilimsel yayıncılığın da yolu çağdaş bir kütüphanecilikten geçmektedir.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Korkmaz Alemdar (Oturum Başkanı).- Bu oturumda Prof. Dr. Taner Timur, daha sonraki oturumlarda görüşülecek konuları bir soru olarak ortaya koydu. Bu oturumun genel amacı, sosyal bilimlerin içinde bulunduğu genel duruma yanıt aramak değildi. Ancak bir yandan da sosyal bilimlerin durumunu göz önünde bulundurmadan, sosyal bilimlerde süreli yayıncılık konusundaki sorunları çözmek olanaklı değildir. Türkiye'deki karşı karşıya olduğumuz yapı o kadar karışık ki, bir yandan bu "olması gereken şudur" diye iki değerli konuşmadan sonra önümüze gelen bir gündem var. Öbür yandan da Türk üniversite sistemini yönetenlerin yükseltme ve atanma ölçütleri konusunda getirdiği bir başka gerçek var. Türkiye'nin etkili ve yetkili makamları diyorlar ki, "Türkiye'deki unvanlar evet unvandır, iyidir, doğrudur ama aslında geçerli değildir". Niçin böyle diyorlar? Çünkü "İngilizce yazıp belli bir dergide yayımlarsanız size Türkçe yazdıklarınızdan daha fazla puan veririz; yabancılara beğendirdiğiniz yazılar önemlidir; çeviri yaparsanız ve çeviriniz önemli bir düşünceyi Türkçe'ye kazandırma ve Türk dünyasında Türkçe okuyanlara bu kapıyı açma becerisi kazandırsa bile bu emeği yok sayarız; içeride yapılan bir toplantıya verilen puanım şudur; ama hepsi Türkçe olmakla birlikte adında 'uluslararası' yazıyorsanız, ona verdiğim puan budur" diye hepinizin yakından bildiği bir uygulama başlattılar. Kendi üretimine, kendi bilim insanının değerlendirmesine önem vermeyen bir toplum olduk. Bunun da nedenleri vardır kuşkusuz ama sorunları doğru ve bütün olarak algılayıp değerlendiremezsek sanırım bir çözüm bulmakta sıkıntı çekeriz.

Şimdi sabahın ilk oturumunda "nereden nereye geldik" konusunu kapatmış oluyoruz. Aslında bu konu kapatılacak bir konu değil, ama ana hatlarıyla en azından belirlemiş oluyoruz. Çay arasından sonra yeni bir dünyaya; bedava, açık erişim dünyasına gitmeye çalışacağız.

Bizi dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Açık Erişim: Bilimsel İletişim ve Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Üzerine Etkileri

Prof. Dr. Yaşar Tonta
Hacettepe Üniversitesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
06532 Beytepe, Ankara
tonta@hacettepe.edu.tr

Öz

Bilim insanlarının bilimsel ve entellektüel eserlerini kendi web siteleri, çalıştıkları üniversitelerin elektronik arşivleri ya da belli başlı bilimsel kurumların ön baskı (electronic print) arşivleri aracılığıyla ücretsiz erişime açmaları bilimsel iletişim sürecinde köklü değişiklikler meydana getirmektedir. Açık Erişim (Open Access) Girişimi olarak adlandırılan ve son 10 yılda giderek güçlenen bu hareket, genelde dergi yayıncılığına dayanan bilimsel iletişim sürecini etkilemekte ve araştırmacıları, üniversite yöneticilerini, yayıncıları, kullanıcıları ve bilgi hizmeti veren kuruluşları yakından ilgilendirmektedir. Bu bildiri de açık erişim girişimiyle ilgili son gelişmeler kısaca özetlenmekte, açık erişimin sosyal bilimlerde bilimsel iletişim ve süreli yayıncılık üzerine etkileri tartışılmakta ve Türkiye'deki açık erişim girişimleri özetlenmektedir.

Giriş

Dünyada yaklaşık 24.000 bilimsel dergi yayımlanmaktadır. Bu dergilerde her yıl 2,5 milyon civarında makale çıkmaktadır. Bilimsel ve teknik dergiler genellikle pahalıdır. Bilimsel dergi yayıncılığında ekonomik model aboneliğe ya da son yıllarda giderek yaygınlaşan lisans anlaşmalarına dayanmaktadır. Kütüphaneler kullanıcıların gereksinim duyduğu basılı dergilere abone olmakta ya da bu dergilerde yayımlanan makalelere elektronik erişim sağlamak için yayıncılarla lisans anlaşması imzalamaktadır.

Son 30 yıldır özellikle bilimsel ve teknik dergilerde fiyatlar sürekli artmakta ve bu artış enflasyon oranlarının çok üzerinde gerçekleşmektedir. Bunun temel nedeni dergi yayıncılığında yeterince rekabetin olmaması ve bazı yayıncıların kolayca "tekel gücü" kazanabilmeleridir. Bir makalenin telif hakları kısıtlamalarından dolayı farklı dergilerde yayımlanması olanaklı değildir. Öte yandan, bilimsel ve teknik dergi yayıncılığı sektöründe hizmet alanlarla (genellikle araştırmacılar) bu hizmetin karşılığını ödeyenlerin (genellikle kütüphaneler) farklı olması ekonomistlerin deyişiyle "talebin esnek olmaması"na yol açmakta ve dergi yayıncılarının ellerini kuvvetlendirmektedir (Meyer, 1997). "Süreli yayın krizi" (serials crisis) olarak adlandırılan bu durum bir kısır döngüyle sonuçlanmaktadır. Bilimsel dergi

fiyatları yükseldikçe bazı kütüphaneler aboneliklerini/lisanslarını yenileyememekte, yayıncılar kaybettikleri geliri mevcut abonelerden sağlamak için fiyatları yeniden yükseltmektedir. Bir sonraki yıl bu artışı karşılayamayan başka bazı kütüphaneler de aboneliklerini kestiklerinden yayıncılar yeniden fiyatları yükseltmekte ve bu kısır döngü giderek daha şiddetli bir biçimde bilimsel iletişim sürecini etkilemektedir. Örneğin, 1974'te yaklaşık 200 dolar olan *Tetrahedron Letters* adlı kimya dergisinin fiyatı 31 yılda 61 kat artmış ve 2005 yılında 12 bin doları geçmiştir!

Bilimsel ve teknik dergi yayıncılığı pazarında rekabetin olmaması bazı yayıncılara fiyatlarını artırarak pazar paylarını artırma şansı vermektedir (House of Commons, 2004). Pahalı bir derginin fiyatı arttığında, bu dergiye aboneliği korumak amacıyla genellikle aynı alandaki daha ucuz ve fakat saygın dergilerin abonelikleri kesilmektedir. Bunun çarpıcı bir örneği Birleşik Krallık Avam Kamarası için hazırlanan yayıncılıkla ilgili bir raporda yer almaktadır (House of Commons, 2004). Kütüphaneler sağlama bütçelerinin yaklaşık % 30 - % 50'sini Reed Elsevier dergileri için harcamaktadırlar. Yüz birimlik bütçesi olan bir kütüphanenin bütçesi üç birim arttığında, kütüphane fazladan üç birimlik harcama yapma olanağı kazanmaktadır. Reed Elsevier firması dergi fiyatlarını, örneğin, yıllık % 6,85 oranında artırdığında, kütüphane bütçesinin % 30'unu Reed Elsevier dergilerine harcıyorsa, bütçe artışıyla gelen üç birimin iki birimi Reed Elsevier'e gitmektedir. Kütüphane bütçesinin % 50'si Reed Elsevier dergilerine harcanıyorsa üç birimlik artış Reed Elsevier dergilerindeki fiyat artışını karşılamaya yetmemektedir. Kütüphane bütçeleri genellikle sabit olduğundan, bütçeden en büyük payı alan yayıncı dergi fiyatlarını artırdığında bu yayıncı kütüphane bütçesinden daha fazla pay almakta ve diğer yayıncıların kütüphane bütçesinden pay almasını önleyebilmektedir (House of Commons, 2004).

Öte yandan, bilimsel araştırmalar çoğunlukla kamu kaynaklarıyla desteklenmektedir. Dolayısıyla bu araştırmaların ürünü olan ve ticari dergilerde yayımlanan bilimsel makaleler de kamu kaynaklarıyla desteklenmiş olmaktadır. Oysaki yayıncılar bilimsel makaleler için araştırmacılara bir ücret ödememektedir. Bu makalelerin kalite denetimi (hakemlik) üniversitelerde çalışan (ve kamu kaynaklarıyla desteklenen) bilim insanlarıncı ücretsiz olarak yapılmaktadır. Ortaya çıkan ürünü kamu kaynaklarıyla desteklenen üniversite kütüphaneleri yüksek abonelik ücretleri ödeyerek edinmektedir. Başka bir deyişle aynı ürün için kamu kaynakları kullanılarak üç kez ödeme yapılmaktadır. "Başka hangi işte müşterilerden alınan mal gene aynı müşterilere müthiş fiyatlarla satılır ve kalite kontrolü de gene aynı müşterilerce yapılır?" (House of Commons, 2004).

Bu gelişmeler üzerine bilimsel yayıncılık endüstrisi üniversiteler ve hükümetlerce mercek altına alındı. 1990'ların ikinci yarısından itibaren elektronik yayıncılığın giderek hızlanması ve bilimsel makalelere Internet aracılığıyla erişilebilmesi bilimsel iletişimde yeni fırsatlar yarattı ve bu süreçte alternatif ekonomik modellerin de uygulanabileceğini gösterdi (Prosser, 2004; Willinsky, 2003). Aşağıda açık erişimle ilgili gelişmeler özetlenmekte, açık erişimin sosyal bilimler üzerindeki olası etkileri irdelenmekte ve açık erişim girişiminin başarıya ulaşması için bazı öneriler getirilmektedir.

Açık Erişim

Açık erişim, bilimsel yayınlara "ücretsiz erişim"; "eserin tam bir sürümünün . . . açık erişime, sınırsız dağıtıma, birlikte çalışabilirliğe (interoperability) ve uzun dönemli arşivlemeye olanak sağlamak için . . . en azından bir çevrimiçi arşivde depolanması" anlamına gelmektedir

(Bethesda, 2003). Açık erişimin temel mantığı kullanıcıların bilimsel araştırma sonuçlarına kolayca erişmelerine olanak sağlayarak araştırmaların etkisini artırmaktır. Basılı ortamdaki bilimsel yayınlara çok sayıda kullanıcının erişebilmelerini sağlamak görece olarak zordur. Ama İnternet ortamında bir araştırmacı, çalışmasını bütün dünyadaki kullanıcılara kolayca açabilir.

2002'de gerçekleştirilen Budapeşte Açık Erişim Girişimi çalışmaları daha adil ve daha etkin bir bilimsel iletişim sistemine geçmek için iki paralel ve birbirini bütünleyen strateji belirlenmesiyle sonuçlandı. İlk strateji, araştırmacıların hakemli ticari dergilerde yayımlanmış makalelerini kendi web sitelerinde ya da ücretsiz elektronik arşivlerde depolayabilme ("kendi kendine arşivleme") ve bunları İnternet üzerinden ücretsiz olarak herkesin erişimine açabilme hakkının yayıncılarca tanınmasının sağlanmasıydı.

İkinci strateji ise araştırmacıların, makalelerini hakemlik ve yayın giderlerinin farklı finansal modellerle karşılandığı açık erişim dergilerinde (open access journals) yayınlamalarının cesaretlendirilmesiydi. Açık erişim dergileri yüksek dergi abonelik fiyatlarına tepki olarak gelişmiştir. Halen çeşitli konularda 2500 civarında hakemli açık erişim dergisi yayımlanmaktadır (bütün hakemli dergilerin yaklaşık % 10'u). Bu dergilerde çıkan yaklaşık 120.000 makaleye Lund Üniversitesi'nce (İsveç) geliştirilen Açık Erişim Dergileri Rehberi web sitesi (www.doaj.org) aracılığıyla erişilebilmektedir. Açık erişim dergilere erişim için abonelik gerekli değildir. Hakemlik ve yayın giderleri yazarlar ya da araştırmayı destekleyen kurumlarınca karşılanmaktadır.

Budapeşte Açık Erişim Girişiminin ardından birkaç yıl içinde açık erişimle ilgili birçok bildirme yayımlandı. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Budapeşte Açık Erişim Girişimi - 14 Şubat 2002.
- Bethesda Açık Erişim Yayıncılığı Bildirgesi - 20 Haziran 2003.
- Berlin Fen Bilimleri ve İnsani Bilimlerde Bilgiye Açık Erişim Bildirgesi - 22 Ekim 2003.
- BM Bilgi Toplumu Dünya Doruk Toplantısı Bildirgesi - 12 Aralık 2003.
- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Kamu Destekli Araştırma Verilerine Erişim Bildirgesi - 30 Ocak 2004. (Türkiye de dahil 34 ülke tarafından imzalandı. Eylül 2005'de OECD sadece araştırma verilerinin değil alanyazının (literatürün) da açık erişime dahil edilmesini kararlaştırdı.)
- IFLA Bilimsel Literatüre ve Araştırma Dokümantasyonuna Açık Erişim Bildirgesi - 24 Şubat 2004.

2003-2004 yıllarında ABD, İngiltere, Portekiz gibi çeşitli ülkelerdeki bazı üniversiteler, araştırma kuruluşları ve yasama organları kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırmalardan üretilen yayınların ücretsiz olarak herkesin erişimine açılmasını önce ilgili kuruluşlara önermeye başladılar. ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü (National Institute of Health), Southampton Üniversitesi (İngiltere), Minho Üniversitesi (Portekiz), ABD Temsilciler Meclisi, Birleşik Krallık Avam Kamarası Seçme Bilim ve Teknoloji Komitesi bu kuruluşlardan bazılarıdır. Wellcome Trust, desteklediği araştırmalardan üretilen yayınlara açık erişim zorunluluğu getiren ilk ticari şirket oldu (1 Ekim 2005). Son yıllarda ise kamu kaynaklarıyla yapılan araştırmaların sonuçlarının açık erişim olarak arşivlenmesi için çeşitli ülkelerde (örneğin, ABD, Avustralya)

yasa tasarıları hazırlanmaya başlandı. ABD’de 2006 yılında Federal Araştırmalara Kamunun Erişimi Yasa Tasarısı (Federal Research Public Access Act) hazırlandı. Tasarı kamu kaynaklarıyla desteklenen yıllık 100 milyon dolardan fazla araştırma bütçesi kullanan kamu kuruluşlarında açık erişimi zorunlu hale getirmektedir. Bu tasarının 2007’de yasallaşması beklenmektedir. Açık erişimle ilgili son gelişmeler Peter Suber’ce çıkarılan aylık elektronik haber bülteninden (*SPARC Open Access Newsletter*) izlenebilir (Suber, 2006a).

Açık erişimin zorunlu hale getirilmesi Avrupa Birliği’nin (AB) de gündemindedir. Avrupa Komisyonu’na (AK) 2006’da yayımlanan Avrupa’da bilimsel yayın pazarlarının ekonomik ve teknik gelişiminin incelendiği bir raporda, AK fonlarıyla desteklenen araştırmalardan üretilen yayınlara açık erişimin garanti edilmesi ilk öneri olarak yer almaktadır (European Commission, 2006, 87). Açık erişimin zorunlu hale getirilmesi için Avrupa düzeyinde bir politika geliştirilmesi ve üye ülkelerle ve akademik kurumlarla bu politikaların ve açık arşivlerin nasıl geliştirileceğinin araştırılması eylem maddeleri olarak sıralanmaktadır. Önerilerden biri de (A4) bilimsel dijital dergi arşivlerine kalıcı erişimin garanti edilmesidir.

Kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırma sonuçlarına ücretsiz erişimin zorunlu hale getirilmesi son derecede önemli bir konudur. İşverenlerce (üniversiteler, araştırma kuruluşları vd.) zorunlu tutulduğu takdirde akademik araştırmacıların % 81’i yayımlanmış makalelerini kurumsal arşivlerde depolama zorunluluğuna (kendi kendine arşivleme) isteyerek uyacaklarını belirtmiştir (Swan ve Brown, 2005). Çünkü kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırma projelerine milyarlarca dolarlık bütçeler ayrılmaktadır. Örneğin, ABD’de sadece Ulusal Sağlık Enstitüsü’nün yıllık araştırma bütçesi 28 milyar dolardır. Bu miktar dünyadaki 142 ülkenin yıllık Gayri Safi Milli Hasılasından (GSMH) daha büyüktür (Suber, 2006b). Açık erişim zorunluluğu bu araştırmalardan üretilen yayınların yeni bilimsel araştırmaları tetikleme süresini kısaltmaktadır. Bilimsel makalelerin açık erişim yoluyla herkesin erişimine açılması bu yayınların araştırma etkisini artırmaktadır. Açık erişim makalelere bilimsel alanyazında (literatürde) daha fazla atıf (yollama) yapılmaktadır (Lawrence, 2001; Harnad ve Brody, 2004; Harnad ve diğerleri, 2004; Antelman, 2004). Başka bir deyişle, araştırma sonuçları daha fazla kişi tarafından kullanılmakta, bu kullanım yeni araştırmaların yapılmasına yol açmaktadır. İngiltere’de 2000 yılı verilerine göre bilimsel yayıncılık sektörünün yıllık cirosu 22 milyar İngiliz Sterlini (yaklaşık 40 milyar dolar) olarak hesaplanmıştır (Wellcome Trust, 2003, 12). Mevcut akademik yayıncılık ortamının sınırlı olmasından ve araştırma bulgularına kolayca erişilememesinden dolayı İngiltere’nin bilimsel araştırmalara yaptığı yatırımın potansiyel getirisinden kaybı 1,5 milyar İngiliz Sterlini (yaklaşık 2,7 milyar dolar) olarak hesaplanmıştır (Harnad, 2005, 2).

Son yıllardaki açık erişim girişimlerinin de etkisiyle, bilimsel ve teknik dergilerin % 92’si, yayımlanan makalelerin ön baskılarının (preprints) ya da son baskılarının (postprints) yazarların kendi web sayfaları ya da kurumsal arşivler aracılığıyla Internet üzerinden erişime açılmasına izin vermektedir. Ama yazarların açık erişime aşına olmamaları nedeniyle bu makalelerin ancak % 20’si herkesin erişimine açıktır (Harnad ve Brody, 2004).

Açık erişim hareketi dünyada açık erişim arşivlerinin kurulmasına yol açmıştır. Üniversiteler ve araştırma kuruluşları kendi üyelerince yapılan yayınları açık erişim arşivlerinde ve kurumsal arşivlerde depolamaya ve Internet üzerinden erişime açmaya başlamışlardır. Dünyadaki açık erişim arşivlerini bir araya getirmek için Açık Arşivler Girişimi (Open Archives

Initiative, www.openarchives.org) başlatılmıştır. Kasım 2006 itibarıyla ABD’de 201, İngiltere’de 79, Almanya’da 68, Brezilya’da 45, Türkiye’de 2 açık erişim arşivi bulunmaktadır. Bütün ülkelerde kurulan açık arşivler Açık Erişim Arşivleri Rehberinde (www.openoar.org) listelenmektedir. Halen yaklaşık 10 milyon civarında bilimsel yayına 700’den fazla açık erişim arşivi aracılığıyla ücretsiz olarak erişilebilmektedir. Bu arşivler üzerinde ortak arama yapan OAIster adlı bir arama motoru geliştirilmiştir (oaister.umdl.umich.edu/o/oaister). Açık Erişim Arşivlerinde yer alan kaynaklar Google Scholar (scholar.google.com) arama motorunun örümceklerince de taranmaktadır.

Sosyal Bilimlerde Açık Erişim

1990’ların başında ilk açık erişim arşivleri önce fen bilimleri (örneğin, ArXiv) alanında kurulmuş, bunu diğer bilim dalları izlemiştir. Günümüzde açık erişim arşivleri sosyal bilimlerde de giderek yaygınlaşmaktadır. Research Papers in Economics (RePEc), Social Science Research Network (SSRN), Social Science Information Gateway (SOSIG) ve European Research Papers Archive (ERPA) bu arşivlerden birkaçıdır.

Sosyal bilimlerde açık erişim arşivleri fen bilimlerine oranla görece olarak daha yavaş gelişmektedir. Örneğin, fizik ve matematik gibi alanlarda bilimsel dergilerde yayımlanan makalelerin neredeyse tamamı açık erişim arşivlerinde depolanırken bu oran sosyal bilimlerde çok daha düşüktür. Yapılan bir araştırmada ekonomi konusunda yayımlanan makalelerin % 60’ının, siyaset bilimi, psikoloji ve sosyolojide yaklaşık % 25 - % 30’unun, antropoloji ve coğrafyada ise % 20’sinden daha azının açık erişim (ücretsiz) olduğu saptanmıştır (Antelman, 2006, 88). Aynı araştırmada sosyal bilimcilerin sadece % 5’inin dergilerde yayımlanmış makalelerini kendi web sayfalarında ya da kurumsal arşivlerde herkesin erişimine açtıkları gözlenmiştir. Bu ortalama sosyal bilim dallarına göre değişmektedir. Örneğin, “kendi kendine arşivleme” oranı ekonomi konusunda çalışan araştırmacılar da daha yaygınken (% 13), diğer disiplinlerde bu oranlar çok daha düşüktür (sosyoloji % 4, psikoloji ve siyaset bilimi % 3, coğrafya % 2, antropoloji % 1). Oysa fen bilimlerinde kendi kendine arşivleme oranı % 20 civarındadır.

Sosyal bilimlerde açık erişimin görece olarak daha az desteklenmesi sosyal bilim disiplinleri arasında karşılıklı bağımlılık düzeyinin fen bilimlerine oranla daha düşük olması ve sosyal bilimlerde ortak sorunların, hedeflerin ve süreçlerin tanımlanmasında belirsizlikler bulunması ile açıklanmaktadır (Antelman, 2006, 92). Karşılıklı bağımlılık düzeyi yüksek ve görev belirsizlik düzeyi düşük olan disiplinlerde (örneğin, ilk açık erişim arşivinin geliştirildiği yüksek enerji fiziği) araştırmacılar ortak sorunlara çözüm bulmak amacıyla hızla hareket edebilmektedirler. Sosyal ve insani bilimlerde ise durum bunun tam tersidir. Sosyal bilimciler genellikle ortak tanımları ya da kurumsal amaçları ve iş süreçleri olmayan çok çeşitli sorunlar üzerinde çalışmaktadırlar. Bu nedenle sosyal bilimciler ön baskılara daha az gereksinim duymaktadırlar. Sosyal bilim disiplinlerinin yakınsayan/birleşik (convergent) ya da ayrı (divergent) olması ve araştırma sorularının kırsal ya da kentsel sorunlar üzerinde yoğunlaşması da açık erişimi etkileyen nedenler arasında gösterilmektedir. Örneğin, kırsal sorunlar üzerinde yoğunlaşan, karşılıklı bağımlılık düzeyinin düşük, görev belirsizliğinin yüksek olduğu antropoloji, coğrafya, sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlerde araştırmacıların makalelerini kendi web sayfalarında ya da kurumsal arşivlerde depolama oranları görece olarak daha düşük çıkmıştır. Oysa kentsel sorunlar üzerine yoğunlaşan, diğer bilim dallarıyla daha sıkı ilişkileri olan

ekonomi alanında açık erişime daha fazla destek verildiği, araştırmacıların bilimsel yayınlarını kendi web sitelerinde ve elektronik baskı arşivlerinde daha yüksek oranlarda depoladıkları gözlenmiştir (Antelman, 2006, 92).

Kuşkusuz, sosyal ve insani bilimlerde açık erişim hareketinin görece olarak yavaş gelişmesinde başka etmenlerin de payı bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde bilimsel iletişim süreci fen bilimlerindeki kadar biraz daha farklıdır. Fen bilimlerinde yapılan yayınların % 90'dan fazlası bilimsel dergilerde yayımlanan makalelerden oluşurken, sosyal bilimlerde makale dışındaki yayınlar (kitap, monografi, vd.) bütün yayınların yaklaşık % 40'ını oluşturmaktadır (Suber, 2004). Yazarlar, dergilerde yayımlanan makalelerinin telif haklarını yayıncılara genellikle karşılıksız devrederlerken, kitaplardan telif ücreti almaktadırlar. Fen bilimlerinde yapılan araştırmalara daha fazla istem (talep) olmakta, dolayısıyla bu tür araştırmalara daha çok fon ayrılmaktadır. Makalelerin ön baskılarının değişimi fen bilimlerinde daha acildir. Sosyal bilimlerde ise daha az araştırma desteklenmekte ve dolayısıyla daha az yayın yapılmaktadır. Sosyal bilim araştırmalarında ulusal yönelimler (trends) ağır basmaktadır.

Türkiye'de Açık Erişim

Açık erişim son birkaç yıldır ülkemizin de gündemine girmiştir. 2-4 Şubat 2005 tarihlerinde Gaziantep'de düzenlenen Akademik Bilişim Konferansında açık erişim konulu çağrılı bir konuşma yer almıştır (Tonta, 2005). Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde 2004/2005 bahar döneminde açılan bir doktora dersi çerçevesinde ilk deneysel açık erişim arşivi geliştirilmiştir. İlk aşamada deneysel arşive Bölümde yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri ile öğretim üyelerinin yayınları yüklenmiştir. Bu yayınların Dublin Core standardına göre dizin bilgileri hazırlanmış ve deneysel arşiv, Açık Arşivler Girişimi Kütüğüne (OAI Registry) kaydedilmiştir. Hacettepe Üniversitesi Açık Arşivi Açık Arşivler Girişimi Metadata Harmanlama Protokolü (OAI Protocol for Metadata Harvesting) ve OpenURL standardına göre geliştirilen ilk açık erişim arşividir (Tonta ve diğerleri, 2006, 26 ve devamı).

Açık erişim konusu 9-11 Aralık 2005 tarihlerinde Bahçeşehir Üniversitesi'nde (İstanbul) yapılan 10. Türkiye'de İnternet Konferansı'nda da tartışılmış, konuyla ilgili bir panel düzenlenmiş ve Ankara Üniversitesi'nde kurulan akademik açık arşiv tanıtılmıştır (Atılğan, Arslantekin ve Bayram, 2005). Ankara Üniversitesi Açık Arşiviyle ilgili Atılğan'ın (2006) bu bildiriler kitabında yer alan "Türkiye'de Açık Arşiv Çalışmaları ve Ankara Üniversitesi Örneği" adlı çalışmasında daha geniş bilgi verilmektedir.

9-11 Şubat 2006 tarihlerinde Denizli'de yapılan Akademik Bilişim Konferansı'nda açık erişim konusu konferans ana temalarından biri olarak yer almış, sunulan çağrılı bildiri (Tonta, 2006) ve panelin yanı sıra, Konferans sonunda Türk üniversitelerinin açık erişimi ve kurumsal arşivlerin kurulmasını desteklediğini belirten bir kamu oyu bildirisi yayımlanmıştır (Akgül, 2006). Bildiride kamu fonları ile yürütülen araştırmaların sonuçlarının ve yapılan yayınların ulusal veya kurumsal arşivler aracılığıyla açık erişime sunulması, üniversitelerde kurumsal arşivlerin kurulmasını geliştirilmesi ve Berlin Bildirgesinin ülkemizde de benimsenmesi önerilmiştir. Aynı konferansta Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu'nun (ANKOS) Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler (AEKA) Çalışma Grubu kurduğu duyurulmuş, ANKOS, Türk Kütüphaneciler Derneği (TKD), Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) ve Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK) temsilcilerinden oluşan AEKA Danışma Kurulu

kurulmuştur. ANKOS AEKA Çalışma Grubu açık erişimle ilgili bir broşür yayımlamıştır (ANKOS, 2006a). (Türkiye’de açık arşivlerin gelişimi için bkz. Atılğan (2006); açık erişim konusuyla ilgili Türkçe çalışmaların kaynakçası ve Türkiye’deki açık erişim ve kurumsal arşiv girişimleri konusunda bkz. ANKOS (2006b, 2006c); açık erişimin gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için önemi konusunda bkz. Dilek Kayaoğlu (2006); elektronik kopya (eprint) sunucuları ve kurumsal arşivlerle ilgili bir kaynakça için bkz. Batı, Duran ve Küçük (2006).)

Açık erişim adı altında olmasa da Türkiye’de çıkarılan bazı basılı dergilerde yayımlanan makalelerin tam metinlerine ücretsiz olarak erişilebilmektedir. TÜBİTAK dergileri bu dergiler arasındadır (journals.tubitak.gov.tr). Yapılan bir araştırmada Türkiye’de elektronik olarak yayımlanan toplam 253 bilimsel derginin 238’inin (% 94) açık erişim dergisi olduğu saptanmıştır. Elektronik dergilerin % 60’ı üniversiteler tarafından yayımlanmaktadır. Dergilerin % 38’i sağlık bilimleri, % 34’ü sosyal bilimler konularındadır (Küçük ve Olcay, 2006). ULAKBİM’ce çeşitli konularda (tıp; temel bilimler ve mühendislik; tarım, veterinerlik ve biyoloji; sosyal bilimler) geliştirilen veri tabanlarında dizinlenen dergilerin bir kısmı açık erişimdir. Sosyal bilimler veri tabanında toplam 88 dergi dizinlenmektedir. ULAKBİM web sayfaları aracılığıyla bu dergilerde yayımlanan makalelerin bibliyografik bilgilerinin yanı sıra tam metinlerine de ücretsiz erişilebilmektedir.

Sonuç

Son birkaç yıldır Türkiye’de açık erişim konusu bazı akademik toplantılarda konuşulmasına ve birkaç açık erişim arşivi kurulmasına karşın, henüz üniversiteler ya da hükümet nezdinde konuyla ilgili etkili girişimler yapılamamıştır. Daha önce de değinildiği gibi, birçok ülkede kamu kaynaklarıyla desteklenen bilimsel alanyazına (literatüre) açık erişimi zorunlu hale getirme yönünde örgütlü çalışmalar yapılmakta, yasa tasarıları hazırlanmaktadır. Ülkemizde de üniversitelerin, YÖK, TÜBİTAK, DPT gibi kurumların ve hükümetin açık erişim konusunu sahiplenmeleri gerekmektedir. Bilimsel iletişim sürecindeki engellerin kaldırılması ve açık erişimin desteklenmesi, herkesten önce bilim insanlarının ve onların çalışmalarını kamu kaynaklarıyla destekleyen hükümetlerin sorunudur. Açık erişim bilimsel bilgilerin üretilmesini vergileriyle destekleyen ve bu bilgilere çeşitli nedenlerle erişmek isteyen kullanıcıların sorunudur. Açık erişim bilgi kaynaklarına erişim sağlayan ve bilgi hizmetleri sunan kütüphanelerin, arşivlerin ve bilgi merkezlerinin sorunudur. Ama ülkemizdeki açık erişim konusundaki farkındalık henüz kütüphane ve bilgi hizmetleri sunan kuruluşlarla sınırlı gözükmektedir. Bu farkındalık bilim insanlarını, üniversiteleri, Türkiye’nin bilim ve teknoloji politikaları hakkında politika geliştiren Devlet organlarını da kapsayacak şekilde hızla yaygınlaştırılmalıdır. Örneğin, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu’nun (BTYK) sekreteryaya görevini yürüten TÜBİTAK aracılığıyla açık erişim konusu yılda iki kez başbakanın başkanlığında toplanan ve yüksek düzeyde Devlet görevlilerinin (bakanlar, genel müdürler vd.) de katıldığı BTYK gündemine mutlaka taşınmalıdır. BTYK tarafından geliştirilecek ulusal açık erişim politikasını destekleyen bir yasa tasarısı hazırlanmalı ve TBMM’ye sunulmalıdır.

Kamu kaynaklarıyla desteklenen araştırmalardan üretilen bilimsel yayınların ücretsiz olarak herkesin erişimine açılması, araştırmaların görünürlüğünü ve etkisini artırmaktadır. Böylece araştırmacılar daha çok araştırma desteği sağlama fırsatı elde etmektedirler. Buradaki sorun bilimsel iletişim süreciyle ilgili olduğu kadar kamu politikalarıyla da ilgilidir.

Açık erişim kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilen araştırma projelerine destek vermenin bir ön koşulu haline getirilmelidir. Üniversitelerde Açık Arşivler Girişimi Metadata Harmanlama Protokoluna ve OpenURL standardına (ölçününe) uygun kurumsal arşivler kurulmalı ve araştırmacıların bilimsel yayınlarını üniversitelerin kurumsal arşivlerinde depolamaları zorunlu hale getirilmelidir. Yayınların kurumsal arşivlerde depolanması üniversitelerce desteklenen araştırma projelerinde ve akademik yükseltmelerde bir ölçüt olmalıdır. Farklı üniversiteler ve kuruluşlarca geliştirilen kurumsal arşivler birlikte çalışabilir olmalı ve söz konusu arşivlerin içeriği OAlster, Google Scholar gibi arama motorlarınınca harmanlanabilmelidir. TÜBİTAK ve DPT tarafından desteklenen projelerde de araştırma sonuçlarına (proje raporu, makale, vb) açık erişim koşulu aranmalıdır.

Kaynakça

- Akgül, M. (2006). Türk üniversiteleri açık erişimi ve kurumsal arşivlerin kurulmasını destekliyor. (Çevrimiçi). <http://ab.org.tr/ab06/AB2006-bildirge.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- ANKOS. (2006a). Bilimsel Bilgiye Erişimdeki Engelleri Kaldırmak Elinizde! Açık Erişim'le Değişimi Yaratın. (broşür). (Çevrimiçi). <http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/images/AcikerisimWEB.pdf>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- ANKOS. (2006b). Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Çalışma Grubu. Açık erişim konusunda bibliyografyalar. (Çevrimiçi). <http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/bibliyografya.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- ANKOS. (2006c). Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Çalışma Grubu. Ulusal girişimler. (Çevrimiçi). <http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/index.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Antelman, K. (2004). Do open-access articles have a greater research impact? *College & Research Libraries*, 65(5): 372-382. http://eprints.rclis.org/archive/00002309/01/do_open_access_CRL.pdf. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Antelman, K. (2006). Self-archiving practice and the influence of publisher policies in the social sciences, *Learned Publishing*, 19, 85-95. http://eprints.rclis.org/archive/00006023/01/antelman_self-archiving.pdf. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Atilgan, D. (2006). Türkiye'de açık arşiv çalışmalarının gelişimi ve Ankara Üniversitesi örneği. (bildiri). 1. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı. 2-3 Kasım 2006, Ankara. Bildiri slaytları, <http://www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvvt/sbvt/kurultay1/Atilgan.ppt>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Atilgan, D., Arslantekin, S. ve Bayram, Ö.G. (2005). Ankara Üniversitesi akademik açık arşivinin oluşturulması ve bu arşive elektronik veri tabanlarının katkısının araştırılması. (Bildiri özeti). 10. Türkiye'de İnternet Konferansı, 9-11 Aralık 2005, İstanbul. <http://inet-tr.org.tr/inetconf10/program/67.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Batı, H., Duran, Z.C. ve Küçük, M.E. (2006). E-kopya sunucuları ve kurumsal arşivler: Seçimli bibliyografya. (Çevrimiçi). <http://www.kutuphane.sakarya.edu.tr/doc00000.htm>. Erişim

Tarihi: 10.12.2006.

- Bethesda Statement on Open Access Publishing. (2003). <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Dilek Kayaoğlu, H. (2006) Açık erişim kavramı ve gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye için anlamı. Türk Kütüphaneciliği, 20 (1): 29-60. <http://eprints.rclis.org/archive/00006196/01/hulyadilekmakale.pdf>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- European Commission. (2006). Study on the economic and technical evolution of scientific publication markets in Europe. (Çevrimiçi). http://ec.europa.eu/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf. Erişim Tarihi: 09.12.2006.
- Harnad, S. (2005). Maximising the return on UK's public investment in research. <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/11220/02/research-rcuk.pdf>. Erişim Tarihi: 11.12.2006.
- Harnad, S. ve Brody, T. (2004 June). Comparing the impact of open access (OA) vs. non-OA articles in the same journals. D-Lib Magazine, 10(6). (Çevrimiçi). <http://www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Harnad, S., Brody, T., Vallieres, F., Carr, L., Hitchcock, S., Gingras, Y., Oppenheim, C., Stamerjohanns, H., ve Hilf, E. (2004). The access/impact problem and the green and gold roads to open access. Serials Review, 30(4): 310-314. <http://dx.doi.org/10.1016/j.serrev.2004.09.013>. Erişim Tarihi: 11.12.2006.
- House of Commons. (2004). Select Committee on Science & Technology Tenth Report. (Çevrimiçi). <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmsctech/399/39902.htm>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Küçük, M.E. ve Olcay, N.E. (2006). Elektronik bilimsel dergiler: Türkiye profili. (TÜBİTAK Proje Raporu, Proje No. SOBAG 105K096). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü.
- Lawrence, S. (2001) Free online availability substantially increases a paper's impact. Nature, 411 (6837): 521. (Çevrimiçi). http://www.copernicus.org/EGU/acp/Nature_ad_1.pdf. Erişim Tarihi: 14.12.2006.
- Meyer, R.W. (1997). Monopoly power and electronic journals. Library Quarterly, 67(4): 325-349.
- Prosser, D. (2004). The next information revolution-How open access repositories and journals will transform scholarly communications. LIBER Quarterly, 14 (1), <http://webdoc.gwdg.de/edoc/aw/liber/lq-1-04/prosser.pdf>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Suber, P. (2004). Promoting open Access in the humanities. (Working paper). (Çevrimiçi). <http://www.earlham.edu/~peters/writing/apa.htm>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Suber, P. (2006a). SPARC Open Access Newsletter. (Çevrimiçi). <http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Suber, P. (2006b). Predictions for 2007. SPARC Open Access Newsletter, No. 104. (Çevrimiçi). <http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/12-02-06.htm>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Swan, A. ve Brown, S. (2005) Open access self-archiving: An author study. (Technical Report).

- Cornwall, UK: Key Perspectives, Inc. (Çevrimiçi). <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/10999/01/jisc2.pdf>. Erişim Tarihi: 11.12.2006.
- Tonta, Y. (2005). Bilimsel iletişim ve açık erişim: Bilgi erişim sorunlarımızın çözümünde açık erişimden nasıl yararlanabiliriz? (Bildiri özeti). (Çevrimiçi). <http://ab.org.tr/ab05/program/56.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Tonta, Y. (2006). Bilgi yönetiminde son gelişmeler: Amazoogle, işbirliği ve açık erişim. (Bildiri özeti). (Çevrimiçi). <http://ab.org.tr/ab06/ozet/162.html>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- Tonta, Y., Küçük, M.E., Al, U., Alır, G., Ertürk, K.L., Olcay, N.E., Soydal, İ. ve Ünal, Y. (2006). Hacettepe Üniversitesi elektronik tez projesi: Yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezlerinin dijitalleştirilmesi ve tam metinlerinin İnternet aracılığıyla erişime açılması (Proje raporu, (Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi Proje No. 02-G-064). (Çevrimiçi). <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/02-G-064-elektronik-tez-projesi-sonuc-raporu.pdf>. Erişim Tarihi: 10.12.2006.
- The Wellcome Trust. (2003). Economic analysis of scientific Research publishing: A report commissioned by the Wellcome Trust. (Rev. Ed. 10/03). (Çevrimiçi). <http://www.wellcome.ac.uk/assets/wtd003182.pdf>. Erişim Tarihi: 11.12.2006.
- Willinsky, J. (2003). Scholarly associations and the economic viability of open access publishing. *Journal of Digital Information*, 4(2), Article No. 177. <http://jodi.ecs.soton.ac.uk/Articles/v04/i02/Willinsky/> Erişim Tarihi: 11.12.2006.

Türkiye’de Açık Arşiv Çalışmaları ve Ankara Üniversitesi Örneği

Doç. Dr. Doğan Atılğan

Ankara Üniversitesi DTCF Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi,
Ankara Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanı,
atilgan@humanity.ankara.edu.tr

Giriş

Bilimsel iletişimin bir parçası olarak araştırmacıların bilgiye çevrimiçi ortamda serbestçe ulaşmasına ve bilgiyi paylaşmasına olanak sağlayan açık erişim hareketi giderek artan bir ilgi görmektedir. Türkiye’de bu konuda son dönemlerde önemli adımlar atılmakla birlikte uygulama sürecinde bazı sorunlar yaşanmaktadır. Açık erişim elektronik dergi boyutunda olduğu gibi kurumsal arşivlerin açık erişime açılması biçiminde de uygulanmaktadır. Bu bildiride ilk olarak açık erişim ve kurumsal açık arşivler konusu kavramsal olarak kısaca ele alınacaktır. Daha sonra ülkemizdeki açık arşiv çalışmaları incelenecektir. Son olarak da ülkemizde bu alandaki girişimlere önderlik eden kurumsal arşivlerden biri olan Ankara Üniversitesi Açık Arşiv Sistemi tanıtılacaktır.

Açık Arşiv Kavramı ve Gelişmeler

Açık arşiv çerçevesinde iki kavram söz konusudur. Bunlardan birisi açık erişimli dergiler, bir diğeri de kurumsal açık arşivlerdir. Açık erişim hareketi bilim insanlarının kaygı ve yaklaşımlarından yola çıkarak başlamış, geleneksel bilimsel iletişim sistemindeki aksaklıklara çözüm olmayı hedeflemektedir. Bu kavramlara geçmeden önce açık erişim kavramı üzerinde kısaca durulması yararlı olacaktır.

Açık Erişim

Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu (ANKOS) Açık Erişim Çalışma Grubu Şubat 2006 tarihinde yaptığı çalışmada açık erişim ile ilgili şu tanımlamayı yapmıştır (<http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/tammetin/BilimselBilgiyeAcikErisimFeb06.pdf>):

Açık Erişim, 2001 Budapeşte Açık Erişim İnisiyatifi’nde bilimsel literatürün internet aracıyla finansal, yasal ve teknik bariyerler olmaksızın, erişilebilir, okunabilir, kaydedilebilir, kopyalanabilir, yazdırılabilir, taranabilir, tam metne bağlantı verilebilir, yazılıma veri olarak aktarılabilir ve her türlü yasal amaç için kullanılabilir biçimde kamuya ücretsiz açık olması biçiminde tanımlanmıştır. Bu inisiyatif, açık erişim hareketinin ilk önemli kongresi olarak kabul edilir. Aynı kapsamda Nisan 2003’te ikinci önemli bir toplantı sonucu Bethesda Bildirisi oluşturulur ve burada da açık erişim tanımlanır ancak Budapeşte Açık Erişim İnisiyatifi’ndekinden farklı olarak lisans kullanımı, kurumsal arşivlere açık erişim çalışmalarının aktarılmasında gereksinimler ve kişisel kullanım için az sayıda basılı

kopyalamadan söz edilmiştir. Açık erişim tanımına ilişkin söz edilebilecek üçüncü önemli girişim, Ekim 2003'te Fen Bilimleri ve İnsan Bilimleri'nde Bilgiye Açık Erişim Konferansı sonucunda oluşturulan Fen Bilimleri ve İnsan Bilimleri'nde Bilgiye Açık Erişim üzerine Berlin Deklarasyonu'dur. Bu deklarasyonda diğer tanımlara ek olarak, izin beyanının açık erişim doküman içinde belirtilmesi ve en az bir arşivde arşivlenmesi belirtilmektedir.

Açık Erişimli Dergiler

Açık erişim yayınları çevrimiçi, ücretsiz ve çoğu telif ve lisans anlaşmalarından muaf olan yayınlardır. Bu yayınlar, internet aracılığıyla ve yazarın ya da telif hakkı sahibinin onayı ile gerçekleştirilmektedir.

Açık erişim, hakem değerlendirmesi kanalıyla sağlanan kalite ilkesiyle tümüyle örtüşebilmektedir. Açık erişimi sadece makale yazarları değil, aynı zamanda çoğu dergi editörü ve hakem de emeklerini karşılıksız olarak ortaya koyarak desteklemektedirler.

Açık erişim yayınları, geleneksel basılı yayınlara göre, çok daha düşük bir maliyetle üretilebilmelerine karşın, hiç maliyeti olmadığı anlamı da taşımaz. Burada önemli olan bilimsel yayınların maliyetsiz üretilip üretilemeyecekleri değil, bu maliyeti okurlara ödetmeyen ve erişim sınırlamaları getirmeyen hizmet ucunun oluşturulmasıdır.

Açık erişim dergileri, hakem değerlendirmesinden geçerek onaylanmış makalelerin tümünü ücretsiz olarak açarlar ve masraflarını ya sunucu hizmetini gören kuruluşlardan destek olarak ya da bağlı oldukları bilimsel kuruluşlardan destek alarak karşılarlar.

Kurumsal Arşiv Kavramı

Bilimsel bilgiye açık erişimi sağlayan temel araçlardan birisi de açık erişim arşivleridir. Açık erişim arşivlerini, üniversiteler, araştırma merkezleri ya da kar amacı gütmeyen bilimsel organizasyonlar desteklemektedirler.

Bir kurumun ürettiği bilimsel alanyazının (literatürün) dijital ortamda toplandığı, saklandığı, indekslendiği, korunduğu ve dağıtımının sağlandığı hizmetler dizisini içeren kurumsal açık arşivlerin içeriğini ön ve son baskılar, lisansüstü tezler, eğitim materyalleri, araştırma, teknik ve istatistiksel raporlar, konferans bildirileri, teknik dokümanlar vb oluşturur. http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/tammetin/AEKA_haz06.ppt

Kurumsal arşivler açık erişim altyapısının temel öğeleridir ve aşağıdaki gereksinimleri karşılamak yoluyla açık erişime katkı sağlarlar:

- Bilimsel iletişim,
- Öğrenme materyalleri aracılığıyla eğitimi destekleme,
- Elektronik yayıncılık,
- Üniversite bilgi ağlarındaki araştırma çıktılarının sayısal koleksiyonunun yönetimi,
- Sayısal koleksiyonlara ev sahipliği yapma ve koruma,
- Araştırma çıktılarına kolay erişimi sağlayarak ve bu çıktıları toplayarak üniversitenin prestijini artırma,
- Üniversite yönetimi için bilgi yönetim araçları sunma,
- Üniversite yönetimi adına araştırmaları değerlendirme.

Bu arşivler Açık Erişim Girişimi'nin (Open Archives Initiative, OAI) Üstveri Hasadı Protokolü'ne bağlı kaldıklarında, karşılıklı işlerlik sağlanmış olur ve kullanıcılar hangi arşivlerin var olduğunu, nerede bulduklarını ve neler içerdiklerini bilmeksizin istedikleri içeriklere erişebilirler.

Kurumsal arşivlerin sağladığı yararlar ise şöyle sıralanabilir:

- Daha çok kullanım, daha çok kişiye ulaşım,
- Daha etkili araştırma sonuçları,
- Daha çok atıf alma,
- Güvenilir/kullanışlı metadata bilgisi,
- Daha güvenli, uzun süreli koruma,
- Bilimsel iletişimi güçlendirme,
- Üretilen bilgiye erişim olanaklarının artırılması,
- Dergi fiyatlarındaki artışın önlenmesi,
- Her dilde bilimsel bilginin kullanılır, paylaşılır hale gelmesi (Holt İnet-tr).

Açık Erişim Örnekleri

Dünyada pek çok açık erişim girişimi bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı açık erişim dergilerinden oluşurken bir kısmı kurumsal arşiv özelliği taşımaktadır. Burada konuyu yakından ilgilendiren birkaç örnek üstünde durulmuştur. Bu konuda ayrıntılı örnek ve linklerine <http://www.acikerisim.org.tr/ornek.html> adresinden erişilebilir. Ancak bunlar dışında bazı örneklerle yer vermek yararlı olacaktır (<http://www.acikerisim.blogspot.com>):

Açık Erişim Arşivler Ağı: DRIVER

Avrupa'da on farklı araştırma kurumunun konsorsiyum ortaklığı ile, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen bir projedir: DRIVER (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research). Konsorsiyum üyeleri, University of Athens (Yunanistan), Bielefeld University (Almanya), Consiglio Nazionale Delle Ricerche (İtalya), Stichting SURF (Hollanda), University of Nottingham (Birleşik Krallık), Centre National de la Recherche Scientifique DIS (Fransa), University of Bath (Birleşik Krallık), Uniwersytet Warszawski (Polonya), Universiteit Gent (Belçika), and Goettingen University (Almanya). DRIVER'ın hedefi Avrupa'da her türlü bilimsel yayının toplandığı ve ücretsiz açık erişim ile halka yayıldığı bir kurumsal arşiv ağı oluşturmak. Proje ile Avrupa Araştırma Alanı için bilgi altyapısı gelişimini destekleyecek bir denemenin hayata geçirilmesi planlanıyor.

TOCW Turkish OpenCourseWare Projesi

Massachusetts Institute of Technology (MIT) önderliğinde bu yıl başlayan OpenCourseWare adlı proje ile ders materyalleri (video çekimleri, sınavlar, kaynaklar) bireylere ücretsiz ve herkese açık biçimde erişime sunuluyor. MIT'yi dünyadan 50'ye yakın üniversite ve enstitüler de izleyerek bu büyük projeye katkıda bulunmakta. Ülkeler aynı zamanda MIT notlarını kendi dillerine çevirerek yerel topluluğun kullanımına da sunuyorlar. Ülkemizde Bilim İnsanı Platformu, MIT ile ortak çalışarak, TOCW (Turkish OpenCourseWare) Projesi adı ile mevcut ders notlarını çeviri işine 1 Ağustos 2006 tarihi ile başladığını duyurdu. Bunun için önce hangi üniversitelerde hangi derslere öncelik verildiği saptanacak ve projeye ders çevirisi yaparak katkıda bulunmak isteyen akademisyenler belirlenecek. Çevirisi yapılan derslere <http://www.e-ders.org> adresinden ulaşılabilir.

E-LIS

Kütüphanecilik ve enformasyon bilimleri alanında ücretsiz erişilebilir uluslar arası açık arşiv olan E-lis 2003 yılında açık erişim felsefesini, politikalarını ve araçlarını tanıtan ve destekleyen bir girişim olarak kuruldu. Kütüphanecilik, enformasyon bilimleri ve teknolojileri ve ilgili alanlarda yayınlanmış ve yayınlanmamış 4000'in üzerinde doküman içeren arşiv 45 ülkeden 65 editörün gönüllü desteği ile yürütülmektedir.

Türkiye'de Açık Erişim Çalışmaları

Dünya çapında 600'den fazla açık arşiv olduğu bilinmektedir. Bu sayı her geçen gün artmaktadır. Türkiye'de ise açık erişim ya da kurumsal arşiv kavramı 2005'in başlarında üniversitelerde ortaya çıkmıştır. Bu süreç kurumsal arşiv bağlamında değerlendirilmektedir. Daha önceki yıllarda başlayan kurumsal ve/veya bireysel olarak yürütülen dergilerin arşivlerini açık erişime açmaları kapsam dışında bırakılmaktadır. Açık erişim dergilerinin neler olduğu konusundaki ayrıntılı bilgilere <http://www.ankara.edu.tr/kutuphane/edergi.html> adresinden erişilebilir.

Üniversitelerin açık erişim etkinlikleri 2005 yılı sonunda hız kazanmıştır. Ulusal iki bilimsel toplantıda açık erişim ve kurumsal arşiv oturumu düzenlenmiştir. 9-11 Aralık 2005'te İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi'nde gerçekleştirilen X. Türkiye'de İnternet Konferansı'nda, Türkiye'de açık erişim hareketinin ve kurumsal arşiv uygulamalarının bir birlik içinde yürütülmesi amacı ile Açık Erişim Ulusal Politika oluşturulması kararlaştırılmıştır. Daha sonra Pamukkale'de düzenlenen Bilgi Teknolojileri Kongresi IV, Akademik Bilişim 2006 kapsamında açık erişim ve kurumsal arşivler üzerine bir dizi oturum gerçekleştirilmiştir. Bu oturumlar ile açık erişim, açık arşiv ve kurumsal arşivler tanımı ve yararları konusunda katılımcıların genel bir bilgisi olması sağlandı. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere, "açık erişim" konulu oturumların sonunda kongre katılımcılarının ortak görüşlerini belirtecek bir bildiri hazırlanması için konu tartışmaya açıldı. "Ulusal Açık Erişime Doğru" adı altında yapılan son oturumda, Berlin Bildirgesi benimsenerek, toplantı sonunda "Açık Erişim Bildirgesi" oluşturuldu. AB'06 düzenleme kurulu Başkanı tarafından kamuoyuna duyurulan bildiride açık erişim kavramı ve yararlarından söz edildikten sonra aşağıdaki öneriler **kamuoyuna ve yetkililerin bilgilerine sunulmuştur** (<http://ab.org.tr/ab06/AB2006-bildirge.html>):

1. Devletçe, kamu fonları ile yürütülen araştırmaların sonuçlarının ve yapılan yayınların, ülke çıkarları açısından açıklanması sakınca taşımadığı sürece, eşgüdümlü olarak ulusal veya kurumsal arşivler aracılığıyla açık erişime sunulması için düzenleme yapılması,
2. Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) yönlendirdiği üniversitelerin yıllık değerlendirmelerinde kurumsal arşivlerin kurulması ve geliştirilmesinin öngörülen ölçütlerden biri haline getirilmesi,
3. Açık erişim ve kurumsal arşivler konusunda uluslararası düzeyde yaygın kabul görmüş olan Berlin Bildirgesi'nin ülkemizde de benimsenmesinin gerekli olduğu.

Bu toplantı sonucunda alınan kararların ilk somut örneği “Açık Erişim Danışma Kurulu” adıyla bir kurul oluşturulması olmuştur. ULAKBİM (Ulusal Akademik Bilgi Ağı ve Bilgi Merkezi), ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu), ÜNAK (Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği) ve TKD (Türk Kütüphaneciler Derneği) Türkiye’deki Kütüphane Dernekleri olarak; ULAKBİM, üniversitelerin internet bilgi ağlarını ulusal bilgi ağı üzerinden yönetmesi ve farklı bilim dallarındaki dört veri tabanını kurarak açık erişime açması nedeniyle bu komisyonun ortaklarıdır. ANKOS 2000 yılında kurulduktan sonra 2001’de SPARC’ı desteklemeye başlaması ve daha sonra SPARC yürütme kurulunun üyelerinden biri olması yanında Şubat 2006’da açık erişim grubunu (AEKA= Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Çalışma Grubu) kurarak yaptığı çalışmalarla. Mesleki dernekler ise Kütüphanecilik mesleğinin sivil toplum kuruluşlarına liderlik etmenin yanı sıra kendi yayın organları olan Türk Kütüphaneciliği ve Bilgi Dünyası dergilerinin tüm arşivini açık erişime açmaları, kurulun paydaşlarını oluşturmalarında etken olmuştur.

Bu girişimlerle birlikte özellikle üniversite kütüphaneleri ve bilgi merkezlerinin öncülüğünde kurumsal açık arşivler oluşturulmaya başlanmıştır.

Kurumsal arşiv temelinde Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümünde hazırlanan tezlerin açık arşive konulması bir proje olarak başlatılmış ancak somut bir ilerleme kaydedilememiştir. Ankara Üniversitesi 2000 yılından günümüze lisansüstü düzeyde yapılan tezleri ve sahibi olduğu dergilerden 10’unun makalelerini pdf ortamında hizmete sunmaktadır. Ancak açık arşivi konusunda çalışmalar 2005 yılında başlamıştır. Arşiv hakkında ayrıntılı bilgi daha sonra verilecektir. Somut bir başka örnek de ODTÜ Kütüphanesi’nden gelmiştir. Üniversitede yapılan yaklaşık 2500 doktora tezi açık erişime açılmıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi de yaklaşık 800 lisansüstü tezi açık erişime açmıştır. Son dönemlerde Sabancı ve Bahçeşehir Üniversiteleri bazı akademik personelinin çalışmalarını web sayfaları aracılığıyla açık erişime açmışlardır. Son günlerde Çanakkale 18 Mart Üniversitesi de e-print yazılımı kullanarak denemeler yapmaktadır. Ancak henüz somut bir gelişme bulunmamaktadır.

Ankara Üniversitesi Açık Arşiv Sistemi

Ankara Üniversitesi, açık arşiv girişimine 2001 yılında akademisyenlerin bilimsel çalışmalarının yer aldığı basılı dergilerinin elektronik kopyalarını web sayfası üzerinde tam metin hizmete açarak başlamıştır. <http://www.ankara.edu.tr/kutuphane/Yayinlar/dergi.htm>. Aynı zamanda 2000 yılından sonra yapılan lisansüstü tezler de yazarlarının izin verdikleri ölçüde tam metin olarak yine üniversitemiz web sayfasına pdf olarak konulmuştur. <http://papyrus.ankara.edu.tr/tez.tezlerana.htm> Ancak bunların yalnızca görüntü olarak yer alması, erişimde tarama olanaklarının bulunmaması ve Ankara Üniversitesi öğretim üyelerince üretilen diğer bilimsel çalışmaların da erişime açılması amacıyla 2005 yılı başında açık arşiv projesinin oluşturulmasına başlanmıştır.

Proje çalışması Ankara Üniversitesi açık arşivi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümündeki üç akademisyence pilot proje uygulaması olarak başlatılmıştır. Öğretim elemanlarının ürettikleri bilimsel bilgiye kolay erişimi sağlayan ve web’e dayalı yapıya sahip uygun bir yazılım seçilmiştir. Bu amaca hizmet eden hazır bir program seçmek yerine, kurumsal gereksinimlerini karşılayacak nitelikte özel bir program hazırlanmıştır. MySQL tabanlı PHP üzerine kurulan program yalnızca açık arşivin amaçları için kullanılan sunuculara yüklenmiştir. İçeriği oluşturacak veriler Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı’na

kontrol edildikten sonra sisteme alınmaktadır. Sisteme girilecek verilerin formatında herhangi bir sınırlama olmamasına karşın, PDF ve HTML formatlarında dosyalar kolay kullanımı sağlamak, kopyalamayı ve yasadışı kullanımı önlemek amacıyla tercih edilmektedir.

Çalışmalar başlatıldıktan sonra projenin testi yapılmıştır ve ilk olarak 100'den fazla yayın web üzerinden erişim için açık arşive konulmuştur. Test süreci tamamlandıktan sonra açık arşive yüksek katılımın sağlanması amacıyla sunumlar ve eğitim toplantıları düzenlenmiştir.

Bu yolla Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı sayfası üzerinden elektronik olarak erişilebilen araştırma raporları ve lisansüstü tezler kütüphanecilerce sisteme katılmıştır. Bunun yanı sıra akademisyenlere kendi çalışmalarını açık arşive kaydetme olanağı verilmiştir. Buna ek olarak Ankara Üniversitesi Yönetim Kurulu, Ankara Üniversitesi akademisyenlerinin Üniversiteye yayımlanan akademik hakemli dergilerde yer alan makalelerinin ve hakem denetiminden geçmiş makalelerin açık arşivde yer almasına karar vermiştir. Bu karardan sonra Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinin dergilerde yer alan makaleleri, Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nca sisteme eklenmektedir.

Veri tabanında yukarıdaki etkinlik alanları içinde düzenlenmiş materyallere yazar adı, başlık, anahtar kelime ve tam metin indeksleme gibi farklı erişim uçlarından erişim sağlanmaktadır. Başlangıçta hiçbir metadada şeması geliştirilmemişti. Ancak açık erişim sistemi zaman içinde, yazar tarafından üretilmiş metadada uygulaması sisteme taşınmıştır. Metadada öğeleri, otomatik olarak veri girişi yapılan materyal formundan Türkçe ara yüze transfer edilmiştir. Metadada için zorunlu olan öğelerinin kapsanması sağlanarak sabit değerler olan ve DC formları aracılığıyla otomatik olarak üretilen yayıncı ve metadada hakları ve yazarın girdisini isteyen, başlık, yazar/yazı yazar kimse, konu, oluşturulma tarihi, değiştirilme tarihi, URL, dil, tür ve format bilgileri oluşturulmuştur. Bu yolla, OAI-PMH protokolünün ölçütlerini (kriterlerini) karşılamak için geliştirilen Ankara Üniversitesi Açık Arşivi, OAI'ye kaydedilmiştir. Arşivin OAI-PMH protokolüne uygunluğu sağlanmıştır.

Sonuç

Dünyada basılı dergi fiyatlarındaki hızlı artış ve yayıncılıkta kendisini gösteren tekelin kırılması amaçlarının da etkisiyle açık erişim sistemi gelişmiştir. Ülkemizde de son yıllarda açık erişim ve kurumsal açık arşivler konusunda son yıllarda önemli gelişmeler gözlenmektedir. Bu gelişimin başından beri yer alan ve bu konudaki çalışmalara rehberlik etmeye çalışan Ankara Üniversitesi Açık arşivi oluşturulmaya başlandığından bu yana geçen bir yıllık süre içinde önemli mesafe kaydetmiştir. Sistem bugünkü haliyle metadada'yı destekleyen ve uluslararası standartları destekleyen herhangi bir açık kodlu yazılımın tüm özelliklerine sahiptir. Bununla birlikte, açık arşiv sistemi içinde kendi çalışmalarına yer vermeyen çok sayıda akademisyen vardır. Dünya çapındaki gelişmeler göz önüne alındığında, yazarların % 71'inin çalışmalarını hiçbir açık arşiv içinde yayınlamadığı, açık arşiv çalışmalarından habersiz olduğu açıktır. Bu alanda Ankara Üniversitesi Açık Arşivi, açık arşiv alanındaki önderlerden biri olarak önemli bir yol almıştır. Bundan sonra yapılması gereken, açık arşivin tanıtımı için etkinlik göstererek akademisyenlerin açık arşiv çalışmalarına katılımını arttırmaktır.

Kaynakça

Açık erişim dünyasından. <http://www.acikerisim.blogspot.com>. Erişim Tarihi: 10.10.2006.

Akgül, Mustafa. Türk üniversiteleri açık erişimi ve kurumsal arşivlerin kurulmasını destekliyor. <http://ab.org.tr/ab06/AB2006-bildirge.html>. Erişim Tarihi: 08.10.2006

Bilimsel bilgiye açık erişim. <http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/tammetin/BilimselBilgiyeAcikErisimFeb06.pdf>. Erişim Tarihi: 11.10.2006

Kurumsal arşiv yaratma. Ankos AEKA çalışma grubu. http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/tammetin/AEKA_Haz06.ppt. Erişim Tarihi: 10.10.2006.

Eğitim İle İlgili Uluslararası Bilimsel Dergilerde Yayın Yapma Süreci: Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Doç. Dr. Sinan Olkun

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi,
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Editörü
sinanolkun@gmail.com

Öz

Bu çalışmanın amacı, uluslararası bilimsel dergilerde yayın yapma sürecini dergi editörleri penceresinden ele almak, engelleri belirlemek ve alınabilecek önlemleri tartışmaktır. Araştırmanın verileri uluslararası dergi editörlerine sorulan açık uçlu altı soruluk bir araçla elde edilmiştir. Veriler nitel veri çözümleme teknikleri yoluyla çözümlenmiştir. Uluslararası bilimsel dergilerde yayın yapmanın önünde iki önemli engelin olduğu saptanmıştır. Bunlardan birinin dil yeterlikleri olduğu ancak bu yeterliğin salt dil bilmekle sınırlı olmadığı aynı zamanda o dilde bilimsel bir üslupla yazma becerisinin eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Diğer engelin ise, araştırma konularının önemsiz, yerel, yüzeysel ya da güncelliğini yitirmiş konulardan seçilmesi olduğu görülmektedir. Her iki sorun için de çözüm önerileri tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bilimsel yayın, akademik yazma, uluslararası yayın

Öğretim elemanlarının yurtdışı hakemli bir dergide yayın yapma zorunluluğu her geçen gün daha da yaygın hale gelmektedir. Yükseköğretim Kurulu, eğitim bilimi alanlarında doçentliğe başvuru ölçütü olarak tek yazarlı, uluslararası dizinlerce taranan bilimsel bir dergide yayın yapmayı 2001 yılında zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluğun getirilmesinin ardından öncelikle merkez üniversiteler olmak üzere diğer üniversitelerden de birçoğu, öğretim üyeliğine atama ve yükseltmede benzer ölçütler getirmişlerdir. Ancak getirilen bu zorunluluk bazı sorunları da beraberinde getirmiştir (Çelik ve Tabancalı, 2006).

Genelde sosyal bilimlerde ve özelden eğitim bilimi alanlarında yurtdışı hakemli bir dergide yayın yapmanın engellerinin başında ileri düzeyde dil bilme, ileri ülkelerin bilimsel güncelini izleme ve bu güncelle uygun araştırma problemleri üzerinde çalışma olduğuna inanılmaktadır. Bilimsel yazım teknikleri ve akademik biçem gibi konuların ise bilindiği varsayılmaktadır. Bu ve benzeri açılardan uluslararası bilimsel dergilerde yayın yapma sürecinin nesnel olarak

incelenmesi gereksinimi vardır. Bu çalışmanın amacı, uluslararası bilimsel dergilerde yayın yapma sürecini dergi editörleri penceresinden ele almak, engelleri belirlemek ve alınabilecek önlemleri tartışmaktır.

Yöntem

Araştırmanın verileri ulusal ve uluslararası dergi editörlerine sorulan açık uçlu altı soruluk bir araçla elde edilmiştir. Soruların oluşturulmasında ilgili alanyazından yararlanılmıştır. Araştırmada editörlere yazılı olarak sorulan açık uçlu sorular şunlardır:

1. Dergi editörü olmanın zorlukları ve uğraştırıcı yanları nelerdir?
2. Gelişmekte olan ülkelerden gelen aday makalelerle ilgili belirtmek istediğiniz hususlar var mıdır?
3. Yayıncıdan gelen olumlu olumsuz istekler nelerdir?
4. Editörlük yaptığınız sürece işyükünüz hakkında neler söyleyebilirsiniz?
5. Editörlük işleri hariç başka ne gibi işler yapıyorsunuz?
6. Bir dergide editör olmakla ilgili başka neler söylemek istersiniz?

Sorular, SSCI ve Education Index'te yer alan eğitimle ilgili rasgele 14 dergi ile 4 ulusal dergi editörüne e-posta yoluyla iletilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1. Yazışma yapılan ve yanıt alınan dergiler

Sıra No	Dergi Adı	Editör	Yanıt
1	Journal of Research in Science Teaching	Dale Baker	Verdi
2	Educational Technology and Society	Dr. Kinshuk	
3	Educational Studies in Mathematics	Tommy Dreyfus	Verdi
4	International Journal of Educational Reform	Steve Permut	
5	International Journal on E-Learning (IJEL)	Gary Marks	
6	International Journal of Special Education	Marg Csapo	Verdi
7	Asia Pacific Journal of Education	S. Gopinathan	
8	Distance Education	Som Naidu	
9	Assessment & Evaluation in Higher Education	William Scott	Verdi
10	British Educational Research Journal	Anonim	
11	Teachers College Record	Gary Natriello	
12	International Journal of Educational Research	P. Burn	
13	International Journal of Science Education	John K. Gilbert	
14	International Journal of Educational Development	J. K. P. Watson	
15	Eğitim ve Bilim	Soner Yıldırım	
16	Eğitim Araştırmaları	Ali Ekber Şahin	Verdi
17	Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi	Selahattin Turan	Verdi
18	Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri	Muhsin Hesapçoğlu	

Bunlardan ikisi yurtiçi dergi olmak üzere toplam 6 dergi editöründen yanıt alınmıştır. İki yurtdışı dergi editörü sekreteryası aracılığı ile iş yoğunluğunu gerekçe göstererek yanıt veremeyeceğini bildirmiştir. Veriler nitel veri çözümleme teknikleri yoluyla çözümlenmiştir. Elde edilen bulgulardan araştırmanın temel problemine yönelik çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Birinci açık uçlu soru ile editörlerin karşılaşmış oldukları güçlük ya da engeller ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu soruya verilen yanıtlarda editörler; öncelikle iyi inceleme yapan, zamanında ve iyi dönüt veren hakem bulmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Diğer yandan yazarların da akademik yükseltme vb nedenlerle editörlere yazılarını çabuk yayımlama yönünde baskı yaptıklarını ve bunun da ek iş yüküne neden olduğunu ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Natriello (1996), yazarların iş takibi amacıyla editörle yazışma ya da söyleşmelerinin profesyonel bir davranış olmadığını ve bunun yalnızca işlerin biraz daha gecikmesine neden olduğunu belirtmektedir. Son olarak editörler kaliteli aday makale bulmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Akademik yaşamın başlarında bilimsel yazım ile ilgili sorunların yaşandığına değinen Lonka (2003), bu sorunun giderilmesinin uzun ve sistematik olarak ele alınması gereken bir süreç olduğunu belirtmektedir.

İkinci açık uçlu soruya verilen yanıtlarda ise editörler, gelişmekte olan ülkelerden gelen yazı sayısında önemli bir artış olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Ancak sunulan aday makalelerin çoğunlukla kötü bir İngilizce ile ve yazım tekniklerine uymadan yazıldığına, önemsiz, yüzeysel ya da yerel sorunlarla ilgilendiğine, araştırma deseni ve analizi açısından zayıf olduklarına ve yazarların genellikle günceli izlemediklerine de değinilmiştir. Bu yazıların çoğunlukla bilimsel iletişim açısından yetersiz bulunması nedeniyle reddedildiği ya da önemli ölçüde düzeltme istenerek geri çevrildiği belirtilmiştir. Bazı editörler ise belirtilen bu sorunlara gelişmiş ülkelerden gelen yazılarda da rastlanıldığını dile getirmişlerdir. Böylece sorunun yalnızca bir dil sorunu olmadığı fakat aynı zamanda bilimsel yazma becerileri ile de ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır. Benzer iddia ve delillere ilgili alanyazında da rastlamak olanaklıdır (Lonka, 2003; JRST, 2005).

Üçüncü açık uçlu sorudan, yayıncıların yalnızca baskının zamanında yapılması, satışların artırılması ve büyüme gibi ticari kaygılarını editörlerle paylaştıkları ortaya çıkmaktadır. Akademik sürece müdahale edilmesi gibi bir durumun sözü dahi edilmemiştir. Bu durum benzer konuları ele alan diğer yazılarda da belirtilmiştir (Olkun, 2005, 2006).

Dördüncü sorudan elde edilen verilerden editörlerin giderek artan iş yükü ağırlığından yakınmaları en başta gelmektedir. Sunulan yüzlerce makalenin ön incelemesinin yapılması, hakemlerin belirlenmesi, hakemlere yazının gönderilmesi, hakemlerden gelen yazıların düzenlenerek kararın yazara gönderilmesi, ikinci inceleme durumunda benzer bir sürecin yeniden yaşanması ve son okumaların (proof reading) yapılması editörlerin zamanının önemli bir bölümünü almaktadır. Ayrıca, sunulan aday makalenin niteliğinin görece düşük olması durumunda yaşanan bu sürecin daha da çok ek çalışmayı gerektirdiği belirtilmektedir.

Beşinci açık uçlu sorudan elde edilen veriler editörlerin çok çeşitli işlerle uğraşmak zorunda olduklarını ortaya koymaktadır. Bunlar; öğretim ve araştırma işlerinin yanında yazılarda aşırma, gevşek ve tuhaf hakemler, öfkeli yazarlar, bitmeyen toplantılar, yardımcı personel, İngilizce düzeltmeleri, stil ve içerik düzeltme önerileri, yayıncı hatalarının düzeltilmesi, özel sayı düzenlemeleri olarak sıralanmıştır.

Altıncı açık uçlu sorudan elde edilen verilerde ise; editörlüğün zor yanlarının yanında olumlu yanlarının olduğu ve bu olumlu yanların bu işi severek yapan birisi için çok doyurucu olduğu belirtilmiştir. Hemen hemen bütün editörler özellikle, alanda olan gelişmelerden ilk

haberdar olmanın ve bir karar verici olarak gelişmelere yön vermenin önemi ve ayrıcalığı üzerinde durmuşlardır.

Sonuçlar ve Öneriler

Araştırma bulgularından ortaya çıkan önemli bir sonuç; uluslararası bilimsel dergilerde yayın yapmanın önündeki iki önemli engelden birinin dil yeterlikleri olduğu ancak bu yeterliğin dil bilmekle sınırlı olmadığı, aynı zamanda bilimsel bir üslupla yazma becerisinin eksikliği olduğu anlaşılmaktadır. Diğer engelin ise, araştırma konularının önemsiz, yüzeysel ya da güncelliğini yitirmiş konulardan seçilmesi olduğu belirtilebilir.

Akademik-bilimsel yazım beceri ve teknikleri konularında uzun erimli politika ve planların geliştirilmesi gerekmektedir. Akademik yazma hakkında bir kitap okuma ya da bu konuda bir ders almanın yeterli olmayacağı açıktır. Bunun yerine, örneğin, ilköğretimden başlayarak çeşitli dersler içinde genelde yazma özelde bilimsel yazma konularına yer verilebilir. Lonka (2003) bilimsel yazma hakkında verilecek derslerden kısa sürede verim almanın olanaklı olmadığını ancak sistematik ve gereksinime dayalı olarak hazırlanmış bir dönemlik bir dersin oldukça başarılı olduğunu belirtmektedir.

Genelde yazma ve özelde bilimsel yazma konusunda üzerinde durulması gereken bazı noktalar vardır. Bir düşüncenin neye dayanarak yazıldığı önemlidir. Kişisel deneyime mi, gözleme mi, yoksa elde edilen veriye mi? Nedensel veya tesadüfi ilişkilerin yazılması farklı cümle yapılarını ve vurguyu gerektirmektedir. Bir savın yapılandırılması esnasında konunun dağıtılmadan, önemli noktaya da noktalar üzerine yoğunlaşarak yazmak önemlidir. Bu nedenle kişinin, serbest düşüncelerini yazma, gözlemlerini, izlenimlerini yazma ve bir veriye dayalı yazma gibi konuların olacağı uzun bir süreçte yetişmesi daha anlamlı olacaktır. Lonka (2003) yazma konusunda reçete vermenin olanaksız olduğunu, bunun yerine sürekli dönüte dayalı bir yazma sürecinin gerekli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de her aşamada yalnızca test ile ölçme ve seçme yapılması konusunun da sorgulanması gerekmektedir.

Geleceğin yazarları için çıkarılabilecek bir diğer önemli sonuç da güncel araştırmaların gerek içerik, gerek yöntem ve gerekse yazım biçemi açısından izlenmesinin yazma becerilerinin gelişmesinde ne kadar önemli olduğudur. Hakemlerin bir yazıda nelere dikkat ettikleri ile ilgili yazıları (Pehlivan Aydın, 2003) ve saygın dergilerde yayımlanmış makaleleri bu üç lens (içerik, yöntem ve biçem) ile gerekirse tekrar-tekrar okumaları önerilebilir. Son olarak yazar adaylarına kendi yazım tekniklerini geliştirmelerini, yazdıkları yazıları eleştirel gözle okuyacak birilerine okutmaları ve editörle rutin yazışmaları yapmanın dışındaki gereksiz iletişime zaman harcamamaları önerilebilir. Çünkü bu tür çabaların gelişmeye yalnızca ket vurduğu ve hiçbir katkı sağlamadığı görülmektedir.

Kaynakça

- Çelik, K. ve Tabancalı, E. (2006). Bilimsel dergilerde yayın yapmada karşılaşılan dergi kaynaklı sorunlar, *XV. Eğitim Bilimleri Kongresi: 13-15 Eylül 2006*, Muğla: Muğla Üniversitesi, sunulmuş bildiri.
- JRST. (2005). Editorial. Journal of research in science teaching annual report: January 1, 2005- December 31, 2005. *Journal of Research in Science Teaching*, 43 (6), 531-534.

- Lonka, K. (2003). Helping doctoral students to finish their theses. In: L. Björk, G. Bräuer, L. Rienecker, G. Ruhmann and P. Stray Jørgensen, (eds.) *Teaching Academic Writing Across Europe*. Dordrecht, The Netherlands: Kluwer University Press. (pages 113–131).
- Natriello, G. (1996). For the record - lessons for young scholars seeking to publish, *Teachers College Record*, 97(4), 1996, p. 509–517, <http://www.tcrecord.org>. *Belge Numarası: 1415*, Erişim tarihi: 31.08.2006.
- Olkun, S. (2006). Eğitim ile ilgili uluslararası bilimsel dergilerde editörlük süreci: sorunlar, çözüm önerileri ve fırsatlar. *XV. Eğitim Bilimleri Kongresi: 13–15 Eylül 2006*, Muğla: Muğla Üniversitesi, sunulmuş bildiri.
- Olkun, S. (2005). Akademik yayın süreci ve bazı saptamalar. *XIV. Eğitim Bilimleri Kongresi: 28–30 Eylül 2005*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, sunulmuş bildiri.
- Pehlivan Aydın, İ. (2003). İyi hakem olmak (Çeviri). *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 36, 528-535.

Hakem ve Jüri Sistemlerinde Aleniyet*

Prof. Dr. İzzettin Önder
 İstanbul Üniversitesi
 İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi
 izzettinonder@yahoo.com

Akademik camiyayı, toplumsal ideolojiyi yeniden üreten ve topluma yayan, böylece sistemin bir üst-yapı kurumu olarak gören yaklaşım çerçevesinde, bilimsel araştırmalar kadar bilim insanları da sistemin çıkarları doğrultusunda olabildiğince denetim altına alınır. Sistemin çıkarları doğrultusunda akademik camianın denetlenmesi, “bilimsel yansızlık” veya “bilimsel titizlik” görüntüsü altında, aldatıcı bir şekilde topluma yansıtılır. Ancak, söz konusu bilimsel yansızlık veya bilimsel titizlik, hem akademik insanların atama ve yükseltme işlemlerinde, hem de bilimsel ürünlerin değerlendirilmesinde mutlak bir gizlilik içinde yürütülmektedir. Bilimsel makalelerin değerlendirilmesinde olduğu gibi, akademik personelin yükseltilmesine esas alınan raporlar da adaydan gizli tutulmaktadır. Böylece, gerek camia içinde yer alan elemanlar, gerekse camia içinde yeşeren görüş ve fikirler, görüntüsel bir titizlik, ama derin bir gizlilik içinde denetlenmektedir. Toplumun demokratik açılım ve sosyal diyalektik kanallarını tıkayan gizli denetim, sadece doğrudan ilgili bireylere zarar vermekle kalmamakta, aynı zamanda, akademik camianın çok sesli açılımının olduğu kadar, toplumsal gelişmenin önünde de güçlü bir ideolojik engel oluşturmaktadır.

Akademik yazılarda hakem kurumu hemen her ülkede yerleşmiş bir kurumdur. Hakemli olmayan dergilerde yayınlanan makaleler akademik değerlemelerde dikkate alınmadığı gibi, atama ve yükseltmelerde de geçerli olmamaktadır. *Hakemli dergilere gönderilen yazılar, ilke olarak, üç hakeme gönderilmekte ve hakemlerden gelen “yargıya”(!) göre, yazının basılıp basılamayacağı ya da yazıda değişiklik yapılarak basılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bazı ülkelerde hakem kurumu sadece bir danışma makamı olarak görülmekte, hakem kararlarından bağımsız olarak, dergi yayın kurulu son kararı verme hakkını elinde tutmaktadır. Ancak, her iki sistemde de hakemler nihaî kararlarda etkili olmakta ve kimlikleri sonsuza dek gizli kalmaktadır. Yazının yayınlanması halinde ise, hakemlik yaptıkları yazıyı izleyen hakemler yazarı tanıyabilir hale gelmektedir. Bazı dergilerde hakemler kurulu toplu olarak bir liste halinde verilmekle beraber, hangi hakemin hangi makaleyi incelediği bu durumda da gizli kalmaktadır.*

Özellikle gelişmiş ülkelerde oturmuş olan hakem sisteminde, gizlilik uygulamasının zaman içinde geliştirilmiş bir dizi haklı gerekçesi olabilir. Bunlar arasında, hakemin mutlak bağımsızlık içinde karar alması, hakemle yazar arasında “sen bana, ben sana” türünde zımnî

* Bu konu, ilk olarak, “*Toplum ve Bilim*” Dergisi’nin 100. sayısında, aynı başlıkla ele alınmıştır. (Toplum ve Bilim, 1-100, Bahar, 2004, s. 50-54). Bu yazı, çok büyük bölümü itibarıyla, sözü edilen makaleden yapılan italik harfli alıntılardan oluştuğundan, alıntılarda tırnak işareti kullanılmamıştır.

anlaşmanın engellenmesi ya da bir husumetin ortaya çıkmaması gibi birçok yararlı gerekçe sayılabilir.

Hakemin yazara, yazarın da hakeme gizli olması, gerçekten kararlarda belirli bir yansızlık ve bağımsızlık sağlayabilir. Önceden hakemi bilmeyen ve eğilimleri hakkında bir yargısı olmayan yazar, yazısında oldukça bağımsız davranabilir. Önceden hakemin bilinmemesi ilkesi, yazarın basım kuruluna baskı yaparak, yazısının belirli bir hakeme gönderilmesi talebinde bulunabilme olasılığını ortadan kaldırması yanında, hakemin inceleme esnasında yazarı bilmemesi de incelemesinin sağlıklı sürdürülmesi açısından mutlak bir gerekliliktir. Ancak, ekonomik sistemin oturması ve akademik kurumları tam olarak sistemin bir üst-yapı ideolojik aygıtı konumuna getirmesi sonucunda gizli hakem sistemi bir tür istemli (iradi) ayıklama sistemine dönüşebilir. Bu gerekçeyle, hakem sisteminin tartışılmasında yalnızca akademik dergilerdeki yayınlar değil, atama ve yükseltmeler de söz konusu edilmelidir. Çünkü, gizli sistemle yapılan yükseltmelerle oluşturulan akademik havuz elemanları arasından seçilen hakemler oldukça homojen (benzeşik) nitelikli olacağından, açıklık (aleniyet) ya da gizlilik fazla önem taşımayacaktır. Hakemlik kurumunda gizlilik ilkesinin asıl olması ve korunması gerekli olduğu gibi, işlem sonrasında, aleniyetin sağlanması da aynı derecede asıl ve korunması gerekli bir ilke olmalıdır.

Hakemin kimliğinin, süreç sonunda, mutlak olarak yazara saklı kalmasının çok önemli sakıncaları olabileceği açıktır. Bir defa, kimliğinin mutlak olarak gizli kalacağını bilen hakem, en hafifinden, yazıyı incelemede gerekli özeni göstermiyor olabileceği gibi, en ağır ve haksız olarak da, yazının stili, uslûbu veya, hepsinden önemli olarak, ideolojisini beğenmediği durumda da bir yargıç gibi davranarak, sorumsuzca yazının yayınlanamayacağı hükmüne kolayca ulaşıyor olabilir. Diğer yandan, hakemin kimliğinin mutlak olarak saklı tutulması, hakemin değerlemesinin ilgili çevrelerin değerlendirme testinden de varestede tutulması anlamına gelir ki, bu durum hakemi davranış ve kanaatlerinde kısmen sorumsuzluğa itiyor olabilir. Yargı kararlarının dahî denetime tâbi tutulduğu gerçek demokratik sistemlerde hakem kararlarının denetimsiz kalması görüşü benimsenemez. Doğal olarak, hakem kararının denetimi kazaî usulle değil, ilgili alandaki akademik okuyucu ve izleyicinin takdiri usulüyle olur.

Hakem kurumu, yazar açısından, yalnızca teknik hata dışında hiçbir gerekçe ile sınırlayıcı olmamalıdır. Hakemin uyarısı sonucunda düzeltilebilecek teknik hatalar dışında, yazıda kullanılan uslûp, kapsanan alan, taranan kaynaklar ve en önemlisi ideolojik açılımlar açılarından yazara hiçbir sınırlama getirilmemelidir. Sistem içinde oluşturulan genel ideoloji ve uslûba ters düşen yazıların hakem sisteminden dönmesi, akademik özgürlüğe ve fikir özgürlüğüne aykırı olduğu kadar, toplumsal düşünce sisteminin gelişmesi ve etkili sosyal diyalogun gelişmesi önünde de büyük bir engel oluşturur. Fikirsel oluşumlar ve ürünler üzerinde böyle bir baskının oluşmasını engelleyebilecek tek etkili yöntem, inceleme sonunda hakem kimliğinin yazara ve okuyuculara açık kılınmasıdır.

Hakem kurumunda mutlak gizlilik ilkesinin uygulanması durumunda unutulmaması gereken önemli bir nokta da, yazarın da hakemin de, söz konusu iki tarafın da ortasında yer alan dergi yayın kurulunca biliniyor olmasıdır. Yazarın da hakemin de dergi yayın kurulunca biliniyor ve hakeme yönlendirmede dergi yayın kurulunun mutlak karar sahibi olması yanında, bu koşulun hakemin gizliliği ile birleşmesi durumunda, dergi yayın kurulunun ve hakemin birbirini destekleyici olumsuzlukları tetikleme tehlikesi gündeme gelebilir. Şöyle ki,

dergide yer almasının istenmediği bir yazı, hakem organizasyonu ile rahatlıkla yayın dışına atılabilir. Böyle bir mekanizmanın çalıştırılması halinde, dergi yayın kurulu tüm sorumluluğu hakeme yıkarken, hakem hangi oyunda rol aldığına farkında dahî olmayabilir. Dergi yayın kurulunun böylesi bir komplo içinde olmaması halinde de, hakem kararı ile yazının kaderi oldukça subjektif olarak mahkûm edilmiş olabilir. Görülüyor ki, hakem uygulamasında mutlak gizlilik sürdürüldüğü sürece, akademik yaşamda ve özgür ifade ortamında yarardan çok zarar ortaya çıkabilir.

Hakem sisteminin sakıncalarının olabildiğince ortadan kaldırılarak, sistemin yararlı bir hale getirilebilmesi için, çok temel bir önlem alınması gerekli olduğu açıktır. Bu konuda iki yol izlenebilir. Birinci yöntemde, hakemler ilk incelemede gizli tutulur, ancak işlem sonunda yazara hakemin kimliği açıklanır. Başka bir deyişle, günümüzde uygulanan sistemde hakemler denetlenmemekte, önerilen sistemde ise, bir anlamda hakemler de denetime tâbi tutulmuş olmaktadır. Sistemin işleyişi, ana hatlarıyla, şöyle olabilir. İlk inceleme aşamasında, hakem de yazara, yazar da hakeme gizli olur ve hakem, yazarı hakkında bilgi sahibi olmadan, kendisine gönderilen yazıyı inceler. Hakem, gerekli gördüğü eleştirileri yaparak yazıyı geri gönderdiğinde, hakemin kimliği yazı sahibine açık edilir. Ya da, yazı basılırken, yazının sonuna, hangi hakemin yazı hakkında ne tür eleştiri yönelttiği kısaca belirtilir. Böylece, yazıya yönelik eleştiri gizlilik içinde değil, açık ortamda yapılmış, bizzat hakem de ilgili kamuoyu tarafından denetlenmiş olur. Eleştiriyi alan yazar, ya hakemin istediği düzeltmeyi kabul ederek yapar, ya da bunu reddederek, kendi yanıtını, akademik üslûp içinde yazısında yansıtır. Hakemin alenileştirilmesi, hem hakeme ciddi bir sorumluluk yükler, hem de dergi yayın kurulunun, yukarıda kısaca ifade edilen, bir komplo içinde olmasını engeller. Sonuçta, gizlilik içinde sadece kurban edilebilecek yazı sahibinin değil, aynı zamanda hiç farkında olmadan bir komploya alet edilebilecek olan hakemin de hakları korunmuş olur. Hakemin açıklanması konusunda izlenecek ikinci yolda ise, aleniyet konusundaki karar hakemin ihtiyarına bırakılarak, bizzat hakem kimliğinin yazara açık edilmesini isteyebilir. Birinci yöntemin aksine burada, aleniyet ilkesi otomatik olarak işlememekte, tercih hakeme bırakılmaktadır. Doğal olarak, birinciden daha az etkili olacağı düşünülen bu sistemin yerleşmesi halinde, hakemlerin kimliklerinin açıklanmasını istemeleri bir prestij ve gurur sorunu olabileceğinden, sonuçta bu sistem de birinci yönetime dönüşebilir ve aynı etkinlik düzeyinde işlem görebilir.

Bu konuda izlenebilecek bir başka yöntemde ise, yazarın, hakemin yaptığı itirazlara, aynı yayın organının bir sonraki sayısında cevabi yazı yazma hakkını kullanmasıdır. Hatta böyle bir yazının teamülen hakem denetiminden geçmesi de gerekmez. Ancak, yazının reddedilmesi halinde bu yol kapalıdır.

Akademik yazıların hakem denetiminden geçirilmesi konusunda hassasiyetle durulmasının çok önemli bir nedeni de, yayınlara ciddiyet getirdiği gerçeği ve görüntüsü altında, hakem kurumunun, yukarıda da kısaca ifade edildiği gibi, çok etkili bir ideolojik ayıklama mekanizması olarak da kullanıma açık olmasıdır. Hakem kurumu, yazarı ex-post olarak denetleyebileceği gibi, psikolojik olarak, ex-ante denetime de tâbi tutulabilir. Şöyle ki, herhangi bir nedenle yazısının hakem denetimine takılmamasını güvence altına almak isteyen bir kişi, hakemin olası red tavrına göre düşünce ve kalemini yönlendirir ve kendisini radikal alandan çekebilir. Başka bir ifade ile, kasıtlı çalıştırılması halinde, gizlilik içinde yürütülen hakem sistemi yazarlar üzerinde tam bir "terbiyevi tehdit unsuru" olarak işlev görebilir.

Diğer taraftan hakemler birer yargıç olarak da görev yapmamalıdır. Hakem, kendisine gönderilen yazılar üzerinde “basılamaz” hükmünü, çok önemli maddî hata dışında, hiçbir gerekçe ile kullanma durumunda olmamalıdır. Kaldı ki, ciddi maddî hata durumunda da, yazara eserinde düzeltme yapma şansı verilebilir. Hakem, ciddi maddî hata dahil, gerekli gördüğü tüm noktalarda ikazını yaparak, sadece “olumlu” ya da “olumsuz” yargısı ile yetinmelidir. Tüm bu hükümler, hakemlerin kimlikleri ile birlikte, yazının sonunda not olarak verilerek, hem yazı hem de hakem okuyucuların ve daha sonra kurulacak olan doçentlik ya da profesörlük jürileri gibi heyetlerin de denetiminden geçmiş olur. Yazarın, yukarıda sözü edilen “terbiyevî tehdit unsuru” kuşkusundan masun olabilmesi için, hakemin bir yargıç edası içinde yazıyı reddetme yetkisinin olmaması gereklidir.

Hakem sistemi ilk fakat kesin olmayan kaba bir eleme niteliğinde uygulanmalıdır. Bunun aksi ve özellikle de gizlilik içinde yapılan uygulamada, hiçbir sorumluluk duymayan hakem ya da dergi yayın kurulu, herhangi bir yazıyı çok sudan gerekçelerle yayın dışında tutabilir. Böylesine işlemeye açık olabilen bir sistemin yazar ve okuyucu haklarını ihlâl edeceği gün gibi ortadadır. Zira, herhangi bir alanda yerleşmiş bir hakem kurulu sadece belirli nitelik ve içerikteki yazıların yayınlanmasına izin verir biçiminde faaliyet gösterirse, böyle bir uygulamadan hem potansiyel yazarların, hem de potansiyel okuyucuların zarar görmesi yanında, toplumsal düşünce ve iletişim alanı da daraltılmış olur.

Doçentlik ve profesörlük jürilerindeki değerlemelerde hakemli dergilerde yayınlanmış olan yazılar ilk maddî değerlemede sadece yeterli puan hesabında önemli olmakta, ikinci aşamada ise jüri üyelerinin söz konusu yayınları içerik olarak inceleyip, kendi kanaatini oluşturma zorunluluğu bulunmaktadır. Şu halde, hakem denetiminden geçmiş olan bir yazının, başka bir kurulda yeniden incelemeye alınabilmesi söz konusu olduğuna göre, hakem kararının yargıç kararı niteliğinde olmaması ve böylece uygulanmaması, ancak yazı hakkında aleniyet ortamında verilmiş ilk karar niteliğinde olması gerekmektedir. Bu bağlamda, bir eser, doçentlik veya profesörlük gibi ileri aşamalarda kurulacak jürilerde, ilk hakem kararından çok farklı puanlamaya da tâbi tutuluyor olabilir.

Hakemlerin kimliklerinin ilk inceleme bittikten sonra açık olması, işleyişin objektiflikten uzaklaşmasına yol açamaz. Hakemlerin alenî olması, “ben sana, sen bana” türünde uygunsuz işleyişin ortaya çıkmasına da neden olmaz. Tüm bu veya benzeri olumsuzlukların önlenbilmesi, hakem kurumunun, işlemiden sonra, alenileştirilmesi ile sağlanmalıdır.

Doçentlik ve profesörlük jürilerinin de ilk aşamalarda gizli tutulması, raporlarının açıklanmaması, adayları rahatsız ve tedirgin edici olduğu kadar, bizzat jüri üyeleri açısından da aşağılayıcı bir uygulama olarak görülmelidir. Kararının arkasında duran her jüri üyesi kimliğinin ve verdiği kararın açıklanmasından gocunmayacaktır. Böyle bir uygulama, hem tüm işlemlerin yargı denetimine açık olduğu yönündeki genel hukuk kuralına uygun olur, hem de açıklığı sağlayarak, tarafların karşılıklı haklarının korunmasına ve demokrasinin yerleşmesine hizmet eder.

Türkiye’de ve Dünyada Dergi Editörlüğü ve Hakemlik Sistemi

Doç. Dr. Nazmi Kozak

Anadolu Üniversitesi

Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu Öğretim Üyesi

nkozak@anadolu.edu.tr

Giriş

Bilindiği üzere, bilimsel araştırmaların temel amacı, insan yaşamını kolaylaştırmak ve daha yaşanılır bir dünyanın oluşmasına katkıda bulunmaktır. Bilimsel araştırmalar daha çok üniversiteler ile bağlı kuruluşlarınca gerçekleştirilir. Elde edilen sonuçlar bilim kamuoyu ile paylaşarak sonuçları yayılır, paylaşılır ve diğer araştırmacılar için altyapı oluşturur. Bilginin bilim kamuoyu ile paylaşılması bağlamında, sonuçların yayımlanmasında belirli bir denetim uygulamalarının varlığı son derece önemlidir. Çünkü, bilimsel araştırmalardan elde edilen sonuçların elde edilme yolu veya yolları, yani yöntembilimi (metodolojisi), çözümlene (analiz) şekilleri gibi oldukça önemli olan uygulamaların bilim kamuoyunca bilinmesi gerekir. Çünkü, bilimsel araştırmalardan elde edilen sonuçların elde edilmesinde izlenen yöntemlerin doğruluğu en az sonuçları kadar önemlidir. Bunlara ek olarak, bilimsel bir araştırmacının sonuçlarının belirli bir düzen içerisinde raporlaştırılması (makale, tez, vb) da önemli olmaktadır. Birtakım farklı şekilleri olsa da raporlaştırma işleminin araştırmaların bilim kamuoyunca paylaşılmasında oynadığı rol büyüktür. Dolayısıyla, her araştırma sonucunun bütünüyle doğru yöntem, doğru veri, doğru bulgu ve doğru raporlaştırmaya sahip olup olmamasına bakılmaksızın bilim kamuoyuna sunulmasının birtakım önemli sakıncaları olabilmektedir. Bir yandan etik ile ilgili sıkıntılar, öte yandan yanlış yöntembilim (metodoloji), yanlış veri ve dolayısıyla doğru olmayan bulgu ve sonuçları olan araştırmaların bilim kamuoyu ile paylaşılması doğru değildir.

Araştırma sonuçlarının bilim kamuoyu ile paylaşılması çeşitli biçimlerde gerçekleşir. En sık karşılaşılan uygulamalar arasında bilimsel dergiler ve kongreler yer alır. Her iki uygulamada da bilimsel araştırma sonuçlarının bilim kamuoyu ile paylaşılmasında bir “denetim” mekanizması vardır. Bununla birlikte, bilimsel dergilerdeki denetim uygulamaları daha gelişmiş ve yerli yerine oturmuştur.

Bilimsel dergilerde araştırma sonuçlarının bilim kamuoyu ile paylaşılması uygulamaları dünya çapında genel kabul görmektedir. Araştırma sonuçlarının belirli denetim aşamalarının sonrasında bilim kamuoyu ile paylaşılmasında, “editörlük” ve “hakemlik” kurumlarına önemli görevler düşmektedir.

Dergi Editörlüğü

Bilimsel dergilerde yayımlanan araştırma raporlarının (makalelerin) denetiminde en önemli işlev, derginin baş editörüne/editörlerine düşer. Çünkü, dergiye önerilen bir çalışmanın yayımlanması ile ilgili ilk ve en önemli kararı editör verir. Dergi editörü, derginin yayın politikasına, temel bilimsel kurallara olan uyumu ile genel kabul görmüş bilimsel şekli uygulamalara göre söz konusu çalışmayı “denetim süreci”ne sokma veya sokmama kararını verir. Dolayısıyla, editörün onayından geçen bir çalışma, önemli bir aşamayı geçmiş sayılır.

Dergi editörlüğü kurumu, hakemlikte olduğu gibi, bilimsel ve sosyal sorumluluğu yüksek olan bir işlevi yerine getirir. Çünkü, yukarıda da açıklandığı üzere, birtakım niteliklere sahip olmayan; hazırlanma yöntemi ve verileri açısından eksik/hatalı olan, dolayısıyla doğru bulgulara yer vermeyen ve etik kurallarına aykırı çalışmaların bilim kamuoyuna ulaşmasını önlemede en önemli kurum, dergi editörlüğüdür. Dolayısıyla, dergi editörlüğü görevini yerine getirecek kişilerin akademik dil ve anlatım bilgisi, bilimsel bilgi ve birikim, değerlendirmeye yeterli zaman ayırma, dil bilgisi, editörlük/hakemlik bilgisi, etik, istatistik bilgisi, alanyazını (literatürü) izleme, yöntembilim (metodoloji) bilgisi gibi niteliklere sahip olması gerekir.

Editörün dergiye önerilen çalışmalar üzerindeki kararlarını etkileyen çeşitli “çevresel etmenler” söz konusu olmaktadır. Bu çevresel etmenlerden en az ölçüde etkilenmesi için editörün bilimsel ve akademik niteliklerinin yanı sıra kişisel ve psikolojik açılardan da sağlam özelliklere sahip olması zorunludur.

Son olarak, dergi editörlüğü görevini yerine getirecek kişilerin, işlevlerinin bilimsel ve sosyal sorumluluğunun farkında olmaları gerekir. Çünkü, dergi editörlüğünü sıradan bir “iş” olarak algılayan, yerine getirilen işin sosyal, bilimsel ve akademik gerekliliklerini gözardı eden bir editörün, ne bilimsel gelişmelere ne de akademik gelişmeye bir katkısının olamayacağı açıktır. Dergi editörlüğü, şekilsel uygulamalara yönelimi kolayca gerçekleştirebilen bir görev olarak da kabul edilmektedir. Son yıllarda Türkiye’de olduğu gibi “ulusal hakemli dergi” operasyonel tanımı doğrultusunda, bazı dergi editörlerinin davranışlarında gözlemlendiği gibi, yerine getirilen işin yalnızca biçimsel olarak algılanması, ortaya düzeltilmesi zor sonuçlar çıkarabilmektedir.

Hakemlik

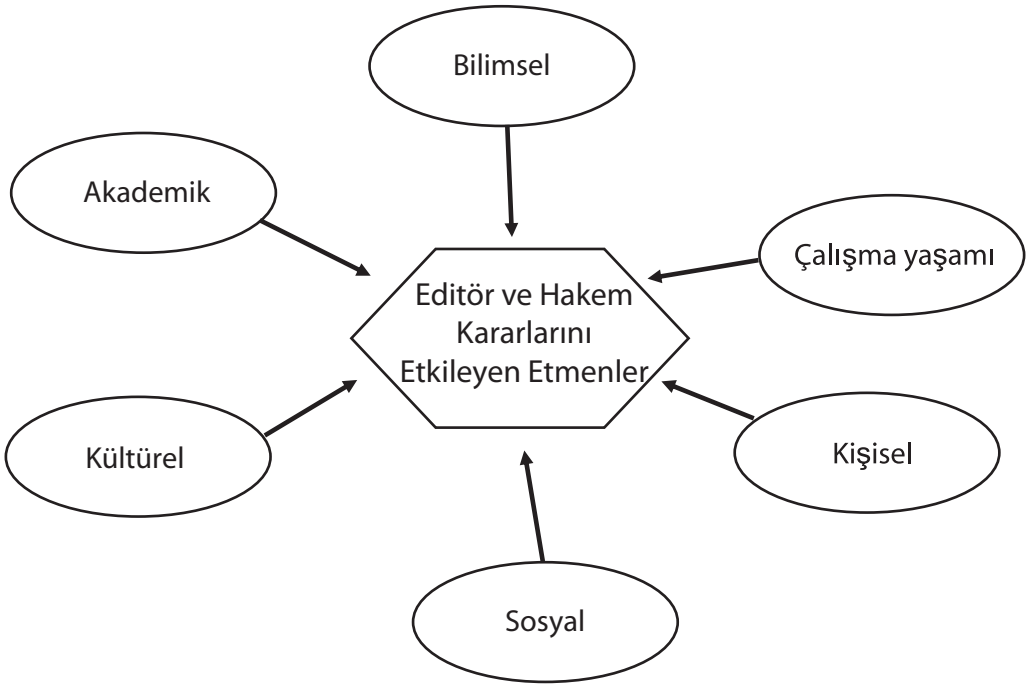
Hakemler de, editörlükte olduğu gibi bilimsel ve sosyal sorumluluğu yüksek olan bir işlevi yerine getirirler. Bilimsel dergilerde yayımlanmak üzere önerilen çalışmalar önce editörün denetimi altında incelenir. Temel birtakım yeterlikleri taşıması durumunda çalışma hakemlere gönderilir ve onlardan çalışmayı değerlendirmeleri istenir. Hakemlik kurumuna alanyazında (literatürde) çeşitli isimler verilir. Bunlar arasında “danışman”, “hakem”, “değerlendirme üyesi”, vb isimler yer almaktadır. Ancak, “hakem” kavramı daha geniş kabul görmektedir. Editörler, görüşlerine başvurdukları hakemlerde çalışmanın konusunda uzmanlık niteliğinin bulunmasına özen gösterirler. Dolayısıyla, bir çalışma derginin yayın politikası doğrultusunda en az iki hakemin değerlendirmesine sunulur. Hakemler de bu çalışmalarını birtakım değerlendirme şablonlarına göre inceler ve görüşlerini dergi editörüne bildirir.

Değerlendirme sürecinde hakemler de çeşitli çevresel etmenlerin etkisinde kalırlar. Bunlar arasında hakemleri etkileyen en temel etmenler, hakemlerin akademik birikimleri ile

buldukları akademik çevredir.

Dergi Editörü ve Hakem Kararlarını Etkileyen Etmenler

Editör ve hakemlerin kararlarını etkileyen etmenler Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Editör ve hakemlerin kararlarını etkileyen etmenler

Şekil 1’deki çevresel etmenler de belli oranlarda hakemlerin kararlarında etkili olur. Bunlar; “akademik”, “bilimsel”, “çalışma yaşamı ile ilgili”, “kişisel”, “sosyal” ve “kültürel” etmenlerdir. Bu etmenlerin her biri editör ve hakemleri etkileme boyutu olarak dönemsel olarak farklı bir dağılım gösterebilir. Ek olarak belirtmek gerekirse, ulusal ve uluslararası uygulamalarda editör ve hakemlerin kararlarına etki eden çevresel etmenlerin etkileme derecesinde bazen önemli farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Dergi editörleri ile hakem kararlarını etkileyen etmenleri sırasıyla açıklamak gerekirse, etkilemenin içeriği ve yönü şu şekilde gerçekleşebilmektedir:

Akademik Etmenler

Bunlar daha çok kişinin akademik geçmişi ve çalışmaları ile ilgili alt etmenlerden oluşmaktadır. Bunlar arasında kişinin akademik bilgi birimi ve deneyimi başı çekmektedir. Gerçekten de yapılan gözlemlerde akademik bilgi birikiminin verilen kararlara yansıdığı gözlenmektedir. Örneğin, editörlük veya hakemlik uygulamalarında kişinin akademik bilgi birikimine göre alınan kararların nesnellığı artabilmekte veya azalabilmektedir. Akademik

deneyim için de aynı durum söz konusu olmaktadır. Akademik unvan da, bu bağlamda etkili olan bir etkidir. Çünkü, akademik unvanın kendisinin yanı sıra bu unvana sahip olma aralığı da alınan kararları etkileyebilmektedir. Akademik unvan, bir yandan güncel bilgi birikimine sahip olma, bir yandan da ileri akademik unvanlardaki editör ve hakem kararlarının “sert” veya “yapıcı” olması gibi sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. Örneğin, doçentlik veya profesörlük unvanını yeni almış bir akademisyenin son araştırmaları yakından bilmesi. Etik uygulamaları da akademik etmenler bağlamında ele alınması gereken bir konudur. Akademisyenin etik yaklaşımı, kendi çalışmalarındaki etik uygulamaları gibi konular, verilen kararlar üzerinde etkili olabilmektedir. Akademik etmenler bağlamında üzerinde durulması gereken bir husus da, akademik kariyer basamaklarını çıkma hızı, kolaylığı veya zorluğudur. Daha çok Türkiye için geçerli olan bu durumlarda; örneğin akademik kariyer basamaklarını yeterince hak etmeden hızla çıkan bir akademisyenin verdiği kararların öznellik içerikli olmasına oldukça sık rastlanmaktadır. Akademik basamakları zor çıkanların kararları daha fazla nesnellik taşısa bile, yaşanan zorlukların verilen kararlara yansıdığı da gözlenmektedir. Akademik görevlerle ilgili bir başka alt etmen de, kişinin yerine getirdiği editörlük ve hakemlik işlerinin çokluğudur. Birden fazla dergide editörlük ve hakemlik yapan bir öğretim üyesinin yüklendiği bütün görevleri gereği gibi yerine getirmesi zordur. Örneğin, bir aylık hakemlik yükü beş ve daha fazla olan bir kişinin bütün çalışmaları aynı duyarlılıkla değerlendirebilmesindeki zorluk. Akademik etmenler kapsamında üzerinde durulması gereken son bir alt etmen de, görev yapılan akademik kurumdur. Belli oranda tartışma götürür de olsa, özellikle Türkiye’deki bazı akademik kurumlarda görev yapan akademisyenlerin nesnel veya öznel kararlar almalarında anlamlı yoğunlaşmalar ortaya koydukları gözlenmektedir.

Bilimsel Etmenler

Editör ve hakemlerin kararları üzerinde etkili olan bilimsel etmenler arasında ilgili bilim dalına veya disipline özgün olan veya söz konusu alanda yoğunlaşan uygulamalardır. Örneğin, herhangi bir alanda görgül araştırmaların yürütülmesinin tercih edilen bir uygulama olması. İlgili alandaki bilimsel yeniliklerin yönelimi de önemli olabilmektedir. Bir başka açıklama ile, söz konusu dallarda araştırmaların odaklandığı alanlar ve konular, editör ve hakemlerin alacakları kararları etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, üzerinde çok çalışılmış olan konularda hazırlanmış çalışmaların yayımlanmaya uygun bulunmaması uygulaması ile sık karşılaşılmaktadır. Bu durum, ilgili alandaki veya disiplindeki araştırmaların yoğunluğuna bağlı olarak değişmektedir. Pek çok örnekte gözlemlendiği gibi, editör ve/veya hakemler, herhangi bir konudaki çalışmayı “çok çalışılmış bir konu” olduğu için geri çevirebilmektedir.

Çalışma Yaşamı ile İlgili Etmenler

Editör ve hakemlerin çalışma yaşamında üstlendikleri roller, işler ve görevleri, onların alacakları kararları üzerinde etkili olabilmektedir. Bu durum daha çok, kişinin iş yükü ile ilgilidir. Şöyle ki, çalıştığı akademik kurumda ders yükü fazla olan bir öğretim üyesinin editörlük ve hakemlik işlevi için gerekli zamanı ayırabilmesi çoğu zaman olanaklı olamamaktadır. Aynı şekilde, akademik kurumlarda bölüm başkanlığı, okul müdürlüğü, dekanlık veya rektörlük görevlerinden herhangi birini yerine getiren öğretim üyelerinin editörlük ve hakemlik işlevleri için yeterli zamanlarının olamaması gibi. Çalışma yaşamı ile ilgili bir başka alt etmen de, çalışma ortamıyla ilgilidir. Çalışma ortamında var olan uyum veya huzursuzluk, çoğu kez editör ve hakemlerinin yerine getirdikleri işlerdeki nesnellığı etkileyebilmektedir. Çalışma arkadaşları veya yöneticileri ile birtakım sıkıntıları olan bir kişinin, editörlük veya hakemlik görevlerine vereceği önem, buna örnek olarak verilebilir. Çalışma yaşamı ile olduğu kadar akademik iklim

ve alışkanlıklarla ilgili olan bir önemli etmen de, yöneticilerin astları konumundaki editör ve hakemlerin kararlarına yönelik açık veya kapalı baskılarıdır. Türkiye’de daha fazla, yurtdışında ise daha az karşılaşılan bu örnekte, editör veya hakem, yönetiminde çalıştığı yöneticiden gelen “telkinler”e karşı “duyarlı” olmak zorunda kalabilmektedir. Editörlük veya hakemlik gibi işlevlerde olduğu yadsınamayan bu yanlış uygulama ile, ne yazık ki Türkiye’de sıkça karşılaşılmaktadır.

Kişisel Etmenler

Bireylerin sahip oldukları kişilik özellikleri de, onların editörlük ve hakemlik ile ilgili kararlarında etkili olabilmektedir. Örneğin bireyin sinirli, titiz, duyarlı veya bazı konularda takıntılı olması, editörlükle veya hakemlikle ilgili kararlarında öznel davranmasına yol açabilmektedir. Bu bağlamda cinsiyet ve yaş da yönlendirici etmenler arasında yer alabilmektedir. Her ne kadar bu konuları soruşturan araştırmalar olmasa da, cinsiyet ve yaşın editörlük ve hakemlik uygulamalarında belirleyici olabildiği gözlemlenmektedir. Kişisel etmenler kapsamında dikkate alınması gereken diğer bir alt etmen de, evlilik durumudur. Bireyin evli veya bekar, çocuklu ya da çocuksuz olması, çocuklarının sayısı, aile üyelerine ayrılan zaman dolayısıyla editörlük ve hakemlik görevlerini etkileyebilmektedir. Örneğin bekar bir editör veya hakem, dergiye önerilen çalışmaların incelenmesine daha fazla zaman ayırabilirken, evli ve çocukları olan başka bir editör veya hakem bunun tam tersine daha az zaman ayırmamaktadır.

Sosyal Etmenler

Editörlük ve hakemlik kararları ve uygulamaları üzerinde etkili olan etmenler arasında sosyal etmenleri de saymak gerekmektedir. Çünkü, editörlerin ve hakemlerin sosyal ilişkileri bazı durumlarda görüldüğü gibi, onların yerine getirdikleri işlevleri üzerinde etkili olabilmektedir. Türkiye’de sık rastlandığı üzere, arkadaşlık ilişkileri, editör ve hakemlerin kararları üzerinde olumlu veya olumsuz yönlerde belirleyici olabilmektedir. Sosyal sorumluluk kapsamında, yukarıda açıklanan alt etmenler arasında “aile” de yer almaktadır. Öte yandan, “sosyalleşme” ve “ait olma güduları” ile üyesi olunan birtakım derneklerin, “oluşum”ların ve sivil toplum kuruluşlarının üyelerinin editörlük ve hakemlik uygulamalarında birbirlerine karşı “daha anlayışlı” davrandıklarına ilişkin gözlemlere rastlanmaktadır.

Kültürel Etmenler

Üyesi olunan toplumun değerleri, gelenekleri, görenekleri, arkadaşlık, dostluk ve çeşitli sosyal ilişkilerinden kaynaklanan bağlantılar da editör ve hakemlerin değerlendirmeleri üzerinde etkide bulunmaktadır. Çünkü, kültürel öğeler, çoğu durumda bilimsel uygulamalar ve yaklaşımlar üzerinde etkili olabilmektedir. Söz konusu etmenler çoğu durumda gözlemlendiği üzere, editörlük ve hakemlik uygulamalarında esnek bir tavır takınılmasına yol açabildiği gibi, özellikle hakemlik uygulamalarında “sert” değerlendirmeler yapılmasına ilişkin birtakım sonuçları da olabilmektedir.

Türkiye’deki ve Dünyadaki Editör ve Hakemlerin Karşılaştırılması

Editör ve hakemlerin uygulamalarında ve aldıkları kararlarda, sahip oldukları bilimsel ve akademik bilgi, deneyim ve yaklaşım biçimleri de önemli olmaktadır. Bir anlamda, editör ve hakemlik uygulamalarını birinci derecede etkileyen bu faktörlerin daha çok bilimsel bilgi

ve deneyim ile ilgili olduğu görülmektedir. Türkiye ve bilimsel yönden ileri gitmiş ülkelerdeki editör ve hakemlerin uygulamalarını iki açıdan karşılaştırmak olasıdır. Bunlardan ilki editör ve hakemlerin nitelikleri, ikincisi ise değerlendirme konularıdır.

Editör ve Hakemlerin Niteliklerine Göre Karşılaştırma

Çizelge 1’de Türkiye’deki ve yurtdışındaki editör ve hakemlerin niteliklerine göre karşılaştırması verilmiştir.

Çizelge 1. Editör ve hakemlerin niteliklerine göre karşılaştırılması

Nitelikler	Editör		Hakem	
	Türkiye	Yurtdışı	Türkiye	Yurtdışı
Akademik dil ve anlatım bilgisi	yetersiz	çok iyi	yetersiz	çok iyi
Bilimsel bilgi ve birikim	orta	çok iyi	orta	çok iyi
Değerlendirmeye yeterli zaman ayırma	iyi	iyi	orta	iyi
Dil bilgisi	iyi	çok iyi	orta	çok iyi
Editörlük/hakemlik bilgisi	Çok yetersiz	iyi	çok yetersiz	iyi
Etik	yetersiz	çok iyi	çok yetersiz	iyi
İstatistik bilgisi	yetersiz	iyi	çok yetersiz	iyi
Alanyazını (literatürü) izleme	yetersiz	çok iyi	çok yetersiz	iyi
Yöntembilim (metodoloji) bilgisi	orta	çok iyi	yetersiz	çok iyi

Çizelgede yer verilen nitelikler, editör ve hakemlerin kararlarını ve uygulamalarını birinci derecede etkileyen etmenlerden oluşmaktadır. Söz konusu niteliklerin ne anlama geldikleri, Türkiye ve yurtdışında görev yapan editör ve hakemlerin uygulamalarına yansımaları aşağıda açıklanmaktadır.

Akademik Dil ve Anlatım

Dil ve anlatım başlığı altında, editör ve hakemlerin bilimsel makale hazırlanması, bilimsel bir makalenin dili, anlatım şekli, uyulması gereken kurallar, ilgili dilde bilimsel makale yazabilme veya inceleyebilme, mesleki terminolojinin kullanımı bilgisine sahip olması ele alınabilir. Bu değişken boyutunda Türkiye ve yurtdışındaki editör ve hakemler karşılaştırıldığında; ulusal hakemlerin durumunun bu konuda çok iyi olmadığı ve genel olarak ele alındığında yetersiz denebilecek düzeyde oldukları görülmektedir. Bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerdeki durum çok daha iyi durumdadır.

Bilimsel Bilgi ve Deneyim

Burada dikkate alınan konular arasında ilgili hakem ve editörün alandaki akademik bilgi düzeyi, çalışmaları ve bilimsel deneyimi yer almaktadır. Bilimsel bilgi ve deneyim düzeyi, uluslararası alandaki bilim insanları ile karşılaştırıldığında, ortaya çıkan durumu “orta” olarak değerlendirmek olasıdır. Bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerdeki durumun ise “çok iyi” olduğu gözlenmektedir.

Değerlendirmeye Yeterli Zaman Ayırabilme

Dergiye önerilen makalelerin değerlendirilmesi için editör ve hakemin her bir makale için yeterli zaman ayırabilme olanağı anlamına gelmektedir. Bu konuda ortaya iki tür yaklaşım çıkmaktadır. Bunlardan biri, editör veya hakemin sahip olduğu işyükü dolayısıyla üstlendiği görev için yeterli zamanının olamamasıdır. Pek çok editör ve hakemin bu durumla karşı karşıya olduğu ileri sürülebilir. Yabancı editör ve hakemlerin ders yüklerinin genellikle fazla olmamasına karşılık editörlük ve hakemlik işlerinin fazla olduğu görülmektedir. Buna karşılık, Türkiye'deki editör ve hakemlerin ise ders yüklerinin fazla olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla, gerek Türkiye'deki gerek yurtdışındaki editör ve hakemlerin işlevlerini hakıyla yerine getirebilmesi için sosyal yaşamlarındaki birtakım konulardan feragat etmek zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Öte yandan bilimsel kültür ile ilgili olan bir diğer etmen ise, sahip olunan dar zamanın bahane edilerek değerlendirme işine yeterli zamanın ayrılmasıdır. Bu duruma daha çok Türkiye'deki uygulamalarda rastlanmaktadır.

Dil Bilgisi

Dilin kurallarına uygun bir şekilde kullanılabilmesi, yazılabilmesi ve yazım kurallarının bilinmesi olarak anlaşılabilir. Türkiye'deki editör ve hakemlerin genel olarak bu konuda "iyi" durumda olmalarına karşılık, bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerdeki durumun "çok iyi" olduğu gözlenmektedir.

Editörlük/Hakemlik Bilgisi

Editörlük ve hakemlik işlevleri ile ilgili bilgi ve deneyim olarak anlaşılabilir. Türkiye'deki editör ve hakemlerin "hakem-denetimli" dergi kavramını son yıllarda tanımaya başladıkları ve içinde bulunduğumuz dönemde ise "öğrenme" süreci içerisinde oldukları söylenebilir. Bunun temel nedeni ise, 1990'ların sonlarına kadar birkaç dergi dışında "hakem-denetimli" kavramına rastlanmamasıdır. Uygulamanın yeni olmasının yanı sıra, akademik kurumlarda editörlük görevlerinin genellikle yeterliğe (liyakata) göre dağıtılmamasının da başka bir nedeni oluşturduğu gözlenmektedir. Bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerde ise, hakem-denetimli dergilerin uzun yıllardır yayımlanıyor olmasından dolayı, uygulamaları oldukça iyi durumdadır.

Etik

Editör ve hakemlerin yerine getirdikleri işlevleri bilimsel ve toplumsal etik kuralları çerçevesinde yapmaları önem taşımaktadır. Etik kavramı, üçüncü başlık altında açıklanan çevresel etmenlerin etkisinde kalınmaksızın kararların alınması olarak da açıklanabilir.

Türkiye'de son 25 yılda akademik kurumların hızla artmasına koşut olarak artış gösteren akademik personel sayısının denetimsiz artmasından dolayı, akademik alanda yer yer ciddi sayılabilecek etik sorunlarının yaşanmakta olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Her ne kadar kamuoyu önüne gelen çok fazla "örnek" olmasa bile, hazırlanan kitap, makale ve tezlerde, basit olarak, atıf (yollama) ve kaynakça göstermenin etik kurallarına bile yeterince uyulmadığı ortadadır. Dolayısıyla, bu gelişmeler editörlük ve hakemlik uygulamalarında çoğu zaman ortaya önemli bir sorun olarak çıkabilmektedir. Toplumumuzun içerisinde olduğu "geçiş dönemi" dolayısıyla etiğe aykırı birtakım uygulamalar hoş görülebilmektedir. Buna karşılık, bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerde etik kuralları üzerinde çok ciddiyetle durulmakta ve buna aykırı davranışlar ciddi cezalar alabilmektedir. Dolayısıyla, etik uygulamaları bu

ülkelerde Türkiye'deki durumdan çok daha iyi durumdadır.

İstatistik Bilgisi

Hakem ve editörlerin istatistiksel analizlerle ilgili bilgi birikimi ve uygulama deneyimi olarak açıklanabilir. Son yıllarda sayısal tekniklerin dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlanması ile birlikte istatistik bilgisinin önemi öne çıkmıştır. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında Türkiye'deki editör ve hakemlerin istatistik bilgisinin yetersiz olduğu kolaylıkla ileri sürülebilir. Yurtdışındaki durum ise Türkiye'deki durumun tersinedir.

Alanyazını (Literatürü) İzleme

Editör ve hakemlerin, akademisyen olarak kendi alanlarındaki araştırmaları ve ilerlemeleri yakından izlemeleri olarak tanımlanabilir. Türkiye'deki akademisyenlerin durumları, pek çok kişinin bildiği üzere, bu konuda çok iyi konumda değildir. Alanyazını yakından izleme, akademik kariyer basamaklarının çıktığı dönemlerde biraz daha yoğunlaşan bir "etkinlik"tir. Hele profesör unvanı alındıktan sonra bu izleme işinin iyice azaldığına, sıklıkla pek çok akademisyende gözlenmektedir. Dolayısıyla, bu konumda olan editör ve hakemlerin alanyazını izleme ile ilgili niteliklerine "yetersiz" demekten başka seçenek kalmamaktadır. Yurtdışı için bu durumun "iyi" olduğu gözlemlerle ortadadır.

Yöntembilim (Metodoloji) Bilgisi

Bilindiği üzere her bilimsel çalışmanın izlemesi gereken bir "yol", yani yöntembilimi (metodolojisi) olmak zorundadır. Dolayısıyla bilimsel bir dergide iki önemli görevi yerine getiren editör ve hakemlerin en azından temel yöntembilimsel uygulamalar konusunda bilgi sahibi olması beklenir. Türkiye'deki editörlerin yöntembilim bilgilerinin "orta", hakemlerin ise "yetersiz" olduğu ileri sürülebilir. Bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerdeki durumda ise editörlerin yöntembilim bilgilerinin "çok iyi", hakemlerin ise "iyi" olduğu söylenebilir.

Makale Değerlendirme Konularına Göre Karşılaştırma

Türkiye ve dünyadaki editör ve hakemlerin karşılaştırılmasında dikkate alınabilecek değişkenlerden birini de, makale değerlendirmede temel alınan konular ve bunlara verilen önemin düzeyidir. Makalelerin değerlendirilmesinde genel olarak dikkate alınan etmenler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2'ye göre, Türkiye'deki editör ve hakemlerin "önemli" buldukları konular, bilimsel alanda ileri gitmiş ülkelerdeki editör ve hakemlerce "çok önemli" olarak algılanmaktadır. Editör ve hakem gruplarının yaklaşımları arasında belirgin bir farklılığın olduğu gözlenmektedir. Örneğin, makalede başvuru "araştırma tipi" editörler için "önemli" iken, hakemler açısından "çok önemli" olarak algılanmaktadır. Bunun nedeni, editörlerin önerilen bütün makalelere eşit uzaklıkta olma kaygısıdır. Çünkü, dergilere birbirinden farklı araştırma tiplerinde olan makaleler önerilmekte, bazı makaleler çok nitelikli iken, bir bölümünün araştırma tipleri "zayıf" olabilmektedir. Buna karşılık hakemlere, editörlerden geçen makaleler gönderilmekte olduğundan ve bir kişinin hakemlik yaptığı makale sayısının sınırlı olmasından dolayı, hakemlerin kararları editörlere göre daha "sert" olabilmektedir. Diğer değerlendirme konuları için de uygulamalar aynıdır.

Çizelge 2. Editör ve hakemlerin değerlendirme konularına göre dağılımı

Değerlendirme Konuları	Editör		Hakem	
	Türkiye	Yurtdışı	Türkiye	Yurtdışı
Araştırma tipi	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Atıf ve kaynakça göstermede etik kurallarına uygunluk	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Başlık ve içeriğinin uyumu	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Bulgu ve sonuçların kuramla ilişkisi	önemli	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Dil ve anlatım	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Dilbilgisi kurullarına uygunluk	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
İstatistiksel tekniklerin doğruluğu	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
İstatistiksel tekniklerin yeterliği	önemsiz	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Kuramın sorunla ilişkisi	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Alanyazından (literatürden) yararlanma biçimi	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Makale hazırlama sistematigi	önemsiz	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Mesleki terminolojinin kullanımı	önemsiz	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Yöntembilimsel (metodolojik) yeterlik	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Özgünlük	önemsiz	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Sorunun ve çalışma amacının ortaya konuluşu	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli
Uygulamacılara bilgi katkısı	önemsiz	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Getirdiği yarar ve katkının özgünlüğü	önemsiz	çok önemli	önemsiz	çok önemli
Yorumların anlaşılabilirliği	önemli	çok önemli	önemli	çok önemli

Türkiye ve dünya ölçeğinde farklılık ortaya koyan değişkenler arasında “istatistiksel tekniklerin yeterliliği”, “mesleki terminolojinin kullanımı”, “ölgünlük”, “uygulamacılara bilgi akışı” ve “makalenin getirdiği yarar ve katkının ölgünlüğü” de yer almaktadır. Bu konularda genel olarak Türkiye’deki editör ve hakemler arasında belirgin bir farklılık bulunmaz iken, bilimsel alanda ileri gitmiş ölkelerde bu noktalar “çok önemli” şeklinde algılanmaktadır. Bunun nedenleri arasında istatistiksel tekniklerin yeterliliği konusunda, bütün editör ve hakemlerin yeterli birikime sahip olmaması rol oynarken, uygulamacılara bilgi akışı konusunun genel olarak çok fazla önemsenmesi, başka bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Ölgünlük değişkeninde ise, Türkiye’de sosyal bilimlerin hemen her alanında konular üzerinde çok fazla araştırma yürütölmemiş olması, bu konuda bir neden olarak ortaya atılabilir.

Çizelge 2’de yer alan değişkenler bağlamında ortaya çıkan farklılıkların gerekçeleri olarak, önceki bölümlerde açıklanan editör ve hakemlerin sahip oldukları niteliklerine bağlı olan etmenlerde belirgin bir yoğunlaşma görölmektedir. Çünkü, Çizelge 2’deki değerlendirme konularının “önem düzeyleri” genel olarak editör ve hakemlerin sahip oldukları niteliklere bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Kabul etmek gerekir ki, Çizelge 2’deki değişkenlere verilen önem düzeyleri, aynı zamanda Türkiye ve bilimsel alanda ileri gitmiş ölkelerdeki akademik yaşamın genel bir durumunu da yansıtmaktadır.

Sonuç

Bu bildiri kapsamında sosyal bilimler alanında Türkiye ve dünyadaki editör ve hakemlerin uygulamalarının neler olduğu, hangi konularda farklılaştığı ve olası nedenleri üzerinde durulmuştur. Editörlük ve hakemlik görevlerini üstlenen kişilerin genel olarak aynı zamanda akademik kurumlarda görevli olmaları, yapılan değerlendirmelerin sonuçlarının akademik kurumlara yönelik olarak genişletilmesini de olanaklı kılmaktadır. Bir başka açıklama ile, editörlük ve hakemlik işlevlerini belirleyen etmenlerin başında kişilerin sahip oldukları akademik birikim, deneyim ve kültür gelmektedir.

Bu açıklamaya ek olarak, vurgulanması gereken diğer bir nokta ise, Türkiye’de hakem-denetimli dergi yayımı uygulamalarının, genel olarak, 6-7 yıllık bir geçmişe sahip olmasıdır. Bilindiği üzere, Türkiye’de hakem-denetimli dergi yayımı ile ilgili uygulamalar 2001 yılında Üniversitelerarası Kurul’un doçentlik sınavları için getirdiği birtakım düzenlemelere dayanmaktadır. Söz konusu düzenlemeler içerisinde getirilen “ulusal hakemli dergi” operasyonel tanım yaklaşımını, bu alanda “milat” olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, 1996 yılı ile birlikte akademik alanda yayınlanan dergilerin niteliğinde, sayısında ve içeriğinde değişimin yaşanmaya başladığı da gözlenmektedir.

Bu satırların yazarınca ilki 1997-1998 döneminde, ikincisi ise 2002 yılında hazırlanan Türkiye Akademik Dergiler Araştırması çalışmalarından elde edilen bulgular, beş yıllık süreç içerisinde akademik dergilerde yaşanmaya başlayan “anlayış farklılığı”nı çok somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü, 1997-1998 döneminde editörlerin önemli bir bölümü, dergilerini hakem-denetimli olarak kabul etmez iken, 2002 yılında durum tersine dönmüş; akademik dergi editörlerinin önemli bir bölümü dergilerinin hakem-denetimli olduğunu bildirmişlerdir. Hatta, 2002 yılında yürütülen araştırmada pek çok derginin künye sayfasında “bu dergi hakemlidir” vb ifadelerin belirgin olarak yer almaya başladığı gözlenmiştir.

Dergilerin künye sayfalarında yer almaya başlayan ve iyice yaygınlaşan bu uygulamayı aynı zamanda, Türkiye ve dünyadaki hakem-denetimli dergi farklılığını da ortaya koyan bir etmen olarak görmek, çok yanlış olmayacaktır. Çünkü, bu tür ifadeler, hakem-denetimli dergi yayımının “şekli” yanının ön plana çıkarıldığına ilişkin önemli kanıtlardır. Dolayısıyla, yukarıda açıklanmaya çalışılan karşılaştırmalar bağlamında Türkiye’deki editör ve hakemlerin uygulamalarındaki farklılığın nedenleri ve mevcut durumuna ilişkin olmak üzere, Türkiye’deki hakem-denetimli dergilerdeki şekli yönlü gelişmelerin etkileri üzerinde durulmalıdır. Bu şekli yönlü gelişmelerin ortadan kaldırılması konusunda editör ve hakemlere bilimsel ve sosyal içerikli önemli sorumluluklar düşmektedir.

Eğitim İle İlgili Süreli Dergilerde Hakemlik ve Sorunları: “Eğitim Araştırmaları Dergisi Örneği”

Yrd. Doç. Dr. Ali Ekber Şahin

*Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi,
Eğitim Araştırmaları Dergisi Eş Editörü
alishahin@hacettepe.edu.tr*

Öz

Özgün, sonuçları anlamlı ve katkı düzeyi yüksek çalışmaların oranı, süreli dergilerin niteliğine ilişkin önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Bu nitelikteki yayınların oranının artması büyük ölçüde hakemlerin değerlendirmelerinin niteliğiyle ilişkilendirilebilir. Bu çalışmanın amacı; Eğitim Araştırmaları Dergisi'ne sunulan aday makalelerin değerlendirilme süreci incelenerek bu süreçte ortaya çıkan hakemlikle ilgili sorunları belirlemektir.

Anahtar Sözcükler: *Süreli dergiler, hakemlik, eğitim araştırmaları*

Giriş

Eğitim alanında yayım yapan sınırlı sayıdaki süreli dergiye basılması isteğiyle yoğun bir aday makale akışının olduğu görülmektedir. Sunulan bu çalışmaların yayımlanabilirliğinin değerlendirilmesi amacıyla dergi editörleri yansız ve adil davranacaklarına inandıkları uzmanların hakemliğine başvurmaktadırlar. Hakemlerin görevi, en açık ifadeyle, “sunulan çalışmanın yayımlanabilir olup olmadığı konusunda öneri sunmaktır”.

Yayımlanabilir makaleden ne anlaşılır? Bu sorunun yanıtı hakemin görevini ayrıntılarıyla ortaya koyabilir. Hakem, sunulan bir makaledeki özelliklerin yayımlanabilirlik ölçütlerini hangi düzeyde karşıladığını değerlendirir. Yayımlanabilir bir makalenin en temel özelliği *alana yaptığı katkıdır*. Daha önce yapılmış çalışmaların tekrarı niteliğinde olan çalışmaların bu özelliği taşıdığını söylemek oldukça güçtür. Bir çalışma; sonuçlarıyla tartışmalar yaratıyorsa, yeni araştırmaların yapılmasına yol açıyorsa yarar ve katkı özelliklerini taşıyor demektir. Örneğin, eğitim alanındaki bir çalışma sonuçlarıyla o konu ile ilgili eğitim politikalarının gözden geçirilmesine, yeni politikalar geliştirilmesine, konunun başka boyutlarıyla da ele alınmasına katkı sağlıyorsa yayımlanabilir bir makale olarak değerlendirilmelidir. Hakemler, sunulan çalışmaların teknik boyutu yanında etik boyutu ile de ilgilidirler (Benos, Kirk ve Hall, 2003).

Dergilere sunulan çalışmalarını anlamlılık, önem, katkı, dikkat çekicilik, doğruluk vb özelliklere göre şu şekilde gruplamak olanaklıdır (Smith, 1990):

1. Sonuçları oldukça anlamlı olan, katkı düzeyi yüksek çalışmalar.
2. İyi, sağlam, ilginç ve katkı sağlayan çalışmalar.
3. Küçük bir çalışma olarak görülse de katkı sağlayan çalışmalar.
4. İlginç, düzgün, teknik; fakat katkısı olmayan çalışmalar.
5. İlginç olmayan, yarar sağlamayan, ancak hatalı da olmayan çalışmalar.
6. Yanlış, dolayısıyla yanlış yönlendirmeler yapan çalışmalar.
7. Çok kötü, değerlendirilmesi olanaksız çalışmalar.

Yukarıda birinci, ikinci ve üçüncü maddede sıralanan özelliklere sahip çalışmalar yayımlanabilir niteliktedir. Bir süreli yayının niteliği, içeriğinde ulusal ve uluslararası düzeyde katkı sağlayan makalelere sahip olma düzeyi ile ilişkilidir. Dolayısıyla hakemler süreli yayınların kalitesinin belirleyicisi durumundadır. Süreli yayınlar hakem değerlendirme süreci ile ilgili sorunların üstesinden gelebildikleri sürece yayın kalitesini sürekli iyileştirebileceklerdir.

Hakemlik süreli yayınların kalitesi açısından kilit bir role sahipken, yazarlar, makalelerini değerlendiren hakemlerin inceleme sürecinde gerekli özeni göstermediklerini ifade etmektedirler (Çelik ve Tabancalı, 2006). Özensiz yapılan değerlendirmelerin ciddi sorunlara yol açmakta olduğu görülmektedir. Makalelerin, yayımlanmış olmalarına karşın kusursuz olmadıkları, araştırma yöntemleri açısından eksiklikler taşıdığı, hatta çeşitli hataları içerdikleri belirtilmektedir (Başol ve Akın, 2006).

Bu çalışmanın amacı; *Eğitim Araştırmaları*'na 2004 ve 2005 yıllarında sunulan 364 aday makalenin hakem süreci incelenerek bu süreçte karşılaşılan sorunları belirlemektir. Hakemlik ile ilgili sorunların belirlenmesinin ve çözüm önerilerinin sunulmasının yayın kalitesinin artmasına katkı sağlayacağı umulmaktadır. Hakem değerlendirme süreci, nitelikli yayınların okuyuculara sunulmasında kilit role sahiptir.

Yöntem

Bu çalışmada, 2004 ve 2005 yıllarında Eğitim Araştırmaları Dergisi'ne sunulan ve değerlendirme süreci tamamlanan 364 aday makalenin değerlendirme sürecine ilişkin kayıtları ve hakem raporları incelenerek değerlendirme sürecine ilişkin sorunların belirlenmesine çalışılmıştır. Sahip olunan veri tabanı üzerinden makalelerin alanlara dağılımı, kabul ve red oranları, hakemlerin değerlendirme yükleri ve değerlendirmelerini gerekçelendirme düzeyleri ele alınmıştır. Belirtilen yıllarda sunulan, ancak değerlendirme süreci devam eden aday makaleler inceleme kapsamına alınmamıştır.

Eğitim Araştırmaları; Higher Education Research Data Collection (HERDC), Educational Research Abstracts (ERA), EBSCO HOST veri tabanları ve ULAKBİM Ulusal İndeks tarafından dizinlenen, eğitim alanında yapılan araştırmaları, çalışmaları altı yıldır yayınlamakta olan bir dergidir. Ekim 2006'da derginin SSCI ve ERIC veri tabanlarında yer alması için gerekli başvurular yapılmış, dergi bu indekslerce izlemeye alınmıştır. Eğitim Araştırmaları, eğitim alanındaki çalışmaların yayımlanmasında yazarların % 47.41'ince birinci öncelikle tercih edilen bir dergidir (Çelik ve Tabancalı, 2006). Türkiye'de üniversite dergileri dışında yayımlanan akademik dergi sayısı sınırlıdır. Dergilerin % 41.6'sı üniversitelerce yayımlanırken, yalnızca

8.9'u özel yayınevlerince yayımlanmaktadır (Kozak, 2003). *Eğitim Araştırmaları*, abone sayısı az fakat makale sunumu oldukça yüksek (yıllık yaklaşık 200) özel bir akademik dergi olarak değerlendirilebilir.

Bulgular ve Sonuçlar

Değerlendirme sürecinde karşılaşılan en önemli sorun alan çeşitliliğidir. Dergiye 2004-2005 yıllarında eğitimin 32 farklı alanından 364 çalışma sunulmuştur. Bu çalışmaların 205'i (% 56.3) kabul edilmiş, 159'u (% 43.7) ise reddedilmiştir. Derginin hakem kurulu listesinde 126 hakem yer almasına karşın, mevcut sayı aday makalelerin değerlendirilmesi için yeterli olmamıştır. Listede bulunan 30 hakem değişik nedenlerle iki yıl süresince hakemlik yapmamışlardır. Değerlendirme yapan 224 hakemin 128'i liste dışındadır. Liste dışından hakemlik yapanlar dergide "bu sayıya hakemlik yapanlar" olarak belirtilmişlerdir.

Dergiye sunulan çalışmaların alanlara dağılımı da dengeli değildir. Bu da bir başka sorunu beraberinde getirmektedir. Makalelerin % 53.0'ü ağırlıklı olarak Matematik Öğretimi (Kabul 26, Red 13, Toplam 39); Eğitim Yönetimi (K15, R21, T36); BÖTE (K20, R15, T35); Ölçme ve Değerlendirme (K19, R11, T30); PDR (K21, R6, T27) ve Fen Bilgisi Öğretimi (K12, R14, T26) alanlarından gelmekte olup, geriye kalan % 47.0'lik bölüm 26 farklı alana dağılmaktadır. Bu dağılım bir yandan belirtilen altı alandaki hakem yükünü artırırken, diğer yandan çok çeşitli alanlarda uygun hakem bulma sorunu yaratmaktadır.

2005 yılında değerlendirmede bulunan 155 hakemin 117'si (% 75.5) 1-3 makale, 25.0'i (% 16.1) 4-6 makale, 7'si (% 4.5) 7-9 makale ve 6'sı (% 3.9) 10 ya da daha fazla makale değerlendirmiştir. Bir başka deyişle 6 hakem toplam 87 kez makale değerlendirmesi yapmıştır. Toplam değerlendirme yükünün yaklaşık % 20.0'si 6 hakem üzerinde görünmektedir.

Yukarıda belirtilen nicel sorunlar yanında hakem değerlendirmelerinin niteliklerine ilişkin de önemli sorunlar gözlenmektedir. Yapılan değerlendirmelerin yüzeyselliği bu sorunların başında gelmektedir. Etkili bir değerlendirme sürecinde hakem, çalışmanın yayımlanabilir ya da yayımlanamaz olduğuna ilişkin önerisini gerekçelendirmelidir. Bu gerekçelendirmenin bazen hiç olmadığı ya da birkaç cümle ile ifade edildiği görülmektedir. Bu durum, hakemin değerlendirme için ayırdığı zamanın, alan bilgisinin, yansızlığının, akademik çalışmalara verdiği değerın yazarlar tarafından sorgulanmasına yol açmaktadır.

Eğitim Araştırmaları'na 2004-2005 yıllarında sunulan makalelerle ilgili olarak, en fazla değerlendirme yapan on hakemin reddettikleri makaleler için gerekçelerini kaç sözcükle belirttikleri Çizelge 1'de verilmiştir.

Eğitim Araştırmaları'na 2004-2005 yıllarında sunulan aday makalelere 10 ya da daha fazla sayıda değerlendirme yapan hakemlerin raporları incelendiğinde hakemlerin çoğunlukla formda yer alan maddelerin karşısındaki seçenekleri işaretlemekle yetindikleri, olumlu ya da olumsuz gerekçeleri ayrıntılı olarak sunmadıkları görülmektedir (Çizelge 1). Bunun yanında, aday makalede sunulan istatistiksel sonuçlardan kuşkulanıp yazarların veri tabanını isteyen ve kuşkularının haklılığını ortaya koyan, kaliteli değerlendirmeler yapabilen hakemlerin varlığı umut vericidir.

Çizelge 1. En fazla değerlendirme yapan on hakem reddettikleri makaleler için gerekçelerini kaç sözcükle ifade ediyorlar?

Hakemler	Unvan	Sözcük Sayısı		Ortalama
		En Az	En Fazla	
1. Hakem	Doç. Dr.	0	81	40
2. Hakem	Yrd. Doç. Dr.	237	355	299
3. Hakem	Prof. Dr.	105	200	166
4. Hakem	Doç. Dr.	54	138	97
5. Hakem	Prof. Dr.	21	94	42
6. Hakem	Yrd. Doç. Dr.	15	293	154
7. Hakem	Prof. Dr.	9	68	38
8. Hakem	Yrd. Doç. Dr.	101	219	150
9. Hakem	Prof. Dr.	52	52	52
10. Hakem	Yrd. Doç. Dr.	37	164	100
Ortalama				114

Bazı hakemlerin değerlendirmelerinde kullandıkları uygun olmayan ifadeler bir başka sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. *Eğitim Araştırmaları*'na sunulan aday makaleler üzerinde yapılan değerlendirmeler ve hakem raporları incelendiğinde; *"İşe yaramaz bir çalışma."*, *"Bunu da nereden çıkardın."*, *"Kendini otorite mi sandın."*, *"Ancak bu kadar kötü ifade edilebilirdi."* vb. ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Rahatsızlık veren bu tür ifadeler hakemlerin makaleyle ilgili geçerli değerlendirmelerini gölgelemekte, tartışmanın aday makale üzerinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Yazarların bu tür ifadelerle karşı her zaman duyarlı ve tepkili oldukları görülmektedir. Örneğin bir yazarın, *"Hakemin önceki değerlendirmesinde olmayan bazı yeni eleştirileri sunduğumu görüyorum. Bunların bazıları değerlendirilebilir. Fakat, bu eleştirileri sıralarken anlatımındaki alaycılığa ne demeli. İşte bunu kabul edemem!"* şeklinde belirttiği tepkisi, bu değerlendirme sürecinde yavaş yavaş güvenden, nesnellikten, yansızlıktan uzaklaşıldığını göstermektedir.

Hakemlerin aday makaleyi inceleme süresi karşılaşılan en önemli sorunlardan bir diğeridir. Hakemlere bir aylık bir değerlendirme süresi verilirken hakemlerin çok az bir kısmı bu süre içerisinde değerlendirmesini iletmiştir. Aday makalenin uzmanlık alanına girmediğini, inceleyecek zamanı olmadığını, aday makalenin yazarını tahmin ettiğini belirterek değerlendirme yapamayacağını bildiren hakemler az sayıda da olsa vardır. Hakem kurulu listesinde yer almasına karşın kendilerine gönderilen makalelere ilişkin hiçbir işlem yapmayan, iletilere (mesajlara) olumlu ya da olumsuz yanıt vermeyen hakemler, değerlendirme sürecinde önemli sorunların yaşanmasına neden olmaktadır.

Öneriler

Bu çalışmada hakemliğe ilişkin saptanan sorunlar ve çözüm önerileri Çizelge 2'de özetlenmiştir.

Çizelge 2. Sorunlar ve öneriler

Sorun	Öneri
Çok çeşitli alanlardan gelen aday makaleleri için uygun hakem seçmenin güç oluşu	Alan editörlüğü uygulamasına gidilmelidir.
Aday makalelerin alanlara göre dengesiz dağılımı	Özel sayı uygulamasına gidilmelidir.
Hakem listesinde yer alıp da değerlendirme sürecine etkin (aktif) katılmayan hakemler	Bir yılda 5 makale değerlendiren hakemlerin isimlerine hakem kurulu listesinde yer verilmelidir.
Değerlendirme yükünün hakemler üzerinde dengesiz dağılımı	Hakemlik gönüllülük esasına göre işlememeli, hakemliği çekici kılabacak ödeme, akademik yükseltme vb. uygulamalar geliştirilmelidir.
Hakemlerin özellikle RED kararlarını gerekçelendirmemeleri	Hakem yeterlikleri üzerine çalışmalar yapılmalı, bu yeterlikleri kazandırmak için eğitim etkinlikleri düzenlenmelidir. Hakemlik sertifikalandırılmalıdır.
Hakemlerin raporlardaki sert, zaman zaman alaycı ifadeleri	Etik bir çerçeve oluşturulmalıdır.
Değerlendirme süresinin uzun tutulması	Hakem sözleşmesi uygulamasına gidilmelidir.

Belirtilen sorunların giderilmesinin yayın niteliğini artmasına katkı sağlayacağı açıktır. Belirtilen sorunlar ve sunulan çözüm önerileri doğrudan hakemlikle ilgilidir. Ancak, hakemlik ile ilgili sorunların çözümü yalnızca hakemlerden beklenmemeli, editörler, yayın kurulu üyeleri, araştırmacılar, yayınevi sahipleri ve yazarlar bu sorunların çözümünde sorumluluk almalıdırlar.

Çok önemli bir sorumluluk üstlenmelerine karşın hakemler, “her şey yayımlanabilir” ile “ne olursa olsun yayımlanamaz” uçları arasında gidip gelmektedirler. Her şeyin yayımlanması bilimsel yanlışlarla dolu çalışmaların yayımlanmasını cesaretlendirir, bazı kişilere hak edilmemiş ün, saygınlık, hak, yükselme kazandırır. Ne olursa olsun yayımlanamaz mantığı ise iyi çalışmaların yayımlanmasını geciktirir, yazarların zamanını boşa harcatır, mesleki gelişimlerine darbe vurur. Bu nedenle hakemlik profesyonel bir iş olarak değerlendirilmelidir.

Hakemlik önyargılardan uzak, adil, nesnel, açık yüreklilikle yapılması gereken, akademisyenliğin önemli bir parçası olarak yerine getirilen toplumsal bir hizmet olarak görülmelidir. Hakemler kendilerine ulaşan makaleleri sağlayabileceği katkı ve bilimsel

doğruluk özelliklerine dikkate alarak değerlendirmeli, olumsuz ya da olumlu kararlarını gerekçelendirmelidirler. Hakemlik dikkate değer bir zaman ve enerji gerektirmektedir. Bu zaman ve enerji asla yayımlanmayacağı belli olan, bilimsel yanlışlarla dolu çalışmalar gönderilerek tüketilmemelidir. Dergi editörleri ve yayın kurulları bu tür çalışmaları yapacakları ön incelemede rahatlıkla bulabilirler. Bu şekilde daha az sayıda fakat yayınlanabilme olasılığı daha yüksek çalışmaların hakemlere gönderilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Başol, G., ve Akın, U. (2006). 2000-2006 yılları arasında kuram ve uygulamada eğitim yönetimi, eğitim araştırmaları ve kuram ve uygulamada eğitim bilimleri dergilerinde yayımlanan araştırma makalelerinin metodoloji bölümlerinin değerlendirilmesi.
- Benos, D.J., Kirk, K.L., and Hall, J.E. (2003). How to review a paper. *Advances in Physiology Education*, 27, 2, 47-52.
- Çelik, K. ve Tabancalı E. (2006). Bilimsel dergilerde yayın yapmada karşılaşılan dergi kaynaklı sorunlar. *XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi: 13-15 Eylül 2006*, Muğla: Muğla Üniversitesi, sunulmuş bildiri.
- Kozak, N. (2003). *Türkiye Akademik Dergiler Araştırması*, Ankara.
- Smith, A.J. (1990). The task of the referee. *Computer*, 23, 4, 65-71.

III. OTURUM:
ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

OTURUM BAŞKANI
Prof. Dr. Gürbüz Erginer

KONUŞMACILAR

Sosyal Bilimlerde Araştırmadan Yayına Etik Değerler
Prof. Dr. İnyet Aydın

Bilimsel Pratikte Etik Sorunların Toplumsal Birkaç Yönü
Prof. Dr. Mehmet C. Ecevit

Araştırma ve Yayın Etiği
Prof. Dr. M. Tuba Ongun

Bilimsel Makale Yazma Etiği: Eleştirel Gözlemler
Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

Sosyal Bilimlerde Araştırmadan Yayına Etik Değerler

Prof. Dr. İnayet Aydın

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitim Yönetimi ve Teftişi Bilim Dalı Öğretim Üyesi
pehlivan@education.ankara.edu.tr*

Bu bildirinin amacı, sosyal bilimler alanında bilimsel araştırmanın konusunun belirlenmesi, araştırma dizaynının oluşturulması, verilerin toplanması ve çözümlenmesi, raporlaştırma ve yayın aşamalarında ortaya çıkan etik sorunlar ve araştırmacıların dikkat etmeleri gereken etik ilkelerin ortaya konmasıdır.

Bilimsel araştırmanın amacı, bilgi üretmektir. Bilimsel bilgi, bilimsel araştırmalar yolu ile üretilir. Batuhan'a göre (1999) yaşamını bilgi üretme davasına adamaya karar veren kişinin "bilim insanı" kimliğini kazanmasında hem bilim eğitiminin hem de ustalardan kazandığı bilimsel çalışma disiplininin önemi çok büyüktür. Bir araştırma konusunun seçiminden, o konuda araştırmanın nasıl yapılacağı, sonuçlarının nasıl değerlendirileceğine kadar bilimsel çalışma disiplini kazanması ve düşebileceği çıkmazlar konusunda bir ustanın yol göstermesi; her adımda onu eleştirmesi etik değerlerin yerleşmesi açısından belirleyici bir etkiye sahiptir.

Bilgi üretme sürecinde, araştırma etiğine uygun davranılması bilimsel olmanın bir gereğidir. Etik, bilimin güvencesidir. Bilimde etik iki biçimde dile getirilmektedir a) Araştırma konusu ya da bulgularının etik olması, b) Araştırmanın yöntemi ve sürecinde dürüstlük sağlanması (Bolton, 2006).

Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Araştırma Yönteminde Etik

Bilimsel merak, bir araştırma girişiminin temelidir. Araştırmacılar bazı araştırma soruları oluşturarak bu sorulara yanıt ararlar. Ancak burada her konuda araştırma yapılabilir mi? sorusu akla gelmektedir. Bir araştırmanın hem bilimsel hem de etik anlamda nasıl bir içeriğe sahip olduğu son derece önemlidir. Örneğin Nuremberg Kodu, "Bir araştırmancının, sonuçları ile toplumun iyiliğine hizmet etmesi" gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda araştırma konusunun belirlenmesinde yarar ve zarar çözümlenmesinin iyi yapılması ve araştırma sonuçlarının, bilimin temel ilkelerine aykırı düşmesi olasılığı gözden geçirilmelidir. Özellikle araştırmaya konu edilen bireyler herhangi bir biçimde zarar görebilecek iseler böyle bir araştırmanın tasarlanması konusu etik açıdan tartışılmalıdır. Aşağıda araştırma etiği açısından geçmişte ciddi tartışmalara konu olan örnekler yer almaktadır.

Araştırma etiği kavramının gündeme ne zaman geldiği incelendiğinde, İngiliz

Matematikçi Caharles Babbage'nin 1830 yılında "Bilimsel araştırmalarda sahtekarlık" üzerine bir kitap yazdığı görölr. Babbage, bu çalışmasında, halâ kullanılan bazı kavramları tanımlamıştır. Verilerin pişirilmesi (cooking the data), yani araştırmacının yalnızca kendi hipotezlerine uygun verileri seçmesi ve diğerlerini görmezlikten gelmesi bunlardan biridir (Whitbeck, 1998, 837). 1950'den 1980'lerin başına kadar geçen sürede bilimsel araştırmalar eşi görölmemiş biçimde artmıştır. Araştırmacılar olgular ve kuramlar üzerine kafa yormuşlar ancak araştırma öznelinin bedensel ve ruhsal bütönlüğüne karşı çok az bir dikkat göstermişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi dönemi bilim adamlarının, insanlar üzerinde bilim adına yaptıkları insanlık dışı deneyler, canlı virüs, zehir ya da test edilmemiş ilaçların verilmesi gibi uygulamalar araştırma etiğinin tartışılmaya başlanmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Nazi toplama kamplarındaki kişiler üzerinde 26 farklı deney yapılmıştır. Soğuk su deneyleri, gerekli olmadığı halde kemik ve organ aktarımları, antibakteriyal ilaçların etkilerini görmek için kişilere bakteri aşılanması, ikizlerin organlarını ve kan damarlarını birleştirerek siyam ikizleri üretmek, sıtma ilaçlarını denemek için tutsaklara sıtma aşılanması, hardal gazı deneyleri, tifüs aşılanması, X-ray etkisi deneyleri, çocukların göz renklerini değiştirmek için onlara Metylen enjekte edilmesi gibi pek çok deney insanların sakatlanmasına ve ölmesine yol açmıştır. Bu deneyler yapılırken insanlara ne bilgi verilmiş ne de onların rızası alınmıştır. Risklerin azaltılması için en küçük bir girişimde bulunulmamıştır (Loue, 2000, 18). Bu dönem bilimsel araştırma adına insan yaşamı ve onurunun ayaklar altına alındığı bir dönem olmuştur.

Ardından gelen yıllarda da dünyanın çeşitli ölkelerinde etik kaygı uyandıran bazı araştırmalar uygulamaya konmuştur. Örneğın, Amerika Birleşik Devletleri Kamu Sağlığı Servisi'nce 1932-1972 yılları arasında gerçekteştirilen ve 40 yıl süren "Tuskegee Frengi çalışmaları", etik uygulamanın ciddi biçimde ihlal edildiği çok önemli bir örnektir. Bu araştırmanın amacı frengiye yakalanmış zenci erkekleri uzun süreli olarak gözleyerek, tedavi edilmeyen frenginin ne gibi sonuçlar doğuracağını tanımlamaktı (Loue, 2000, 6-10). Bu araştırma için hastaların onayı alınmamıştı ve araştırmaya katılan 400 erkek tedavi dışında bırakılarak yaşamları ve sağlıkları ellerinden alınmıştı. Araştırma sırasında ölen kişilere otopsi yapılabilmesi için, araştırma ekibi ücretsiz defin hizmeti sağlıyordu. Aile bireylerinin ise otopsi yapıldığından haberi yoktu. Çalışma 1972 yılında, medyanın çabası ile kamuoyunun yetkililere baskı yapmaları sonucunda bitirildi. Kaç hastanın ilerlemiş frengi nedeniyle yaşamını kaybettiğine ilişkin tahminler 28 ila 100 arasında değişiyordu. Bu araştırmanın sonlandırılmasından kısa bir süre sonra, resmi organlar bu araştırmanın etik olarak kabul edilemeyeceğini ilan ettiler (Berg, 1995, 202).

Araştırma sürecindeki etik dışı uygulamalar sadece tıbbi ya da temel araştırmalarda değil, davranış bilimleri ile ilgili araştırmalarda da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu örneklerden önemlileri arasında Stanley Milgram'ın (1963) insanın emir ve kontrol edilmeye ilişkin eğilimleri araştırması ile Humprey'in (1970) erkeklerin kamuya açık tuvaletlerdeki homoseksüel ilişkilerini konu eden araştırması sayılabilir.

Milgram insanın otorite figürlerine itaat etme eğilimini öğrenmesi konusuna ilgi duymuştur. Bu olguyu gözlemek için öğretici konumundaki deneklere, öğrenen konumundaki denekler bir hata yaptıklarında, öğrenmelerini kolaylaştırmak için onlara elektro şok vermelerini söyledi. Öğretici denekler, her hatada daha fazla şok verme eğilimini girdiler. Hatta pek

çoğu öldürücü dozda şok vermeye başladı. Gerçekte deneklerin hiçbirine şok verilmiyordu. Ancak öğrenici deneklere bir işareti gördüklerinde şok verilmiş gibi davranmaları istenmişti. Deneklerin hiç birinde duygusal anlamda bir acıma ya da suçluluk gözlenmedi (Berg, 1995, 203).

Etik açıdan tartışmalı bir diğer araştırma da, sosyoloji alanında doktora adayı olan Humpreys'in farklı restoran ya da parkların tuvaletlerinde erkeklerin homoseksüel ilişkilerine ilişkin olarak yaptığı araştırmadır (tearoom trade). Humpreys insanları gizlice gözledi ve sonra onları izleyerek arabalarının plaka numaralarını aldı. Daha sonra bu plaka numaralarından yola çıkarak bu kişilerin adreslerini saptadı ve yaklaşık bir yıl sonra bu kişilere kendini "sağlık hizmetleri araştırmacısı" olarak tanıtarak onları ziyaret etti. Bu ziyaretle Humpreys, bu kişilerin cinsel davranışları ve medeni durumları hakkında pek çok bilgi elde etti (Loue, 2000, 31). Humpreys'in 1970 yılında bu araştırmasını yayınlamasından sonra, mahremiyeti ihlal ettiği, araştırmacı kimliği konusunda yalan bildirimde bulunduğu, araştırma kapsamındaki kişileri kandırdığı için çok ciddi eleştirilere uğradı (Berg, 1995, 203). Bu eleştiriler bugün araştırma etiğinin ana konularındandır.

Bilimsel araştırma adına yapılan pek çok etik dışı uygulamanın önüne geçilebilmesi için bazı etik ilkeler ve düzenleyici kodların oluşturulmasını gerektirmiştir. 1949 yılında yayınlanan Nüremberg Kodu (The Nuremberg Code), İkinci Dünya Savaşı döneminde bilim adamı ve doktorların yaptıkları acımasızca eziyetler nedeniyle yargılanması için gereken standartları oluşturmak amacıyla taşıyordu. Nuremberg Kodu, klinik araştırmalarda gönüllü olarak kullanılabilmesi için gerekli koşulları içeren on temel ilkedен oluşuyordu. (Bulger, 2002, 117). Daha sonraki yıllarda hem uluslararası hem de pek çok ülkede ulusal düzeyde araştırma etiğine ilişkin norm belirleme girişimleri olmuş ve bu girişimler çeşitli etik kodlar biçiminde yazılı hale getirilmiştir. Bu etik kodlarla ilgili başlıca konular aşağıda yer almaktadır.

Araştırmalarda Dürüstlük Sorunu ve Bilimsel Yanıltma

Bilim insanları, verileri ya da sonuçları saptırmamalı, yalanlara dayandırmamalı ve yanlış sunmamalıdır. Araştırma sürecinin her aşamasında nesnel, yansız ve dürüst olmaları gerekir. Dürüstlük, bilim ve araştırma etiğinin temel ilkesidir. Eğer dürüstlük ilkesi ihlal edilir ise bilimin hedeflerine ulaşması olanaksız olur (Resnik, 2004). Bilimdeki dürüstlük ihlallerine ve etik dışı davranışlara "bilimsel yanıltma" denir. Amerikan Ulusal Bilim Kurumunun tanımına göre (1990) bilimsel yanıltma, araştırmacının planlanmasında, gerçekleştirilmesinde ve sunulmasında uydurma, yanıltma ve aşırma gibi ya da kabul edilmiş bilimsel uygulamaların dışındaki her türlü davranıştır (Weed, 2002, 78). Bu anlamda bilimsel yanıltma, bir bilimsel araştırmacının değerini ve güvenilirliğini azaltan her türlü girişimdir. Bu girişimler iki ana başlıkta ele alınabilir. Bilimde sahtekarlık ile hata benzer sonuçlar doğursa da bu iki kavram arasında bir ayırım yapmak gereklidir.

Dürüst Hata (Honest Mistake) ve Disiplinsiz Araştırma (Sloppy Research)

Bilim insanları, araştırmacının tüm aşamalarında ve sonuçlarını sunarken hatalardan kaçınmalıdır. Deneysel, yöntemsel ve insani hataları en aza indirmek, araştırmacının başlıca sorumlulukları arasındadır. Ancak ne yazık ki araştırmacılar da bir insan olarak araştırmacının planlanması, veri toplama, veri girişi vb. aşamalarda dikkatsizlik sonucu hata yapabilmektedirler. Hatalar da iki kısımda ele alınmaktadır. Fark edildiğinde araştırmacının

kendisince düzeltilebilecek dürüst hatalar ve disiplinsiz uygulamalar (Bolton, 2006). Disiplinsiz araştırmalarda, araştırmacı iyi niyetli olmakla birlikte bilimsel yöntem ve standartlara uymadığı için araştırması yanıltıcı sonuçlar verir. Kötü niyet olmamakla birlikte dikkatsizlik nedeniyle hatalı sonuçlara ulaşmaktan kaçınılmalıdır. Çünkü hatalar kaynakların boşa harcanmasına, güvenin sarsılmasına ve kötü sonuçlara yol açabilmektedirler. Bir araştırmada üç tür hata yapılabilir (Resnik, 2004, 87-88):

- a. Deneysel hatalar, bilgi toplarken bilimsel aletlerin kullanımında görülen hatalardır,
- b. Yöntemsel hatalar, istatistik yöntemleriyle verilerin analizinde yapılan hatalardır
- c. İnsan hataları, kişilerin aletleri kullanırken, hesap yaparken, verileri kaydederken, sonuç çıkarırken, makale yazarken yaptığı hatalardır.

Bir araştırmacının yayımlanmış ya da teslim edilmiş çalışmasında bir hata saptandığında ortaya konulacak en iyi tavır, hatayı kabul etmek, bir düzeltme yayımlamak, hatayı belirtmek ya da iddiayı geri çekmektir (Resnik, 2004, 88).

Bilimsel Yalancılık ve Saptırma: Bilim insanları veri ya da sonuçları saptırmamalı, yalanlara dayandırmamalı ve yanlış sunmamalıdır. Araştırma sürecinde her açıdan nesnel, yansız ve dürüst olmak son derece önemlidir. Ancak bilimsel yanıltmalarda araştırmacı kötü niyetlidir ve yaptığı çalışmayı saptırır. Bilimde sahtekarlık, daha çok bilginin üretiminde ve çözümlenmesinde ortaya çıkar. Bilimsel araştırmalarda yapılan tahrifat verileri kırpma, sonuçları uydurma ya da bulandırma biçiminde de ortaya çıkabilir (Resnik, 2004, 84). Bilimsel çalışmalarda en çok karşılaşılan bilimsel yanıltma türleri şunlardır (Bulger, 2002, 90):

- a. **Uydurma (Fabrication, desk-research, dry-lab):** Verilerin veya sonuçların kaydedilme ya da raporlaştırma aşamasında yoktan var edilmesidir.
- b. **Saptırma (Falsification):** Araştırma araçlarının, donanımının veya sürecinin; verilerin ya da sonuçların, araştırma kayıtlarına uygun olmayan biçimde değiştirilmesi ya da bazılarının atlanması biçiminde manipüle edilmesidir.
- c. **Aşırma (Plagiarism):** Birinin başkasına ait bir fikir, süreç, sonuç ya da sözcüğü uygun biçimde atıfta (yollamada) bulunmadan kendisine mal etmesidir. Böylece kişi başkalarının düşünce, yazı ve çalışmalarını çalarak, alınan kişilere atıf (yollama) yapılmadan, kendisinin gibi gösterir, söyler ya da yayınlar ve bir çeşit hırsızlık yapmış olur.

Araştırmacının Raporlaştırılması ve Yayınlanmasında Etik

Araştırmalar yayına dönüştüğünde, kamuya mal olmakta ve ayrı bir değer kazanmaktadır. Araştırmaların kamuoyuna açıklanmasında dikkat edilecek en temel ilkeler arasında araştırma sonuçlarının doğru olması, araştırmaya katılan deneklerin gizliliğinin korunması; araştırma sonuçlarının doğru yorumlanması, yazarlık haklarının doğru biçimde sunulması, araştırmayı destekleyen kaynakların belirtilmesi, yayınların değerlendirilmesi sürecinde dürüstlük sayılabilir (Loue, 2000).

Ayrıca araştırmaların yayınlanması aşamasında çok önemli etik dışı davranışlar gözlenebilmektedir. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

1. **Tekrarlı yayın (Dublikasyon):** Aynı araştırma sonuçlarının birden çok dergiye gönderilmesidir. Tekrarlı yayın yapmanın etik açıdan iki temel sakıncası vardır. a.

Dergilerin, hakem ve editörlerinin kaynaklarını boşa harcamak. b. Okuyucuya, araştırmacıya, bilime saygısızlık. Hunt, tekrarlı yayınlarla ilgili bir başka etik dışı uygulamayı (meat extenders), daha önce yayınlanmış verilerinin yeni verilere eklenerek, hiçbir yeni sonuca ulaşmayan verilerin tekrar yayınlanması biçiminde ortaya koymuştur (Bulger, 2002, 91).

2. **Bölünmüş yayın – dilimleme (Salami science - Least Publiahable Units):** Bir araştırmanın gereksiz olarak , araştırmanın bütünlüğünü bozacak şekilde ve biraz değiştirilip bölünerek çok dergide parçalanarak yayımlanmasıdır. Bazı araştırmacılar araştırmalarını bir bütün halinde yayımlamak yerine Broad'ın tanımı ile onu yayınlanabilir en küçük birimler haline getirerek yayımlamayı seçmektedirler. Bu uygulamaya Hunt “salamizasyon” adını vermekte ve araştırmacının, çalışmasını incedilimlere bölerek yayımlama isteğini belirtmektedir (Bulger, 2002, 91).
3. **Kurum desteğini belirtmeme:** Araştırmacı, destek aldığı kurum ya da bireyi çalışmasında belirtmelidir.
4. **Yazarlık haklarını değiştirmek:** Yazarlık hakkı için her yazar, çalışmanın tümünün sorumluluğunu üstlenecek kadar katkıda bulunmuş olmalıdır. a. Çalışmanın tasarımı, çözümlenmesi ve verilerin yorumlanması, b. Makalenin yazılması ve bilimsel olarak eleştirilmesi c. Makalenin son şeklinin onaylanmasında katkı sağlanmış olması yazarlık hakkının asgari koşullarıdır. “Uygun olmayan yazarlık” biçiminde tanımlanan ve a. Hakkı olduğu halde adı konulmaması, b. Hakkı olmadığı halde adın konulması (ikram yazarlık) yazarlık etiğine aykırıdır (Bulger, 2002). Bir araştırmaya parasal destek veren, laboratuvar alanını kullandıran, teknik danışmanlık sağlayan, bölüm başkanı ya da danışmanlık yapan, ancak araştırmaya hemen hemen hiç katkı yapmayan kişileri ya da araştırmaya prestij kazandırabilecek ünlü bilim insanlarını yazar olarak gösterme girişimleri olabilmektedir. Bu girişimlere onur yazarlığı (honorary) ya da ikram (gift) yazarlığı adı verilmekte ve etik dışı bir uygulama sayılmaktadır. Aynı derecede etik dışı sayılan bir diğer konu da araştırmaya yazar kadar somut katkıda bulunduğu halde adı konmayan kişilerle ilgilidir (Bulger, 2002).
5. **Kaynakların - verilerin yanlı seçimi (Cooking, trimming):** Araştırmacının yalnızca kendi hipotezlerine ve teorideki bilgilere uygun verileri seçmesi ve diğerlerini görmezlikten gelmesi “pişirme” (cooking); verilerin ve sonuçların doğru ve değerli görünmesi için düzeltme yapılmasına da “süsleme” (trimming) denilmektedir (Bulger, 2002). Her iki durumda da araştırma verileri ya da sonuçları ile oynanmış olacağından yayımlandıkları halde bilim toplumu ve kamuoyu yanıltılmış olacaktır.

Sosyal Bilimler Araştırmalarında Bazı Etik Tartışmalar

Sosyal bilimler araştırmalarında da tıp ya da temel bilim araştırmalarına benzer nitelikte etik sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlardan bazıları gönüllü katılım, yanlılık, açık ya da gizli araştırma, aydınlatılmış onam, gizlilik ya da anonimlik, verilerin güvenliği, zarar vermemek gibi alt başlıklar altında aşağıda yer almaktadır.

- a. **Gönüllü katılım:** Sosyal bilimler araştırmalarında gönüllü katılım önemli bir ideal olmakla birlikte her zaman bu ideale ulaşılabilmediği söylenemez. Bu nedenle

bazı araştırmacılar, yapacakları çalışmada elde edilecek sonuçların verilebilecek zararlardan daha yüksek olacağını ileri sürerek gizli araştırmaları savunmaktadır. Diğer yandan bütün katılımcıların, kuvvetle gönüllü olduğu bir araştırmada sonuçlar açısından anlamlı farklılıklar olmayacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca pek çok durumda gönüllü katılım sağladığı düşünülen kişilerin aslında bu araştırmaya katılma konusunda zorlama ya da manipülasyonla karşılaştığı da görülmektedir. Örneğin veri toplamada çok sık kullanılan yollardan biri okullarda öğrenim gören öğrencilerdir. Eğer öğretmen, öğrencilerden bu araştırmaya katılmalarını isterse, öğrenciler kendilerini bunu yapmaya zorunlu hissedeceklerinden onların kararları etkilenmiş olacaktır. Yine hapishanelerde yapılan araştırma uygulamalarında da benzer bir durum söz konusu olacaktır (Berg, 1995, 209).

- b. Yanlılık:** Sosyal bilimler araştırmalarında yanlılığın pek çok kaynağı bulunmaktadır. Örneğin araştırmacının cinsiyeti, hatta fiziksel özelliklerinin bile görüşme (mülakat) yaptığı kişileri etkileyebileceği görülmüştür. Bu nedenle araştırmacıların yanlılık yaratabilecek koşulları kontrol etmek için ellerinden geleni yapmaları gerekmektedir. Jagar'a (1983) göre nesnellik (objektiflik), "herhangi bir kişinin kendi değer yargılarından bağımsızlığı" anlamına gelir. Ancak geçmişte ve günümüzde bir kültürün değerleri, bir kuramın gözlenebilen olguları (fenomenleri) üzerinde güçlü bir etki yapabilmektedir (Rosser, 262). Diğer yandan en önemli yanlılık kaynaklarından biri de araştırma gruplarının yanlı seçilmesidir. Araştırmacı kendi hipotezlerini doğrulayacak nitelikteki deneklere yöneldiğinde araştırmacının yansızlığı kaybolmaktadır.
- c. Açık ya da gizli araştırma:** Sosyal bilimler araştırmalarında bir diğer etik sorun da araştırmacının alana açıklayarak mı yoksa gizlice mi gireceğidir. Bazı araştırmalar sosyolojik olarak ilginç olsa da bunların açık olarak araştırılması olanaksız olabilir. Ancak gizli araştırmalarda da araştırma katılımcılarının haklarının ihlal edilme olasılığı oldukça yüksektir. Ayrıca bu tür araştırmalar yasal olarak da sorun yaratabilmektedir (Berg, 1995, 211).
- d. Aydınlatılmış onam/ima edilen onam:** Aydınlatılmış onam, bireylerin bir araştırmaya her türlü, hile, zorlama, baskı, adil olmayan ikna ya da etkileme girişimlerine maruz kalmadan kendi seçimi ile katılmaya bilerek onay (rıza) vermesidir. Pek çok araştırmada katılımcıların onamları yazılı olarak alınır. Ancak geniş ölçekli ve anket tekniğine dayalı sosyal bilimler araştırmalarında ima edilen onam alınmaktadır. İma edilen onamda, araştırmaya katılan kişilerin zaman ayırarak anket sorularını yanıtlaması ile onamlarının alındığına karar verilmektedir. Bu durumda, araştırmacının amacı, olası riskleri ve yararlarına ilişkin açıklamalar anketin başında yazılı olmalıdır. Benzer biçimde derinlemesine görüşmelerde kullanılan ses kayıtlarında da araştırmacı yazılı bir onam almak yerine, ima edilen onama başvurabilmektedir. Bu durumda araştırmacı, her görüşmenin başında, araştırmaya katılan kişiye araştırmacının amacı, riskleri ve yararları gibi konuları ayrıntılı biçimde açıklamalıdır (Berg, 1995, 213).
- e. Gizlilik ve anonimlik:** Sosyal bilimler araştırmalarında birbirine karıştırılan kavramlardan ikisi gizlilik ve anonimlik. Gizlilik, araştırma katılımcısının kimliğini ortaya koyabilecek her türlü ögenin araştırma kayıtlarından çıkarılması girişimidir. Anonimlik ise, araştırmaya katılan kişilerin isimsiz kalmasıdır. Geniş bir gruba gönderilen anket çalışmalarında, araştırmacı kimlere anket gönderdiğine

ilişkin herhangi bir işaret koymadıysa, dönen anketlerin kime ait olduğu belli olmayacağından bilgiler anonim hale gelir. Ancak nitel araştırmalarda genellikle katılımcılar araştırmacılarca tanınmak ve bilinmek durumunda kaldığından anonimlik söz konusu değildir. Bu durumda üst düzeyde gizlilik önem kazanır ve araştırmacı, katılımcıların bilgilerinin gizliliğini sağlamalıdır (Berg, 1995, 213).

- f. Verilerin güvenliği:** Araştırmacılar araştırma verilerinin yanlış ellere geçmesine ya da kamuoyuna mal olmasına meydan vermemelidirler. Bu nedenle verilerin güvenliğini sağlayacak önlemleri almak son derece önemlidir.
- g. Zarar vermemek:** Etiğin en temel ilgilerinden biri öncelikle zarar vermemektir. Yararlı olmak bundan sonra gelir. Sosyal bilimler araştırmalarında da, araştırmaların zarar vermemesi önemlidir. Örneğin, televizyon programlarındaki şiddetin çocuklar üzerindeki etkisine ilişkin bir araştırmada, deney grubundaki çocuklara şiddet içeren çizgi filmler izlettirilmiş, kontrol grubunda yer alan çocuklara ise şiddet içermeyen filmler gösterilmiştir. Daha sonra bu iki gruptaki çocukların oyun davranışları saldırgan ya da pasif eğilimler açısından gözlenmiştir. Sonuç olarak şiddet içeren filmleri izleyen çocukların daha saldırgan davranışlar gösterdikleri bulunmuştur (Slovak, 1983). Bu araştırma, çocukların kısa bir süreliğine bile olsa şiddet içeren filmleri izlemelerine neden olduğu için etik açıdan sorgulanmış ve araştırmaya katılan çocuklara potansiyel bir zarar verilmesinin söz konusu olduğu ileri sürülmüştür (Berg, 1995, 213).

Araştırma ve Yayın Sürecinde Etik Dışı Davranma Nedenleri

Gerek bilimsel araştırma gerekse yayın aşamasında bireylerin etik dışı davranmasına yol açan pek çok farklı etken rol oynamaktadır. Weed'e göre (2002) araştırmacıların etik dışı davranmasında dışsal ve içsel nedenler önemli bir rol oynamaktadır. Dışsal nedenler arasında yayın baskısı, rekabet, bilim toplumunun genişlemesi nedeniyle denetim eksiklikleri ve deneyimli araştırmacıların kötü örnek olması sayılabilir. İçsel nedenler arasında ise kişisel kazançları artırma isteği, kendini beğenmişlik ya da psikolojik rahatsızlıklar yer alabilir. Ancak bilim insanlarının etik dışı davranışlarının en yaygın olanları Dotterweich ve Garrison (1998) ve Kansu (2002) tarafından aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Köklü, 2003):

1. Dizginlenemeyen kariyer hırsı,
2. Devletten fon almak için yarışmak,
3. Hakemlik sisteminin başarısızlığı,
4. Dikkatsizlik, disiplinsizlik,
5. Soruşturma eksikliği, dikkatli bir inceleme sisteminin olmaması,
6. Yetersiz araştırma eğitimi,
7. Hızlı yükselme hırsı,
8. Tanınma arzusu (Hollywood sendromu),
9. Üstlerin aşırı ve oransız baskısı,
10. Fazla yayın, prestij duygusu,
11. Maddi ve manevi kazanç hırsı,
12. Psikiyatrik bozukluklar.

Görüldüğü gibi araştırmacıların etik dışı davranışları pek çok farklı nedene dayanmaktadır. Ancak araştırma eğitimi ve etik eğitimindeki yetersizlikler, bilimsel yayınlarda önemli bir rol oynamaktadır. Bu açıdan araştırmacıların etik eğitimi üzerinde

durmak yararlı olacaktır.

Araştırmacıların Etik Eğitimi

Etik, bir eğitim konusu mudur? Bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı yazarlar etik eğitimi ile normların öğretilebileceğini ancak normlara uygun davranmanın sağlanamayacağını savunmaktadırlar. Bazılarına göre ise bireylerin amaçlarına ulaşmak için etik dışı yollara başvurmaları açgözlülüğten, ideolojik nedenlere kadar yayılan çok çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ancak bunlar arasında önemli etkenlerden biri de bilgisizliktir. O halde iyi düzenlenmiş eğitim çalışmaları ile bireylerin etik değerler ve ilkeler konusunda bilgilendirilmesi ve bunları uygulaması sağlanabilir (Aydın, 2006, 190).

Etik eğitiminin amacı, insanları, ahlak üzerinde kendi kendine yargılama yapabilecek duruma getirmek olmalıdır. Carol Lewis, etik eğitimini "itaat etiği" ve "doğruluk etiği" boyutlarında ele almıştır. İtaat etiği, kişilerin bağlılığını sağlamak için onlara kuralların ve yasal statünün öğretilmesini içerir. Diğer bir deyişle vurgulanan temel öğe "neyin yapılması" gerektiğidir. Bireyleri yasaklar ve enaz ölçünlere (minimum standartlara) itaat etmeye yönelten, sıkı kurallar koyan, zora dayalı, cezalandırıcı ve tehditkar bir ortamı yaratan bir düzenlemeyi içerir. "Doğruluk etiği", çalışanların örnek alabilecekleri davranışları ve "neyi yapmaları" gerektiği konusunda karar verebilecekleri ahlaki muhakeme süreci ve etik ölçünler (standart) ve değerler üzerinde durur. Bu yaklaşımda kişisel sorumluluk ile ahlaki karakterin geliştirilmesi ve ahlaki özerklik vazgeçilmez öğelerdir. Bu yaklaşım dışsal cezalandırma ve kontrol yerine, içsel, olumlu ve gönüllü çabalara dayalıdır (Ekins, 1994, 65).

Bilimsel etiğin sağlanması, bilim insanlarının etik değerleri içselleştirmelerine, araştırma ve yayın etiği ile ilgili kabul edilmiş ölçün (standart) ve ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalmaları ile olanaklıdır. Etik eğitiminin gerçekleştirilmesinde aşağıdaki yaklaşımlar etkili olmaktadır:

1. **Bilimsel sosyalleştirme:** Özellikle genç araştırmacıların yetiştirilmesinde, bilim dalına ilişkin eğitim verilirken o alandaki doğru araştırma uygulamaları ve ayrılmaz etik davranış ölçünleri (standartları) de kazandırılmalıdır. Bilimsel eğitimin temel sorumluluklarından biri de etik eğitimidir. Bu eğitim, doğrudan bir etik dersinin verilmesi ile olabileceği gibi en azından öğretim elemanlarının ve danışmanların rol modeli olması ile de desteklenmelidir (Aydın, 2002, 114).
2. **Mesleki norm ve değerlerin paylaşılması:** Genç araştırmacıların, iyi bilimsel uygulamaları işbaşında gözlemlemesi, denemesi ve bilimsel normları öğrenmesi için geleneksel danışmanlık yaklaşımı son derece önemlidir. Benzer işleri yapan kişilerin benzer normları, değerleri ve standartları öğrenmeleri, mesleki bir dışsal baskıyı da beraberinde getirecek; paylaşılan bu normların kurumsallaşmasında etkili olacaktır (Bolton, 2006).
3. **İşyeri kültürü:** Birçok bilim insanı için işyeri ölçünleri (standartları) ve kuralları önemli ve geçerlidir. Bu kurallar araştırma kayıtlarının korunması ya da etik dışı davranışların nasıl cezalandırılacağı gibi hükümleri içeren ve bilim insanlarının sorumluluklarını tanımlayan yaptırımları da içerir. Bu standartlar ve kurallar işyeri kültürünü de yansıtır. Bu kültür bilim insanlarının dürüstlüğünün o işyeri için önemini gösterir. İşyerinde yüksek düzeyde dürüstlüğe değer verilmeli ve ödüllendirilmeli, bilim etiği açısından kabul edilemez davranışlara karşı da gerekli yaptırımlar uygulanmalıdır. İşyeri kültürünün bu yansımaları, araştırmacıların etik

davranışlarını da olumlu yönde etkileyecektir.

- 4. Bilimsel değerlendirmelerde dürüstlük:** Bilim insanları, bilimsel dürüstlüğün artırılmasında doğrudan sorumluluk üstlenmelidirler. Araştırmacıların çoğu sadece kendileri araştırma üretmekle sınırlı kalmayıp, pek çok araştırma ve yayında değerlendirici, meslektaş, diğer araştırmacıların çalışmalarının tüketicisi ve mesleki derneklerin üyeleri olarak pek çok rolü üstlenmektedirler. Bu rollerini yerine getirirken bilimsel yanıtların kontrolü ve önlenmesinde etkin (aktif) rol oynamaları gerekmektedir. Diğer yandan bilimsel araştırmaların yayıncı ve editörleri kurumlarının ve yayınlarının niteliğini ve saygınlığını koruyucu bir yaklaşım içinde davranmalıdırlar (Bolton, 2006).

Sonuç olarak, sosyal bilimler araştırmaları hem konu zenginliği hem de riskli gruplarla çalışmayı içeren, kullanılan yöntem ne olursa olsun bilimsel araştırmanın tüm süreçlerinde geçerli olan etik ilke ve ölçünlere (standartlara) sıkı sıkıya uyulmasını gerektiren bir nitelik taşımaktadır. Bu nedenle akademisyenlerin, genç araştırmacıların bu ilkelere duyarlı biçimde yetiştirilmesi sorumluluğunu, öncelikle kendi etik değer ve tutumlarını sürekli sorgulayarak üstlenmeleri son derece önemlidir.

Kaynakça

- Aydın, İ. P. (2002). *Yönetmelik Mesleki ve Örgütsel Etik*. (Üçüncü bası). Ankara: PEGEM-A Yayıncılık.
- Aydın, İ. (2006). *Eğitim ve Öğretimde Etik*. (İkinci bası). Ankara: PEGEM-A Yayıncılık.
- Batuhan, H. (1999). *Bilim ve Şarlatanlık*. İstanbul: Bulut Yayınları
- Berg, B.L (1995). *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Needham Heights, Mass. Allyn and Bacon.
- Bulger, E. R. (2002). Ethical practices in the publication of research results. *The Ethical Dimensions of Biological and Health Sciences*. (Ed: R.E. Bulger, E. Heitman, S.J. Reiser), USA: Cambridge University Press.
- Bolton, P.A.(2006). Scientific Ethics. <http://www.bccmeteorites.com/Ch%2016%20Scientific%20Ethics%2006>. 10.02. Erişim tarihi: 16.10.2006.
- Ekins, A. H. (1994). Ethics in inservice training. *Handbook of Administrative Ethics*. (Ed: Terry L. Cooper). New York: Marcel Dekker Inc.
- Loue, S. (2000). *Textbook of Research Ethics*. New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Kansu; E. (1994). Bilimsel yanıtma ve önlenmesi. *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim Etik ve Üniversite*. Ankara: TÜBA bilimsel toplantı serileri:1, 71-75.
- Köklü, N. (2003). Akademisyenlerin araştırma etiği konusundaki görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 2-4.
- Resnik, D.B. (2004). *Bilim Etiği*. (Çev: Vicdan Mutlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Rosser, S.V. (). Research bias. *Encyclopedia of Bioethics*. (Ed: W. T. Reich). Vol 4. New York: Simon and Schuster McMillan.
- Weed, D.L. (2002). Preventing scientific misconduct. *The Ethical Dimensions of Biological and Health Sciences*. (Ed: R.E. Bulger, E. Heitman, S.J. Reiser). USA: Cambridge University Press.
- Whitbeck, C. (1998). Research ethics. *Encyclopedia of Applied Ethics*. Volume 3, J-R, New York: Academic Press.
- Weijer, C. (1998). Research methods and policies. *Encyclopedia of Applied Ethics*. Volume 3, J-R, New York: Academic Press.

Bilimsel Pratikte Etik Sorunların Toplumsal Birkaç Yönü

Prof. Dr. Mehmet C. Ecevit
ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
ecevitm@metu.edu.tr

Bilime ilişkin etik sorunlar, bilimin geniş kapsamı içerisinde, ilgili tarafların (uygulayıcı, uygulanan ve etkilenen), yani bilim insanını ve bilimsel sürece katılan ve sonuçlarından etkilenenleri (kişiler ve toplum) kapsayacak şekilde ele alınmalıdır. Bu alan, neredeyse toplumun tüm ilişkilerini kapsayacak genişliktedir. Bu çerçevede, bilim ve etik ilişkisinin çok yönlü ve karmaşık bir sorun yumağı olduğunu gösterir.

Her araştırma ve yayın etkinliği (faaliyeti) bilimsel değildir. Bilimsel çalışma, bilimsel kurallar izlenerek gerçekleştirilir. Bilimsel etkinliğin yürütücüsü ve sorumlusu bilim insanıdır. Bilimsel etkinliğin yürütüldüğü ortam, bilim merkezleridir. Bu merkezlerin temeli üniversite kurumudur. Bilimselliğin kanıtı, bilim insanlarının ortak kanısıdır (kanaatidir). Bilim pratiği, kurumsal bir pratiktir ve kamusal bir içeriğe sahiptir. Bilimsel uğraş, her türlü bilgi ve ortama açıktır. Bu çerçevede, bilim insanının, bilimsel bir sürecin dışında gerçekleştirdiği etkinlikler (örneğin, medya/iletişim alanında), bilimsel öneme sahip olabilir, ancak bilimsel değildir; çünkü ilgili bilim insanlarının ortak kanısından geçmemiş bilgi, bilimsel statüye sahip değildir. Etik ilkeler ve sorunlar bilimin genel varsayımları temelinde ele alınmalıdır.

Bilimsel etkinlik, bilim ortamında gerçekleştirilir ve bilimsel sonuçlar bilimsel etik ilkelere bağlı olarak geniş kitlelere aktarılır ve kullanılır. Hem bilimi gerçekleştirenlerin, hem de bilimsel etkinliğe katılanların insan olması ve bilimsel sonuçlardan etkilenenlerin de insan olması nedeniyle ve de bilimsel yayın etkinliklerinin belirli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi nedeniyle, etik sorunlar bilimsel uğraşa içseldir. Yani, bilimsel pratik, yapılışı ve etkileri açısından ahlaki bir içeriğe sahiptir. Bu ahlaki durumun, belirli ilkelere dayandırılması ise, bilimin etik temelde düzenlenmesi ve kurumsallaştırılmasıdır. Bu kapsam, toplumun temel öğelerini (unsurlarını) içerir ve siyasal/ideolojik yönlerini de kapsayacak bir bütünlükte toplumsal bir süreci oluşturur.

Bilimsel Ahlak ve Etik Anlayış

Bilim pratiği, toplumun ahlaki değerleri açısından 'anamlı' olmalı ve ahlaki açıdan, toplumun gelişimini engelleyici olmamalı; özgürlük, eşitlik, katılım, adalet ve insan hakları temelinde, insanlığın çok yönlü gelişimine olanak sağlayan bir anlayış temelinde gerçekleştirilmelidir. Bu çerçevede, bilimsel uğraş, eleştiriye açık, bulguları kanıtlarla destekleyen, bilginin sorumluluğunu taşıyan, özeleştiriye kullanan; doğruluk, dürüstlük, nesnellik, yansızlık ve açıklığı bilimsel uğraşın temeli olarak gören; bilimsel merakı,

kuşkuculuğu temel alan, toplumsal gereksinim ve amaçları ve bilimsel etkinliğin sonuçlarını, bilimsel yaratıcılığın ve toplumsal sorumluluğun kaynağı ve dürtüsü olarak ele alan bir anlayışa sahip olmalı ve bunun geliştirilip güçlendirilmesine yönelik çabalar temelinde sürdürülmelidir.

Başka bir deyişle, bilimsel sürecin tüm kapsamında, bilimsel ahlakla bağdaşmayacak sahtekarlık, yalancılık, yanıltma, saptırma, çarpıtma, yanlı davranma, uydurma, intihal, hırsızlık, çalma, çıkarıcılık, kendi çalışmasına atıf (yollama) yapmadan yayın tekrarlama veya bir kısmına atıf (yollama) yapmadan kullanma, dilimleme (yayını gereksiz bir biçimde bölerek yayımlama), ilgili tarafların haklarını ihlal etme, kopyacılık, kayırmacılık, kişiliğe saldırı ve benzeri davranışlar, bilimsel etik ihlalin önemli unsurları olarak ele alınmalıdır.

Bilimsel Etik İlkeler

Bu ahlaki değerler, bilim pratiği temelinde, belirli kurallar ve ilkeler çerçevesinde ortaya atılıp, tartışılıp, farklı düşünceler oluşturulmalı ve deneyimlenerek geliştirilen yaklaşımlar, uzun soluklu bilimsel etik kabullenişlere dönüştürülmelidir. Bu çaba aşağıdaki bilimsel etik düşünceleri içermelidir:

1. Bilimsel sürece katılanların öznelliğini gizleyerek koruyan, katılımcının güvenilirliğini sağlayan, bilimsel uğraşa katılan tarafların tümünü risk ve zararlardan arındıran ve onların sömürülmesini önleyen bir yaklaşımla bilimsel etkinlik gerçekleştirilmeli;
2. Bilimsel uğraşa katılım ve katkı, her yönüyle onaylanmalı ve bu süreç, şeffaf ve hesap verilebilir olmalı;
3. Bilginin özel olduğu kadar kamusal olduğu; yani, bilimsel bilginin toplumun ortak birikiminin bir ürünü olduğu; dolayısıyla kaynağının kamusal ve kolektif olduğu düşüncesi temelinde, düşünsel mülkiyet ve kullanım haklarının korunması ve bu anlayış temelinde araştırma sonuçlarının yaygın olarak kamuya mal edilmesi, hem bir hak, hem de bir sorumluluk olarak düşünülmesi;
4. Bilgi, güvenilir ve geçerli olmalı; bilgi değiştirilmemeli ve sonuçlar gizlenmemeli;
5. Bilimsel uğraş, her türlü ayrımcılığı ve eşitliği zedeleyici uygulamayı dışlamalı;
6. Bilimsel uğraş, hangi nedenle olursa olsun engellenmemeli ve bilimsel süreçte karışılmamalı;
7. Bilimsel etkinliğe katılım ve bu süreçten ayrılma, serbest olmalı ve çok nadir durumlar hariç (bilginin geçerliliği ve güvenilirliğinin etkileneceğinin düşünüldüğü durumlarda), araştırma hakkında katılımcı kapsamlı bilgi sahibi olmalı; katılımı etkileyecek olumsuz durumlar gizlenmemeli;
8. Bilimsel uğraş, her aşamasında mükemmeliyetçiliğe yönelik bir çaba olmalı;
9. Kaynakların kullanımında titizlik, bilimsel uğraşta gerekli bilgi ve beceride etkinlik sağlanmalı;
10. Bilimin konusu olan tüm ortamlara (insan, hayvan, doğa) saygılı davranılmalı ve onlar her türlü olumsuzluklardan ve zararlardan korunmalı;
11. Bilimsel uğraş, araştırma konusuna ilişkin kuramsal bilgiyi tüm genişliği ile kullanarak ve benzer çalışmalara atıfta (yollamada) bulunarak sorunsallaştırılıp gerçekleştirilmeli;
12. Bilimsel uğraşın tüm aşamaları, her zaman bağımsız bilimsel gözden geçirmenin

konusu olmalı; bilimsel olarak gözden geçirilmemiş bilginin bilimselliği her zaman tartışılır olmalı; gözden geçirme, bilimsel jüri üyeleri ve bilim insanı olan hakemlerce, bilimsel uzmanlığa dayalı ve bilimsel etik kurallara vakıf olarak yapılmalı; ve editör ve yayımcılar, bilim insanı statüsüne sahip değillerse, bilimsel hakemlik sorumluluğunu üstlenmemeli;

13. Bilimsel etik ihlaller rapor edilmeli ve yayın sonrası etik ihlaller düzeltilmeli; etiğe aykırı durumun saptanmasında ciddi ihmal ve kasıt aranmalı ve iddialar inandırıcı ve yeterli kanıtlarla kanıtlanmalı;
14. Bilimsel çalışmaları destekleyenler belirtilmeli ve destekleyiciler, bilimsel etik ilkelere tavizsiz uymalı; ve
15. Bilimsel araştırmayı yürütenler, tek tek ve bir takım (ekip) olarak etik ilkelere uymalıdır.

Etik ihlallerin Bazı Özellikleri ve Nedenleri

Bilimsel uğraş içerisinde ahlaki değerlerden ayrılma, etik kurallara ve ilkelere uymamanın nedenleri çok yönlü ve karmaşıktır. Etik ihlallerin aşağıda sıralanan bazı özelliklerinden söz etmek olanaklıdır:

1. Etik ihlallerin, kişisel olmaktan çok toplumsal boyutu daha belirgin olarak görülmekte ve önemsenmektedir.
2. Etik konusunda, öznel özelliklerden çok, kamusal içeriğin daha başat olduğu izlenmektedir.
3. Ahlaki değerlerin, toplumdaki gelişmişlik düzeyine oranla, bilim alanındaki gelişmeleri, daha sınırlı kalmıştır.
4. Bilimsel alandaki denetimin örgütsüzlüğü ve yetersizliğinden çok, bunu gerçekleştiren kişi ve kurumların, bilimsel titizlik ve özdenetim konusundaki sorumluluklarını yeterince yerine getirmemeleri daha önemli görülmektedir.
5. Ahlaki değerlerin ve etik ilkelerin, bilimin örgütlenme ve kurumsallaşma süreçlerindeki etkileri sınırlı kalmıştır.
6. Ahlaki değerler ve etik ilkeler, toplumsal yaşamın öncelikli ve vazgeçilemez öğeleri olarak görülmemekte; henüz bunları ihlal etmenin önemli bir kişisel ve toplumsal eksiklik ve aykırılık olduğu düşüncesi yaygın kabul görmemektedir. Bu durum, bilimsel etik ortam için de geçerlidir.
7. Bilimsel çaba, yoğun toplumsal ve kişisel emeğe dayalı, kurumsal içerikte ve kamusal sorumluluğa sahip bir uğraş olmaktan çok, temelsiz ve hak edilmemiş statü ve kazanca yönelik bir uğraş olarak görülmektedir.
8. Bilimsel uğraşta gözlenen çok yönlü eksiklikleri ve özensizlikleri giderici ve üstesinden gelmeye yönelik yoğun çaba harcamaktan çok, bilimsel uğraş, bu eksikler temelinde ve onları meşrulaştıran bir anlayışla gerçekleştirilmektedir. Bilimsel pratiğin, uzun soluklu, emek yoğun ve çok zor olan bu uğraşının zorlukları sanki bahane edilerek, bilimsel ihlaller meşrulaştırılmakta ve ihlale yönelik davranışlar istisnalar olarak kabul edilip, hoşgörü ile karşılanarak, etik ihlaller yaygınlaştırılarak alanı genişletilmektedir. Bilimsel çalışmaları caydırıcı ortamlar ve bilime ve bilim insanına güven ve saygının azaldığı durumlar, bilimsel etik ihlallere de ortam hazırlamaktadır.
9. Toplumsal iktidar odaklarının, bilimsel uğraşlardan, bilimin amaçları dışında yararlanma arzularını güçlendirdikleri durumlarda, etik ihlaller kendilerine daha güçlü bir zemin bulabilirler.

10. Üniversitelerin, özerklik ve bağımsızlıklarını zedelemelerine neden olabilecek eksikliklerin telafi edilemez bir boyuta ulaştığı durumlarda, etik ihlaller daha fazla filiz verebilir.
11. Bilimin sürekliliğinin kaynağını oluşturan, lisansüstü çalışmaların bilimsel niteliklerinin aşındığı durumlar, bilimsel etik ihlallerin güçlendiği dönemlerle çakışabilir.
12. Bilimsel etik ihlallerin, sadece ulusal pratikler içerisinde değil, aynı zamanda uluslararası ortamlarda da gerçekleştirildiği gözden kaçırılmamalıdır.
13. Bilimsel uğraşların ahlaki değerler ve etik ilkeler çerçevesinde değerlendirilebilmesine olanak verecek etik kurullar, henüz neredeyse yok denecek kadar azdır; bu alandaki kurumsallaşmanın yetersizliği, etik ihlalleri besleyen önemli bir öge olarak görülebilir.
14. Bilimsel etik alanın kurumsallaşmasında bilimsel etkinlik, en geniş kapsamı ile ele alınmalıdır. Bilimsel sürecin tüm alanları, etik ihlallere içseldir; daraltılmış bir bilimsel uğraş alanı, bilimsel etik konusunun kurumsallaşmasının dar bir çerçevede ve güçsüz bir içerikte oluşmasına neden olabilir.
15. Farklı kurumların kendi etik ölçütlerini, sınırlı bir düzeyde oluşturmuş olmaları ve aralarındaki paylaşım ve iletişimin sınırlılığı, bilimsel etik bilincin güçlenmesini önemli ölçüde geciktirebilir.

Sonuç olarak, bilimsel etik konusunda aşağıdaki gelişmelerin bilim etiği sorunsalı ile ilişkili olduğu söylenebilir:

1. Toplumsal iktidar odaklarının, bilimi, kendi amaçları doğrultusunda yönlendirme eğilimleri hep sürecelecektir. Bilim ortamı bunun bilincinde olarak, kendi akademik anlayışını, bilimsel geleneklerini güçlendirerek sürekli kılmalıdır. Bilime aykırı davranışların, toplumsal alanda bir iktidar ilişkisi olduğu; sınıfsal/bireysel çıkarlar yumağının bir parçası olduğu; küresel bağlantılar içerdiği; ve toplumsal/kamusal dinamiklerin önemli bir parçası olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bilimin bu iktidar alanına ilişkin sorunlardan kendini arındırabilmesi otomatik ve kolay değildir ve de bu çaba bireysel düzeye indirgenmemelidir.
2. Bilim pratiğinin kurallarını bilmemek, gereklerini yerine getirmemek, bilimsel eksiklik ve bilimsel hata olarak ele alınmalıdır. Bilimsel hata ile bilimsel etik ihlali özdeşleştirilmemeli; bilimsel hatalar, basit etik ihlaller olarak ele alınıp, önemsizleştirilerek meşrulaştırılmamalıdır. Bu meşrulaştırma sürecinin büyük ölçüde ve geniş bir kapsamda tekrarlanıyor olması ve neredeyse bir gelenek haline geliyor olması, bilim açısından son derece sakıncalı sonuçlar doğurabilecek bir durumdur.
3. Bilime ilişkin konuların yeterince tartışılmadığı ve sorunsallaştırılmadığı düşünülürse, bu alanda kurumsallaşmaya büyük gereksinim vardır. Bu durum, bilim etiği konusunun çelişkili ve karmaşık bir içerikte ele alınmasına neden olmaktadır.
4. Bilimsel pratiğin toplumsal içeriği, sosyal bilimler alanında da güçlü bir biçimde kavramlaştırılmamıştır. Etik sorunlar da, bu sürecin önemli bir parçası olarak, yeterince tartışma konusu yapılmamıştır. Bilimsellik, katı ilkelere, bunlar, teknik kurallara, onlar da, 'yüzeysel' ampirik/somut durumlara indirgenerek, bilim, toplumsal içeriğinden soyutlanmamalıdır.
5. Gelişmekte olan ülkelerde, bilimsel etik konusunda ilgili tarafların, büyük

- ölçüde tepeden inme ve kuralları aktarma yöntemleri ile kurumsallaşmayı gerçekleştirmeye çalıştıkları izlenmekte ve ilgili tarafların sınırlı katılımının söz konusu olduğu görülmektedir. Üniversitenin, bilimsel etik konusunun kurumsallaşmasında merkezi bir konumda olması gerekirken, bu sorumluluğunu sınırlı bir düzeyde gerçekleştirmektedir.
6. Bilim alanında, özellikle üniversite temelinde, hızlı ve oldukça kapsamlı bir özelleştirme, bilimsel pratiklerin gerçekleştirilmesinde gözlenen bireyselleşme eğilimleri ve bilimsel uğraşın toplumsal ve kamusal özelliğinin önemli ölçüde aşınıyor olması, bilimsel etik alanındaki kurumsallaşmayı olumsuz etkilemektedir. Bu aşınmanın özel ve bireysel temelde, farklı sponsorluk ve destek politikalarıyla doldurulmasını, etik açıdan sorunsuz süreçler olarak ele almamak gerekir.
 7. Bilimsel etik sorunlar ile bilimsel uğraş, toplumun nitelikleri ile yakından ilgilidir. Türkiye benzeri ülkelerin 'azgelişmişlik' özellikleri, bilimsel etik konusunda izlenen olumsuzluklara ortam hazırlamaktadır. Azgelişmiş ülke/toplum yapılarının ne dereceye kadar bilim etiğinin gelişmesine ortam sağlayabileceği düşünülmalıdır. Azgelişmişliğin oluşturduğu olumsuzluklar, yalnızca ulusal düzeyde değil, büyük ölçüde küresel düzlemdeki ilişkiler çerçevesinde ele alınmalı; ulusal düzeydeki olumlu gelişmelerin küresel düzlemde büyük ölçüde törpülendiği düşünülmalı; ulusal sınırları aşan bir etkinlik alanının yaratılabilme olanaklarının ne derece olanaklı olduğu sorgulanmalıdır.
 8. Benzer bir biçimde, gelişmişlik düzeninin artmasının bilimsel etik ihlalleri azaltacağı; o zamana kadar bilimsel ilkelerden, yararçı ve popülist yollarla ve çeşitli akılcılaştırma (rasyonelleştirme) ve meşrulaştırma araçları ile verilen tavizlerin, bilimsel gelişmeyi çok yönlü olumsuz etkileyeceği açıktır. Kaldı ki, azgelişmişliğin uzun soluklu bir süreç olduğu düşünülürken, etik sorunların varlığını devam ettireceği beklenmelidir.
 9. Bilim pratiğinin kapsamı geniştir: Uygulayıcı (bilim insanı), uygulanan (bilimsel etkinliğe katılan) ve etkilenenler (hem bilimsel süreç içerisinde hem de sonuçlarından) olarak, neredeyse toplumun tamamını kapsadığından, bilim etiği bu geniş kapsamda toplumsaldır.
 10. Bilim ile siyaset alanlarının çakışmadığı düşüncesi yanıltıcıdır. Bilimsel olan toplumsaldır ve bu yönü ile siyasal içeriklidir.
 11. Bilim ve bilimsellik, nesnellik ve öznellik eksenlerinde hep tartışılmalıdır. Politika yönelimli bilimsel çalışmalarda, araştırma sonuçlarının öznellik/normatif içerikte (toplumsal gereksinimlerin bilimsel araştırma sonuçlarına bağlı olarak politikalara dönüştürülmesi) kullanılması, bilimsel çalışmaların nesnellliğini ortadan kaldırmaz. Ancak, sonuçların öznellik amaçlara ve gereksinimlere (toplumsal sorunlara ilişkin olarak) yönelik olarak kullanılması, bilimsel çalışmalardaki etik boyutun önemini artıran bir etmendir.
 12. Araştırma sonuçlarının tüm toplumun çıkarlarına benzer ve eşit bir biçimde etkili olması söz konusu değildir. Bilimsel araştırma sonuçları, farklı toplumsal kesimleri değişik biçimde etkilediğinden sınıfsal bir içeriğe sahiptir.
 13. Bilimin ve bilimsel uğraşın çok yönlü fetişleştirilmesi, bilimsel etik ihlallerine ortam hazırlamaktadır. Bilimsel uğraşın neredeyse sadece pozitivist temelli olduğu yanılgısı; bilginin ampirik temele indirgenerek sığlaştırılması; araştırma problematiğinin (sorunsalının) oluşturulmasında kuramsal bilgi birikiminin yüzeysel kullanımı; bilimin ve bilimsel etkinliklerin 'ticarileşme' eğilimleri;

bilimde yabancı dilin kullanılmasında gözlenen olumsuzluklar; bilimsel pratikte, kuram, metodoloji, epistemoloji ve ontoloji bütünlüğünün gözetilmemesi ve benzeri fetişleştirici durumlar, bilimsel etik sorunların artışına ortam hazırladığı düşünülmektedir.

14. Benzer bir biçimde, bilimselliğin doğa ve fen bilimlerine ve onların da büyük ölçüde teknik ve teknolojik boyutlara indirgenme eğilimleri, bilim alanında oluşması gereken etik kurumsallaşmayı olumsuz etkilemektedir. Etik konu, zannedildiği gibi daha çok sosyal bilimler alanının problematiği (sorunsalı) değildir. Tarihsel olarak, çok daha güçlü bir biçimde sağlık bilimleri alanında (insan etmeni ile yoğun uğraşı nedeniyle) sorunsallaştırılmıştır. Ancak, etik sorunsalın kavramlaştırılmasında, sosyal bilimlerin katkısı yönlendiricidir.
15. Bilimsel etkinliklerin gerçekleştirmesinde kamusal ve toplumsal destek kanalları önemlidir. Türkiye benzeri gelişmekte olan ülkelerde, son birkaç on yıl içerisinde, kamu desteğinin azalması, bilim ve bilimsel etik alanlarının kurumsallaşmasını olumsuz etkilemektedir.
16. Bilimsel etik konusunda sosyalizasyon ve eğitim düzeyi, toplumda son derece zayıftır; bu konuda toplumsal duyarlılık ve bilinç sınırlı gelişmiştir.
17. Bilimsel uğraş alanında, aktarmacılık, hem bilimsel uğraşlarda özgünlüğün gelişmesine engel olmakta hem de etik sorunlara ortam hazırlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin bilim pratiğinde, aktarmacılık önemli bir yer tutmaktadır. Evrensel bilginin aktarma yolu ile yaygın kullanım ihtiyacı, bilimin gelişmesine olumlu katkılar sağlar. Ancak, çok kapsamlı birikmiş bilgiye, doğal olarak referans verilerek aktarıma zorunluluğu, yazılı metinlerin büyük bir kısmının atıflardan (yollamalardan) oluşmasına neden olacağından, gerekli atıflar (yollamalar) yapılmamaktadır. Yoğun aktarmacılık, özgün bilginin gelişmesini belirli ölçüde engellemektedir. Diğer yandan, kuramsal bilginin gerekli düzeyde kullanılmaması, aktarmacılığa yönelimi güçlendirmektedir.
Fen ve doğa bilimlerin egemenliği, bilimin toplumsal içeriğinin önemini sınırlandırmış ve bilimin gelişmesini belirli düzeyde olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda, kuramsal çalışmalardan çok, uygulama yönü ağır basan çalışmalar yaygınlaşmış; teknik donanımın, laboratuvarın, hatta kuramsal içerikten soyutlanmış, araştırma pratikleri, bilimsel etkinlikleri egemenliği altına almış ve kuramsal bilgiye katkının zor olduğu gerekçesiyle, aktarmacılıktan başka çarenin olmadığı düşüncesi güçlenip yaygınlaşmıştır.
18. Bilgi, araştırma ve yayın etkinlikleri bilimsel alanın dışında da gerçekleştirilir. Toplumda gündelik yaşam, entelektüel ortam ve eğitim (akademik) alanlarında araştırma ve yayın yapılır. Bu iki farklı düzlem, çoğu kez, bilinçli ve bilinçsiz olarak karıştırılarak, bilimsel etik sorunlar daha karmaşık hale getirilmektedir.
19. Bilimi, araştırmaya, araştırmayı yayına indirgeyerek, bilimsel uğraşın bütünlüğünü bozmak, etik ihlallerin oluşmasına olanak sağlamaktadır.
20. Bilime, bilimsel olana önsel ve kendiliğinden gösterilen güven ve saygı, etik ihlalleri gerçekleştirenlerce çok yönlü suistimal edilmekte ve etik konusunun ele alınmasını ertelemektedir.
21. Bilimsel uğraşın tüm alanları, bilimsel gözden geçirmeye açık olmalıdır. Bu, toplumda demokratik ilişkilerin gelişmesine ve bilimsel etkinliğin toplumsallaşmasına hem olanak verecek hem de katkıda bulunacaktır. Bir diğer deyişle, demokratik ilişkilerin ve sivil toplumun güçsüzlüğü bilimsel etik

ihlallere ortam hazırlamaktadır. Bilimsel etkinlik denetime açıktır; büyük ölçüde kendi kendini denetleme geleneğine sahiptir. Bilimde denetimin daha geniş bir alana kayma eğiliminin bir boyutu, bilimsel etik konusunun kurumlaşmasıdır. Bilimsel etik tartışmalarından amaç denetim değil, bilimin ve toplumsal yaşamın kalitesini artırmaktır.

22. Bilimsel süreçlerden tüm toplum etkilenir; dolayısı ile bilimin tüm topluma karşı sorumluluğu söz konusudur. Aynı zamanda, toplumda her bir birey ve kurum, bilimsel etik sorunların sadece muhatabı olarak kalmamalı, bu alana güçlü bir şekilde katılarak söz sahibi olmalıdır.

Bilimsel etkinliğe dolaylı, dolaysız konu olan tüm taraflar bilimsel etkinliğin her hangi bir durumunu etik sorun durumuna getirebilmeli; bu bilincin güçlendirilmesi, toplumun insan hakları, demokrasi, özgürlük ve eşitlik alanlarındaki gelişimine hem bağlıdır, hem de bu oluşumların gelişimini güçlendirecek bir durumdur. Bilimsel etkinlik etik tartışma aracılığı ile toplumsallaşmalı ve demokratikleşmelidir.

Araştırma ve Yayın Etiği

Prof. Dr. M. Tuba Ongun

Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

tongun@gazi.edu.tr

Giriş

Bilimsel araştırmalar ve bu çalışmaların ürünü olan yayınlarda uyulması gereken etik ilke ve kurallar, ülkemizin akademik yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. Son yıllarda bu konuya ilişkin makalelerde de bir artış gözlenmektedir. Ancak araştırma ve yayın etiği kavramları genel anlamda netlik kazanmış olmaktan uzaktır. Etik kavramının gerçek içeriğinden soyutlanarak kullanılması, ulaşılamaz ve anlaşılabilir bir fildişi kule gibi, bilimsel çalışmayı caydırıcı ve cezalandırıcı bir özelliğe büründürülmesi de zaman zaman karşımıza çıkan olgular arasındadır (Ruacan, 2003, 1).

Araştırma ve yayın etiği bir bütündür ve bilim etiğinin ayrılmaz bir parçasını oluştururlar. Bilim etiği, gerçeği arama çabası içine girmiş olan bilim insanlarının, içinde yaşadıkları toplumlara ve tüm insanlığa karşı doğru hareket etmeleri ve onları yanıltmamaları için uymaları gereken kurallar zincirini tanımlar.

Bilim insanlarının çalışmalarının doğruluğu konusunda ciddi kuşkular belirmesi ve söz konusu çalışmaların deneysel dayanaklardan yoksun olduğu halde bunun gizlenmiş olması ve metodik, yöntembilimsel (metodolojik) yanlışlar içermesi güven sarsıcıdır. Aynı derecede güven sarsıcı olan bir başka konu, başka bilim insanlarının çalışma ve bulgularının kendisine mal edilmesi ya da çarpıtılmasıdır. Kısaca "bilimsel sahtekarlık", "bilimsel yalancılık" ve "bilimsel saptırma" kavramlarıyla tanımlanabilecek bu davranışlar (Ruacan, 2003, 1) birkaç olumsuz sonuç doğurur. Söz konusu sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

* Toplumlarda bilim insanlarına güvenin azalması, bilim insanlarının saygınlık kaybına uğraması.

* Doğası gereği bilim karşıtı olan akımların güç kazanması ve toplumsal yaşamı daha fazla etkilemesi.

* Bilimsel çalışmalar için ayrılmış olan fonların boşa harcanması ve kaynak savurganlığına yol açılması.

* Yanlış "bilimsel" çalışmalar sonucu üretilen ürünlerin ya da uygulamaya konan süreçlerin bireylere ve/veya topluma zarar vermesi.

* Bilim çevrelerinde çatışmaların yaygınlaşması, bilim insanlarında güdülenme (motivasyon) kaybının belirmesi ve akademisyenliğin genç kuşaklar açısından çekiciliğini yitirmesi.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan sonuçlar hiç kuşkusuz daha da genişletilebilir.

Uluslararası alanyazın (literatür) hem araştırmacıların dürüstlüğünü ele alan ve sorgulayan, hem de araştırma ve yayın etiğini ele alıp söz konusu etiğin hangi yollarla ihlal edildiğini ve editörlerin sorumluluklarını sergileyen yayınlara yer vermektedir (Yankauer, 1990, 399-400; Williams, 1997).

Araştırma Etiği

Bilimsel araştırmaların sağlıklılığı temelde iki ana öğeye (unsura) dayanmaktadır. Bu öğelerin ilki araştırmacının kişisel durumuna ilişkindir ve kısaca araştırmacının gerekli donanımına sahip olup olmadığını dikkate alır. Sözü edilen donanım düzeyi kısaca yetkinlik olarak tanımlanabilir. Bu anlamda donanım, hem kuramsal bilgi hem de teknik olanaklar düzleminde geçerlidir ve her ikisindeki yetkinlik düzeyini birlikte kapsar (Arda, 2003, 1).

Özensiz ve disiplinsiz araştırma olarak nitelenen çalışmalarda genellikle donanım eksikliğinin payı önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu donanım eksikliği, metodik ve yöntembilimsel (metodolojik) yanlışlara yol açmaktadır. Bu gibi durumlarda araştırmacı özünde iyi niyetli olsa bile ulaşacağı sonuçlar yanlıştır ve Giriş Bölümünde sıralanmış olan olumsuz sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Teknolojinin hızla geliştiği çağımızda, araştırmacılarca kuramın ve kuramsal bilginin zaman zaman gözardı edildiğine başlıbaşına bilimsel çalışmalar içinde uygulamanın, ölçümün abartıldığına tanık olunmaktadır. Bu olgu, tehlikeli bir eğilimi içinde taşımaktadır. Kuramsal bilgi, gerek sosyal bilimlerde, gerekse fen ve sağlık bilimlerinde yaşamsal bir öneme sahiptir. Kuramın bilimsel çalışmalar içinde beş temel rolü vardır (Goode ve Hatt, 9-12).

- **Kuram bir yönlendirmedir.** İncelenmesi gereken olguların sınırını daraltır ve belirler.
- **Kuram bir kavramsallaştırma ve sınıflandırmadır.**
- **Kuramın bir başka görevi özetlemedir.** Söz konusu özetleme iki katagoride ele alınabilir: Göğül (ampirik) genellemeler ve önermeler arasındaki ilişki sistemleri.
- **Kuram, olguların öngörülmesini olanaklı kılar.**
- **Kuram, bilgilerimizdeki açığa (boşluklara) işaret eder.**

Gerçekte kötü niyete dayanmayan ve kuramsal bilgi yetersizliğinden kaynaklanan özensiz ve disiplinsiz araştırmalar dışında metodik ve yöntembilimsel metodolojik yanlışlardan kaynaklanan ve dolayısıyla yanlış sonuçlar veren araştırmalar olduğunu belirtmiştir. Bu tür araştırmaların azalması, akademisyen ve araştırmacıların araştırma yöntemleri konusunda gerekli eğitimi almalarıyla olanaklı olabilecektir.

Araştırma etiğinin kasıtlı olarak hiçe sayılması ise üç ana biçim almaktadır:

1. Uydurmacılık: Çoğu kez akademisyenlerin yayın sayılarını artırma ya da akademik rekabet kaygısıyla en ciddi ve sakıncalı bilimsel yanılma biçimi olan "uydurmacılık" ya da bir diğer adıyla "fabrikasyon"a yönelindikleri görülmektedir. Dünyanın en saygın üniversiteleri bile bu gibi skandallara sahne olmaktadır. Uygulamalı bilimlerde gerçek deneylere dayanmayan, masa başında ve laboratuvarların bilgisayar ortamlarında üretilen yayınlar uydurmacılığın tipik örnekleridir. "Uydurma araştırma"lar bilim çevrelerini, halk sağlığını, tüketiciyi, sanayiye, ticari işleyişi vb etkileyerek büyük toplumsal zararlara yol açabilirler. Ülkemizde de akademik atanma ve yükseltme ölçütlerinin (kriterlerinin) üniversitemizce yürürlüğe konması sonucu, akademik basamakların çıkılabilmesi için nicel ölçütlerin önem kazanması ve yabancı

yayın yapma zorunluluğunun getirilmesi bu yanıltma biçiminin yaygınlaşması olgusunu beraberinde getirmiştir.

2. Araştırmada Yanıllık: Büyük ticari kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırmacılara çeşitli maddi destekler sağlamaları, her araştırmanın dayanması gereken nesnellik ortamı olgusunu ortadan kaldırmaktadır. Araştırmacılara çıkar sağlanması karşılığında belli bir araştırmanın yapılması ya da bir araştırmanın aynı nedenle yansızlıktan uzak bir biçimde yürütülmesi, yanıllığın başlıca uygulama yöntemlerini oluşturmaktadır. Bu nedenle günümüzde saygın dergiler, yazarlardan araştırmayı destekleyen ticari kuruluşlarla aralarında hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını gösteren yazılı belgeler istemektedir (Ruacan, 2003, 4).

Araştırmada yanlı davranma, veri tabanının bazen kasıtlı olarak, keyfi ve araştırmacının elde etmeyi istediğini destekleyici yönde oluşturulması biçimini almaktadır. Bu tür yanıltmalar uygulamalı bilimlerde olduğu kadar sosyal bilimlerde gerçekleştirilen alan araştırmalarda da kendisi göstermektedir.

3. İnsan ve Hayvan Etiğine Saygısızlık: İnsan ya da hayvanları denek olarak kullanan tüm araştırmaların bu canlılara vereceği zararlar, araştırma etiği gündeminin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Günümüzde bu canlılar üzerinde yapılacak çalışmalar, etik kurulların izin ve kontrolünü gerektirmektedir. Dünyada saygınlığa sahip tüm dergiler etik kurulların onay belgesini taşımayan araştırma ürünü makaleleri yayınlamamaktadır. Araştırmalarda denek olarak yer alan kişilerin, araştırmadan zarar görmeme konusundaki duyarlılıkları, insan etiğine saygının önemini artırmıştır. Deneklerin sağlık dışı yönlerden korunması ve kendilerinin denek olarak yer aldıkları araştırma hakkında bilgi sahibi olmak istemeleri de günümüzde kabul görmüş haklar arasındadır. Diğer yandan hayvan haklarını sahiplenen akımların güç kazanması, geçmişe oranla hayvanların denek olarak kullanılmasına sınırlamalar getirmiştir.

Ülkemizde araştırmaları etik açıdan değerlendiren etik kurulların ilki 1988 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde kurulmuş, 1993 yılında Sağlık Bakanlığı'nca yayımlanan İlaç Araştırmaları Yönetmeliği ile, araştırma kuruluşlarına Etik Kurullar oluşturma zorunluluğu getirilmiştir (Ruacan, 2003, 4). Söz konusu kurulların görevi araştırma izni vermek ve çalışmalarını denetlemektir.

Yayın Etiği

Bilimsel yanıltma yöntemleri, genel olarak yayınlarda bilimsel araştırmalarda uygulanan yanıltma yöntemlerinden daha yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Yayın etkinliklerinin elektronik araçlarla dünya ölçeğinde izlenebilmesi olanağının doğması, söz konusu etik dışı yöntemlerin geçmişte çok daha kapsamlı olarak uygulandığını ortaya koymuştur. Yayın etiğine aykırı bulunan yöntemler aşağıda ana başlıklarıyla verilerek açıklanmıştır.

1. Plajiarizm: Dilimizde daha çok "intihalcilik" ya da "aşırımcılık" olarak anılan bu yöntem, bir başka yazarca daha önce yayınlanmış bir yayının tümünü ya da bir bölümünü kaynak göstermeden kendi eseriymiş gibi yayınlamak anlamına gelmektedir. Plajiarizme karşı duyarlık üniversitelerimizde de son yıllarda artmış, Yükseköğretim Kurulu'nun önemli ilgi alanlarından biri durumuna gelmiştir. Başka araştırmacılarca üretilen bilgilerin, uygulanan örneklerin ya da saptanan olgu (vaka) ya da verilerin izin alınmaksızın ve kaynakçada gösterilmeksizin

yayınlanması da (Arda, 2003, 3) plajiarizmin bir başka türünü oluşturmaktadır.

2. Yazarlık Haklarının İhlali: Bilimsel yayınlarda herhangi bir katkısı olmadığı halde kişilerin isimlerinin yazar olarak gösterilmesi ya da katkı sahibi olduğu halde bazı kişilerin isimlerinin yazarlar arasında gösterilmemesi, yayın etiğine aykırı bir yöntem olup, oldukça yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır. Yazar olmayanların yazar gibi gösterilmesi daha çok akademik yükseltme-atanmalarda destek sağlama beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Yine aynı beklentilerin sonucunda aynı alanda çalışan insanlar birbirine karşılıklı olarak kendi yayınlarında atıfta (yollamada) bulunarak, atıf (yollama) sayılarını ve bunlardan alınacak puanları yükseltme çabasına girmektedir.

Bilimsel yayınlarda katkı sahibi olduğu halde ismi gizlenen kişilere yapılan haksızlık ise hiçbir gerekçeyle bağışlanamayacak bir suçtur. Bu gibi uygulamalara karşı, birden çok yazarı olan yayınlarda editörlerin yanı sıra yazarların tümü sorumluluklarını anımsamakla yükümlüdür.

3. Bölerek Yayınlama: Bir çalışma ürününün bölünüp parçalara ayrılarak farklı makaleler biçiminde yayınlanması da yayın etiğine aykırı bir uygulamayı oluşturmaktadır. Bu yönetime başvurmakla amaçlanan da, yayın sayısının ve bunlardan elde edilecek puanların artmasını sağlamaktır. Ancak birden fazla uzmanlık alanını ilgilendiren bazı uzun çalışmaların farklı alanlarda yayın yapan dergilerce yayınlanması ender de olsa rastlanılan bir durumdur. Burada yazarın, istemi (talebi) ve işlevselliği ön planda tuttuğu söylenebilir.

4. Bir Çalışmanın Birden Fazla Yerde Yayını (Dublikasyon): İlk kez yayınlanan özgün bir çalışmanın birden fazla yerde yayınlanması da bir yanıltma yöntemi olup, amacı genellikle yayın sayısını çoğaltmaktır. Basılan bir makalenin bir başka dergide izinsiz olarak yayını bir "telif hakkı ihlali"dir. Uygulamada editörün izniyle makalelerin özetlerinin yayınlanabildiği gözlenmektedir.

Bir dilde yayınlanan bir çalışmanın aynıısının bir başka dilde yayınlanması da günümüzde etik dışı kabul edilmektedir. Bu olgu birçok ülkede araştırmacıları kendi dillerinde yayın yapma eğiliminden uzaklaştırmaktadır.

Sonuç

Bilimsel araştırma ve yayınlarda uygulanması gereken etik ilke ve kurallara ilgi, yalnız ülkemizde değil tüm dünyada büyümüştür. Bunun başlıca nedeni etik ihlallerin artmış olmasıdır. Araştırma ve yayın etiğine ilişkin ilke ve kuralların geçmişe oranla çok daha geliştirilmiş olmasına karşın etik ihlallerin artmış olması anlamlıdır ve üzerinde durulması gerekir.

Söz konusu artışın ana nedenlerinden biri, günümüz dünyasına damgasını vuran büyük ekonomik güç odaklarının bilim alanına taşan yönlendirme çabalarıdır. Bu çabalar özellikle araştırma etiğine ilişkin ilkelerin ihlalinde rol oynayabilmektedir.

Özellikle yayın etiği alanında ortaya çıkan sorunların önemli bir nedeni ise, akademiya yoğunlaşan rekabet, Üniversitelerin Yeni Dünya Düzeninde ayakta kalabilmek için giderek zorlanmaları, Üniversitelerin fonları üzerindeki baskıların yoğunlaşması, akademik

atanma ve yükseltmelerde nicel ölçütlerin ağırlığının artması, yayın sayısının geçmişe oranla önem kazanması, söz konusu ölçütlerin işe girme ve araştırma fonlarından yararlanmada da etkili hale gelmesi gibi etmenlerdir (faktörlerdir).

Yukarıda özetlenmeye çalışılan etmenlerin etkilerinin artarak süreceği olası görünmektedir. Bu durumda araştırma ve yayın etiğinin özümsemesi ve daha kapsamlı olarak uygulanması için yapılabilecekler nelerdir?

- Araştırma yöntemleri, bilim tarihi ve bilim etiği konularının üniversitelerde öğretilmesi.
- Araştırma ve yayın etiğine ilişkin ilkeler, kurallar ve yaptırımlar konusunda gerekli bilgilendirmenin yapılması.
- Araştırma ve yayın etiğine uyma noktasında örnek bir tutum almış olan akademisyen-araştırmacıların tanıtılması ve ödüllendirilmesi bu konuda akla gelebilecek öneriler arasındadır.

Unutulmaması gereken şey, bilim etiğinin zayıflamasının ergeç bilimin gelişmesini de olumsuz yönde etkileyeceğidir.

Kaynakça

- Arda, B., (2003). Araştırma ve yayın etiği, *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, I. Ulusal Sempozyumu: 28.03.2003*, Ankara: TÜBİTAK, ULAKBİM.
- Goode W.J. and Hatt P.K., *Methods in Social Sciences*, Mc Graw Hill.
- Ruacan Y., (2003). Bilimsel araştırma ve yayınlarda etik ilkeler, *Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, I. Ulusal Sempozyumu: 28.03.2003*, Ankara: TÜBİTAK, ULAKBİM.
- Yankauer A., (1990). Editor's report: Scientific misconduct and the responsibility of journal editors, *American Journal of Public Health*, 1990 April, 80 (4).
- Williams N., (1997). Editors seek ways to cope with fraud, *Science*. November 14; 278 (5341).

Bilimsel Makale Yazma Etiği: Eleştirel Gözlemler

Prof. Dr. Mustafa Erdoğan

Hacettepe Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Anayasa Hukuku Öğretim Üyesi,

Liberal Düşünce Dergisi Editörü

merdogan56@yahoo.com

Bu kısa tebliğde, bilimsel makale yazımında ve yayımında karşılaşılan akademik ahlak yönünden sorunlu olan kimi noktalara dikkat çekilecektir. İşaret edilecek noktaların çoğu aynı zamanda dergi yayıncılarını da ilgilendirmektedir.

Çok Söz ve Dipnota Karşılık Az Fikir

Son zamanlarda sosyal ve siyasal bilimlerde yaygınlaşan bir eğilim, bol dipnotlu ama yazarını içinde kaybeden toplama yazıların makale olarak sunulmasıdır. Bu şekilde makale olmak iddiasındaki birçok yazı aslında bir söz ve dipnot yığınından oluşmaktadır. Bu tür yazıların bolca atfı (yollaması) var ama tutarlı bir düşünce örgüsü veya birbirini izleyen bir argümantasyonu yok. Bu tür yazılar, farklı kaynaklardan devşirilmiş -çoğu çeviri kokan- paragraf veya cümlelerin kimi ara başlıklar ve bağlama cümleleri eklenerek bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir derleme niteliğindedir. Onca alıntı ve dipnot arasında, yazarın kendisinin ne dediği, hangi görüşü niçin doğru veya hangisini niçin yanlış bulduğu belli değil. Hatta yazarının kullandığı terimler hakkında açık-seçik bir fikre sahip olmadığı durumlar da var.

Alanyazını İhmal Etme Veya Görmezlikten Gelme

Zaman zaman gözlenen bir durum da, yazarın özgün (orijinal) görünme tutkusuyula ilgili alanyazını (literatürü) ihmal etmesi veya görmezlikten gelmesidir. Normal olarak, yazarın hakkında yazdığı konudaki önceki yayınları gözden geçirmesi, onlarda dile getirilen görüşleri tartışması ve ondan sonra kendi görüşünü ortaya koyması beklenir. Ne var ki, bir çok yazar daha önce aynı konuda yazılmış olanları görmezden gelerek doğrudan doğruya kendi yaklaşımını ortaya koymayı tercih ediyor. Belki, önceki çalışmaları belirtmesi durumunda kendi yazdıklarında yeni bir fikir yer almadığı ortaya çıkacağı, belki de farklı görüşleri okuyucudan saklamak istediği için böyle yapmaktadır.

Oysa, belli bir alanda anonimleşmiş görüşler için atıf (yollama) yapmak gerekmezse de, belli yazarlarla birlikte anılan ve konunun uzmanlarının öyle olduğunu bildiği görüş veya tezleri ilk kez kendisi dile getiriyormuşçasına yazmak, ister ilgili alanyazına vakıf olmamaktan, isterse bilerek görmezlikten gelmekten kaynaklansın; akademik açıdan bağışlanabilir bir

durum değildir.

Atıf Vermede Sorun

Bir düşünceyi kendi özgün (orijinal) fikriymiş gibi sunduktan sonra, onu daha önce dile getirmiş ve dolayısıyla akademik anlamda onun sahibi olan yazar veya yazarlara, “benzer görüş için bkz.” şeklinde atıf (yollama) yapan yazılar da az değil. Bazen özgün görünme tutkusundan ama daha çok ne yazık ki alışılmış ve yaygın bir yöntem olmasından ileri gelen bu durum da akademik ahlâk bakımından eleştiriyeye açıktır.

Eleştiriye Açık Olmama ve Eleştiri Yokluğu

Yazarlar büyük çoğunluğu itibariyle eleştiriden ve dolayısıyla düzeltme isteğinden hoşlanmamaktadırlar. Bazen, daha akademik kariyerinin başında olan genç bir akademisyenin bile, yazdığı alandaki çalışmalarıyla bilinen kıdemli bir hocanın eleştirilerinden bile rahatsızlık duyulduğuna tanık olunmaktadır. Son yıllarda hakem incelemesi yönteminin yaygınlaşması yazarların eleştiriye daha açık hale gelmelerine katkı yapacaktır.

Bu konudaki sorun daha genelde Türkiye’de eleştiri geleneğinin olmamasıyla ilgilidir. Yeni çıkan kitaplarla ilgili olarak akademik dergiler ya en iyi olasılıkla çok az ya da hiç eleştiri yazısı yayınlamamakta ya da yalnızca kitabın tanıtımıyla yetinilmektedir. Meslekdaşlar olarak birbirimizi eleştirmekten kaçınıyoruz. Çünkü, hepimiz biliyoruz ki, çoğumuz bir çalışmamıza yöneltilen eleştiriye kişiliğimize saldırı olarak anlamaya eğilimliyiz. İşin garibi, eleştirenlerin de bu işi gerçekten biraz da bu amaçla yapmalarıdır.

Hatır İçin Yazı Yayınlama

Kendilerini “hakemli” olarak ilân eden dergilerin artık hatır için yazı yayınlamaktan vazgeçmeleri gerekmektedir. Dergiler bunu bazen genç akademisyen veya yazarları cesaretlendirmek için iyi niyetle yapmaktadırlar. Ancak, bunun sonuçları ne yazık ki çoğu zaman olumlu olmamaktadır. Çünkü, bu durum, yazısı belki de “hatır için” yayımlanan kişinin, böylelikle yersiz bir kendine güven duygusu beslemesine ve dolayısıyla kendini geliştirme yolunu kapatmasına yol açabilmektedir; ödüllerin etkisinde olduğu gibi.

İdeoloji Etmeni (Faktörü)

Kabul edelim ki, sosyal bilimler alanında ideolojik tarafsızlığın etkisini büsbütün ortadan kaldırmak olanaksızdır. Ancak bunun da kabul edilebilir bir ölçüsünün olması gerekir. Örneğin, eğer makale başlığı ve konusu itibariyle belli bir ideolojik paradigma açısından sorunu ele alacağını veya zaten ideolojik bir paradigma veya programın içinde yer alan bir sorunu tartışacağını belli ediyorsa, o zaman bunda ahlak bakımından pek bir sorun olmayabilir ve bunun akademik olarak denetlenmesi de daha kolaydır. Buna karşılık, bazen başlığı ve konusuyla belli bir ideolojiye atıfta (yollamada) bulunmayan veya farklı ideolojik perspektifler açısından incelenebilecek bir sorunu, yazarının kendi ideolojik referansını açıklamaksızın fakat herkesçe kabulü zorunlu genel doğruları dile getiriyormuşcasına kaleme alınmış olan bir makale hem ahlaki yönden sorunludur, hem de akademik olarak denetlenmesi zordur.

Hakemlik Kurumu

Akademik yükseltmelerde hakemli yayının öneminin artmasıyla birlikte, bu konuda da bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında, hakeme gönderilecek yazıların bir ön incelemeden geçmesi gereğinin ihmal edilmesi gelmektedir. Kimi dergiler kendilerine

ulaşan her yazıyı böyle bir ön değerlendirmeden geçirmeden doğrudan doğruya hakeme göndermektedirler. Bu da, bazen hakemin son derece amatörce yazılmış bir yazı için boş yere zaman harcamasına neden olmaktadır. Ben böyle durumlarla birkaç kere karşılaştım ve yazıyı bana gönderen kurumu bu konuda nazik biçimde uyarma gereği duydum.

Başka ve daha önemli bir sorun belli bir makale için hakem belirlemeyle ilgilidir. Söz gelişi, bazen bana uzmanlık alanımla ilgili olmayan makalelerin hakem değerlendirmesi için gönderildiği oluyor. Bazen de bir dergide yayınlanan bir yazının hakemi kim olabilir diye “bu sayının hakemleri” listesine baktığımda, adı verilenler arasında o konunun uzmanı sayılabilecek hiç bir kimsenin bulunmadığını görüp şaşkınlığa uğradığım oluyor. Zaten hakem seçiminin yanlış olduğu, makalede göze batan hataların varlığı durumunda kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Konunun uzmanı olmadığı halde hakemliği kabul eden akademisyen beklenebileceği gibi, özellikle bol dipnotlu ve anlaşılmaz kavram veya terimlerle dolu bir yazıyı ciddi bir çalışma sanabilir.

Hakem seçimiyle ilgili başka bir sorun da, bir akademisyenin kadro gerekleri nedeniyle uzmanı olmadığı bir anabilim dalında görevli olmasının yarattığı karışıklıktan kaynaklanabilir. Gerçek durumu bilmeyen başka bir üniversitenin dergi sorumluları o kişiyi kağıt üstünde uzmanı gördüğü alanda hakem olarak tayin edebilir. İronik olan şu ki, bazen böyle bir konumda olan kişi de kendisini o alanda uzman sanmaya başlamaktadır.

Yabancı Dilde Yayın Sorunu

Kendi alanının evrensel “dil”ini yakalayamamış bir çalışmanın “bilimsel” değeri elbette kuşkuludur. Burada “dil” derken, Türkçe, İngilizce, Fransızca gibi dilleri değil, fakat ilgili disiplinin evrensel olarak kabul görmüş yöntemlerine ve kavramsal araçlarına uygun olma belirtilmektedir. Bu ise, makalenin yabancı bir dilde -örneğin İngilizce olarak- yazılmasını zorunlu kılmaz. Bilimsel bir kitap veya makale Türkçe yazılmış olduğu halde pekala kendi alanının evrensel ölçünlerine (standartlarına) uygun bir eser olabilir. İngilizce yazmak yalnızca o makalenin ve yazarının Batı akademiyası arasında tanınmasını sağlar.

Bu nedenle, Türklerin doğrudan doğruya Türk okuyucusuna hitap eden bir dergide İngilizce yazmaları ne özenilecek ne de özendirilmesi gereken bir davranıştır. Ayrıca, Batı dünyasında İngilizce olarak yayınlanan bir dergide çıkan bir makale, yalnız bu nedenle, aynı konudaki Türkçe bir makaleden akademik ölçünler yönünden daha nitelikli de değildir. Esasen, Türklerin Batıda yayımlanan makalelerinin büyük çoğunluğu doğrudan doğruya Türkiye’yle ilgili incelemeler niteliğindedir. Bundan dolayı da, bir Türk’ün Batılı bir dergide makale yayınlama şansı, bir yandan Batı dünyasında Türkiye üzerine yapılan çalışmaların genel sosyal bilim araştırmaları içindeki hacmine, bir yandan da ileri sürülen görüşlerin önemli ölçüde Batıda Türkiye’ye ilişkin olarak hakim olan paradigmayla uyum derecesine de bağlıdır.

IV. OTURUM:
BİLİMSEL MAKALE VE YAYIN NİTELİKLERİ

OTURUM BAŞKANI
Doç. Dr. Aydan Balamir

KONUŞMACILAR

Bilimsel Yayınların Niteliğinde Etkili Olan Faktörler: Bilim İnsanı ve Bilim Politikalarının Rolü
Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu

Buluşsal Arayış ya da Sav: Bilimsel Makale Niteliği Üzerine Düşünceler
Prof. Dr. A. Selami Sargut

Sosyal Bilim Araştırmalarında Yöntem Sorunu
Doç. Dr. Şener Büyüköztürk – Yrd. Doç. Dr. Ömer Kutlu

Buluşsal Arayış Ya Da Sav: Bilimsel Makale Niteliği Üzerine Düşünceler

Prof. Dr. A. Selami Sargut

*Başkent Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
ssargut@baskent.edu.tr*

Giriş

Bilimsel makalelerde nitelik konusu, epistemolojik yaklaşımlar arasındaki temel farklılıklar nedeniyle zaman zaman, filin görme egellilerce tanımlanması öyküsüne dönüşmektedir. Öyküde belirtildiği gibi bütünü göremeyen görme engelliler, hayvanın tuttukları yanından yola çıkarak, hayvanın biçimi konusunda genel bir tanımlamaya giderler. Öykü, parçadan yola çıkarak bütünü tanımlamanın ne denli yanlış bir yaklaşım olduğunu belirtse de, eldeki nesne ya da odaklanılan bakış açısının kişiyi gerçeğe götürmeyebileceği olgusunu da vurgulamaktadır. Bir bilimsel makalenin niteliği bir ölçüde bakılan yerden, açıdan ya da neresinden tutulduğundan soyutlanamaz. Bu duruşun genel kurallar koymaya yönelik epistemolojik yaklaşımlarla çeliştiği görülmektedir. Oysa bir olguyu tanımlamak için nitelik sözcüğü seçildiğinde çelişkiler kaçınılmazdır. Nitelik nicelikten farklı olarak, her zaman üzerinde genelleme yapılabilecek gerçeklerde buluşma olanağını vermez. Kuşkusuz bu noktadaki ikiliği, niteliksel ve niceliksel araştırma yöntemleri arasında bulunan farklılıkla karıştırmamak gerekir. Niceliksel ya da niteliksel yöntem anlayışıyla yapılmış bir araştırmaya dayalı bir makale, kullandığı yöntemden bağımsız olarak, nitelikli ya da niteliksiz olabilir. Buradaki sorun paradigmatik bakış açılarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Epistemolojik duruşları nedeniyle bazı bilim kişileri, niteliksel yöntemle yapılmış bir araştırmaya dayalı makaleye niteliksiz diyebilir. Bunun tersi de söz konusu olabilir. Söz konusu farklılaşmaların temelinde epistemolojik kabuller arasındaki ayrımlaşmalar yatar.

Bilimsel makaleden nitelik kavramının nedenli karmaşık sorunları gündeme getirdiğinin bilinciyle bu çalışmada öncelikle “bilimsel makale nedir?” sorusu üzerinde durulacaktır. Ardından makale türleri kısaca tanımlanacaktır. Makale türlerinin tanımlanmasının nedeni, bilimsel makalelerin kullandıkları farklı yöntemler kapsamında nitelik yarışmasına girmeleri gerektiği inancıdır. Ayrıca, buluşsal arayış ve savın, makale niteliği açısından önemi gözden geçirilecektir. Bilimsel okumaların ve doktora sürecinin bilimsel makale niteliğini nasıl etkilediği tartışıldıktan sonra, akran değerlendirmesinin ve denetiminin nitelikli bilimsel yazına katkısı belirlenmeye çalışılacaktır.

Bilimsel Makale Nedir?

Bilimsel makalenin en temel işlevi, bilim kişilerinin alanlarında neler olup bittiğini izlemelerine olanak vermesidir. Kuhn'nun (1970) deyişiyle **olağan bilim** yaparken daha önceki birikimi bilmeden anlamlı katkılar sağlamak olanaksızdır. Birikime küçük de olsa eklemeler yapabilmenin yolu bilim kişilerinin birbirlerini okumalarından, alanda yapılan ve bilime katkı veren araştırmaları izlemelerinden geçmektedir. Bilim kişileri, ister olağan isterse devrimsel bilim yapma savında olsunlar, birbirlerini okumak, birbirleriyle iletişim kurmak ve tartışmak zorundadırlar. Bu çerçeve içinde bilim yapma sürecinin ortamını makalelerin oluşturduğu söylenebilir.

Bilimsel makalenin önemli işlevlerinden birisi de alandaki çeşitlenme sonucu oluşan kargaşanın üstesinden gelinmesine katkı vermesidir. Bilim kişileri bilim alanındaki paradigma gelişimine ilişkin uzlaşmanın önemli olduğunu söylemektedirler. Görünüşe göre böylesi bir uzlaşma bilginin sistematik gelişmesine katkı vermektedir (Pfeffer, 1993). Peki uzlaşmayı sağlamanın yolları nedir? Ya da hangi konularda uzlaşıldığı, hangi konularda uzlaşılamadığı nasıl anlaşılır? Bu noktada, bilim kişileri arasındaki iletişim aracı olarak bilimsel makalenin önemi ortaya çıkmaktadır. Bilimsel makalenin araştırma alanındaki uzlaşmanın oluşmasında başat bir rolü olduğu görülmektedir.

Bilimsel makaleyi bilme kavramından ayrı tutmak olanaksızdır. Bilimsel bir makalenin yazılması da, okunması da doğrudan bilme eylemiyle ilişkilidir. Polanyi (1958) bilme olgusunu nesnellik, olasılık, düzen ve becerilerle tanımlamaktadır. Bilimsel makalenin tüm bu kavramları karşıladığı görülmektedir. Bilimsel makale ile, nesnellik ele alınmakta ve irdelenmekte; olasılıkların tümüne bakılmakta ve onları ölçme çabası içine girilmektedir. Belirli bir düzen oluşturmadan, bilimsel makalede istenilen, denenmiş ve kanıtlanabilir bilgiye ulaşılması olanaksızdır. En sonunda da bazı beceriler, bilimsel makalenin ortaya çıkabilmesi için olmazsa olmaz özellikler taşımaktadır. Yazma becerisinden başlayan bu süreçte, araştırma, yaratma, birleştirme, gözlemeleme, ayrıştırma becerileri olmadan bilimsel makaleye ulaşmak olası görülmemektedir.

“Bilimsel makale nedir?” sorusunu, işin epistemoloji boyutuna değinmeden yanıtlamak doğru olmaz. Bunun nedeni, daha önce sözü edilen, bilimsel makalelerde nitelik tanımının niye değiştiği ya da bilim kişileri arasındaki paradigmatik farklılıkların niye doğduğu sorularına kadar dayanmaktadır. Bilimsel makalelerin çıkış noktası olan bilim yapma biçimi, üç ayrı yaklaşım çerçevesinde ele alınabilir. Bunlardan birincisi pozitivist bilim yaklaşımıdır. Sosyal bilimlerde bilim olmanın (ya da doğal bilimlerle yarışabilmenin) vazgeçilmez doruk noktası olan pozitivist yaklaşım nesnel, gerçekçi, belirlenimci ve genel yasa koyucu bir tavır sergiler (Burrell ve Morgan, 1979). Dışsal dünyayı kestirme (öngörme) ve açıklama çabası içindedir (Keat ve Urry, 1975). İkincisi gerçekçi yaklaşımdır. Gerçekçilik, sosyal dünyanın bireysel bilişe dışsal olduğunu ileri sürer ve sert, elle dokunulabilir, görel olarak durağan, değişmez yapılar olduğunu varsayar. Gerçekçi yaklaşıma göre birey bir ad vermese ya da algılamasa bile bu yapılar görgül olarak varlıklarını sürdürürler (Burrell ve Morgan, 1979, 4). Gerçekçiler, bilimin görgül temelli, akılcı ve nesnel bir kurum olması noktasında ve belirlenimci, genel yasa koyucu yaklaşımlarında pozitivistlerden ayrılmazlar. Gerçekçilerin pozitivistlerden ayrılma noktaları açıklama ve kestirime bakış farklılıklarında ortaya çıkar. Gerçekçilere göre bilimin birincil görevi kestirim değil, açıklama olmak durumundadır. Bu

nedenle gerçekçiler için bilimsel kuram yapıların ve işleyiş biçimlerinin tanımlanmasıdır. Yapılar ve işleyiş biçimleri nedensel olarak gözlemlenebilir olguları oluşturacağı için, kuramın ortaya koyacağı tanımlama bu olguları açıklamaya olanak sağlayacaktır (Keat ve Urry, 1975, 5). Gerçekçiler, yapımçılar (constructionist) ile de önemli sorunlar yaşamaktadırlar. Gözlemlenen, paradigma ayrılaşmasının neden olduğu paradigma savaşlarıdır. Savaşın temelinde yalnızca paradigmatik farklılıkların olduğunu ileri sürmek, doğrunun yarısını göstermektedir. Doğrunun diğer yarısında paradigmlar arasındaki yanlış anlamalar yer almaktadır. Gerçekçiler kendilerini pozitivist sanırken, yapımçılar da gerçekçi oldukları kanısındadırlar. Üstelik gerçekçiler yapımçıları görecelikçi olarak tanımlarken, yapımçılar da gerçekçileri pragmatist olarak değerlendirmektedirler (Moldoveanu ve Baum, 2002, 735).

Adçılık ya da görenekçilik gerek pozitivistten, gerekse gerçekçilikten oldukça uzağa düşmektedir. Bu ayrımın temelinde ontolojik sorunlar yatmaktadır. Adçı yaklaşımı benimsemiş olan bilim kişileri insan aklına dışsal bir gerçeklik anlayışını reddetmekte, tüm olguların insan aklının ürünü olduğunu ileri sürmektedirler. Sonuçta adçı yaklaşıma göre bilim kişinin kuramsal inanç ve kavramları dışında, bağımsız bir dışsal gerçekliğin varlığından söz etmek olanaksızdır (Burrell ve Morgan, 1979; Keat ve Urry, 1975).

Kuşkusuz, daha alt ayrımlara girmeden yapılan bu sınıflama, nitelikli makale kavramına en azından üç farklı açıdan yaklaşılarak epistemolojik değerlendirme yapılabileceğini göstermektedir. Her epistemolojik yaklaşımın kendi yandaşları ve denetledikleri alanlar olduğu düşünülürse, bu durumun önemli bir sorun yarattığı söylenebilir. Kısa dönemlerde çözüm genellikle iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Birincisinde bilim kişileri alandaki egemen paradigmayla uzlaşma yolunu seçmektedirler. Başka bir deyişle araştırmalarını egemen paradigmanın epistemolojisine, kuramlarına ve yöntemlerine uydurmaya çalışmaktadırlar. Böylelikle yayım yapabilme olanağı genişlemektedir. İkincisinde ise farklı görüşler, farklı dergiler çevresinde bir araya gelerek savlarını canlı tutmak için kanıt üretme çabalarını sürdürmektedirler. Uzun dönemde ise egemen paradigmlar önlerinde biriken sorunları çözmeye yeteneklerini yitirdiğinde, yeni paradigmlar egemenliği ele geçirmektedir. Kuhncu (1970) denilebilecek bu açıklama biçimi büyük bir olasılıkla adçılardan destek alırken, pozitivist ve gerçekçilerin karşı çıkmasına neden olacaktır. Sosyal bilimlerin geniş bir alana yayıldığı düşünülürse, her alt çalışma alanında bu görüşlerin paylaşıldığı, direnenlerin kendi dergileri çevresinde toparlandığı, ancak egemen paradigmanın alanı prestijli dergilerle denetlediği söylenebilir.

Bilimsel makaleyi tanımlarken bilimsel makalenin kişiye ya da araştırma alanına katkıları olduğunu unutmamak gerekir. Öncelikle makaleyi yazan kişiye, makalenin alan açısından önemine ve niteliğine bağlı olarak saygınlık sağlar. Ayrıca statüsüne ve aldığı ücrete de olumlu etki yapar. Türkiye'de öğretim üyeleri devlet memuru oldukları için aldıkları ücretle bilimsel performansları arasında doğrudan bir ilişki kurmak zordur. Ancak unvan değişikliğiyle birlikte ücrette değişiklik olur.

Unvanların alınmasında yazılan makalelerin önemli rolü vardır. Özellikle nitelikli makaleler yazarlarına meslektaşları arasında da ayrıcalıklı bir saygınlık kazandırır. Bilimsel makale üretimi daha geniş etkiler de sağlar. Sözelimi üst düzeyde bilimsel üretim mesleğinin ve araştırma alanının etkinliğini, saygınlığını artırır. Araştırma alanının bilimsel üretim açısından zenginleşmesi, o alana kaynak aktarımını da artıracaktır. Bilimsel makale üretiminin

ve öğrenci isteminin yoğun olduğu bölümlerin üniversite bütçelerinden aldıkları payın büyüdüğü görülmektedir.

Bilimsel Makale Türleri

Bilimsel makalelerin niteliği üzerine düşünce üretirken makale türlerine ilişkin farklılaşmalar göz ardı edilemez. Doğal bilimlerin sosyal bilimler üzerindeki etkisi gözardı edilemeyeceğine göre, ilk akla gelen makale türü deneysel çaba içeren **bilimsel makalelerdir**. Bu makalelere görgül çalışma içeren makaleler de denebilir. Alandaki uygulamalara yönelik makalelerin temel amacı, kuramsal savlardan yola çıkarak alanda deney yapmaya olanak sağlayacak yöntemler geliştirmektir. Ancak bunu yaparken kuramsal çalışmanın etkili bir biçimde yapılması gerekir. Makalede üstesinden gelinemeyen kuramsal yetersizlik “törenselleştirilmiş görgülcülük” denilen olumsuz bir sonucun ortaya çıkmasına neden olur (Özen, 2002). Tümünüyle kuramsal bakış açısından yola çıkan makaleler görgül olmak gibi bir çaba içinde değildirler. Ancak esinlenme olanağı sağlayan ve alana gidip sınanabilecek varsayım ya da öneriler içerirler. **Kuramsal makale** yazarların kuramları, aralarındaki ilişkileri, farklılıkları ve dayandıkları epistemolojik temelleri çok iyi bilmeleri ve bir savlarının olması gerekir. Bu tür makaleler genellikle kapsamlı kuram bilgisine sahip olmayı gerektirir. Üçüncü bir tür olarak ele alınması gereken **inceleme makalelerinin** de görgül bir yaklaşımı öngördüğü söylenemez. İnceleme makalelerinin amacına ulaşabilmesi ve işlevini yerine getirebilmesi için alanı iyi bilen bilim kişilerince kaleme alınmaları gerekir. Yine bu tür makalelerde de epistemolojik bilgiye büyük ölçüde gereksinim olacaktır.

Bilimsel makale üzerine sıralanan bu biçimsel bilgilerin temel amacı olguyu tanımlamaya yöneliktir. Peki bilimsel makale yazımının temelinde yatan dürtü nedir? Bu dürtü makale niteliğiyle ne ölçüde ilişkilidir? Bu soruların yanıtlanması önem taşımaktadır.

Bilimsel Makalenin Temelindeki Dürtü I: Buluşsal Arayış

Arşimed “buldum” sözcüğüyle banyo küvetinden fırladığında (buldum sözcüğünü Yunanca söylemiştir), kullandığı sözcüğün kökünden heuristic (bir şeyleri bulmak) kavramının ortaya çıktığı yazılır (Abbott, 2004, 80). Tüm bilimsel makale çabalarının temelinde heuristic’in ya da başka bir deyişle buluşsal arayışın varlığı gereklidir. Söz konusu buluşsal arayışın niteliği, büyük bir olasılıkla makalenin niteliğinin de bir göstergesi olacaktır. Birinci durum makalede buluşsal arayış çabasının hiç olmadığı durumdur. Öncelleri ve sonuçları gözlemlendiğinde törenselleştirilmiş görgülcülük böylesi bir duruma örnek olarak gösterilebilir. Buluşsal arayışın olmadığı bir durumda bilime katkıdan ya da makale niteliğinden söz etmek olanaksızdır. İkinci durum Kuhn’un (1970) vurguladığı olağan bilim aracılığıyla yürütülen buluşsal arayıştır. Olağan bilimle sağlanan gelişmede bilim, küçük parçalar eklenerek büyütülür (Abbott, 2004, 89). Gerçekte büyüklük açısından bilime sağlanan katkının önemli ölçüde olağan bilim yapanlarca gerçekleştirildiği görülmektedir. Paradigma değişmesi olduğunda sağlanan devrimsel büyümenin temelleri sabırla olağan bilimi geliştirmeye çalışan bilim kişilerince oluşturulur. Buluşsal arayışın en görkemli aşamasını devrimsel paradigma değişiklikleri yaratmaktadır. Bu aşamada bilim alanında olağan bilim yapma olgusunu aşan bir değişim yaşanır. Hangi koşulda olursa olsun bilim kişisi buluşsal arayış peşine düştüğünde büyük ölçüde soyutlama ve benzeştirmeden (metafor) yararlanır.

Buluşsal arayış süreci hiç kuşkusuz yaratıcı bir süreçtir. Bu yaratıcılığın en büyük araçları da soyutlama ve benzeştirmedir. Benzeştirme, bilimin ilerlemesi için vazgeçilmez araçtır. Benzeştirmelerin bilimde, tıpkı analogi gibi, işlevi olan modeller olduğu görülmektedir (Miller, 2000, 252). Soyutlama da benzeştirme gibi buluşsal arayışın temel araçlarından sayılır. Kuram oluşturma, gözlenen olgularla (elmanın düşmesi gibi), düş dünyasının varsayımsal kavramları (yerçekimi gibi) arasında gidip gelişlerden oluşan bir yolculuktur. Ancak bu yolculuk oldukça sorunludur; çünkü somutla soyut arasındaki köprüyü kurmak hiç de kolay değildir (Folger ve Turillo, 1999, 742). Soyutlama becerisi kuram kurmada, kuramsal düşünebilmede önemli role sahiptir.

Soyutlama, uygun kavramlar oluşturarak verilerin süreçleneceği kategorilerin sayısını azaltmak olarak tanımlanabilir. Soyutlama arttıkça kategorilerin sayısı azalacaktır (Boisot, 1995, 57). Çünkü soyutlama süreci zaman ve yeri kapsayan bir genelleme biçimidir (Hampton, 2003, 1251). Soyutlamanın katkısı yalnızca deneyimle elde edilenleri yorumlamak değildir. Ayrıca soyutlama eylemi, dünyadaki karmaşık yapıları yorumlayabilmek için deneyimleri bir araya getirir (Barsalou, 2003, 1178).

Abbott (2004, 110-120) buluşsal arayışı iki biçimde tanımlamaktadır. Bunlardan birincisini yazar analogi yapmakla ilişkilendirmektedir. Analoginin en bilinen biçimlerinden birisi insan toplumlarının organik sistemlere benzetilmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu ve benzeri analogiler, incelenen nesne ve kavramları daha anlaşılır kılar. Buluşsal arayışı tanımlayan ikinci yaklaşım ise bir modeli ödünç almaktır. Bu yöntemin çokça denendiği görülmektedir. Sözelimi evrimleşme modelinin sosyal bilimlere aktarılmaya çalışılması bu yöntemin bilinen örneklerinden birisidir. Örgüt kuramındaki örgütsel nüfus ve çevre kuramı (Hannan ve Freeman, 1977), yine sosyoloji ve örgüt alanına ödünç alınan genel sistem kuramı (Bertalanffy, 1950) model ödünç alma yönteminin bilinen uygulamalarıdır. Analogi yapanlar ve model ödünç alanlar sürekli okumak ve öğrenmek zorundadırlar. Kuşkusuz bu zorunluluk nitelikli bilimsel makale yazmanın koşullarından en önemlilerini de içermiş olmaktadır.

Bilimsel Makalenin Temelindeki Dürtü II: Buluşsal Sav

Bilimsel makaleye yol açan ikinci dürtüyü Abbott'un (2004, 120-136) ortaya koyduğu buluşsal savla ilişkilendirebiliriz. Yazara göre buluşsal sav, eski ve bilinen savların, yeni ve yaratıcı bir biçime dönüştürülmesinden başka bir şey değildir. Bu süreçte genellikle yapılan, açık seçik bilinen bir konuyu sorunsal haline getirmektir. Sözelimi, "okullar insanları eğitmek için kurulmamıştır" denildiğinde açıkça bilinen bir gerçek (okulların insanları eğittiği) bir sorunsala dönüşmektedir. İkinci buluşsal sav, terse çevirme biçiminde gündeme gelir. Bu kez okulların eğitimi engellediği söylenebilir. Böylesi bir yaklaşım, genel kabul görmüş bir olguyu tümüyle tersine çevirmeyi amaçlamaktadır. Bir varsayım ortaya atmak, üçüncü buluşsal sav olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğer, "tüm aktörler akılcıdır" dersiniz, iktisatla ilgili bir çok kurama temel oluşturmayı başarısızdır. Kuşkusuz bir başkası da, akılcılığı sınırlayan bazı öğelerin olduğunu söyleyecektir (Simon, 1955). Akılcılık varsayımı tümüyle farklı bir paradigmanın ürünüdür. Bu nedenle akılcılığı sınırlayan öğelerin varlığı ileri sürüldüğünde bilişsellik öne çıkarıldığı için, "aktörler özgür seçim yapabilir mi, yoksa belirlenim egemen midir?" tartışması kaçınılmaz olacaktır (Sargut, 2002). Buluşsal savların sonucusu yeniden kavramsallaştırma ile ilgilidir. Yeniden kavramsallaştırma, bilinen ya da genel kabul görmüş bir olguyu tümüyle farklı bir olgunun örneğiymiş gibi ele almaktır. Sözelimi ABD'de 1995'teki bilimsel kestirimlerin aksine suç oranlarının 1990'ların sonunda düşmeye başlaması, kısa yoldan, silah denetimi, yeni

polis stratejileri ve alınan önlemlere bağlanmıştır. Ortaya konulanlar kanıtlanması kolay ve genel kabul gören görüşlerdir. Oysa bu süreçteki en büyük katkının temelinde, yirmi yıl kadar önce Norma McCorvey adlı bir kadın adına Dallas'da verilen hukuk mücadelesi yatmaktaydı. Hukuk mücadelesi sonucu anayasa mahkemesi kürtajı yasallaştırmış, yoksul ailelere doğan ya da sokağa bırakılan çocukların sayısı azalmış ve belirli bir süreçte suçu doğuran bağlam önemli ölçüde değişmişti (Levitt ve Dubner, 2005). Yukarıda anlatılan örnek olay, yeniden kavramsallaştırmanın yarattığı olanakların tipik bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Bilimsel Makalelerde Nitelik Sorunu

Bilimsel makalelere ilişkin nitelik sorununun başlangıç noktası olarak paradigma savaşlarını seçmek yanıltıcı olmaz. Paradigma savaşlarının temelinde öncelikle epistemolojik farklılıklar yatmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi pozitivistler, gerçekçiler ve adçılar (nominalistler) kendilerini bilimsel araştırma ve yazında farklı bir biçimde konumlandırmaktadırlar. Farklı konumlandırma, hangi bilimsel makalenin ne ölçüde bilimsel niteliğe sahip olduğu konusunda da farklı değerlendirmelerin yapılmasına neden olmaktadır. Zaman zaman ileri düzeyde yaratıcı ve devrimsel olan makalelerin, paradigmalara üstü bir konuma oturduğu görülse de, genel yaklaşım bu çerçevededir. Paradigma düzeyindeki tartışmaların temelinde "seçenekli gerçekler" kavramının yattığı görülmektedir. Böylesi bir tanımlama paradigmalara kuramlar üstü, hatta biraz da felsefi bir konum vermektedir (Burrell ve Morgan, 1979; Morgan, 1980). Gerçekçilerle pozitivistlerin ya da adçıların kendilerine özgü seçenekli gerçekleri olduğu bilinmektedir. Ontolojik ve epistemolojik farklılıklar, farklı gerçeklik tanımlarının yapılmasına neden olmaktadır. Sonuçta paradigmatik olarak ya da kuramlar üstü düzeyde, gerçekliği tanımlama konusunda ortaya çıkan farklılıklar, hangi bilimsel makalelerin nitelikli olduğu konusunda da değişen değerlendirmeleri gündeme getirmektedir.

Bilimsel makalenin niteliğinin saptanmasına ilişkin sorunlar bu noktada sona ermemektedir. Bilimsel makalenin niteliğine ilişkin bakış farklılıkları paradigmalara altında yer alan benzeştirmeler (metaforlar) düzeyinde de ortaya çıkabilir. Öncelikle benzeştirmelerin kuram oluşturmadaki rollerini anımsamak gerekir. Böylelikle benzeştirmelerin düşünce okullarının temellerini oluşturduğu görülecektir (Morgan, 1980). Paradigmalara gibi kuramlar üstü bir alana oranla daha dar bir alanda yer alan düşünce okullarının farklı nitelikli makaleler tanımlama olasılıkları yüksektir. Sözelimi, alandaki olguları açıklamak için birkaç farklı düşünce okulundan yararlanan araştırma ve yazılar çıksa bile, belirli düşünce okullarının ya da kuramların çevresinde, paradigmalara çevresinde olduğu gibi gruplaşmalar görülmektedir.

Son olarak bilimsel makaleye bakış açısını etkileyebilecek olgu "bulmaca çözme" çalışmalarıdır. Kuhn'dan (1970, 607) aktarılan bulmaca çözme çalışmaları kavramı, düşünce okullarının altında yer almakta ve kurama dayalı olarak alanda yapılan çalışmalarda kullanılan yöntem ve uygulamaları kapsamaktadır. Morgan (1980) bulmaca çözme çalışmalarını daha önce sözü edilen olağan bilim yapma olgusuyla eşdeğer görmektedir. Bilimsel bilgiye hangi yöntem ve araçlarla ulaşılabileceği, aynı düşünce okulunda bile farklı yaklaşımlara neden olabilir. Görüldüğü gibi paradigmatik düzeyde başlayan farklılaşmalar, araştırmanın yapıldığı alana değin derinleşerek varlığını sürdürmektedir. Farklı yöntem ve araçların kullanılmasının daha doğru ve daha nitelikli bilimsel sonuçların çıkmasına olanak sağlayacağını düşünenler, nitelikli bilimsel makale konusunda farklı görüşlere sahip olacaklardır.

Buraya kadar bilimsel makalelerde nitelik sorununa ilişkin bazı temel gerçeklere değinildi. Oysa bilimsel makale niteliğine ilişkin sorunların bunlarla sınırlı olmadığı görülmektedir.

Doktora Programlarının ve Örtük Bilginin Makale Niteliğine Etkisi

Bilimsel makale niteliğinin doktora programlarının niteliğiyle yakından ilişkili olduğunu söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Herhangi bir doktora programının niteliği söz konusu olduğunda sorun programda hangi derslerin yer aldığıyla sınırlı değildir. Derslerin nasıl yürütüldüğü de büyük önem taşır. Derslerdeki üretimin (doktora derslerinde öğrencilerin üretimi önem taşımaktadır) temelini oluşturan okumaların niteliği, ileride yazılacak bilimsel makalelerin niteliğini doğrudan etkiler. Doktora öğrencisi bilimin nasıl yapılması gerektiği konusundaki ilk ve kalıcı normları bu süreçte kazanır. Yazmaya ilişkin etik alışkanlıkları, hangi okumaların niçin diğerlerinden daha değerli, hangi kuram ve yöntemlerin daha geçerli olduğunu doktora sürecinde öğrenir. Gerçekte yapılması gereken, doktora öğrencisinin, nitelikli bilimsel makaleyi niteliksizinden ayırt etme becerisini geliştirmesine yardımcı olmaktır. Doktora öğrencisi böylelikle nitelikli bilimsel makalenin nasıl yazılacağı konusunda da fikir sahibi olmaya başlar. Doktora programları bu görevini yapamadığı zaman, bilimsel makaleyle gazete makalesi arasındaki kalın ayrımın yitirilmesi benzeri sorunlar oluşmaya başlamaktadır.

Üstü açık ya da kapalı olarak önerdiği kuramsal okumalarda derinlik bulunmayan yetersiz doktora programlarının ürettiği bilim kişileri, bırakın nitelikli bilimsel makale üretmeyi, kariyerlerinin bir noktasında bilim kişilerinin “kuruluş ve işletmelere yararlı olmak, hizmet vermek” gibi temel bir işlevleri olduğu yanılışına kapılabilirler. “Bilimsel bilgi eylem, bağlam ve kültürün ürünüdür” sözleri doktora sürecinin ne denli önemli olduğunu anlatmaktadır (Blakeslee, 1997, 126). Bilimsel gelişmeye olanak sağlayan doktora programları, oluşturdukları kültürel bağlam, ilettikleri değerler ve normlar aracılığıyla bireye, nitelikli bilimsel makaleye giden yolları açarlar.

Doktora programlarının yürütüldüğü yerlerde bir de yetkinlik sıradizini (hiyerarşisi) yürürlükte. Yeni gelenler önce bu işi bilenlerle usta-çırak ilişkisine girerler. Sokrat’tan bu yana bu ilişki biçiminde temelde değişen fazla bir şey olduğunu söylemek zordur. Nitelikli bilim kişileri arasında çağdaş anlamda usta - çırak ilişkisinin sürdürüğü görülmektedir. Tez danışmanı - tez öğrencisi ilişkilerinden yola çıkarak çizilecek bir ağdüzeneğinin nitelikli bilim kişileri arasındaki bağlantıları ortaya çıkaracağı varsayılabilir.

Usta - çırak ilişkisinin geleneksel olduğu ve işlevini yitirdiği görüşleri oldukça yaygındır. Oysa bu ilişkinin temel amacının egemenlik oluşturmaktan öte bilginin yeni gelenlere aktarılması biçiminde anlaşılması gerekir. Amaca ulaşıldığında gerekli normları kazanmış olan yeniler, gerçek anlamda bir özerklik sergilemeye başlarlar (ayn. yer). Özellikle seçkin ustaların çıraklara önemli beceriler kazandırmakla kalmadıkları, ayrıca çevrelerine topladıkları nitelikli çıraklarla uyarıcı ve geliştirici bir bağlam yarattıkları anlaşılmaktadır (Zuckerman, 1996, 131). Usta - çırak ilişkisinin bilgi paylaşımını zenginleştirdiği görülmektedir. Ustanın çırağa bir gerecin nasıl tasarlanacağını, nasıl kullanılacağını ve nasıl elde edileceğini göstermesi önem taşımaktadır. Usta - çırak ilişkisinde çırağın birinci elden ustanın kendisine özgü yöntem bilgisini gözlemlene olanağı vardır (Krogh, 2002, 92-95). Gerçekte usta-çırak ilişkisi oldukça karmaşık bir ilişki biçimidir. Söz konusu ilişki sırasında en önemli etkileşim

örtük bilginin iletilmesinde ortaya çıkar. Örtük bilgiyi en iyi iletmenin yolu usta çırak ilişkisidir. Usta başarılı bir performansın gizlerinin tam bilincinde olmadığı için becerilerini kullanırken çırağın onu izlemesi gerekir. Çünkü örtük bilgi yalnızca deneyim aracılığıyla elde edilir (Gertler, 2003, 78). İletilen örtük bilgi, yetişenin uyması gereken normları, ne tür davranışlar geliştireceği, okuma alışkanlıklarının hangi düzeyde olması, bilimsel nitelikten ne anlaması gerektiği gibi konuları içerir. Yetişenin edineceği bilimsel tutum da bu çerçevede gelişir. Ancak iletilen örtük bilginin tümü aynı karmaşıklık düzeyinde değildir. Bu nedenle özümsemesi her zaman aynı düzeyde olmaz. En karmaşık düzeyde yer alan ve yetişene iletilmesi kritik olarak nitelendirilebilecek örtük bilgi türü, önerme oluşturma ve araştırma sorusu geliştirmeyle ilgili olanlardır. Bilimsel makalelerin niteliğini doğrudan etkileyen bu beceriler, yine niteliği yüksek doktora programlarının ve bu programlara destek veren ustaların oluşturduğu bağlamlarda geliştirilebilir.

Akran Değerlendirmesi ve Bilimsel Makale

Akran değerlendirme (incelemesi) bilimsel araştırmanın ve gelişmenin en önemli halkasını oluşturur. Süreçle amaçlanan, bilim kişilerinin birbirlerini ve bilimin gelişimini denetlemelerini sağlamaktır. Kuşkusuz böylesi bir denetim bilimsel özerklik için de gereklidir. Sağlam bir öz değerlendirme ve denetim mekanizması oluşturulamadığı zaman akademia dışından denetim istemlerinin gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Akran değerlendirmesinde yapılan, bir bilim kişinin akademik bir çalışmasını, alanın uzmanı olan diğer bilim kişilerinin eleştirisine ve incelemesine açmaktır. Bu süreç bir çok aşamada işlemektedir. İşe alma, yükseltme, araştırma fonlarının ayrılması ve makale yayımlama aşamalarında akran değerlendirme süreci işletilmektedir. Makale yayımlanma söz konusu olduğunda bu süreç iki aşamada çalıştırılır. Birinci aşamada editör, yayımlanma olasılığı bulunan ve derginin yayım politikasına uygun görülen bilimsel çalışmayı hakemlere (akranlara) gönderir. Gerekli eleştiri ve düzeltmelerden sonra yayımlanan makale bu kez daha geniş bir akademik kitlenin önüne çıkar. İkinci akran değerlendirme de, yayın geniş akran kitlesine ulaştığında gerçekleştirilir. Makalenin aldığı yollama (atıf) sayısı, bilime yaptığı katkı, getirdiği yenilikler ve içerdiği yaratıcı düşünceler makalenin ne ölçüde kalıcı olacağını ve akranların makaleyi ne ölçüde önemsediklerini gösterir.

Yapılan araştırmalar akran değerlendirmesinin öğrenme sürecini güçlendirdiğini, daha nitelikli makalelerin yayımlanmasını sağladığını göstermektedir (Reese-Durham, 2005). Öte yandan akran incelemesinden geçmeyen çalışmaların fazla gelişme göstermediklerini, zayıf yanlarının belirgin olduğu görülmektedir. Yine yapılan araştırmalarda akran değerlendirmelerinin kalite denetimi sağladığı ve bilimsel araştırmaları önemli ölçüde zenginleştirdiği ileri sürülmektedir (Isohanni, 2005). Kuşkusuz makalelerin niteliği doğrudan akran değerlendirme sisteminin ne ölçüde işlediğine bağlıdır. Hakemlerin ve yapılan değerlendirmelerin niteliği yayımlanan makalelerin niteliğini etkileyecektir. Sürecin bu noktasında bilimsel dergilerin politikaları, bilime yaklaşımları önem kazanmaktadır. Makalelerin ve derginin düzeyinin yükseltilebilmesi için hakem değerlendirmelerinin de alanında uzman, bilgili kişilerce özenle yapılması gerekir (Tight, 2003). Akran değerlendirme ya da hakemlik benzeri akademia'nın belkemiği olan önemli bir sisteme kuşkusuz yöneltilen eleştiriler de vardır. Sistemin bilim seçkinlerinin denetiminde olduğu, bu nedenle yenilenmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Fuller, 1999). Ancak yenileme çabalarına girmeden önce hakemlik sisteminin tüm normları ve yararlarıyla çalışıyor olmasını sağlamak gereklidir.

Türkiye’de sosyal bilimler alanında akran değerlendirilmesinin etkili çalıştığını söylemek oldukça zordur. Akademik yükselmeye ilişkin gerekler nedeniyle tüm dergilerimiz bir gecede hakemli olmuşlardır; ancak akran değerlemesinin bu değişim çerçevesinde etkili bir biçimde işletildiği söylenemez. Hakemlik kurumunun dergiler arasında yaygınlık kazanmasının, akademik yükseltme kurallarıyla zorlanarak gerçekleştirilmiş kozmetik bir değişiklik olduğu söylenebilir. Dergilerde editörlük işlevi de etkili yürütülmemektedir. Editörlerin üzerinde bir de kayırmacılığa yönelik baskılar oluşmaktadır. Üniversiteler editörlere bu konuda yardımcı olabilmek için en azından öğretim üyelerinin başka üniversite dergilerinde yayım yapmaları koşulunu getirebilir. Editörlerin hakemlik kurumundan beklentilerinin yüksek olmaması, yazıların zayıflıklarının giderilmesini, makalelerin zenginleştirilmesini sağlayacak nitelikli akademik değerlendirmeler yapılması olanağını büyük ölçüde azaltmaktadır. Başka bir deyişle hakem değerlendirmelerinin niteliği oldukça düşüktür. Bilimsel dergicilik ve hakemlik kurumunda gözlemlenen bu sorunlar doçentlik aşamasındaki akran değerlendirmesinin işleyişini de olumsuz etkilemektedir. Doçentlik jürilerinde gerçekleştirilen akran değerlendirmesinin niteliği, jüri üyelerinin bu işi ne denli benimsediklerine bağlıdır. Çünkü dergilerin hakemli olmaları niteliklerini gösteren bir veri değildir. Jüri üyelerinin işlevlerini yerine getirebilmeleri için dergilerin hakemli olduğunu unutup bir hakem gibi adayın makaleleri üzerinde ayrıntılı bilimsel inceleme yapmaları gerekir. Doçentlik aşamasındaki akran denetimi halkasının kopmamasının yolu makaleler üzerinde ayrıntılı bilimsel incelemelerin yapılmasına bağlıdır.

Akran değerlendirmesinin doktoradan başlayan akademik sürecin her aşamasında önem taşıyan öğretme ve iyileştirme işlevi unutulmuş görünmektedir. Bu sürecin iyi işlememesi genç öğretim elemanlarının yanlış alışkanlıklar edinmelerine, kendilerini geliştirme ve iyileştirme olanaklarını kaçırmalarına neden olmaktadır. Akran değerlendirme sürecinin çalışmaması, bir yandan sosyal bilimlerde öğretim üyeliği mesleğinin niteliksel olarak gerilemesine neden olurken, öte yandan da bilimsel dergiciliğin gelişmesini engellemektedir.

Sonuç

Sosyal bilimler önemli ölçüde nitelikli makale üretimi sorunuyla karşı karşıyadır. Doktoradan başlayan süreçte, bir çok akademik aşamada işlevsiz kalan akran denetimi ve değerlendirmesi makale üretimimize de yansımakta, kötü ürünlerin çıkmasına neden olmaktadır. Tanıtım yazılarının ya da kitap bölümü özelliği taşıyan, buluşsal arayış ve savdan yoksun karalamaların bilimsel makale olduğunu sanan yazarların makaleleri dergileri doldurmaktadır. Biraz daha ölçmeye ya da alanda deney yapmaya soyunan çalışmalar da, bu kez kuramsal zayıflığın pençesinde “törenselleşmiş görgülcülüğün” tuzağına düşmektedirler (Özen, 2002). Öğretim elemanlarının öğrencileri gibi ders kitaplarının kapsamını aşmayan okumalar içinde tutsak kalmaları kuramsal bilgi yetersizliğinin temelini oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerdeki bazı doktora programlarının lisans sınıfları için yazılmış ders kitaplarıyla yürütüldüğü bilinen bir gerçektir. Bu programlardan yetişen öğretim elemanlarının makalelerinde alanın saygın dergilerinde yayınlanan makalelere referans vermek yerine, çokça ders kitaplarını referans olarak kullanmalarının ve doğru okumaları yapmaktan zorlanmalarının temelinde doktoradaki yanlış okuma alışkanlıkları yatmaktadır.

Okumaların dar alanlara sıkışıp kalması, farklı kuramsal gelişmelerin izlenememesi

ve belirli kuram - araştırma alanları içine kapanma sonucunu doğurmaktadır (Üsdiken ve Pasadeos, 1993). Gerçi daha yeni tarihli çalışmalar, görgül araştırmaların artması nedeniyle yabancı kaynaklardan okumanın kitaplardan makalelere doğru kaydığını göstermektedir ama bu kez de yukarıda sözü edilen kuramsal zayıflıklar göze çarpmaktadır (Üsdiken ve Erden, 2001). Kaldı ki yayımlanan makalelere bakıldığında okunan makalelerin ve izlenen dergilerin niteliği konusunda önemli sorunlar olduğu gözlenmektedir.

Akran denetiminin ve değerlendirmesinin etkinlik kazandığı durumlarda bilimsel üretimin niteliğinin yükseldiği görülmektedir. Ondört yıldan beri her yıl sürdürülen ve kurumsallaşmaya başlayan Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongreleri, akran değerlendirme ve denetiminin sağladığı değişmelerin gözlemlenmesi açısından önemli bir laboratuvar olmuştur. Özellikle araştırma tasarımı, veri analizi ve kurama katkı sağlama açısından önemli mesafeler alındığı anlaşılmaktadır (Özen, 2000). Kongreler bir başka akran değerlendirme alanı olarak nitelikli bilimsel makale üretimine de olanak sağlamaktadır. Başarılı kongrelerin kurumsallaşması nitelikli dergilerin yayımlanmasının yolunu açmaktadır. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongreleri, Yönetim Araştırmaları Dergisi gibi, araştırma ve yayım alanlarını doğru tanımlamış bir derginin oluşmasına öncülük etmiştir. Sosyal bilimler alanındaki bilimsel dergiciliğimizin temel sorunlarından birisi de “fakülte dergiciliği” anlayışıdır. Her biri birden fazla alt araştırma alanına ayrılan beş ya da yedi bölümden oluşmuş bir fakültede tüm bu alanları kapsayan bir dergi çıkarmak, bilimsel dergicilik açısından büyük sorunlar yaratmaktadır. Yamalı bohçayı andıran böylesi bir bilimsel dergicilik anlayışıyla editörlük işlevinin sağlıklı bir biçimde yerine getirilmesi olası görülmemektedir. Bu dergilerde hakemlik sürecinin de gerektiği gibi işletilebilmesi olanaksızdır. Böylesi dergiler için bir misyon tanımlamak kolay değildir.

Sosyal bilimler alanında nitelikli bilimsel makale üretimini sağlayabilmek için öncelikle güçlü doktora programlarına gereksinim vardır. Bu doktora programları bilim kişisi adaylarına doğru okuma alışkanlıklarını vermeli, bilimin değer ve normlarının öğrenilmesine aracılık etmelidir. Usta - çırak ilişkisinde önemli olan ve alana ilişkin örtük bilginin aktarılmasını sağlayacak işleyiş gerçekleştirilmelidir. Akran denetimi ve değerlendirmesi daha doktora düzeyinde öğrencilere içselleştirilmelidir. Bunun önemini kavrayan doktora öğrencisi eleştirmeyi ve eleştirilmeyi de öğrenmiş olacaktır. Bilim yapmanın vazgeçilmez ögesi olan buluşsal arayış ve savın önemini bu süreçte öğreneceklerdir. Mesleğe yeni girenlerin yaratıcı araştırma soruları ve öneriler kurgulamayı içselleştirebilmeleri için nitelikli doktora programlarına, gerekli akademik bağlamı oluşturacak ustalara gereksinim vardır. Doktorasını bitiren kişiler özerkliklerini kazandıklarında, değişik aşamalarda iyi düzenlenmiş akran değerlendirmelerinden geçerken, kendileri de değerlendirmenin nasıl ve hangi ölçülerde yapılması gerektiğini öğreneceklerdir.

Kaynakça

- Abbott, A. (2004). *Methods of Discovery: Heuristics for the Social Sciences*. New York: W. W. Norton.
- Barsalou, L. W. (2003). Abstraction in perceptual symbol systems. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London: Biological Sciences*, 358:1177-1187.
- Bertalanffy, L. von. (1950). The theory of open systems in physics and biology. *Science*, 3:23-29.
- Blakeslee, A. M. (1997). Activity, context, interaction, and authority: Learning to write scientific papers in situ. *Journal of Business and Technical Communication*, 11: 125-169.
- Boisot, M. H. (1995). *Information Space: A framework for Learning in Organizations, Institutions and Culture*. London: Routledge.
- Burrell, G. ve Morgan, G. (1979). *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*. London. Heinemann.
- Folger, R. ve Turillo, C. J. (1999). Theorizing as the thickness of thin abstraction. *The Academy of Management Review*, 24:742-758.
- Fuller, S. (1999). Response to the Japanese social epistemologists: Some ways forward for the 21st century. *Social Epistemology*, 13:273-302.
- Gertler, M. S. (2003). Tacit knowledge and the economic geography of context, or the undefinable tacitness of being (there). *Journal of Economic Geography*, 3:75-99.
- Hampton, J. A. (2003). Abstraction and context in concept representation. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London: Biological Sciences*, 358:1251-1259.
- Hannan, M. T. ve Freeman, J. (1977). The Population Ecology of Organizations. *American Journal of Sociology*, 83:929-984.
- Isohanni, M. (2005). Peer review - still the well-functioning quality control and enhancer in scientific research. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 112:165-166.
- Keat, R. ve Urry, J. (1975). *Social Theory as Science*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Krogh, G. von. (2002). The communal resource and information systems. *Journal of Strategic Information Systems*, 11:85-107.
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Levitt, S. D. ve Dubner, S. J. (2005). *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow.
- Miller, A. I. (2000). *Insight of Genius: Imagery and Creativity in Science and Art*. Cambridge, Mass. The MIT Press.
- Moldoveanu, M. C. ve Baum, J. A. C. (2002). Contemporary debates in organizational epistemology. Baum, J. A. C. (Der.), *The Blackwell Companion to Organizations*. 733-751. Oxford: Blackwell.

- Morgan, G. (1980). Paradigms, metaphors, and puzzle solving in organization theory. *Administrative Science Quarterly*, 25:605-622.
- Özen, Ş. (2000). Türk yönetim/organizasyon yazınında yöntem sorunu: Kongre bildirileri üzerine bir inceleme. *DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1:89-118.
- Özen, Ş. (2002). Türkiye'deki örgütler/yönetim araştırmalarında törensel görgülcülük sorunu. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2:187-213.
- Pfeffer, J. (1993). Barriers to the advance of organizational science: Paradigm development as a dependent variable. *Academy of Management Review*, 18(4): 599-620.
- Polanyi, M. (1958). *Personal Knowledge: Towards a Post-critical Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Reese-Durham, N. (2005). Peer evaluation as an active learning technique. *Journal of Instructional Psychology*, 32:338-345.
- Sargut, A. S. (2002). Bilimin ikilemi: Belirlenirlik ya da belirlenmezlik. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2:121-126.
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69:99-118.
- Tight, M. (2003). Reviewing the reviewers. *Quality in Higher Education*, 9:295-303.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1993). Türkiye'de örgütler ve yönetim yazını. *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (2):73-93.
- Üsdiken, B. ve Erden, Z. (2001). Örnek alma, mecbur tutulma ve geçmişe bağımlılık: Türkiye'deki yönetim yazınında değişim. *Amme İdaresi Dergisi*, 34(4):1-31.
- Zuckerman, H. (1996). *Scientific Elite: Nobel Laureates in the United States*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.

Sosyal Bilim Araştırmalarında Yöntem Sorunu

Doç. Dr. Şener Büyüköztürk

*Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
senerb@baskent.edu.tr*

Yrd. Doç. Dr. Ömer Kutlu

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
kutlu@education.ankara.edu.tr*

Giriş

İnsan içinde yaşadığı çevreyi tanımak, anlamak ondan değişik amaçlarla yararlanmak isteği içindedir. Bu istek, tüm insanlarda ortaktır. İnsanların bu istekleri doğrultusunda harcadıkları çabayı boşa çıkarmayacak etkinlikler bütünü araştırma olarak adlandırılabilir. İnsanlara yaptıkları araştırmalarda geçerli ve güvenilir yol gösterici bilgiler bütünü ise bilimsel bilgilerdir. Bilim, bir bilgi topluluğu ya da bilgi üretme süreci gibi iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bilim, içerik bakımından kanıtlanmış ve sistemli duruma getirilmiş bilgi topluluğunu, işleyiş bakımından ise bilimsel bilginin elde edilmesi sürecini tanımlamaktadır (Ertürk, 1978; Kerlinger, 1973). Yanıt bekleyen bir soruyu sonuca götüren bir araç olarak görülebilen bilim, bu çalışmada en genel anlamıyla, doğanın ve toplumun daha iyi anlaşılmasını amaçlayan yeni buluşlar yapmaya yönelik sistematik etkinlikler olarak ele alınmıştır.

Bilimsel çalışmalarda, bilinmeyene uzanmak için başlıca iki yaklaşımdan yararlanılabilir. Bunlardan ilki "güçlü çıkarım yaklaşımı"dır. Bu yaklaşımda, bilinmeyen işleyişi ile ilgili bir model ortaya konur. Bu modelden, doğruluğu nesnel bir biçimde denetlenebilecek olan çıkarımlar yapılır. Bu çıkarımlar, modelle gerçekte uyumlu ise gözlemlerle doğrulanması beklenen bazı denencelere (hipotezlere) kaynak olur. Sonra gözlemler yapılır ve bu gözlemlerin, modelden elde edilen çıkarımları destekleyip desteklemediğine bakılır. Son aşamada ise, çıkarımlardan kaynaklanan denenceler sınanır. Denencelerin gözlemlerle doğrulanması, modelin gerçeğe uygunluğunun bir kanıtı olur. İkinci yaklaşım olan "istatistiksel vardama yaklaşımı"nda ise, elde edilecek gözlemlerin örnekleme biçimi saptanır ve sonucu etkileyen hiç bir sistematik etki kaynağının bulunmaması koşuluyla karşılaşılabilecek tüm gözlem değeri kümeleri ve bu kümelerin görülme olasılıkları da belirlenmiş olur. Elde edilen gözlem değerleri kümesinin, görülme olasılığı çok az değilse, incelenen durumda, sonucu etkileyen bir sistematik etki olduğunu gösteren hiç bir kanıtla rastlanmadığına karar verilir. Böylelikle gözlenmiş olan değerler kümesinin oluşma biçimini açıklayıcı bir model belirlenir. Bu modelle, söz konusu olan neden ya da nedenler ile gözlenen değerler arasındaki bağıntılar ortaya konur (Özçelik, 1981). Yararlanılan yaklaşım ne olursa olsun araştırma, tasarlama, düzenleme, gözlem yapma ve gözlem sonuçlarını çözümleyerek yorumlama işidir. Bu süreç bilimsel yaklaşım olarak adlandırılabilir.

Günümüzde bilimin üstün kabul edilmesinin nedeni sorunlara çözüm getirmesidir. Bilim, belli sonuçlara varmak için belli işlemlerin nasıl yapılacağı sorusuna yanıt verir. Sosyal bilimler, toplumdaki insan ilişkilerini etkilemekte ve kontrol etmekte önemli rol oynarlar (Tekeli, 1977). Ortaya konmuş bir bilgiyi bilimsel yapan, o bilgiye ulaşmada izlenen yöntemdir. Yöntem nasıl sorusuna yanıt verir ve araştırmacının amacına bağlı bir plandır. Başka deyişle yöntem, bir algıdır; düşünsel bir girişimdir; kısaca bilimin amacına ulaşmasını sağlayan düşünsel girişimlerin bütünüdür (Ergun, 1977). Bu nedenle araştırma sürecinde yapılacak en küçük yöntem yanlışı, elde edilecek bilimsel bilgiye gölge düşürür, sonuçların geçersiz ve güvenilmez olmasına neden olur. Bilimde ve bilimsel araştırmada ilerleme güvene dayanır. Bilim insanları, bilim dünyasının kendisine duyduğu güveni koruyacak nitelik ve nicelikte araştırmalar yapmak zorundadırlar. Yalnızca bilim dünyasının değil, toplumun da bilim insanlarına güven ve saygı duyması çok önemlidir. Toplumsal güvenin kazanılıp korunmasında dürüstlük ve titizlik yaşamsal önem taşır (TÜBA, 2002).

Türkiye’de sosyal bilim araştırmacılarının yaşadığı en önemli sorunlardan birinin, araştırma yönteminin geliştirilmesi olduğu kabul edilmektedir (Karasar; 1984; Büyüköztürk, 1996; Köklü ve Büyüköztürk, 2000). Yöntem sorunu, kuşkusuz bir araştırma eğitimi sorunudur. Bilimsel eğitim olarak da isimlendirilebilen araştırma eğitimi (Hoshmand, 1991) bireylere, bir araştırma yapmak ya da yapılan bir araştırmacının sonuçlarından en yüksek yararı sağlayabilmek için gereken nitelikli düşüncenin, tutum ve becerilerin kazandırılması ve geliştirilmesi süreci olarak tanımlanabilir. Bireylerin eğitim sürecinde olabildiğince erken bir dönemde araştırma eğitimi alması, araştırma kültürünün toplumsal bir değer haline dönüşmesine önemli katkı sağlayacağı söylenebilir. Üniversitelerde araştırma eğitiminin bu konularda ders okutmanın ötesinde öğrencilerinin gerçek araştırma süreçlerinde etkin olarak yer almasının önemini vurgularken (Picciotto, 1997), Türkiye’de üniversite düzeyinde dahi, bu tür bir eğitimin kurumsallaşmamış olması (Balci, 1996; Çavdar, 1994; Karasar, 1984), temel bir eğitim sorununa işaret etmektedir. Yapılan bir araştırmada (Köklü ve Büyüköztürk, 2000), lisansüstü eğitimde öğrencilerin yanı sıra danışmanların da araştırmada yöntem geliştirme ve özellikle verilerin analizi ve araç geliştirme konularında sorun yaşadıkları görülmüştür.

Yöntemle ilgili en önemli sorunlardan birinin örnekleme yöntemlerinin seçimi ve uygulanmasında yaşandığı söylenebilir. Helberg, (1996) istatistiklerden elde edilen sonuçların geçerliğinin örneklemin evreni ne kadar iyi temsil ettiğine bağlı olduğunu belirtmektedir ve istatistiklerin varsayımlarının karşılanma durumundan etkilendiğini söylemektedir. Bu nedenle örneklemin evreni temsil etmedeki yetersizliği araştırma sonuçlarının geçerliğine gölge düşürecektir. Bir araştırmada elde edilen her gözlem (ölçüm), ilgilenilen parametreler hakkında bir miktar bilgi getirir. Ancak bu bilginin miktarı, (a) örnekleme yöntemi ile örnekleme büyüklüğüne ve (b) araştırmacının düzenine bağlı olarak değişir (Özçelik, 1981). Öte yandan, örnekleme büyüklüğünün tahmini de önemli bir sorundur. Bazı analizler örneğin ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirlik analizleri, regresyon analizleri, bazı çok değişkenli analizler daha büyük örneklemleri gerektirir. Örnekleme büyüklüğünü kararlaştırmada, kullanılacak araştırma deseni ve istatistiksel modeller dikkate alınmalıdır. Araştırmalarda sıklıkla gözlenen bir başka sorun, kullanılan istatistiklerin varsayımlarının karşılanma durumlarına bakılmamasıdır. Helberg (1996) ile Osborne ve Waters (2002) bu soruna dikkat çekmekte, istatistiklerin varsayımlarının karşılanmaması durumunun olmayan bir ilişkinin ya da farkın varmış gibi yorumlanmasına ya da tam bunun tersi bir açıklamaya gidilmesine neden olabileceğini vurgulamaktadırlar. İstatistiksel analiz sonuçları ile ilgili bir başka sorun

da gözlenen farkın ya da ilişkinin etki büyüklüğünün irdelenmemesi durumudur. Gruplar arası gözlenen farkların ya da ilişkilerin özellikle örneklemin hacmi arttıkça istatistiksel olarak manidar (anlamlı) çıkması olasılığının artacağı bilinmektedir. Bu durumda gözlenen fark ya da ilişki için etki büyüklüğüne bakmaksızın salt istatistiksel manidarlığı temel alarak bu farkın ya da ilişkinin ne derece yeterli olduğuna ilişkin değerlendirme yapmaksızın yorum yapmanın yanıltıcı olabileceği, buna bağlı olarak ciddi önerilerde bulunmanın ise güç olduğu ifade edilebilir (Helberg, 1996). Hipotez testi sonuçlarının yorumlanmasında ve rapor edilmesinde farkın ya da ilişkinin istatistiksel manidarlığının (statistically significant) vurgulanması yerine önemliliğinin (importance) vurgulanması, bir başka soruna işaret etmektedir. Gerçekte önemlilik, genelde insanın özelde araştırmacının değerleri ile ilgilidir. Yayımlanmış bilimsel makalelerin yaklaşık % 40-50'sinde ölçme sonuçlarının (puanların) güvenilirliğine ilişkin bilginin verilmemesi, bir başka yöntem sorunu olarak görülmektedir. Bu durumdaki makalelerin okuyucularının puanların güvenilirliğine ilişkin ampirik kanıtlar görmediği için araştırma sonuçlarını yorumlamalarının güç olduğu belirtilmektedir (Thompson, 1995).

Türkiye'de sosyal bilimler alanında yapılan çalışmaların yer aldığı dört hakemli bilimsel dergide yayımlanan makalelerin değerlendirilmesini konu alan Başol (2006)'un çalışmasında bazı makalelerde yöntem başlığının dahi olmadığı belirtilerek şu yöntem sorunlarına dikkat çekilmektedir: Örnekleme yöntemine yer verilmemesi ya da verilmesi durumunda bunun nasıl yapıldığının açıklanmaması, hangi değişkenlere odaklandığına ilişkin bilgilere yer verilmemesi, araştırmada izlenen yol hakkında yeterince bilgi verilmemesi, ölçme araçlarının geliştirilme süreçlerine ve psikometrik özelliklerine ilişkin açıklamaların yetersiz olması, kullanılan istatistiklerin varsayımlarına bakılmamış olmasıdır.

TÜBA (2002) bilimsel araştırmaya katılanların aşağıdaki temel ilkelere bağlı olmaları gerektiğini vurgulamaktadır:

1. Araştırmanın tasarımı ve yürütülmesinde en yüksek mesleki standartlara sahip olmak,
2. Araştırmanın yapılışı ve bulguların analizi sırasında özeleştirici, dürüstlük ve açıklığı elden bırakmamak,
3. Aynı konu üzerinde araştırma yapmış ve yapmakta olan diğer araştırmacılara karşı, onların katkılarını içtenlikle ve açıkça teslim edici bir tavır içinde olmak; bu tavırlarını bilimsel makale yazımında tam olarak korumak.

Bu çalışmanın temel amacı, önemli bir eğitim sorunu olarak sosyal bilim araştırmalarında gözlenen yöntem sorununu, araştırma sürecinin bütünlüğü içinde genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Bu çalışmada yöntem sorunu, hem araştırma problemi ile gösterdiği tutarlılık noktasında hem de yöntemin temel öğeleri olan model, evren-örneklem, ölçme araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi noktasında irdelenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Bu kısımda araştırmanın modeline, araştırmada verilerin nasıl toplandığına ve verilerin nasıl analiz edildiğine değinilmiştir.

Sosyal bilim araştırmalarında gözlenen yöntem sorunlarının neler olduğunu belirlemek amacıyla çeşitli dergi editörlerinin görüşleri ile sempozyumlarda sunulan bildiriler incelenmiş ve buradan sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda araştırma,

probleme ilişkin var olan durumu ortaya koymaya yönelik tarama modeli niteliğindedir. Dokümanlar ve açık uçlu sorular ile toplanan nitel veriler üzerinde yürütülen bu çalışma nitel bir araştırmadır.

İlk olarak olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden amaçsal örnekleme yöntemi olarak tipik durum örnekleme ile eğitim bilimleri alanında yayın yapan ve araştırmacının problemi ile ilgili olarak bilgi toplanabileceğine inanılan on derginin editörüne açık uçlu sorulardan oluşan anket gönderilmiş ve yanıtlamaları istenmiştir. Bu dergiler; Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Eğitim ve Bilim Dergisi, Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, Eğitim Araştırmaları Dergisi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, Eğitim Yönetimi Dergisi, Çağdaş Eğitim Dergisi'dir.

Editörlerden toplanan veriler üzerinde betimsel analiz yapılmış ve yanıtlar anlamlandırılarak sıklıklarına bakılmaksızın verilmiştir. Editörlerden yanıtlamaları istenilen sorular şunlardır:

- Makalelerde en sık rastlanılan yöntem sorunları nelerdir? Lütfen sıklık sırasına göre yazınız.
- Yayımlanmaması uygun görülmeyen makaleleri dikkate aldığınızda, bunun en önemli üç nedeni nedir? Lütfen, önem sırasına göre yazınız.
- Derginize gelen yazılardaki eksiklikleri de dikkate aldığınızda, sosyal bilim araştırmalarında, araştırmacıların yöntem konusundaki eksiklikleriyle ilgili sorununu çözmede neler yapılabilir? Önerilerinizi lütfen yazınız.
- Derginize gelen yazılardaki araştırmalarda, yöntem sorununa ilişkin gözlemlediğiniz tipik örnekler varsa, lütfen kısaca yazınız.

Editörlerden yalnızca altısından yanıt gelmiş, (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Eğitim ve Bilim Dergisi, Eğitim Araştırmaları Dergisi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi) bu yanıtlar kendi içinde gruplandırılarak incelenmiştir. Ek olarak, 2005 yılında Denizli'de yapılan Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulan ve tam metinlerine ulaşılabilen 169 bildiri incelenmek üzere evren olarak ele alınmıştır. Bu evrenden sistematik örnekleme ile 30 bildiri seçilmiş ve derleme olan 6 bildiri dışında kalan 24 bildiri değerlendirilmiştir. Bildiriler, araştırmacının modeli, örnekleme, verilerin toplanması ve analiz boyutlarında incelenmiştir. Bildiriler, araştırmacılar tarafından üçlü derecelendirme ölçeği (hiç uygun değil, kısmen uygun, tamamen uygun) kullanılarak değerlendirmeye çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bulgular, dergi editörlerinin görüşleri ve sempozyumda sunulan bildiriler olmak üzere iki alt başlık altında ele alınarak yorumlanmıştır.

Dergi Editörlerinin Görüşleri

Verilerin sağlandığı kaynaklardan biri olan editör görüşleri yukarıdaki sorulara göre ele alınarak incelenmiştir. Yapılan incelemelerde editörlerin genellikle ortak noktalarda birleştikleri gözlenmiştir. Anlatımlar editörlerin kendi yazdıkları biçimiyle yazıya aktarılmıştır.

"Makalelerde en sık rastlanılan yöntem sorunları nelerdir?" sorusuna genel olarak

aşağıdaki yanıtları vermişlerdir.

1. Evren/örneklem tanımlarında özensizlik, kararsızlık: Evren ya herşeyi kapsıyor ya da örnekleme indirgenabiliyor. Örneklem/katılımcı seçme teknikleri yanlış kullanılmakta ve bu kısım "random" yazılarak geçiştirilmekte, özellikle nitel araştırmalarda bu daha büyük bir sıkıntı yaratmaktadır.
2. Araştırma modeli (deseni) hakkında yeterince bilgi verilmemekte, kullanılan araştırma deseninin seçilme nedeni açıklanmamaktadır. En önemli sorun değişkenlerin uygun şekilde tanımlanmaması ve bu değişkenlere ilişkin toplanan verilerin analizinde uygun istatistiklerin kullanılmamasıdır.
3. Problem tanımlarında çok yapay ve öznel söylemler yer alıyor. Temel ve yaygın kuramların iç çelişkilerine ya da uygulamadaki yetersizliklerine dayalı problemlere hemen hiç rastlanmıyor.
4. Hemen herkes moda olmuş bir kuramın kendi yakın çevresine de ne kadar uyduğunu göstermeye çalışıyor. Uymadığını göstermeye kalkışma cesaretini gösterene rastlamak çok zor...
5. Araştırma problemi net tanımlanmıyor ya problem dışına taşılıyor ya da problemi tam kapsamıyor. Alt problemler ya çok sayıda ya da çok dar kapsamlı oluyor.
6. "Sayıtılılar (varsayımlar)" altında kuramsal temel kabullerden çok basmakalıp kısıtlamalar ya da zorlayıcı koşullar sıralanıyor.
7. "Denenceler"de kuramlardan çıkarılarak deneyle kanıtlanması gereken önermelerden çok betimleyici önermeler oluyor.
8. Sonuçların yorumlanması kısmı genelde araştırmancının kendi bulgularıyla ilgili değil literatürdeki genel eğilime göre yapılıyor. Bazı zamanlarda makalenin bu kısmında ya sorulmamış soruların cevabını bulma ya da sorulmuş soruların cevabını bulamamak mümkün oluyor.
9. Ölçeklerin geçerliği ve güvenilirliği konusunda yeterli bir çözümleme yapılmıyor. Güvenirlikte Cronbach Alfa yetiyor. Geçerlik tartışması hiç yok. Uyarlamalarda yöntem süreci kitaba uygun ama içerik çok zayıf... Sinema ya da TV filmlerinin alaya alınan çevirileri bile bazı ölçeklerin dili yanında edebiyat başyapıtı sayılabilir. Sığ bir anket ile ölçme yapmaya kalkışılıyor.
10. Ölçme aracı geliştirme basamaklarına uyulmuyor. Örneğin çevirisi yapılarak bir ölçme aracının kullanacağı zannediliyor.
11. Ya çok basit istatistik yöntemler ya da yazarın hiç bilmediği anlaşılan karmaşık yöntemler kullanılıyor. Çoğu zaman araştırmancın nitel yetersizlikleri gösterişli nicel yöntemlerle ya da nicel yöntem bilgisizlikleri nitel çözümleme adı altında öznel yorumlarla kapatılmaya çalışılıyor.
12. Nitel yöntem adı altında -gazetelerdeki köşe yazarlarının bile kaçındığı- öznel anlatımlara rastlanıyor, yazarlar tahminleri ile temennilerini, olgularla yargılarını ayırdetmeye özen göstermiyorlar. Nitel araştırmalarda ise nitel araştırmancın temellerinin anlaşılmasını gözlüyor, neredeyse her türlü "röportaj" nitel araştırma olarak sunuluyor.
13. İstatistik yöntemlerin yetersizlikleri bilinmediği için bunlar her durumda geçerli kutsal veriler olarak kabul ediliyor. İlişki çözümlemelerinde, fark karşılaştırmalarında "varyans"ın bulgulara yansımından söz edene rastlanmıyor. Nicel veri analizi kullananlar parametrik-parametrik olmayan testlerin seçiminde hatalar yapıyor, parametrik test kullananlar ise hemen

- hemen hiç bir zaman sayılıtları test edip rapor etmiyor.
14. Literatür taramaları genelde çok yüzeysel ve direk araştırma sorusuyla ilgili olmayan genel kavramların sunumunu içeriyor. Referans verme konusunda ciddi hatalar yapılıyor. Örneğin bir yazarın 1928'de bastığı bir kitaptan alıntı yapılmış gibi gösteriliyor ve ikinci el alıntı kavramı dikkate alınmıyor. Metin içinde ve kaynakça kısmında kullanılan referanslarda çok ciddi hatalar var. Direk alıntılar ve aktarmaların nasıl yapılacağı konusundaki prensiplere genelde uyulmuyor.
 15. Önerilerin yazıldığı kısımda öneriler direk araştırmayla ilgili değil ve çok genel; adı geçen araştırma yapılmasa da o öneriler direk yazılabiliyor.
 16. Makale özetleri bazen literatür taraması gibi hazırlanıyor, belli bir sistematığı izlemiyor.

“Yayımlanması uygun görülmeyen makaleleri dikkate aldığınızda, bunun en önemli üç nedeni nedir?” sorusuna genel olarak aşağıdaki yanıtları vermişlerdir.

1. Kuramsal çerçevenin probleme odaklı, birbirini tamamlayan bir “sistem bütünlüğü” içinde değil de alt-alta sıralanmış bilgi özetleri halinde veriliyor.
2. Hem anadilde hem de yabancı dilde anlatım yetersizlikleri ve özensiz, çelişkili söylemler oluyor.
3. Uygun istatistiksel yöntemler seçilmiyor.
4. Ölçme araçları geliştirme basamaklarına uygun geliştirilmiyor.
5. Örneklem belirleme kurallarına uyulmuyor.
6. Geçerlik ve güvenilirlik hakkında yanlış ya da eksik bilgi veriliyor.
7. Net bir araştırma problemi kurulmuyor.
8. Veriye dayanmayan genellemelere gidiliyor.
9. Çalışma doğru olmasına rağmen orijinal olmuyor ve alana katkı getirmiyor.
10. Ciddi düzeyde çalıntılar yapılıyor.
11. Aynı makale aynı anda birden fazla dergiye sunuluyor.
12. Akademik yükseltmeler nedeniyle nicelik niteliğin önüne geçiyor.
13. Ahbap-dost ilişkisi, dünya görüşü vb tarzlar akademik dünyadan bile daha ön planda oluyor.

“Derginize gelen yazılardaki eksiklikleri de dikkate aldığınızda, sosyal bilim araştırmalarında, araştırmacıların yöntem konusundaki eksiklikleriyle ilgili sorununu çözmeye neler yapılabilir?” sorusuna aşağıdaki yanıtları vermişlerdir.

Bu konuda bir dergi editörü şunları söylemektedir:

1. Aslında yöntem konusunda yetersiz bir kişiye araştırmacı denmemesi gerekir. Lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde araştırma yöntemleri derslerinin bulunması gerek koşuldur ama yeterli olmamaktadır.
2. Eğitimin her aşamasında araştırmacıların “araştırma” okumaları, dinlemeleri ve yaparak yaşamaları gerekiyor. Bunun için her fakültenin, her bölümün kendi içinde daha etkileşimli, daha paylaşımcı, eleştiriye ve özeleştiriye daha yatkın bir kurum kimliği geliştirebilmeleri gerekmektedir.
3. Derslerinde anlattıkları konuları sempozyumlara, kongrelere, konferanslara

bildiri diye getirenlerin sayısı az değil. Eğer bu bildirimler önce kurum içinde paylaşılsa hataları azaltılır, katkıları zenginleştirilebilir.

Bir diğer editör ise şunları önermektedir:

1. Lisans ve lisansüstü düzeyde araştırma yöntemleri ve istatistik dersleri etkili olarak verilmelidir.
2. SPSS vb programların kullanımı konusunda seminer çalışmaları yapılmalıdır.
3. Dil barajı yerine, akademisyenler için istatistik ve araştırma yöntemleri alanlarında baraj belirlenmeli, merkezi sınav ile değerlendirme yapılmalıdır.

Editörlerden bir diğerinin önerisi ise şöyledir:

1. Yöntem konusunda; nitel ve nicel yöntemler olmak üzere ayrı iki ders verilebilir. Her iki derste de çeşitli veri toplama ve analiz teknikleri adım adım sanal ya da gerçek veriler üzerinde uygulamalı olarak yapılabilir.
2. Bilimsel soru sorma ve bu soruyu yine bilimsel yollarla yanıtlamaya çalışma kısa sürede gelişecek bir beceri değildir. Bu yüzden bilimsel araştırma yöntem olarak uzun süreye yayılan bir program olarak ele alınmalıdır. Bir ders ile bunların düzeleceğini beklemek fazla hayalcilik olur.

Başka bir editör ise şunları söylemektedir:

1. Üniversitelerde araştırma yöntemleri ile ilgili derslerin, yeterliliğine bakılmadan herkes tarafından verilmesi en ciddi problem. Öncelikle bunun engellenmesi gerekir.
2. Bu konuda yetersiz kişilerin derslerde yarattıkları nicel-nitel araştırma deseni ayrılığı ise diğer bir problem.
3. Şu anda eğitim alanında yayın yapan bütün dergilere büyük görev düşmekte ve dergiye sunulan her araştırma ciddi bir yöntem incelemesinden geçmeli. Ancak maalesef bazı dergiler yazıları geldiği gibi basmakta.
4. Yazarları yayın yapmaya güdüleyen başlıca unsur promosyon olduğu için nicelik niteliğin önüne geçmekte. Bunu önlemenin başlıca yolu ise insanların promosyonları için kurulan jürilerdeki akademisyenlerin artık önlerine gelen dosyaları okumaya başlaması ve nasıl değerlendireceklerini öğrenmeleri.

“Derginize gelen yazılardaki araştırmalarda, yöntem sorununa ilişkin gözlemlediğiniz tipik örnekler var mı?” sorusuna ise aşağıdaki yanıtları vermişlerdir.

1. Yüksek ilişki katsayılarından “gelişme” yorumu yapılması. Örneğin “motivasyon ile başarı” arasındaki yüksek ilişkiyi her ikisinde de bir gelişme olarak yorumlaması.
2. Düşük ilişki katsayısından farksızlık yorumu yapılması. Örneğin öntest ve sontest arasında düşük ilişki görülmesini gelişme olmaması olarak yorumlayanlar olması.
3. Cinsiyet için ortalama ve standart sapma verilmesi.
4. İki değişken arasında 1.06 olarak hesaplanan korelasyonun rapor edilmesi.
5. Katılımcı sayısınının 90 olduğu bir çalışmada t-testi tablosunda serbestlik derecesinin 1500’lü bir değer olarak verilmesi.
6. Nitel araştırmalarda aynı kişilerin farklı zamanlarda aynı kişi tarafından

gözlenmesinin nitel çeşitleme olarak verilmesi.

7. Nitel verilerin rapor edilmesinde n ve % değerleri verildiği için bu araştırmanın nicel olduğunun iddia edilmesi.
8. Nitel araştırmalarda 3-5 katılımcının yeterli olduğunun iddia edilmesi.
9. Yapılan araştırmanın ilk kez kendileri tarafından yapıldığının savunulması ve literatürde benzer araştırmaların olmadığının iddia edilmesi.

Sempozyumda Sunulan Bildiriler

Çalışmada yöntem sorunu bağlamında incelenen 24 bildirinin betimsel analizi ile elde edilen bulgular örneklem seçimi, ölçme araçları, araştırma türü ve izlenen yol, verilerin analizi olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır:

1. Araştırmanın Modeli (Deseni)

- Çalışmaların % 62'sinde (n= 15) araştırmanın modeli hakkında (korelasyonel, nedensel karşılaştırma, deneysel, tarama vb) ya kısmen ya da hiç bilgiye yer verilmemiştir.
- Çalışmaların % 71'inde (n= 17), araştırmanın nasıl yürütüldüğüne ilişkin izlenen yollar hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2. Örneklem Seçimi

- Bildirilerin % 38'inde (n= 9) araştırmanın evrenine ilişkin hiçbir tanımlama yoktur.
- % 79'unda (n= 19) örneklemin nasıl yapıldığına, yöntemine, ilişkin bilgi verilmemiştir. Örneklem için elemanların ya da kümelerin yansız (random) seçildiğini belirtilen çalışmalarda ise yansızlığın nasıl sağlandığına ilişkin hiç bir bilgi yoktur.
- Örneklem büyüklüğünün nasıl kararlaştırıldığı ve yeterliği hakkında hiçbir açıklama yoktur.

3. Ölçme Araçları

- Bildirilerin % 33'ünde (n= 8) araştırmada kullanılan ölçme araçlarının özellikleri ve nasıl hazırlandıkları konusunda kısmen bilgi verilirken, % 42'sinde (n= 10) hiçbir bilgi bulunmamaktadır.
- Araçların psikometrik özelliklerine ilişkin bilgiler çalışmaların % 54'ünde (n= 13) hiç yer almazken, % 21'inde (n= 5) kısmen yer almaktadır. Çalışmaların yalnız % 25'inde (n= 6) tatmin edici bilgi bulunmaktadır.
- % 58'inde (n= 14) ise araçların nasıl uygulandığına (yüz yüze, posta, bilgisayar, grup/bireysel vb) ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemiştir.

4. Verilerin Analizi

- Araştırmaların % 17'sinde (n= 4) kullanılan analiz yöntemlerinin ya da istatistiklerin verilerin yapısına, dağılımına ya da araştırma sorusuna uygun olmadığı görülmüştür.
- Varolan 19 nicel araştırmanın % 63'ünde (n= 12) kullanılan istatistiklerle ilgili sorunlar olduğu belirlenmiştir. Bunlar, daha güçlü istatistikler kullanılması gerekirken görece daha zayıf istatistiklerin kullanılması ya da aynı araştırmada verilerin özelliklerine uymayan bazı istatistiklerin uygulanmasıdır.
- Nicel araştırmaların % 89'unda (n= 17) kullanılan istatistiklerin varsayımlarına ve karşılanma durumlarına ilişkin hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Aynı analizlerin

tamamında ilişkinin ya da farkın etki büyüklüğüne ilişkin hiçbir bilgiye yer verilmemiştir.

Tipik Örnekler

Bildirilerin incelenmesiyle saptanan hatalara ilişkin üç tipik örnek aşağıda verilmiştir:

1. **İstatistiklerinin varsayımlarının gözardı edilmesi.** Örneğin, ki-kare testinin varsayımları ihmal edildiği bir durumda $n=32$ için 3×3 'lük 9 gözenekli bir dağılımda bu test uygulanmış ve sonuçları yorumlanmıştır. Oysa böyle bir örnekte analizin en temel varsayımı olan, "beklenen değer 5 'ten küçük olan gözenek sayısının % 20 'yi aşmaması" koşulunun ihlal edildiği kolayca görülebilir. Bir başka örnek ise, 10 kişilik bir grupla 115 kişilik bir grubun ortalama puanları arasındaki farkın, varsayımları gözardı edilerek parametrik t-testi ile karşılaştırılmış olunmasıdır.
2. **Türdeş ve özdeş olmayan değişkenlere ait puanların toplanması.** Örneğin, 7 farklı değişkene (vücut kütle indeksi, oturma boy uzunluğu, dikey sıçrama uzunluğu, kol kuvveti gibi) ilişkin puanları toplamak isteyen araştırmacı, bunu yapabilmek için önce her bir değişkenin puanlarını tek tek standart puanlara çevirmiş, sonra bu puanları toplamıştır. Böylece çok sayıda değişkenden tek bir değişkene (yapıya) ait puanlar elde etmiştir. Oysa böyle bir standart puan ya da indeks oluşturmak isteyen araştırmacının faktör analizi gibi teknikler kullanması gerekirdi.
3. **Yöntem kavramına ilişkin genel yanlışlar.** Örneğin, "Üniversite öğrencilerinin bilgisayar öğrenme becerilerinin incelenmesi" başlıklı ve bu şekilde de amaçları ifade edilen bir çalışmanın yöntemi başlığında, kavramsal düzeyde "Araç nedir? Niçin kullanılır? Ölçme nedir? Niçin yapılır?; Analiz nedir? Niçin yapılır?" sorularının yanıtlarına yer verilmiştir.

Sonuçlar ve Öneriler

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, hem bir araştırmacının ne olduğunu ortaya koyan problem cümlesinin tanımlanmasında hem de bu probleme dayalı olarak geliştirilen yöntemin oluşturulmasında, araştırmacıların ciddi sorunlar yaşadığını göstermektedir. Bu çalışma, sosyal bilim araştırmalarında problem cümlesinin tanımlanmasına bağlı olarak, yöntem sorununun öncelikle ele alınması ve çözülmesi gereken ciddi bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. Dergi editörlerinden gelen görüşleri ve sempozyumlarda sunulan bildirilerin incelenmesi Türkiye'de bilimsel araştırmalar konusunda ciddi sorunların olduğunu göstermektedir. Bu durum bilimsel bilginin gelişmesi açısından önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Bu sorunun kısa sürede çözülemeyeceği, sorunun bir araştırma eğitimi ve etiği sorunu olduğu, bu konuda üniversitelerde araştırma teknikleri, ölçme ve değerlendirme ve istatistik gibi derslerin okutulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun ötesinde dikkat çekici bir başka bulgu ise, bilimsel araştırma bilgisinin yanında, bilimsel tutumların gelişmesinin de önemli olduğudur. Bu durum bu konu üzerinde özenle durulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Balcı, A. (1993). Türkiye'de eğitim araştırmalarının durumu. *Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi Bildirileri: III*, 89-96.
- Başol, G. (2006). 2001-2006 yılları arasında Türkiye'de eğitim alanında belli başlı indeksli

- dergilerde yayımlanan araştırmaların metodolojik bakımdan değerlendirilmesi. *XV. Eğitim Bilimleri Kongresi: 13-15 Eylül 2006*. Muğla: Muğla Üniversitesi.
- Büyüköztürk, Ş. (1996). "Türk yükseköğretiminde araştırma eğitimi." Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çavdar, A. O. (1994). Açılış konuşması. *Dünya'da ve Türkiye'de Bilim, Etik ve Üniversite*. Ankara: TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri-1.
- Ergun, D. (1977). Türkiye'de toplumsal bilim araştırmalarında yaklaşımlar ve yöntemler semineri. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halk Bilimi Topluluğu.
- Ertürk, S. (1978). *Diktacı Tutum ve Demokrasi*, (İkinci basım). İstanbul: Yelkentepe Yayınları, 7.
- Helberg, C. (1996). Pitfalls of data analysis. *Practical Assessment Research and Evaluation*, 5 (5). Retrieved September 15, 2006 from <http://pareonline.net/Articles.htm>.
- Hoshmand, L. L. (1991, July). "Clinical inquiry as scientific training." *Journal of Counseling-psychologist*, 19 (3), 431-53.
- Kerlinger, F. N. (1973). *Foundations of Behavioral Research*. (Second edition). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Köklü, N. ve Büyüköztürk, Ş. (1999). Eğitim bilimleri alanında öğrenim gören lisans-üstü öğrencilerin araştırma yeterlikleri konusunda öğretim üyelerinin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 23 (112), 18-28.
- Karasar, Niyazi. (1984). "Türk üniversitelerinde araştırma eğitimi." Yayımlanmamış Araştırma (TUBİTAK SAYG-E-49 Projesi).
- Osborne, J. and Waters, E. (2002). Four assumptions of multiple regression that researchers should always test. *Practical Assessment, Research and Evaluation*, 8(2). Retrieved October 10, 2006 from <http://pareonline.net/Articles.htm>
- Özçelik, D. A. (1981). *Araştırma Teknikleri. Düzenleme ve Analiz*. Ankara: ÜSYM Eğitim Yayınları 4.
- Pamukkale Üniversitesi. (2005). *XIV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Kitabı Cilt 1*. H. Kıran (Editör).
- Picciotto, M. (1997). "Investigating the college: teaching the research process." *College Teaching*, 45 (1), 19-21.
- TÜBA. (2002). *Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Tekeli, İ. (1977). Türkiye'de toplumsal bilim araştırmalarında yaklaşımlar ve yöntemler semineri. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halk Bilimi Topluluğu.
- Thompson, B. (1995). Inappropriate statistical practices in counseling research: Three pointers for readers of research literature. *ERIC Digest ED391990*, Retrieved December 7, 2000 from http://www.ed.gov/databases/ERIC_Digest/ed391990.html

V. OTURUM:

SOSYAL BİLİMLER SÜRELİ YAYINLARINDA BİLİM DİLİ SORUNU

OTURUM BAŞKANI

Doç. Dr. Erdinç Sayan

KONUŞMACILAR

Bilim Dili ve Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarımı

Prof. Dr. İclâl Ergenç

Sosyal Bilimlerde Yabancı Dilde Yayın Yapma ve Sorunları

Prof. Dr. M. Osman Toklu

Bilimsel Söylem ve Özellikleri

Doç. Dr. Leylâ Subaşı Uzun

Bilim Dili ve Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarımı

Prof. Dr. İclâl Ergenç

*Ankara Üniversitesi DTCF Dilbilim Bölümü Öğretim Üyesi
iclalergenc@yahoo.com*

İnsanın fizyolojik ve biyolojik evrimiyle sosyalleşme sürecinin bir bileşkesi olarak beyinde oluşan dil sisteminin, toplumsal ve bireysel olmak üzere iki yönü vardır. Beyninin oluşumu nedeniyle her insan, bir dili edinebilme yetisiyle doğar ve içinde bulunduğu toplumda konuşulmakta olan dili edinmeye başlar. Beynindeki yapıların gelişmesine koşut olarak da belirli bir aşamadan sonra edinmekte olduğu dili kullanıma döker. İnsanın doğduğu andan itibaren edinmeye başladığı, çevresinde kullanılan dile ait kavramlardır. Eğitim süreciyle de koşutluk gösteren kavram gelişimi, her edinilen kavramın, daha önce edinilmiş olanlarla ilişkilendirilmesiyle birlikte, bir kavramlar ağı biçimine dönüşür. Bir toplumun dilinde bulunan kavramlar, o toplumu oluşturan bireylerin yaşam biçimleri, dünyaya bakış açıları, dış gerçekliği kavrama ve adlandırma biçimleri, gelenekleri, görenekleri, yaşadıkları coğrafya koşulları, tarihsel geçmişleri, dünyadaki konumları, ekonomik koşulları vd ile biçimlendirdikleri evrenle ilişkilidir. Her toplum, kendi gereksinimlerini karşılayacak bir dil yaratır kendisine ve bu dili gelişimlere, değişimlere uydurarak sürekli yeniler. Bu durum, bireyin dil kullanımında da eğitimine, deneyimlerine ve zihinsel-ruhsal yapısına göre kendini gösterir.

Bu bakış açısından yola çıkıldığında dillerin, içerdikleri sözcük sayısına bakılarak varsıl ya da yoksul, ilkel ya da gelişmiş, güzel ya da çirkin biçiminde nitelendirilmelerinin ne denli öznel ve bilimsel ölçütlerden uzak bir görüş içerdiğini görmek de olasıdır. Toplum-düşünce-kültür üçgeninin ortasında dil yer alır ve her birinin varlığı ona bağlıdır. Dil-düşünce ilişkisi, toplumun her kurumunda ve her katmanında üretim boyutunda kendisini gösterir. Üretim de önce zihinde, kavramlar ağı ile oluşur. Bunun somuta dökülmesi ise dille olanaklıdır. Üretim ister bir sanat yapıtı olsun, ister görkemli bir bina, sonuçta hepsi, sözcüklerden oluşmasalar da birer dildir.

Her toplumun dili, o toplumu toplum yapan kurumların oluşumunu da sağlar. Genel dilin altında hukuk dili, sanat dili, yazın dili de vardır. Bu dillerin varlığı, kurumların varlığıyla örtüşür. Bir toplumda, dilin yaratıcı-üretici düşünce boyutuyla ilişkili olarak kendisini gösteren değişikliklerinden en önemlisi bilim dilidir. Hiçbir dil dizgesi doğasından bilim dili değildir. Bir dilin bilim dili olmasının önkoşulu, o dilin konuşulduğu toplumda "bilim üretiminin" var olmasıdır. Bilim dili, sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik altyapıya bağlı olarak, toplumdaki eğitim sürecinin yönlendirmesiyle ortaya çıkan bilimsel ürünler çerçevesinde oluşur ve gelişir.

Bu durum, bilim üretimiyle bilim dilinin kavramları arasındaki koşutluğu da beraberinde getirir.

Bireyin düşünce boyutunda ortaya çıkan bilimsel kavramların bilim üretimi sürecinde biçimlenmesi ancak, anadilinin dizgesiyle olanaklıdır. Bir toplum, teknolojik üretimi yapacak bilimsel birikim ve donanımına sahip değilse, o teknolojik ürünün bileşenlerini adlandırmada sorunlara yaşayacaktır. Bu sorunlarla “günlük çözümler” yardımıyla baş etmenin yolu, bizde de son yıllarda sıkça başvurulduğu gibi teknolojiyi, üretildiği toplumun dilindeki sözcüklerle birlikte almaktır. Kısa süreli ve bir ölçüde bilimin evrenselliğinden destek alan bu çözüm, zamanla önemli sorunların kaynağını oluşturur. Özellikle, anadili edinim sürecindeki çocukların kavram gelişimi aşamasında kendi anadilleriyle üretici-yaratıcı düşünceye ulaşmaları gerekliliği, bilimsel olarak kanıtlanmış bir gerçektir. Çocukların, edindikleri kavramları içselleştirmeleri, çağrışımlar yoluyla onu daha önce edindikleri kavramlarla ilişkilendirerek beyinlerindeki kavram örüntüsünü sağlamlaştırılmaları, ilerde, düşünce üretebilmeleri ve bilimsel düşünceye ulaşabilmelerinde tek ve en gerçekçi yoldur.

Bu bağlamda, bireysel düzlemdeki dil yetersizliklerini toplumsal dile yükleyerek “o dille bilim yapılamayacağını, o dilin bilim dili olmadığını, teknolojik gelişmeleri karşılayacak sözcüklerin bulunmadığını” öne sürenlere bir kez daha anımsatmakta yarar var.

Bilimsel anlayışın, bilim eğitiminin, ona bağlı olarak bilim üretiminin ve bilim etiğinin var olduğu her toplumun dili, bilim dilidir. Bilim ve teknoloji o toplumda üretilmemiş olsa bile, evrensel bilim kavramlarının dildeki karşılıkları, o toplumun kullandığı dil dizgesinin işleyişine dayanarak türetilir. Bu türetimler, çağrışımlar yoluyla yeni kavramların oluşmasına ve üretime olanak sağlayacaktır.

“Bir dilin bilim dili kimliği kazanması, değişik alanlara özgü bilimsel veri ve bilgileri kendi özdeğerleriyle karşılayan terimler dizgesini oluşturmasına bağlıdır. Yabancı kökenli terimlere dayalı bir eğitim ve öğretim düzeninde düşünme ve öğrenme, yerini ezberlemeye bırakır. Böyle bir ortamda da bilimsel düşünme, bilimsel araştırma ve inceleme yetisi gelişemez” düşüncesini benimseyen Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), amaç ve görevleri doğrultusunda ve Türkiye’deki bilim insanlarının bilim üretimini Türkçe yapabilmelerine destek olmak amacıyla 2001 yılında Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarımını başlattı.

Sosyal Bilimler, Doğa Bilimleri, Sağlık Bilimleri ve Mühendislik Bilimleri Terimlerini kapsayan tasarımın ilk sonucu, 2007 yılı başında yayınlanacak olan Türkçe Sosyal Bilimler Terimleri Sözlüğü olacaktır.

Tasarımın yürütülmesinde geçerli olacak çalışma ilkelerini, bilim alanlarını ve bu alanlarda dizgelerin oluşturulmasını sağlayacak alan uzmanlarını belirleyen tasarım yürütme kurulu, düzenlediği çalıştaylarda alan uzmanlarıyla sözlüğün hazırlanışı ve sorunların çözümü konularında bilgi alışverişinde bulunmuş ve halen de bulunmaktadır.

Tasarımda **Doğa Bilimleri** alanı: Matematik, Fizik, Biyoloji, Yerbilimleri ve Kimya alt alanlarından; **Sosyal Bilimler** alanı: İnsanbilim, Sanat Tarihi, Kazıbilim, Dinbilim, Gösterim Sanatları, Hukuk, Tarih, Siyaset Bilimi, Çocuk Gelişimi ve Özel Eğitim, İktisat, Eğitim, İletişim,

Mantık, Toplumbilim, Ruhbilim, Yöntembilim, Kentbilim, Dilbilim, Kitaplıkbilim, Yazınbilim, Coğrafya, Mimarlık, İstatistik, İşletme ve Felsefe alt alanlarından; **Sağlık Bilimleri:** Göğüs Hastalıkları, Deontoloji, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları, Kardiyoloji, Nefroloji, Üroloji, Patoloji, Anesteziyoloji, Nöroşirurji, Psikiyatri, Biyofizik, İmmünoloji, Kadın Hastalıkları, Ortopedi ve Travmatoloji, Mikrobiyoloji, Çocuk Cerrahisi, Klinik Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları, Nöroloji, Meme Hastalıkları ve Cerrahisi, Genel Cerrahi, Biyokimya, Klinik Biyokimya, Eczacılık, Anatomi, Farmakoloji, KBB, Dermatoloji, Perinatoloji, Fizyoloji, Histoloji ve Embriyoloji, Sağlık Eğitimi, Sağlık Yönetimi, Diş Hekimliği, Halk Sağlığı, Endokrinoloji, Nükleer Tıp, Hematoloji, Tıbbi Genetik, Radyoloji ve Veterinerlik alt alanlarından oluşmaktadır.

Alan uzmanları belirlenen **Mühendislik Terimleri** alanında bilgilendirme toplantıları ve çalıştaylar ise halen sürdürülmektedir ve bu alandaki çalışmaların 7 kümede toplanması ve eşgüdümlü çalışılması öngörülmüştür. Birinci kümede, Elektrik-Elektronik Mühendisliği, Bilgisayar Mühendisliği, Fizik Mühendisliği, Yazılım Mühendisliği ve Biyomedikal Mühendisliği; ikinci kümede, Gemi İnşaatı Mühendisliği, Deniz Teknolojileri Mühendisliği, Gemi Makine Mühendisliği, Deniz Ulaştırma ve İşletme Mühendisliği; üçüncü kümede, Yer Mühendisliği alanı altında Jeoloji Mühendisliği, Jeofizik Mühendisliği, Maden Mühendisliği (Kaya Mekaniği ve Maden İşletme), İnşaat mühendisliği (Zemin Mekaniği ve Temel Mühendisliği); dördüncü kümede, Kimya Mühendisliği, Çevre Mühendisliği, Biyomühendislik, Genetik Mühendisliği, Gıda Mühendisliği, Tekstil Mühendisliği, Maden Mühendisliği (Cevher Hazırlama) ve Malzeme –Metalurji Mühendisliği; beşinci kümede, İnşaat Mühendisliği (üstyapı) ve Harita Mühendisliği; altıncı kümede, Makine Mühendisliği, Mekatronik Mühendisliği, Havacılık ve Uzay Mühendisliği, Uçak Mühendisliği, Enerji Mühendisliği ve Endüstri Mühendisliği; yedinci kümede de, Ziraat Mühendisliği ve Orman Mühendisliği alt alanları bulunmaktadır.

Bilim alanlarının ve bilim uzmanlarının belirlenmesi, bu bilim alanlarındaki temel bilim terimlerinden oluşan dizelgelerin hazırlanması, hazırlanan dizelgelerin önce, sözlükçülük ilkeleri doğrultusunda “dil ve anlatım birliği” sağlamak üzere uzmanlardan oluşan bir takım (ekip) tarafından, sonra yürütme kurulunca tek tek gözden geçirilerek denetlenmesi, terimlerin yabancı dillerdeki karşılıklarının bulunması aşamaları ve bu aşamalarda yaşanan sorunları bir yana bırakılacak olursa, bu çok kapsamlı ve ilk olma özelliği taşıyan Genel Bilim Terimleri Sözlüğü'nün en dikkat çekici yönü, çalışmaları yeni başlayan Mühendislik Bilimleri Terimlerinin dışındaki üç temel alandan Sosyal Bilimler alanına ilişkin dizelgelerin hazırlanış süresi ve içeriğidir. Çalışmaları 2002 yılında başlatılan Doğa Bilimleri Terimlerinin dizelgeleri henüz tamamlanamamış olmasına karşın, 2004 yılının sonlarında başlayan Sosyal Bilimler Terimlerine ilişkin dizelgeler, alan uzmanlarından teslim alınmış, ilk incelemeleri ve düzenlemeleri tamamlanmış, 2007 başında yayımlanabilir duruma gelmiştir.

Bütün alanlardaki dizelgeler incelendiğinde bu durumun, sosyal bilimler alanlarında kullanılan terimlerin büyük bir çoğunluğunun Türkçe olmasından kaynaklandığı gözlenmektedir. Bu alanlarda yazılan makaleler ve kitaplar incelendiğinde de aynı sonuca ulaşmak olasıdır. Oysa, gerek Doğa Bilimleri gerekse Sağlık Bilimlerinde sözlü ve yazılı dilde kullanılan Türkçe terim sayısı, ne yazık ki oldukça azdır. Yerbilimleri ve Bilgisayar Mühendisliği gibi kimi alanlarda, duyarlı alan uzmanlarının çabalarıyla Türkçe terim kullanımı oldukça çok ve yaygın olmasına karşın, bütünü içinde bu duyarlılıklar yitip gidiyor gibi görünmektedir. Bu durum da, dizelgelerin hazırlanmasında, alan terimlerinin Türkçe karşılıklarının bulunmasında

ve maddeçi düzenlemelerinde yoğun uğraş veren alan uzmanlarının özverili çalışmalarına karşın sürenin neden bu denli uzadığını açıklamaktadır.

Yaşanan ve yaşanmakta olan bütün zorluklarına karşın, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA), Türkçe'nin bilim dili olduğu görüşünden yola çıkarak ve tüm bilim alanlarında Türkçe'nin kullanılmasını özendirmek amacıyla başlattığı Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarımının bugün gelinen noktada ulaştığı en önemli sonucu, birlikte çalışan tüm alan uzmanlarının, "hazırlanan terim dizelgelerinin tüm alan çalışanlarına ulaştırılması, Türkçe yazılan öğrenci ders notları, makale ve kitapların desteklenmesi, özendirilmesi, eğitim dilinin Türkçe olması, akademik yükseltmelerde Türkçe yazılan yapıtlara gerekli değerin verilmesi, yayınlarda Türkçe bilim terimlerinin kullanılması vd" konularında aynı düşünceyi paylaşıyor olmaları ve bu duyarlılığı çevrelerine de yayma konusundaki kararlılıklarıdır denilebilir.

Kaynakça

Başkan, Ö. (1988), *Bildirişim*. İstanbul: Altın Yayınları.

Ergenç, İ. (2001), Bilim dili ve anadili, *Bilim ve Ütopya*, (80) : 12-13. Ankara.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), (2003), *Hekimlik ve Türkçe*, Türkçe tıp terimleri çalıştayını sonuç bildirgesi.

Sosyal Bilimlerde Yabancı Dilde Yayın Yapma ve Sorunları

Prof. Dr. M. Osman Toklu

Ankara Üniversitesi DTCF

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

osmantoklu@hotmail.com

Türk bilim insanlarının çalışmalarını uluslararası alanda tanıtabilmeleri, araştırma sonuçlarını dünyadaki diğer meslektaşlarıyla paylaşabilmeleri için alanlarındaki uluslararası dergilerde makaleler yayınlamaları gerekmektedir. Ayrıca ülkemizdeki üniversitelerin atanma ve yükselmelerde, adaylara uluslararası endekslerde yayınlanmış makaleleri olması koşulunu getirmesi, yabancı dilde makale yazmayı ve bunu söz konusu dergilerde yayınlamayı bir zorunluluk durumuna getirmiştir.

Bu bildiri de sosyal bilimlerde yabancı dilde makale yazmada ve bunları uluslararası dergilerde yayınlamada karşılaşılan sorunlara değinilmiştir.

Sosyal bilimler alanından yabancı dergilere gönderilen makalelerin bir bölümünün yayını, ya derginin yayın kurulu veya editörünce hemen reddedilmekte ya da yazara herhangi bir yanıt bile verilmemektedir. Bir bölümü ise, çok uzun süren bir yazışma döneminden sonra, derginin önerdiği çok sayıda değişikliğin yapılarak yayınlanabilmektedir.

Bu durumda, yazıları yabancı dergilerde yayınlanmayan kimi kişiler ise, yabancı dergilerin kendilerine karşı önyargılı bir tutum içinde olduklarından çalışmalarının kabul görmediği gibi çoğunlukla pek de doğru olmayan bir kaniye kapılmaktadırlar.

Sosyal bilimlerde makale yayınlamada en önemli güçlüklerden biri, Yükseköğretim Kurulu'nun *Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi* başlıklı taslak raporunda da "anketler, öğretim elemanlarının yaklaşık % 60'nın yabancı dil sorunu olduğunu, % 46'sının hiç yurtdışına çıkmadığını göstermiştir" (YÖK, 2006, 10) biçiminde belirttiği gibi, yazarın yabancı dil bilgisindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Birçok makale yazarı, makalelerini önce Türkçe yazmakta, sonra bunların çevirisini yabancı dil bilen bir tanıdıklarına ya da çeviri işlerini tecimsel kaygılarla yapan bazı kuruluşlara yaptırmaktadırlar. Genellikle alan dışından olan bu kişilerin yaptığı çeviriler özellikle terminoloji açısından yanlışlıklar içermekte, makaledeki bilim dili eşdeğerlilik ilkesine uygun bir biçimde amaç dile yansıtılmamaktadır. Yazarın yabancı dil bilgisinin çeviriyi denetlemede yeterli olmaması ve çeviriyi o anadili konuşan bir kişiye okutma olanağının da bulunmaması nedeniyle makalenin çevirisi düzeltilmeden söz konusu dergilere gönderilmektedir. Bu da makalenin yayınlanma şansını son derece azaltmaktadır.

Yabancı dil bilgisi sorunu aşıldığı durumlarda ise, sosyal bilimcilerin karşısına Batı'daki bilimsel metin oluşturma alışkanlıklarının, bilimsel metin biçem anlayışının ve bilimsel bir metinden beklentilerin ülkemizdeki geleneksel bilim metni oluşturma ve biçem anlayışı ile örtüşmemesinden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Bu konu, yabancı dil sorunu bulunmayan ülkemizdeki çeşitli Alman Dili ve Edebiyatı, Almanca Öğretmenliği ve Mütercim-Tercümanlık bölümlerinde çalışan öğretim elemanlarının edebiyat, yabancı dil öğretimi, çeviri ve dilbilim alanlarındaki makalelerini bilimsel metin oluşturma, metnin amaçlılık ilkesini gerçekleştirme ve biçem açısından inceleyen Rutishauser (2005, 7–30) ve Huber-Subaşı Uzun'un dilbilim metinlerinin kuruluşunu inceleyen çalışmalarından da yararlanarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Makalelerin giriş bölümünde makalede incelenecek konu ya da sorunun yeterince açık bir biçimde belirtilmemesi, çalışmanın amacının betimlenmemesi, irdelenecek temel kavramların tanımlarının yapılmaması en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Diğer yandan, tümdengelimci bir yaklaşımla makalede ele alınacak soru ya da sorunla doğrudan doğruya ilişkili olmayan bilgilerin verilmesi nedeniyle çok geniş giriş bölümleri oluşturularak esas konuya bir türlü girilememesi de sosyal bilimler alanındaki makalelerde sıklıkla görülmektedir. Örneğin *Şiirlerde Metinlerarasılık* başlıklı bir makalenin girişinde önce dilbilim, dilbilim tarihçesi, metindilbilim, metindilbilimin inceleme alanları, metnin oluşması için gerçekleşmesi gereken tutarlılık, bağdaşıklık, durumsallık, amaçlılık, bilgi vericilik ve kabul edilebilirlik koşullarına ilişkin geniş bilgi verilmektedir. Sonra da metinlerarasılık konusuna değinilmekte, makalede irdelenmesi gereken bu ilkenin bir yazınsal tür olan şiire nasıl yansıdığı sorusunun yanıtı ise, uzayan giriş bölümünden dolayı fazlaca da yer kalmadığından birkaç yetersiz örnekle açıklanmaya çalışılarak geçiştirilmek zorunda kalınmaktadır. Bunun sonucunda makale, başlıkla ilgili bir takım genel bilgilerin toplanarak aktarıldığı bir tür derleme özelliği kazanırken, yeni bilgi ve bulguları iletebilme özelliğini yitirmektedir.

Sosyal bilimler alanında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin giriş bölümlerinde incelenen konuyla doğrudan doğruya ilişkili olmayan genel bilgilerin geniş biçimde aktarıldığını, ancak incelenmesi gereken sorunun ise, yüzeysel bir biçimde ele alındığı da sıkça gözlemlenmektedir.

Dilbilim konusunda yazılmış seksensekiz makaleyi giriş ve sonuç bölümlerinin işlevleri yönünden inceleyen Huber ve Subaşı (2000, 201–215), söz konusu makalelerin yalnızca yirmisekizinin giriş bölümünde ele alınacak konu, sorun ve çalışmanın amacına ilişkin açık bilgiye rastlandığını, yirmibirinde çalışmaya ilişkin bilgilerin değil, başka genel bilgiler ile yönetsel tartışmalara yer verildiğini, yirmidördünde giriş bölümünde amaç, konu ve sorundan söz edilmediğini, bu noktalara makalelerin sonraki bölümlerinde değinildiğini, onbeş makalede ise, amaç, konu ve sorundan hiç söz edilmediğini saptamışlardır.

Yabancı dergilere gönderilecek makalelerde konu seçimi de çok önemlidir. Yazının gönderildiği derginin okuyucusuna yabancı olan ya da onu hiç ilgilendirmeyen, yalnızca ülkemizi ya da ülkemizdeki bir kurumu ilgilendirebilecek konuların işlendiği, örneğin ülkemizdeki bir üniversitenin hazırlık bölümündeki yabancı dil programında uygulanan yabancı dil öğretimi yöntem ve tekniklerini konuşma becerisinin geliştirilmesine katkısı yönünden inceleyen, eleştiren ve bu konuda önerilerde bulunan bir çalışma, yabancı

yayıncıların ilgisini çekmeyecektir, çünkü bu çalışmanın tek alımlayıcısı söz konusu üniversitenin hazırlık bölümünden başkası değildir.

Yazılan makalelerde yapılan alıntıların sorunun irdelenmesine doğrudan katkıda bulunmayacak nitelikte ya da konuyla dolaylı bir biçimde bağlantılı olması ve yapılan alıntılara eleştirel bir tutumla yaklaşılması da sosyal bilimler alanındaki makalelerinin yurtdışında yayınlanma olasılığını azaltan etkenlerden biri olmaktadır. Alıntı yapılırken ya da alıntı yapılan veya yararlanılan yayınlar kaynakça bölümünde verilirken yabancı dergilerin makale yazım yönergelerine uyulmaması da sorunlar yaratmaktadır.

Çalışmalar hazırlanırken yararlanılan kaynakların güncelliğini yitirmiş eski yayınlar olması, az sayıda güncel kaynaktan yararlanılması da yabancı dergilerin makaleye olumlu yaklaşımını engelleyen diğer bir etkidir.

Makalede anlatılanların makale başlığı ile ilgisi olmaması, diğer deyişle makale başlığı ile makale konusu arasındaki uyumsuzluk da sosyal bilimler alanındaki makalelerde sıkça görülen sorulardan biridir.

“Bilim ve teknikte gerçekleşen büyük ve hızlı gelişmeler, ulaşım ve bilgi ağlarının büyümesi, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşması yeni toplumsal gereksinimlerin ortaya çıkmasına neden olmakta” ya da “bilim ve teknikte artarak süren gelişmeler sonucu ülkeler, kıtalar ve insanlar giderek birbirine daha da yakınlaşmakta, ülkeler arasındaki sınırlar önemini yitirmekte, çok kültürlü bir yaşam biçimi önem kazanmaktadır” (Rutishauser, 2005, 22–24) gibi artık şablon özelliği kazanmış sözlerle makalelere başlamak da Batılıların bilimsel metin biçemi anlayışıyla örtüşmemektedir.

Sosyal bilimlerde deneysel makalelerden çok, konuyu bir rapor biçemiyle yalnızca bir saptama olarak aktaran makaleler yazılması da yabancı yayıncıların beklentilerine uymamaktadır.

Yabancı dil bilgisi ile ilgili sorunlar bulunduğu, bilimsel metin oluşturma, kurgulama ve bilimsel metin biçim anlayışlarımızı yabancı dergilerin anlayışıyla koşut bir duruma getirmedığımız sürece sosyal bilimlerde yabancı dilde yayın yapmadaki sorunlar da sürecektir kanısındayım.

Kaynakça

Huber, E. ve Uzun, S. L., (2000), Dilbilim alanında yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler, *XIII. Dilbilim Kurultayı: 13-15 Mayıs 1999, Bildiriler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s. 201-215.

Rutishauser, H., (2005), Türkische Lektüren, bemerkungen zum stil wissenschaftlicher arbeiten Türkischer Germanistinnen und Germanisten, ELiSe Essener Linguistische Skripte, Yıl 5, Sayı: 1, Elektronik Dergi, Essen-Duisburg Üniversitesi, 2005, s. 7-30. http://www.elise.uni-essen.de/elise/elise_05_01/Rutishauser_netz.pdf. Erişim Tarihi: 29.10.2006.

<http://www.yok.gov.tr/duyuru/2006/turkiyeninyuksekogretimstratejisi.pdf>.

Erişim Tarihi: 29.10.2006.

Bilimsel Söylem ve Özellikleri

Doç. Dr. Leylâ Subaşı Uzun

Ankara Üniversitesi DTCF Dilbilim Bölümü Öğretim Üyesi,

SBVT Kurulu Üyesi

gulsunleluzun@hotmail.com

Öz

Özellikle, son otuz yıldır metindilbilim ve metinbilim çalışmalarının ilgi odağında yer alan bilimsel söylem, “uzam”, “zaman”, “kılıcı” kısıtlamalarının aşıldığı ve bu yolla iletişimin evrensel kılındığı bir etkileşim düzlemini temsil etmektedir. Bu nedenle, bilimsel söylem ve bilimsel metinler üzerine yapılan akademik çalışmalarda, bilimsel söylemin evrensel özelliklerinden söz edilmekte; bilimsel söylemi temsil eden metinlerdeki “dile, ulusa, farklı bilim alanlarına ve yazı türlerine” özgü özelliklerin biçimsel tercihler olmaktan öteye gidemeyeceği vurgulanmaktadır.

Bilimsel söylem, en temel özellikleriyle, “nedenlenmiş gerçeklik sunumları” taşıyan, nesnel bakış açısı alan, gerekçelendirme stratejilerini içeren, “iknâ edimsözü”nün mantıksal yapılanışını sergileyen metinleri üretir. Bilimsel söylem topluluğunun üyeleri, bilimsel metin olduğunu “iddia” eden her metinle, sıralanan temel özelliklere yönelik “beklentilerle” etkileşime girer ve bu beklentilere karşılık bulunduğu ölçüde bir metni, bilimsel söylemin temsilcisi olarak niteler.

Bilimsel söylemin diğer söylem türlerinden ayrılan yönleri, “bilimsel metinler”in farklı bir üstsöylemsel (metadiscourse) yapıya sahip olması sonucunu doğurmuştur. Bu yapı, bilimsel metin yazma sürecini “karmaşık dil becerilerinin” kullanıldığı özel amaçlı bir yazma süreci haline getirmiştir. Söylemi, metinlerin üstyapısının temsil ettiği hatırlanırsa, bilimsel söylemin “evrensel özellikleri”nin, bilimsel metin yazma sürecinde ne denli etkin ve belirleyici bir rol yüklenmekte olduğu da kolayca kavranabilir.

Anahtar Sözcükler: Bilimsel metin, bilimsel söylem, bilimsel metinlerde üstsöylemsel yapı.

Giriş

Bu çalışmada, *bilimsel söylem* (scientific discourse) ve özellikleri ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, bilimsel söylem topluluğu (discourse community) kavramından yola çıkarak bilimsel metne yönelik beklentilerin neler olduğunu nedenleyerek betimlemek ve üstsöylemsel (metadiscourse) yapıda bu beklentilere yönelik olarak hangi düzenlemelerin işlev yüklediğini açıklamaktır.

Çalışmaya yön veren kuramsal çerçeve, *metindilbilim* (textlinguistics) ve *metinbilim* (textology) alanlarının sayılıları ve ilkeleri doğrultusunda oluşturulmuştur.

Çalışmada önce metin, söylem ve söylem topluluğu kavramlarının birbiriyle ilişkileniş biçimi ortaya konacak, ardından bilimsel söylem topluluğunun üyesi olan her bireyin, ait olduğu konum gereği sahip olduğu varsayılan özellikleri sıralanacaktır. Yazının akışı içinde daha sonra bilimsel söylem topluluğunun bilimsel metne yönelik beklentileri betimlenerek bu beklentilerin üstsöylemsel yapıdaki yansımaları ele alınacaktır.

Metin/ Söylem/ Söylem Topluluğu Üçlemesi

Bilimsel metinlerin ilk ve temel özelliği “metin” olmalarıdır. Bu çalışmada, metin, belirli içkin özellikleri olan bir nesne olarak değil, belli beklentilerin gerçekleşip gerçekleşmediği yolunda her alıcının kendisi için verdiği kararlar doğrultusunda metin olma ya da olmama özelliği gösteren bir nesne olarak anlaşılmaktadır. Bu bakış açısı, aşağıda sıralanan kuramsal önkabuller çerçevesinde temellendirilmektedir.

- Her metin, belirli bir söylemin temsilcisidir.
- Söylem, metinlerin “iletişimsel işlevlerini tanımlayan” ve metnin bu işlevlere uygun biçimde “yapılandırılmasını güdüleyen” bir toplumsal işlemcidir.
- Söylemleri oluşturan “itici güç” söylem topluluklarıdır. Söz konusu dinamik, kaynağını metin ile metin alıcısının etkileşiminden alır. Bu etkileşimin nasıl betimlenebileceği sorusuna en kapsamlı yanıt, Metin Yapısı - Dünya Yapısı Kuramı’nda yer almaktadır (Petöfi, 1971).
- Söylem topluluklarının metinlerin iletişimsel işlevlerine yönelik beklentileri, metin yapısına, söylem türünü belirginleştiren “özel amaçlı düzenlemeler” biçiminde yansır.

Bu nedenlerle, iyi düzenlenmiş bir metin, hem metin merkezli yapılandırma (tutarlı ve bağdaşık olma) hem de kullanıcı merkezli (kabuledilir, amaçlı, durumsal, bilgisel ve metinlerarası olma) yapılandırma sergiler (Beaugrande ve Dressler, 1981).

Bilimsel Söylem, Akademik İletişim ve Akademik Bilgi Sunan Yazar

Bir söylem topluluğunun üyesi olan ya da üyesi olma çabası gösteren her araştırmacı için, metinleştirme sürecinde söylem türünü belirginleştiren “özel amaçlı düzenlemeler yapma edimi bir “özdenetim” gerektirir. Söylem topluluklarının saygınlığı, devamlılığı ve kurumlaşması kaynağını bu özdenetimden almaktadır.

Söz konusu “özdenetim” eylemi, bilimsel söylem topluluğunun üyesi olan bireylerin bazı ayırıcı özellikleri olması önkoşulunu da beraberinde getirmektedir. Bu özelliklerden ilki, diğer bireylerden farklı olarak bilimsel söylem topluluğunun üyelerinin bilim düzleminde ortak bir “ikincil kültüre” sahip oluşudur. Bu durum, bilimsel araştırma sürecini, birincil kültür dizgesinden bağımsız “özerk” bir dizgeye dönüştürür. Bu nedenle, Widdowson’un da (1979) belirttiği gibi, araştırma sürecinin normları kültürlerüstüdür, yani ortaktır. Bu durum, bilimsel söylemi ve onun vazgeçilmez bir parçası olan akademik iletişimi, iletişimin “evrensel” düzlemi haline getirmektedir. Buna karşın, yaşam tarzı, davranış, gelenek ve görenekler birincil kültürün değişken görünümleridir.

Bilimsel söylemin ve dolayısıyla akademik iletişimin, iletişimin evrensel düzlemi olarak

görülmesi, bilimsel metin dünyasında biçimlenen üstsöylemsel yapıya yönelik düzenlemelerin bağımsız biçimsel araçlar olarak düşünülmesini engellemektedir. Aksine, bu düzenlemeler, yazının ilerleyen altbaşlıkları altında değinileceği gibi, söylem topluluğunun metin türüne özgü beklentileriyle belirginleşen normlarla sıkı bir ilişki içindedir. Öyle ki, Bruffee (1986) ve Swales (1990)'ın belirttiği gibi, akademik bilgi sunan yazarlar, verilerini düzenlemek ve gözlemlerini okuyucuları için anlamlı olacak biçimde, söylem topluluğu içinde uzlaşmış söylemsel özellikleri ortaya koyarak sunmak uğraşı içindedir. Bu uğraş, akademik bilgi sunan metin yazarı için *sözbilimsel* (rhetoric) birikimin, deneyimin özel bir değer taşıması durumunu da beraberinde getirmektedir (Swales, 1993, 696).

Özdenetim eyleminin bilimsel söylem topluluğunun üyesi olan bireyler için öngördüğü bir diğer ayırıcı özellik ise “bilişsel öğrenme” sürecini içselleştirmiş olmaktır. Öyle ki, araştırma sürecinde bilimsel yöntemi kullanma yetkinliği bu içselleştirme ile doğrudan bir etkileşim içindedir. Çünkü, bilimsel yöntem, bilişsel öğrenmede işleyen benzerlik ya da farklılıkların farkına varma, durumu kavrama, anlatılanları kavrama, içgörü kazanma vb. süreçleri içermektedir.

Bilimsel Söylem Topluluğunun Bilimsel Metinlere Yönelik Beklentileri

Bilimsel metinler, *olgusal* (factual) bilgi sunumu yapılan metinlerdir (Saukkonen, 1983, 1036-1039). Bu tür bilgi sunumu, gerekçelendirilmiş doğruluk değeri alan sözcelerle gerçekleştirilir. Bu nedenle, bilimsel metinler, simgesel ve kurmaca olma özelliği taşımaz. Doğrudan nesne ve varlıkların, olay ya da durumların değil, bunlar arasındaki ilişkilere dayalı soyutlamaların, yani olguların öne çıktığı metinlerdir. Bir başka deyişle bilimsel metinlerde yalnızca nesne, varlık, olay ya da durumlara yönelik gözlem ve bulguların sunulması beklenmez; aksine bu gözlem ve bulguların olgulara dönük değerlendirmelerinin yapılması beklenir. Bu beklenti, bilimsel metinleri, *bilgilendirici metinlerden* (informative text) ayırır.

Simgesel ve kurmaca olmamanın yanı sıra, gerekçelendirilmiş doğruluk değeri alan sözcelerden kurulmuş olması, bilimsel metinlerin ağırlıklı olarak “açıklamalı” ve “tartışmalı” söylem çerçeveleri taşıması sonucunu da beraberinde getirmektedir. Oysa bilgilendirici metinlerde “anlatısal” ve “betimleyici” söylem çerçeveleri ile de karşılaşmak mümkündür. Basit bir örnek ile açıklayacak olursak, örneğin bir odadaki eşyaların yerini olduğu gibi sunmak bir betimleme iken, nedenleyerek sunmak bir açıklama olacaktır. Bilimsel metinlerde yeğlenen yol, ikincisidir.

Olgular, soyut ve ilkesel içerikler taşır. Akademik emeğiyle sözkonusu soyut ve ilkesel içeriği oluşturan araştırmacı, bu içeriği nesnel bir sunumla aktararak sözcelerinin doğruluk değerini herkes için algılanabilir ve kişilerüstü kılar. Bu süreçte kendini kişi olarak geri çekerken, “akademik bilgi sunan yazar” olarak öne çıkarır. Bir başka deyişle, ulaştığı bilgi ile arasındaki sunumsal uzaklık, “öznel bir yakınlığı” değil, “akademik bir akılcılığı” temsil edecek niteliktedir. Metnin alıcı üzerindeki etkisi, kabul görme ya da görmeme yeterliliği kişi olarak kendisinden değil, metninde sergilediği “akademik akılcılıktan” kaynaklanır.

Bilimsel söylem topluluğunun, bilimsel metne yönelik beklentileri, akademik bilgi sunan yazarın, okuyucusu ile etkileşiminde sergilediği “akademik akılcılığı” temsil etmektedir. Öyle ki yazar, akademik iletişimin gereği olan okuyucuyu en kolay ve uygun yoldan bilgiyle

buluşturarak onun bilgiyi içselleştirip zihninde ileri tartışmalar oluşturmasını sağlama amacını ancak bu yolla gerçekleştirebilir.

Böylesi bir çerçeveden bakıldığında, bilimsel söylem topluluğunun bilimsel metinlere yönelik olarak aşağıda sıralanan beklentileri oluşturduğu görülecektir (Huber ve Subaşı Uzun, 2001):

- Metnin düzenli ve tek anlamlı olması, başka bir deyişle çoğul okumaya, çokanlamlılığa ve bulanıklığa yol açmaması bilimsel metinlere yönelik temel beklentilerden biridir.

Bu beklenti, araştırmacının ulaştığı bilgiyi, bilimsel metne uygun bir içerik haline getirmesine yöneliktir. Okur, aşağıda örneklenen özelleşmiş metinsel eylemleri, yazarın gerçekleştirip gerçekleştirmediğini gözleyerek okuduğu bilimsel metinde bilginin beklenen özellikleri taşıyan bir içeriğe dönüştürülüp dönüştürülmediğini denetler.

Özelleşmiş metinsel eylemlere örnekler:

- o Metnin konusunun, sorusunun, amacının ve kuramsal çerçevesinin yüzey yapıda açık seçik dile getirilmesi
- o Metindeki düşünsel düzenlemeye yön veren kavramların açık sözel düzenlemelerle tanımlanması
- o Metnin gerekçelendirme yapısına yönelik düzenlemeleri ve önermeler arasındaki mantıksal bağları belirginleştirme
- Metnin geçerli ve güvenilir olması, bilimsel metne yönelik temel beklentilerden bir diğeridir.

Bu beklenti doğrultusunda okur, okuduğu metinde doğruluk değeri herkes için algılanabilir ve kişilerüstü kılınmış bilgiyle etkileşime girmek ister. Bu istek, okurun, okuduğu metinde aşağıda sıralanan metinsel eylemlere yönelik düzenlemelerin var olup olmadığını da denetlemesine yol açar.

Özelleşmiş metinsel eylemlere örnekler:

- o Bilgiyi "nesnel" olarak sunma stratejilerinin yetkin biçimde kullanılması
- o Metnin açık ve ulaşılabilir bir gerekçelendirme düzenlemesi içermesi
 - * Gerekçelendirme stratejilerinin kullanılması
 - * Nedenleme sözbilimsel yapısının kurulması
 - * İknâ edimsözünün mantıksal yapılanışının metinde yansıtılması
- o Önermelerin bilgisellik değerlerini (genel geçer bilgi, iddia, bulgu, vargı) ve bilgi kaynaklarını (birinci el, ikinci el, üçüncü el vb.) belirginleştirme
- o Metinlerarası ilişkileri kurma (kaynaklardan elde edilen bilgiyi işlevsel amaçlara yönelik olarak kullanma)
 - * Artalan bilgisini oluşturmak ve yapılan çalışmaya alanda yer açmak üzere
 - * Çalışmanın kuramsal çerçevesini belirginleştirmek üzere
 - * Çalışmanın savunusunu belirginleştirmek üzere
 - * Çalışmanın bulgu ve vargılarının geçerlilik alanını genişletmek üzere
- Metnin çizgisel olarak izlenebilir olması, bilimsel metne yönelik temel beklentilerin sonucusudur. Çizgisel bilgi sunumu, okurun bilgiye ulaşmak için ayrıca bir

çaba harcamasını engeller. Okur, çizgisel olarak sunulan bilgiye en az çaba ile ulaşabilecek; asıl çabayı ulaştığı bilgiyi değerlendirmek için harcayacaktır. Bu beklenti doğrultusunda okur, bilimsel metinlerde aşağıda örneklenen metinsel eylemlerin karşılığını arar:

Özelleşmiş metinsel eylemlere örnekler:

- o Metin bölümlerinin “işlevleri” açısından belirginleştirilmesi (Huber ve Uzun, 1999).

Giriş

Metni tanıtmaya (İşlevsel adımlar: Konuyu ve amacı verme; araştırma sorusunu verme; kuramsal çerçeveyi verme; yöntemi verme; üstmetinsel yönlendiriciyi verme)

Ana Bölüm

Modeli sunma (Kuramsal araştırmalarda)

(İşlevsel adımlar: Yöntem oluşturma-kuram geliştirme; yöntemin-kuramın işlevliliğini gösterme/gerekçeleştirme)

Bulguları sunma (Betimlemeli/deneysel araştırmalarda)

(İşlevsel adımlar: Örnekleme; örnekleri çözümleyerek kümeleme/örnekleri kümeleyerek çözümleme; bulgulara ulaşma; bulguları gerekçeleştirme)

Sonuç

Vargıları sunma (Kuramsal araştırmalardaki işlevsel adımlar: Yöntemin- kuramın işlevliliğine ilişkin vargılara ulaşma)

(Betimlemeli/deneysel araştırmalardaki işlevsel adımlar: Bulguları ilişkilendirerek kümeleme; bulguları gerekçe olarak kullanarak vargılara ulaşma)

- o Örneklerin, tanımların, bulguların ve vargıların sunulduğunda sözbilimsel içerikli sıradizinsel (hiyerarşik) aşamalandırma yapma
 - * Örnek sunuşundaki aşamalar (Örneğin verilmiş nedenini belirtme-Örneği verme-Örneği değerlendirme)
 - * Tanım sunuşundaki aşamalar (Tanımı verme-Tanım hakkında bilgi verme)
 - * Bulgu sunuşundaki aşamalar (Bulguya götüren çözümlemeyi verme-Bulguyu verme- Bulgu hakkında bilgi verme)
 - * Vargı sunuşundaki aşamalar (Vargıyı gerekçelendirecek bulguyu hatırlatma- Bu bulguyu vargının gerekçelendirmesinde kullanma-Vargıyı verme)
- o Metnin işlevsel bölümlerini ve anlamsal parçalarını, yüzey yapıda ekleme ve bu eklemeyle etiketleme (Ana ve alt bölüm ayrımlarını yapma-Başlık ve alt başlıkları oluşturma ve numaralama)

Bilimsel Metne Yönelik Beklentilerin Üstsöylemsel Yapıya Yansıması

Üstsöylemsel yapı kavramı, yazarın ele aldığı konuya yaklaşımını belirginleştiren

ve bu açıdan alıcıya, yani okuyucuya hizmet eden söylemsel düzenlenişin metindeki açık görünümüne işaret eder (bkz. Hyland 1998; 1999; 2000). Üstsöylemsel düzenlemeler, farklı türlere özgü metin dünyalarının temel belirleyicilerinden biridir. Bu düzenlemeleri yazarlar, iletişimi kolaylaştırmak, kendi konumlarını desteklemek ve alıcıyla ilişki kurmakta kullanmaktadır. Yüklendikleri bu işlevler nedeniyle üstsöylemsel düzenlemeler, metin dünyasında yazar-metnin iletilisi-okur ilişkisinin belirginleştirilmesinde rol oynayan temel edimsel kavramlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Bilimsel metinlerde, bir önceki alt bölümde sıralanan beklentiler ve bu beklentilere yönelik özelleşmiş metinsel eylemler, türe özgü bir üstsöylemsel yapılanmayı da beraberinde getirmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, akademik iletişimde yazar, metninin iletilisini "anlaşılır" ve "kabuledilir" kılmaya çalışmaktadır. Bu karmaşık süreçte üstsöylem, yazarın, metninde okuyucunun olası reddedişlerine ya da yorumlama güçlüklerine karşı aldığı önlemlerin göstergesi durumundadır (Uzun, 2002). Bilimsel metinlerde, üstsöylemin yüklendiği bu rol, bütünüyle sözbilimsel olarak ve iki ayrı boyutta gerçekleşir. Üstsöylemsel düzenlemeler metne yönelik olan ilk boyutta, metin tutarlılığı açısından önem kazanmakta; ikinci boyutta ise yazarın, okuyucusu ile etkileşime girebilmesini sağlamaktadır.

Hyland (1998, 442-444) bu iki boyutu dikkate alarak oluşturduğu üstsöylem şemasında, bilimsel metinlerde üstsöylemin, metinsel üstsöylem ve kişilerarası üstsöylem olmak üzere iki ayrı düzlemde yapılandığını belirtir.

Metinsel Üstsöylem

Metinsel üstsöylem, bilimsel metnin "alıcısının" metni işlemlerken kullandığı "işlevsel bir anahtar" rolü yüklenmektedir. Üstsöylemin bu düzlemi, iknâ edimsözünün mantıksal yapısının metinde yansıtılmasında araç durumundadır. Metinsel üstsöylem aşağıda sıralanan temel öğeleri içerir:

- Mantıksal bağlayıcılar (fakat/ ...den dolayı): Metinde sunulan ekleme, sonuç çıkarma ya da karşıtlama gibi mantıksal ilişkilerin tek anlamlı olarak kodlanmasını sağlar. Bu nedenle, okuyucuya yorumlama sürecinde gerçekleştireceği düşünsel eklemlerinde yardımcı olmak üzere bilimsel metinlerde sık kullanılır. Okuyucu, metindeki düşünsel ağları yorumlarken üstsöylemsel rol yüklenen mantıksal bağlayıcıları kullanır.
- Çerçeve belirleyiciler (sonuç olarak/ yinelersek...): Metnin sınırlarını ya da şematik metin yapısını işaretlemekte kullanılır. Çerçeve belirleyiciler, yazarın, okuyucuya metin boyunca ne yapıldığı ve ne yapılacağı konusunda yaptığı yönlendirmeler ile hatırlatmaları kapsar ve metnin çizgisel olarak izlenmesini kolaylaştırır.
- Metiniçi belirleyiciler (2. Tablo'da/ aşağıda...): Metnin kendisine ve bölümlerine ilişkin gönderimleri içerir. Bir yandan metnin tek anlamlı olmasına bir yandan da çizgisel olarak izlenmesine yardım eder.
- Tanıtlayıcılar (X'e göre/ Y (1990)...): Diğer kaynaklardan gelen bilgilerin üstdilsel sunumunu yapmak, okuyucunun yorumlarına rehberlik etmek ve alanyazınındaki uzman yazarların katkılarını tanıtmak için kullanılır. Metnin geçerli ve güvenilir olmasına katkıda bulunur.
- Açıklayıcılar (yani/ bir başka deyişle...): Açıklama ve genişletme yapmak üzere bilgi ekleme amaçlı kullanılır. Yazarın, okuyucusunun bilgi düzeyi hakkındaki

kestiriminin bir yansımasıdır. Açıklayıcılar, aynı zamanda yazarın, okuyucusuna sunduğu bilgiyi ne ölçüde içselleştirdiğinin de göstergesi durumundadır.

Kişilerarası Üstsöylem

Kişilerarası üstsöylem, yazar-okuyucu ilişkisinin oluşturulmasına yardımcı olur ve okuma sırasında ortaya çıkabilecek reddedişlere karşı metinsel bir önlem oluşturur. Yazarın imaları, okuyucusuyla kendisinin arasına koyduğu mesafe, amaçlarına yönelik olarak verdiği sözler vb. de metnin kişilerarası üstsöylemsel yapısını içinde yer alır. Kişilerarası üstsöylem aşağıda sıralanan temel öğeleri içerir:

- Kaçınma (belki de/ olabilir/ olası görünmekte...): En genel anlamıyla metindeki önermesel bilginin sunumunda ya da değerlendirilmesinde, yazarın, ulamsal olarak çekinik kalmasıdır. Bilimsel metinlerde kaçınma, temel olarak bir önermenin henüz kanıtlanmamış olduğunu işaret eder. Bu işleviyle metnin geçerli ve güvenilir olması beklentisine hizmet eder. Ancak kaçınma, farklı stratejiler (kibarlık gösterme, tartışmayı kolaylaştırma gibi) doğrultusunda da sıklıkla kullanılır.
- Vurgulayıcılar (...dığı açıktır/ açıkça ortaya koymaktadır...): Bir önermenin gücünü ve kesinliğini sezdirenen birimlerdir. Sunulan bilginin geçerli ve güvenilir olduğunu işaret etmek üzere metinde yapılan sözel düzenlemeler olarak belirginleşir.
- Tutum belirleyiciler (önemlidir/ gereklidir/ Bu çalışmada, iddia edilmektedir...): Yazarın metindeki bilgiye karşı tutumunu aktaran birimlerdir. Bu birimleri taşıyan önermeler, gerekçelendirme yapısı içinde kullanılmadıkça bütünüyle öznelidir.
- İlişki belirleyiciler (görülebilir/ bkz....): Metnin, okuyucusunu söylem katılımcısı olarak içermesini sağlayan ve bu yolla okuyucunun dikkatini, istenen bölümler üzerine yönlendiren birimlerdir.
- Kişi belirleyiciler (ben/ biz/ benim/ bizim): Metnin uzanımında yazarın kendisini açık ya da örtük biçimde sunmasını sağlayan birimlerdir.

Sonuç

Yukarıda sunulan kuramsal ve kavramsal çerçeveden bakıldığında, bilimsel metin yazma sürecinin, yazarın özel amaçlı bir yazma donanımına sahip olmasını gerektirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu donanıma sahip olmayan yazarlar, metinleri ile bu metinlerin temsil ettiği söylemi bağıntılı kılamadıkları için söylemi temsil niteliği düşük metinler üretecektir. Bu tür metinlerin sayısındaki çokluk, söylem topluluğunun dinamik yapısında da istenmeyen izler bırakacaktır. Bir başka deyişle, bilimsel metne yönelik evrensel beklentilere duyarsızlaşmış bir bilimsel söylem topluluğu, "itici güç" olma özelliğini yerine getiremez olacaktır. Bu durumun sonucunda, üretilen metinler iletişimin evrensel boyutunun, yani bilimsel söylemin paylaşımcısı olamayacaktır.

Buna karşın, bilimsel söylemin özelliklerinin ve gereklerinin farkında olma yazarları, söylem türünü belirginleştiren özel amaçlı düzenlemeleri yapma ediminde "özdenetim" gerçekleştirme konusunda güdüleyecektir.

Kaynakça

- Bruffee, K. (1986). Social construction: Language and the authority of knowledge. A bibliographical essay. *College English*, 48, 773-779.
- Beaugrande, R.A. and W.U. Dressler, (1981). *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman.
- Huber, E. ve L. Subaşı Uzun (1999). Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler, *XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, (201-215). A. S. Özsoy ve E.E. Taylan (Hazl.) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Huber, E. ve L. Subaşı Uzun (2001). Metin türü ve yazma edimi ilişkisi: Bilimsel metin yazma edimi, *Dilbilim Araştırmaları*, (9-35). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Hyland, K. (1998). Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*. 30, 437-455.
- Hyland, K. (1999). Talking to students: Metadiscourse in introductory coursebooks. *English for Specific Purposes*. 18 (1), 3-26.
- Hyland, K. (2000). *Disciplinary Discourse: Social Interactions in Academic Writing*. London: Longman.
- Petöfi, J.S. (1971). Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie, *Grundfragen und Konzeptionen*. Frankfurt a.M: Athenaeum Verlag.
- Saukkonen, P. (1983). What are the main semantic-pragmatic features of stylistic text types, *Proceedings of the XIIIth International Congress of Linguistics*, S. Hattori and K. Inoue (Eds.). Tokyo: Gakushuin Uni. Press.
- Swales, J. (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge Uni. Press.
- Swales, J. (1993). Genre and engagement. *Revue Belge de Philologie et Historie*, 71 (3), 689-698.
- Uzun, L. (2002). Dilbilim alanında Türkçe yazılan araştırma yazılarında metin dünyasına ilişkin düzenlemeler: *Türkçede Bilgi Yapısı ve Bilimsel Metinler*, (203-224). L.Uzun ve E. Huber (Hazl.). Essen: Die Blaue Eule.
- Widdowson, H.G. (1979). The description of scientific language, *Explorations in Applied Linguistics*, (51-61). H. G. Widdowson (Ed.). Oxford: Oxford Uni. Press.

VI. OTURUM:

AKADEMİK YÜKSELTMELE VE ATAMALAR AÇISINDAN SÜRELİ YAYINCILIK

OTURUM BAŞKANI
Doç. Dr. Recep Boztemur

KONUŞMACILAR

Sosyal Bilimler Alanında Yükseltmeler Konusunda Yükseköğretim Kurulu
(YÖK)'nun Yaptığı ve Yapması Gereken Çalışmalar
Prof. Dr. Adil Türkoğlu

Yurtdışı Sosyal Bilimler Dergilerinde Yayın Süreci
Doç. Dr. İsmail Güven

Akademik Yükseltmeler ve Atamalar Açısından Akademik Yayınların Anlamı
Ar. Gör. Binali Tunç

Sosyal Bilimler Alanında Yükseltmeler Konusunda Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nun Yaptığı ve Yapması Gereken Çalışmalar

Prof. Dr. Adil Türkoğlu

Adnan Menderes Üniversitesi

Aydın Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi,

YÖK Temel Alan Danışma Komisyonu Üyesi

aturkoglu@adu.edu.tr

Akademik yükseltmeler, üniversitelerin kurulduğu yıldan günümüze değin sürekli tartışma konusu olmuştur. Günün koşullarına ve öğretim üyesi gereksinimine göre ölçütler değişmiş, yeni ölçütler ileri sürülmüştür.

Akademik yükseltmeler şu başlıklar altında incelenebilir:

- * Yüksek lisans
- * Doktora
- * Doçentlik
- * Profesörlük

1982 öncesi ve sonrası olarak değişiklikler irdelenirse sorun ve çözüm yolları tutarlı olarak tartışılabilir.

1970 öncesi doktora, usta-çırak usulü yapılıyordu. Yüksek lisans henüz üniversitelerimizde yoktu. Araştırma görevlisi (asistan) alanıyla ilgili bir konuda bir araştırma hazırlıyor, jüri önünde savunuyordu. Doçentlikte yine doktora tezi ayarında bir konuda araştırma yapılıyor ve jüri önünde savunuluyordu.

1970 sonrası üniversitelerimizde, ABD model alınarak, yüksek lisans ve doktora çalışmaları başladı. Usta, çırak usulü yerine yüksek lisansta belirli dersler ve tez, doktorada belirli dersler ve tez hazırlama zorunluluğu getirildi. Değişik öğretim üyelerinden alınan derslerle aday, geniş bir perspektif kazanıyordu (Varış, 1971).

İlk kez adaylar, tez çalışmalarına yardımcı olacak, istatistik ve araştırma yöntemleri dersleri aldılar. Tez hocası ile birlikte diğer öğretim üyelerinin bilgi ve birikimlerinden yararlandılar.

Doçentlik çalışması ise yabancı dil başarısı ve bir tez olarak devam etti. Aday bir konuyu

araştırıyor, jüri, tezi değerlendirerek kabul ediyor ya da reddediyordu. Sonraki aşamalar; jüri önünde alanıyla ilgili kolokyum ve deneme dersinin verilmesiydi.

Doçentlik tezi şu amaçla savunuluyordu: Doktora çalışması, öğretim üyesi (danışmanı) ile birlikte yapılıyordu. Doçentlik ise öğretim üyesine bağlı olmaksızın, bağımsız yapılan bir çalışma olarak değerlendiriliyordu. Doçentlik tezi başarılı olan adayın yeni adaylara danışmanlık yapacak düzeye geldiği kabul ediliyordu.

Profesörlüğe yükseltmelerde adayın çalışmaları üniversite senatosu ve üniversite yönetim kurulunda değerlendiriliyordu. Adayın ikinci yabancı dilden Türkçe'ye çeviri yapabilecek düzeyde yabancı dil bilgisi aranıyordu.

Bu yükseltme süreci 1982 yılına değin devam etti. 1982 yılından itibaren yüksek lisans ve doktora eğitimi için enstitüler kuruldu:

- Fen Bilimleri Enstitüsü,
- Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Sağlık Bilimleri Enstitüsü,,
- Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
- Ve Diğer Enstitüler.

Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Enstitülerinin kurulmasıyla yüksek lisans ve doktora çalışmaları lisansüstü eğitim-öğretim yönetmeliğine bağlandı. Böylece usta-çırak ilişkisi sona eriyordu. Adaylar belirli dersleri almakta, danışmanı ile tez çalışması yapmaktadırlar. Enstitüler üzerinde yoğun eleştiriler vardır. Bir-iki öğretim üyesiyle açılan doktora ve yüksek lisans programları göstermelikten ileri gidememiştir. Bu sorunları önlemek amacıyla 1998 yılından itibaren lisansüstü eğitimi için sekiz merkez seçilmişti:

- Ankara Üniversitesi,
- Boğaziçi Üniversitesi,
- Çukurova Üniversitesi,
- Dokuz Eylül Üniversitesi,
- Ege Üniversitesi,
- Gazi Üniversitesi,
- İstanbul Üniversitesi,
- Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Gelişmekte olan üniversitelerden 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası'nın 35.b maddesiyle gelişmiş üniversitelerde görevlendirilen araştırma görevlileri sekiz merkezde lisansüstü eğitimi almaktadır.

35.b maddesiyle lisansüstü eğitim alan adayların performansı üzerinde yapılmış bir çalışma yoktur. Gözlemlere göre adayların ve danışmanların farklı şikayetleri bulunmaktadır. Adayların çalışma koşullarındaki sorunlar; oda ve yer bulunamaması, uyum güçlükleri ve maddi sorunlar henüz çözülememiştir.

Bir danışmana düşen aday sayısının çokluğu, ücret verilememesi, öğretim üyelerinin performanslarının düşmesi; tartışılan sorunlardır.

Yurt dışına giden bir adaya 500 milyar TL (500 bin YTL) ödendiği düşünülürse, sorunun önemle ele alınması gereği açıktır.

Ayrıca lisansüstü programların ve doktora tezlerinin ciddi olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme yapılmamıştır.

2547 Sayılı Yükseköğretim Yasası yardımcı doçentlik unvanı ile, akademik kariyere yeni bir aşama getirmiştir. 1982 sonrası yardımcı doçentlik unvanı, doktora olan tüm adaylara veriliyordu. Zaman içerisinde, büyük kentlerdeki üniversitelerde doktora alan eleman sayısının artması, yardımcı doçentlik ölçütlerinin değişmesine neden olmuştur. Kars, Tokat, Şanlıurfa gibi üniversitelerde doktora adaylar hiçbir ölçüt getirilmeden, doğrudan yardımcı doçentliğe atanmışlardır. Bazı üniversiteler doktora sonrası, yardımcı doçentliğe atanmada, 1 yıl, 2 yıl gibi süre sınırı getirirken, bazı üniversitelerde süre sınırı yoktur. Üniversitelere göre yardımcı doçentlik ölçütleri (kriterleri) değişmekte, ortak bir anlayış oluşturulamamaktadır.

Doçentlik aşaması ile ilgili olarak; 06.11.1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası'nın 24. maddesi "doçentlik sınavı yılda bir kez açılır" demektedir:

Aşağıdaki şartlara haiz adaylar Üniversitelerarası Kurulun tespit edeceği tarihe kadar, Üniversitelerarası Kurula gerekli belge ve yayınlar ile başlıca bilim dalı ve uzmanlık ve araştırma konularını da bildirerek başvururlar. Üniversitelerarası Kurul bilim konularını da dikkate alarak Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atama Yönetmeliğine göre üç ya da beş kişilik bir jüri tespit eder. Bu jüri adayları inceleyip adayı sözlü veya gerektiğinde ayrıca pratik ve uygulamalı sınava tabi tutar ve bir raporla başarılı olanlara, ilgili konuyu ve bilim dalını kapsayan bilim alanının doçentlik yetkisini verir.

Bu durum 2001 yılına değin devam etmiştir. 1982 doçentlik yönetmeliği, 1982 öncesiyle karşılaştırılırsa;

1. Yabancı dil sınavları merkezi olmuştur.
2. Doçentlik tezi kalkmıştır.
3. Deneme dersi kaldırılmıştır.

1982 öncesi biri filoloji bölümünden olmak üzere üç öğretim üyesi Türkçe'den Yabancı dile, yabancı dilden Türkçe'ye çeviri sınavına, jüri olarak giriyordu. Merkezi olmayan bu sınavlar sürekli tartışılıyordu.

Üniversitelerin (1982-1992) yaygınlaştığı ülkemizde yabancı dil sınavlarının merkezi olması tartışmaları azaltmıştır.

Doçentlik tezinin kalkması, sorunlara yol açmıştır. Aynı dergide yayınlanan üç makale ile doçentlik alanlar olduğu gibi, ciddi makale ve çalışmalarıyla doçent olamayanlar olduğu sürekli gündemde olmuştur. Kura ile belirlendiği söylenen jürilerden benzer jürilerin bazı adaylara çıkıp, bazılarına çıkmaması anlaşılabilir değildir.

Deneme dersinin kaldırılması yerinde olmuştur. 1970'lerden sonra yardımcı doçentler (Dr. Asistan) ders vermeye başladılar. Doçentlik deneme dersini sabah veremeyip öğleden

sonra derse giren öğretim üyeleri olması yanlışlığın en belirgin göstergesidir.

Bu sorunlar sürekli tartışırken YÖK'çe 2001 yılında Temel Alan Danışma Komisyonları kurulmuştur. Komisyonların yaptıkları toplantılarda alınan kararlar Üniversitelerarası Kurul'da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

Komisyonların çalışmaları yabancı dil sınavı ile ilgili değildir. Yabancı dil sınavı merkezidir. Yabancı dil sınavında 100 üzerinden 65 alan adaylar sınavı başarırlar.

Komisyonlar değişik ölçütler geliştirmişlerdir. Tartışılan en önemli ölçüt uluslararası hakemli dergide yayınlanması zorunlu çalışmalar üzerinedir. Örneğin, fen-edebiyat fakülteleri ve iktisat fakültelerinde uluslararası yayın istenmemektedir. Buna karşın eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme temel alanında uluslararası yayın zorunludur.

Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanı'na başvurmak için;

- Tek yazarlı uluslararası makale
 - Ulusal hakemli dergilerde yayınlanmış makale
 - Ders kitaplarından bölüm ölçütlerdir.
- Aday, bu ölçütlerden en az 4 puan almalıdır.

Aday hazırladığı dosya ile YÖK'e başvurmaktadır. Temel alan danışma komisyonları dosyaları, uluslararası makale, ulusal hakemli makale ve ders kitaplarında bölüm ölçütlerine uyup uymadığını değerlendirmektedir. Makalelerin bilimsel değerlendirmesi Temel Alan Danışma Komisyonu'nca yapılmamaktadır. Bilimsel değerlendirmeler, alanlardan (eğitim yönetimi, teftişi, planlaması ve ekonomisi, eğitimde psikolojik hizmetler, eğitim tarihi, coğrafya eğitimi vb) seçilen jürilerce gerçekleştirilmektedir.

Örneğin Eğitimi Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanında, 2001'den 2006'ya değin durum Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme temel alanında doçentlik başvuruları (2001-2006)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Başvuru Sayısı	41	13	36	45	52	36
Eser Başarısız	32	4	7	6	12	Sınavlar devam ediyor
Sözlü Başarılı	4	3	17	23	24	Sınavlar devam ediyor
Sözlü Başarısız			8	5	7	Sınavlar devam ediyor
Red	5	6	3	10	9	4
Etik			1	1		

Çizelge incelenirse; önce 41 başvuru yapılmıştır. 32 eser başarısızdır. Durumun önemi anlaşılacak başvuru sayısı 13, başarısız eser ise 4 olmuştur. Başvuru sayısı sürekli artarak

52'ye ulaşmış, başarısız eser sayısı da 12 olmuştur. 24 aday başarılı olmuştur. Başarı oranı % 46,15'dir. 2001 yılı ile 2005 yılı karşılaştırılırsa, başvuru sayısı artmamakla birlikte başarılı eser sayısı artmaktadır.

Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanında adaylar uluslararası hakemli dergilerde yayın yapmanın zorluğunu, bazen de olanaksızlığını ileri sürmektedirler. Örneğin yeni İlköğretim Programlarıyla ilgili bir yayının yayınlanma şansı bulunmamaktadır. Uluslararası hakemli dergiler yerine daha çok sayıda ulusal hakemli dergi yayını olması istenilmektedir.

Yine adaylar fen-edebiyat ya da iktisat fakültelerindeki ölçütlerin, Eğitim Bilimleri ve Öğretmen Yetiştirme Temel Alanında uygulanmasını istemektedirler.

Öneriler

Eğitim fakültelerinin sayısı 70'e ulaşmıştır. Öğretim üyesi sayısının yeterli olmadığı, çoğu eğitim fakültelerinde profesör ve doçent bulunmadığı düşünülürse, Üniversitelerarası Kurul'un ölçütleri yeniden ele almasında yarar vardır.

Nitelik düşmeden alınabilecek önlemler, öğretim üye sayısını arttıracaktır.

Ölçütlerin düşmesi ise nitelik kaybına yol açacaktır.

Merkezi yabancı dil sınavı devam etmelidir.

Çoğu fakültelerde öğretim görevlileri ders verdiği göre sorun derinliğine ve genişliğine tartışılmalıdır.

Öğretim üyesi yetiştirmek için, yurtiçi ve yurtdışı kaynaklarda eğitim fakültelerine öncelik tanınmalıdır.

Eğitim fakültelerine yeterli öğretim üyesi yetiştirilmezse, öğretmen niteliğindeki eksiklikler devam edecek, kaybedilmiş kuşaklar tartışma konusu olacaktır.

Kaynakça

- Varış, F. (1971). *Türkiye'de Lisans-Üstü Eğitim I., Müsbet İlimlerin Temel ve Uygulamalı Alanlarında Lisans-Üstü Eğitimin İncelemesi*, Ankara: TÜBİTAK.
- Türkoğlu, A. (1988). Eğitim yüksekokullarında öğretim üyesi sorunu. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 3. Adana.

Yurtdışı Sosyal Bilimler Dergilerinde Yayın Süreci

Doç. Dr. İsmail Güven

Ankara Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Fakültesi

İlköğretim Bölümü Öğretim Üyesi

iguven@education.ankara.edu.tr

Öz

Bu çalışmada sosyal bilimler alanında yurt dışı sosyal bilimler dergilerinde yayın yapma süreçleri nitel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Türkiye'de 2000 yılından itibaren Üniversitelerarası Kurul'un almış olduğu bir karar, Türk akademisyenlerinin önüne uluslararası tarama listelerine giren dergilerde yayın yapmayı doçentlik unvanını alabilmek için ön koşul olarak getirdi. Karar çıktıktan sonra akademisyenler bu konuda görüşlerini değişik ortamlarda bildirdiler. Bu çalışmada da sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerin görüşleri yazılı olarak alınarak, yurt dışı dergilerde yayın yapma süreçlerinde yaşanan aşamalar ve karşılaşılan sorunlar tartışılmıştır. Sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan 8 akademisyenle yapılan görüşmeler araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı dinamiklerinin olması, akademisyenleri farklı çözüm yolları bulmaya itmiştir. Sonuç olarak Türkiye'deki üniversitelerin yayın sayıları artmış ancak bu çalışmalara yapılan atıf (gönderme) sayısında bir değişme olmamışken, etki (impact) faktörü yüksek dergilerde yayın yapma sayılarında anlamlı bir değişiklik henüz gözlenmemiştir.

İster sosyal bilimlerde olsun isterse doğa bilimlerinde olsun bütün araştırmaların amacı hem bilgi üretmek hem de bilginin geçerliğini sağlamaktır. Bilgiyi geçerli kılmamanın bir yolu da okuyucuya açmaktır. Bilim insanları bilgiyi belli dönemlerde yaptıkları bir dizi gözlem ve deneylerin sonucunda ortaya çıkarırlar. Akademisyenler için deneysel ya da kuramsal bir çalışmaya başlayıp, sonuçlandırma çabaları, araştırma anlamına gelir. Bununla birlikte akademik yaşamda her tür araştırmanın aynı ölçüde kabul gördüğünü söylemek zordur. Özellikle doğa bilimleri bu konuda ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Sosyal bilimlerin kendini kabul ettirmesinden önce bilimsel araştırma süreçleri ve sonuçları bakımından akademisyenler arasında doğa bilimleri oldukça büyük saygı görmekteydi. Doğa bilimlerinde araştırma sürecinin somutluğu ve araştırmacıların süreci doğrudan yönlendirmemesi bu saygıyı pekiştiren öğelerdir. Bütün bunlar sosyal bilimlerde elde edilen bilginin geçerliğini sorgulamaya götürürken, doğa bilimlerindeki bilginin geçerliğini daha da artırmasına yol açmıştır (Carter, 2004). Sosyal bilimlerin, bilim dünyasına bir bilim dalı olarak kabul ettirme çabaları 19.yüzyılın başında yapılan tartışmalara kadar uzanmaktadır. Sosyal bilimler kendini meşrulaştırmaya çalışırken, doğa bilimlerinin yöntemlerini kullanmaya başladı. Özellikle pozitivistimin yol göstericisi ile önce toplumbilimde başlayan çabalar, daha sonra sosyal

bilimlerin diğer alanlarına da yayıldı.

Sosyal bilimler uzun yıllar süren kendini kabul ettirme çabalarında, entelektüel bilgi yerine, bilimsel ve teknik bilgiyi oluşturma çabasına girdi. Doğa bilimlerindeki kesinlik ve somutluk sosyal bilimlerinin sürekli eleştirilmesine yol açtı. Bütün bunlara karşılık 19. yüzyılın başından itibaren sosyal bilimler alanında araştırmalar artmaya başladı. Aynı şekilde araştırmaların topluma ve insanlığa sunum araçları olan yayınlar da çoğaldı. Bu yayınlar içinde bilimsel dergiler yayın ilkeleri ve süreçleri açısından ayrıcalıklı konuma geldi. Bu konum hem bilimsel bilgiyi yayma hem de araştırmacıların kendilerine ayrıcalık sağlaması gibi nedenlerle güçlenmiştir (Klingner, Scanlon ve Pressley, 2005, Eizenhart ve DeHaan, 2005). Bunun yanı sıra özellikle ABD'de başlayan sayısal değerlendirme süreci gibi pratik nedenlerle yayın yapma sosyal bilimler alanı için saygınlık sayılmaya başladı. Amerika ve Avrupa'daki çeşitli kurumlarca uluslararası yayın ve bu yayınlara yapılan göndermeler temelinde hazırlanan dizinler yükseköğretim kurumları ve ülkelerce bilimsel performansı değerlendirmede kullanılmaya başlandı. Bu süreçte belirtilen yayın dizinleri Türkiye'de de çeşitli üniversitelerde akademik yükseltmeler başta olmak üzere bilimsel performans değerlendirmelerinde temel gösterge olarak kabul edildi. Bu dizinlere alınmadaki değerlendirme ölçütlerinde niteliksel ve niceliksel birçok etmen göz önünde bulundurulmaktadır: Temel dergi standartlarına uygunluk, editoryal içerik, uluslararası çeşitlilik ve gönderme analizleri en başta gelenlerdir (Yağmur ve Baksan, 2005). Bütün bu etmenler göz önüne alındığında, uluslararası dizinlere giren dergilerdeki yayınların belli bir standardın üzerinde olması gerekliliği kuşkusuzdur.

Sayısal değerlendirme ile birlikte üniversiteler kendilerine niteliksel açıdan da değerlendirme ölçütleri oluşturdular. Özellikle öğretim üyesi başına düşen yayın ve aldıkları atıfların üniversitelerin uluslararası alandaki sıralama listelerini doğrudan etkileyen etken haline geldi. Böylece, yayın yapma akademisyenler arasında hem saygınlık hem özlük hakları için önkoşula dönüştü. Bu saygınlık özellikle akademisyenlerin özlük haklarını pekiştirmeye birlikte algılanmaya başladı. Akademisyenler, alandaki yeterliklerini yaptıkları yayınlarla belgelemeye özen gösterdiler. Bu belgeleme üniversitelerin kendilerini sıralamalarına ve öğrencilerin kendi bölümlerini seçmeleri için de önemli bir gösterge olarak kabul edildi. Yüksek öğretimin ticarileşmesi sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilecek bu gelişmeler 1980 sonrasında diğer ülkelere de yayılmaya başladı ve yayın yapma üniversite akademisyenlerinin kalitesi için önemli bir ölçüt durumuna geldi. Türkiye de bu dönüşümden payını aldı. Özellikle YÖK içinde yer alan Üniversitelerarası Kurulca (ÜAK), belli uzmanlık alanlarında alınacak doçentlik unvanları için uluslararası alanda belli indekslere giren dergilerde (bunların % 99'u İngilizce yayımlanmaktadır) yayın yapma zorunluluğu getirildi. Bu ilke, 2001 yılından itibaren uygulanmaya başladı. 2004 yılında alınan bir kararla üniversitelere bu koşullara ek koşul koyma olanağı da verildi.

Akademik yükselmeler için yabancı dilde yayımlanan uluslararası bir dergide yayın yapabilme, akademisyenlerin en öncelikli sorunu haline gelmiştir. Bu konuda uygulama ile kuram arasında çelişkiler vardır. Şöyle ki, birçok üniversite, akademisyenleri kendi ülkemizdeki dergilerde yayın yapmaya özendirilmektedir. Bununla birlikte üniversitelerin birçoğu, özellikle akademik yükselme yurtdışında yayımlanan dergilerde makale yayımlamayı zorunlu kılıyor. Bütün bu çelişkiler sosyal bilimler alanında karmaşık sonuçlara yol açmıştır. Aslında, herhangi bir akademisyenin, değil bir, iki ya da daha fazla bir yabancı dili anlıyor/ okuyor/ konuşuyor ve bu dilde yazıyor olması elbette önemlidir. Ne var ki buradaki sorun, bir ya da birkaç dili

iyi biliyor olmanın o akademisyeni geliştiren bir “araç” olmaktan öte akademik yükselme için temel koşul olarak getirilmiş olmasıdır. Böylesi bir politikayla üniversitelerin Türkiye’de bilime katkıda bulunma yerine yayın yapmayı amaç olarak aldıkları söylenebilir. Öyle ki, her üniversite rektörü yapılan yayınların sayısıyla övünmeye ve pay çıkarmaya başlamıştır. Rektörlerin bu tartışmalarını ulusal basın da hem haber hem de eleştiri olarak ele alıp işlemiştir (Zeren, Hürriyet Gazetesi, 22 Eylül 2002, Pazar Eki).

Bazı üniversiteler özellikle yükselme ve atamalarda yabancı dergilerde yayın yapmayı Yardımcı Doçentlik, Doçentlik ve Profesörlük kadrolarına atanabilmek için ön koşul olarak belirlediler. Üniversitelerdeki yöneticiler bunu olmazsa olmaz hedef haline getirdiler. Akademisyenler işlerini kaybetme ile yayın yapma zorunluluğu arasında tercih yapma durumunda kaldılar. Akademisyenler bu zorunluluğu farklı yollarla aşmaya çalıştılar. Bu süreç her akademisyen ve her alan için farklı yaşandı. İngilizce eğitim veren yükseköğretim kurumlarında ya da üniversite geleneğinde yetişmiş akademisyenler bu süreci kolayca aşarken diğer akademisyenler dışa ve ana dili İngilizce olanlara bağımlı duruma geldiler. Yaptıkları araştırmaları uluslararası dergilere yayımlanmak üzere gönderdiler. Bir editörün belirttiği gibi uluslararası yayın alanında “Türkiye bombardımanı” ortaya çıktı. Bununla birlikte yurt dışı dergilerde yayın yapma süreci bazı akademisyenleri farklı güçlükleri aşmaya yöneltti. Kendi emekleri ile yayın yapmaya çalışanlar masa başında alınan kararlarla yaşamlarını yeniden düzenlemek ve seçim yapmak zorunda bırakıldılar. Ya yayın yapacaklardı ya da oldukları kadrolarda tıkanıp kalacaklardı. Bu uygulamalar Türkiye’nin 2005 yılı itibarıyla dünya yayın sıralamasındaki yerini değiştirdi, ama üniversite sıralamasındaki yerlerini pek değiştirmede (YÖK, 2006). Bütün bu çabalar bilime ilişkin verileri ve gelişmeleri uluslararası düzeyde paylaşım olarak görülebilir. Bununla birlikte, ABD’deki üniversiteler her yıl çıkardıkları listelerle sıralamalara gitmektedirler. Bu listelerin gerçek işlevlerinin yanı sıra bilim dünyasına egemen olanların, listeye giremeyen ülkeleri küçümsemeleri için somut durumlar yarattığı da bir gerçektir. ABD üniversite geleneğinin diğer ülkeleri kuşatması olarak algılanabilecek bu durum ABD’deki üniversitelere öğrenci ve para akışını da güçlendirmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Genel olarak nitel araştırmalar çeşitli kavramların, sorunların ve süreçlerin yorumlanmasını içerir. Nitel araştırma süreci, çalışmanın çeşitli boyutları arasındaki içsel bağlantıların araştırmacı tarafından yönetilmesi ile ortaya çıkan veri ve çözümlemelerin yer aldığı diyalektik bir süreçtir. Bu sürecin temelinde çalışmanın kapsamı ile ilişkili olarak günlük yaşamın çeşitli boyutlarının gözlenmesi, betimlenmesi ve çözümlenmesinde kullanılan yöntemler arasındaki içsel ilişkilerin nitel araştırmacılar tarafından yönetilmesi yer alır (Miller ve Dingwall, 1997).

Görüşme yapmak üzere, amaçlı örnekleme (purposeful sampling) yolu izlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemleri tam anlamıyla nitel araştırma süreci içinde ortaya çıkmıştır. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000, 69). Bu örneklemede seçim için önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlenir. Bu ölçütlere göre seçilen örneklemin, araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil edebildiği düşünülür (Tavşancıl ve Aslan, 2001, 56). Araştırmada özellikle, sosyal bilimler alanında çalışan akademisyenlerin yurtdışı dergilerde yayın yapma sürecinde kendi alanlarıyla ilgili yaşantıları ve düşünceleri belirleyip

yaşanan sorunlara olası çözüm yollarının önerilmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmada, sosyal bilimler alanında Ankara'da bulunan üniversitelerde (Ankara, Gazi, ODTÜ, Hacettepe ve Başkent) çalışan 8 akademisyen, çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Bu sekiz kişi sosyal bilimlerin farklı alanlarında çalışan, Araştırma Görevlisi, Yardımcı Doçent, Doçent ve Profesör kadrolarında bulunmaktaydılar. Akademisyenler Türk Dili ve Edebiyatı, Hukuk, Kamu Yönetimi, Felsefe, Eğitim Bilimleri, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri, Sosyoloji ve Psikoloji alanında çalışmaktaydılar. Sekiz kişiyle görüşmeden önce, sorun başlıklarını oluşturabilmek için 4 farklı alanda çalışan akademisyenle pilot uygulama çalışması yapılmış ve olası sorun alanları belirlenmiştir.

Akademisyenler 2000 yılından sonra özellikle doçentlik unvanı için yurt dışında farklı indekslerde taranan dergilerde yayın yapmak durumunda kalmışlardır. Bu evrede yaşanan sorunları belirleyebilmek ve yayın sürecini birinci elden verilere dayalı olarak ortaya çıkarabilmek amacıyla yurt dışı yabancı dergilerde yayın yapma sürecinde karşılaştıkları sorunları belirtmeleri istenmiştir. Pilot çalışmada çıkan sonuçlara göre aşağıdaki başlıklarda görüşme yöntemiyle veriler elde edilmiş ve çalışma grubundaki akademisyenlerle görüşülmüştür.

Yurtdışı dergilerde yayın sürecinde neler yaşandığını ortaya çıkarabilmek için

1. Yabancı dil bilgisinin süreci nasıl etkilediği,
 2. Benzer yayınlar ve eskimiş konuların yayın yapmaya ne yönde etki ettiği,
 3. Yayın yapma sürecinde yaşadıkları politik sorunların nelere yol açtığı,
 4. Hakemlik sürecinin yayın yapmayı nasıl belirlediği,
 5. Uygulamaları nasıl değerlendikleri
- konularında açık uçlu sorulara cevap vermeleri istenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında, görüşmeler ve analizler sonucunda elde edilen veriler önem sırasına göre başlıklandırılarak verilmiştir. En önemli sorun olarak yabancı dil bilgisi verilmiştir.

Yabancı Dil Bilgisi Yetersizliği

Türkiye'de birçok bilim insanı çalışmalarını uluslararası düzeyde taranan dergilere göndermektedirler. Türkiye'de yayımlanan dergilerde uluslararası düzeyde dergilerin hakem ve editörler kurulları gibi kurullar olmadığı için dergiler uluslararası düzeyde okunamamakta ve ayrıca maddi sorunlar nedeniyle uluslararası arenaya çıkamamaktadır. Bu nedenle yurt dışı dergilere yazı gönderme istemleri hızla artmaktadır. Özellikle doçentlik unvanı için gerekli olan yayınlar yaygın olarak dili İngilizce olan süreli yayınlara gönderilmektedir. Yazarların anadili İngilizce olmadığı için çoğunlukla ilk reddetme süreci bu alanda yaşanmaktadır. Bu çalışma için yapılan görüşmelerde, ABD'de doktora eğitimi almış akademisyenlerin bile yazılarının yetersiz ya da standart İngilizce olmaması nedeniyle geri çevrildiği durumların yaşandığını belirtmekte yarar vardır. Kuşkusuz bilimin evrensel ölçütleri arasında ortak dili konuşma vardır ama konu insan ve insanın çevresiyle etkileşimi olduğunda durum karmaşıklaşmıştır. Özellikle sosyal bilimler bu açıdan büyük güçlüklerle karşı karşıyadır. Çünkü gerek konuların kültüre ve topluma özgü olması, gerekse sorunların ve çözüm yollarının yerel düzeyde geçerli olması kavramların başka dilde ifade edilmesini güçleştirmektedir. Örneğin bir akademisyenin

yaşadıkları bu konuyu çarpıcı biçimde özetlemektedir (1. Görüşmeci):

"... gönderdiğim yazıyı çok beğendiklerini söylediler. İngilizcesinin iyi düzeyde olduğunu buna karşılık yine de bazı kavramlar için anadili İngilizce olan biri tarafından dikkatlice okunması ve düzeltilmesi gerektiğini belirttiler. Ben de etrafımda bu niteliklere sahip kişileri aradım sonuçta yine özel bir üniversitede görev yapan meslektaşım aracılığıyla birisini buldum. O da düzeltmeyi kabul etti ve düzeltti. Yazıya baktığımda sanki yazı anadili İngilizce olan birisi tarafından yazılmıştı... kendimi kötü hissettim neden benim anadilim İngilizce değil diye... daha sonra yazımı geri gönderdim... her şeyi kabul ettiler ve birkaç kavramı anlamadıklarını belirttiler... bunlar arasında en ilginç olanı 'kaymakam' kavramını tam olarak ifade edememiş olmamdı. Ben de editöre kavramı alanda çalışan kişilerle konuşup, İngilizce sözlüklerde bulduğum şekliyle yazdım ve ne iş yaptığını anlattım ve şunu ekledim: Siz bu belirlemeye göre hangi kavramı uygun görüyorsanız düzeltiniz lütfen ben kabul ediyorum..."

Aslında yaşanan bu olay bize sosyal bilimler alanında yayın yapmanın dil boyutunu bütün açıklığıyla gösteriyor. Sosyal bilimlerin farklı alanlarına gittikçe durum daha da karmaşıklaşmıştır. Örneğin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde çalışanların işleri daha da zor. Dilbilgisi alanında çalışanların yaşadığı güçlükleri bir akademisyenin şu sözleri bize açıkça göstermektedir (2. Görüşmeci):

"... üniversitemde aldığım kadroda kalabilmem için uluslararası düzeyde taranan bir dergide yayın yapmam isteniyordu. Yöneticilere Türk Dili ve Edebiyatı konusunda yabancı literatürün çok zayıf olduğunu alandaki dilbilim dergilerinde bu tür yazıların yayımlanamayacağını söylediğim halde kabul etmediler. Ben de çok büyük zorlamalarla ve çabalarla yapısal benzerliklerin olduğu konuyu İngilizce dergilerden birisine gönderdim... gelen cevap çok ilginçti: Türk dilinin yapısıyla ilgili olan bir çalışmanın İngilizce yayımlanmak istenmesi çok ilginç ve çarpıcı (!)... evet ünlem kullanılmıştı. İngilizce'si iyi ama hem Türkçe hem de İngilizce bilen ana dili İngilizce olan bir dilbilimciyle birlikte gözden geçirilmeliydi... şaşırdım böyle birini bulmak için bütün çabamı gösterdim. Bulduğum kişiler hep İngiliz dili alanında çalışıyorlardı... onlara rica ettim, 2 ay yazı üzerinde çalıştık ve gönderdim... Gelen cevap daha da ilginçti. Yazınız çok iyi ama Türkiye'de yayımlanan... adlı dergide yayımlanması bilime daha fazla katkıda bulunacaktır..."

Dil sorununu yalnızca yabancı dili bilmek olarak algılamak yanıltıcı olabilir. Dil açısından sosyal bilimlerde yaşanan en önemli güçlüklerden birisi de yayınlarda kullanılan kavram ve ifadelerin akademisyenleri sınırlamasıdır. Sosyal bilimlerde uluslararası düzeyde yayılan yayınlara bakıldığında dilin ancak bilimsel kavramları içerdiğini fakat yazıların yavan ve yüzeysel olduğu belirtilerek eleştirilmektedir.

Benzer Yayınlar ve "Eskimiş" Konular

Gerek sosyal bilimler gerek doğa bilimlerinde bilimsel yayınlarda aranan temel özelliklerden birisi özgünlük ve yeniliktir. Daha önce ele alınmamış ve incelenmemiş konuların ya da olguların yayımlanması süreci her akademisyen için onur verici bir durumdur. İnternet olanaklarının gelişmemiş olduğu dönemlerde özellikle sosyal bilimler açısından Türk toplumunda yeni ya da tekrar yapma olasılığı yüksekti. Buna karşılık günümüzde bu sorun kendiliğinden çözülmüştür. Çünkü bilgi-iletişim teknolojisinin getirmiş olduğu

yenilikler ülke dışında bilim alanındaki yenilikleri yakından izlemeyi kolaylaştırmıştır. Buna karşın, Sosyal bilimler alanında yapılan yayınlarda en çok zorluk çekilen nokta özgün yayın yapmada karşılaşılan zorluklardır. Bütün veri tabanlarını hızla inceleyip hızla tepki vermek araştırmacılardan beklenen yeterliklerden birisidir. Türkiye’de batıdaki modellere göre yapılan çalışmaların bir ya da ikisi yayımlanma şansını bulmaktadır. Batıdaki alanyazını yakından izleyenler bu araştırmaların sonuçlarını Türkiye açısından merak ettikleri sürece yayımlamaktadırlar. Ama birden fazla araştırmacı yeni bilgi üretmek yerine, o modelleri kullandığı için editörlerce yazıları tekrar olarak nitelendirilerek kolayca reddedilmektedir. Çoğunlukla tekrar adı altında geri gönderilen yazılar yurt içindeki dergilere verilmektedir. Yeni modellerin oluşturulması süre aldığı için yazılar batıdaki dergilerde ilgi çekmeyerek “eskimiş” diye geri çevrilmektedir.

Bunların yanı sıra alanlara özgü zorluklar da vardır. Örneğin özellikle bilgisayar ve iletişim teknolojisi alanında teknoloji üretilmediği için alanda yeni bilgi üretilmesi güçleşmektedir. bilgisayar ve öğretim teknolojileri alanında çalışan bir akademisyenin yayın sürecine ilişkin yaşadıkları, bu konuyu çok yönlü olarak anlamamıza yardımcı olmaktadır (3. Görüşmeci):

“...özellikle bilgi-iletişim teknolojileri bu teknolojilerin üretildiği ve uygulandığı ülkelerden bize geç gelmektedir. Bu teknolojinin ülkemize gelip yerleşmesi ve kullanılabilir hale gelmesi de belli süreyi gerektirmektedir. Teknolojinin yerleşmesinden sonra ancak araştırmamızı formüle edebilmekteyiz. Yaptığımız çalışmayı yurt dışı yayın olarak gönderdiğimizde aldığımız ilk tepki, bu teknolojinin artık eski olduğu ve yayınların bu anlamda eski olduğu için yayımlanmasının bir anlam taşımadığı biçimindedir...”

Benzer tepkiyi iletişim ve haberleşme alanının sosyal bilimler boyutunda yaşayan araştırmacılar da yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu durum yalnızca sosyal bilimlere özgü değil, aynı zamanda fen ve sağlık bilimleri alanları için de geçerlidir. Dahası fen ve sağlık bilimlerinde özellikle teknoloji geliştirme konusundaki yayınların basılma olanağını güçleştirmektedir. Bu çalışma yapılırken sağlık ve fen bilimleri alanında çalışan akademisyenlerle yapılan informal görüşmelerde bu durumların kendileri için önemli sorunlar yarattığını belirtmişlerdir. Sağlık ve fen bilimleri alanında çalışan bazı akademisyenler Teknoloji geliştirmek için alt yapı yeterli olmadığı için dışa bağımlı kaldıklarını ya da yurt dışı laboratuvar olanaklarıyla ancak bu tür çalışmalarını yayımladıklarını dile getirmişlerdir.

Yukarıda söylenenler kabul edilmekle birlikte konunun başka bir yönüne bakmakta yarar vardır. Türk araştırmacı ve akademisyenlerin yayımlanan yazıları incelendiğinde özellikle yönetsel açıdan iyi desenlenmiş, çözümlenmeleri düzenli ve yerinde olan yayınların yayımlanma şansının yüksek olduğuna tanık olunmaktadır. Bu yurt dışı yayın sürecinde araştırmacıların uluslararası yapı ve dinamikleri yakından izlemeleri gerektiğini göstermektedir. Yurt dışı yayınları kolayca yapan akademisyenlerle konuşulduğunda verilen en çarpıcı cevaplardan birisi de bilinen ya da çok işlenmiş konuların yeni yöntem ve tekniklerle ele alınıp çalışılması durumunda yayın şansı bulabileceğiydi. Bu sonuçlar, Türk akademisyenlerin araştırma ve yöntem bilimi alanlarındaki eğitimlerini de gözden geçirmeleri ve sorgulamaları gerektiğini göstermektedir. Bu açıdan akademisyenlerimizin kendilerini yenilemesinde yarar vardır.

Politik Sorunlar

Konu sosyal bilimler olunca, politik sorunlar da kaçınılmaz olarak sosyal bilimlerin her boyutuyla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ele alınan konuların politik boyutlarının olması olağan bir durumken, yayın sürecinde bu politik durumun yaşanması kabul edilir bir durum değildir. Bütün süreli yayınlar yansızlık ilkelerine bağlı olduklarını ve yazıların sorumluluğunun yazarları ilgilendirdiğini büyük puntolarla bildirmelerine karşılık, uygulamada durumun hiç de böyle olmadığı açıktır. Özellikle iç ve dış politikada farklı sorunlarla ilgilenmek zorunda olan Türk toplumu sosyal bilimler alanındaki yayın sürecinde de aynı sorunları yaşamaktadır. Türk üniversite ve bilim adamları özellikle yurt dışı dergilerdeki hakemlik ve editörlük sürecine çok geç geçtikleri ya da yayın lobisi oluşturmadıkları için bu süreçte de zorluklar yaşanmaktadır. Kuşkusuz buradaki "lobi" kavramı tarafsızlığı bozma anlamında anlaşılmalıdır. Hakların korunması anlamındadır. Bunun dışında Türk toplumuna karşı olumsuz görüşleri olan hakem ve editörlerin tavırları ya da eleştirileri yayın sürecinde politik etkileri somutlaştırmaktadır. Bu noktada konu ya da tartışmalar belli ölçülerde Türk toplumunu ve kültürünü olumsuz yönde eleştiren yazı ve makalelere dönüşmektedir. Sosyoloji, siyaset bilimi, antropoloji vb alanlarda bu durum daha karmaşıktır. Sosyoloji alanında çalışan araştırmacılardan birisinin yaşadığı durum bunu açıkça ortaya koymaktadır (4. Görüşmeci):

"... yurt dışı dergilerde özellikle politik ve sosyolojik içerikli konularda yaptığınız araştırmaları yayımlamak istiyorsanız bazı noktaları gözden kaçırmamalısınız. Özellikle bazı dergilerde istediklerini yaptığınızda size ters gelse dahi yayımlamaktadırlar... Yazdığım yazı Türk Eğitim Politikasındaki Dönüşümler ve Topluma Etkileri... konusundaydı. Alanda önemli bir dergiye gönderdim. Yazımın iyi olduğunu hakemlere göndereceklerini söyledikler. Yazı hakemlerden geldiğinde okuduklarıma inanmadım. Hakemlerden birisi hiçbir kanıt göstermeden yazımın yanıtıcı bilgilerle dolu olduğunu iddia ediyordu. Bunun yanı sıra, Ermeni Soykırımı ve Eğitim Politikası, Kürt Sorunu ve Eğitim Politikası, diğer Azınlıklar ve Eğitim Politikası boyutlarına değinmememin yazımı taraflı hale getirdiğini bu nedenle yazının değersiz ve yüzeysel tartışmalarla dolu olduğunu ekliyordu... Editöre bunlara katılıp katılmadığımı sorduğumda cevap bile alamadım. Kimin tarafsız olduğuna siz karar verin... Benim önerim, Türk toplumunu yeren ve küçümseyen yazılarla, Kürt sorunu var diyerek yazınızı süsleyin... dergilerde hemen yayımlansın..."

Araştırma bu boyutta derinleştirildiğinde benzer durumları içeren birçok yazı bulunduğu söylenebilir. Türk akademisyenlerin yayımladığı yazılara bakıldığında özellikle siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji alanında yayımlanmış yazıların birçoğunda bu durumların yer aldığı görülmüştür. Bu inceleme başka bir yazıda örnekleriyle ve belgeleriyle verilecektir. Bu yapılan araştırmaların yansızlığına ilişkin birçok soruyu da beraberinde getirmiştir. Kuşkusuz yukarıda belirlenen sorunlar bilimsel olarak incelenebilir ve araştırılabilir ve bunda olumsuz hiçbir yön olamaz. Ama asıl amacı yalnızca eğitim ve öğretim sistemindeki değişim ve dönüşümleri vermek olan bir araştırmacının tahrif edilmeye zorlanması bilimsel tutum ve yayıncılık anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Bu durum uluslararası dergilerde yayın yapmayı zorlaştıran önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nokta aynı zamanda Türk akademisyenleri ile yabancıların Türkiye'yi ve Türkiye'deki sorunları algılayış biçimlerindeki farklılıkları da ortaya çıkarmaktadır. Bu büyük ölçüde Türk akademisyenlerin bakış açılarını da değiştirmeleri gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Batılı

akademisyenler için son derece olağan görünen bu konuları onlara doğru ve etik biçimde anlatmak ve tartışmak, yayınlardaki politik bakış açılarını çözmeye yardımcı olabilir. Bu nedenle akademisyenlerimizin bakış açılarını değiştirmeleri ya da yayınlarını uluslararası bağlamı göze alarak tasarlamaları gereklidir.

Türkiye’de Uluslararası Düzeyde Yayın Yapan Dergi Sorunu

Türkiye’de sosyal bilimler alanında yayın yapma konusunda en önemli sorunlardan birisi bu alanda uluslararası tarama listelerine giren dergi sayısının çok az olmasıdır. Örneğin sosyal bilimler alanındaki en önemli veri tabanını oluşturan Social Sciences Citation Index’e Türkiye’den yalnızca iki dergi girebilmektedir. Diğer indekslere giren dergi sayısı da ancak son iki yılda birkaç tanedir. Türkiye’nin bilim alanında söz sahibi olmaması nedeniyle taranan bu dergilerin impact (etki) oranı da oldukça düşük kalmaktadır. Ayrıca British ve Australian indeks gibi tarama listeleri de kendi içlerinde oldukça tutucu davranmakta ve diğer ülkelerde yayımlanan dergilere pek yer vermemektedirler. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin SSCİ’deki dergilerinin oranı % 2 kadardır (Cho vd, 1999, 198). Bütün bu olgular sosyal bilimlerde yayın yapma sürecinin işleyişini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Türkiye’de yıllardır çıkan ve belli bir düzeye gelmiş olan akademik dergiler kendi yazım ve yayın standartlarını uluslararası düzeye çıkardıkları halde henüz daha tanınmış değillerdir. Bunda kuşkusuz üniversitemizimizin de payı vardır. Birçok üniversite süreli yayın çıkardığı halde, uluslararası tarama listelerinde yer almak için pek çaba göstermemektedir.

Henüz daha hiçbir üniversitemizin ya da fakültemizin dergisi uluslararası tarama listesinde yer almamaktadır. Yer alanlar özel yayınevleri ya da kuruluşlara bağlı olarak çıkarılan dergilerdir. Bu dergilerin de tarama listelerinde yer almasını sağlayan olgu kurumsallaşma değil, kişisel çabalarıdır. Özellikle 1997 sonrasında yurtdışına (büyük oranda ABD’ye) gidip gelen lisansüstü eğitim almış kişiler akademik yaşantıda yer almaya başladıkça, ABD’deki bilim ve yayın geleneğini kendi inisiyatiflerine dayalı olarak yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal bilimler alanındaki süreli yayınların uluslararası düzeyde standartları yakalayamamış olması, düzenli çıkmaması, kabul koşulları, inceleme biçimleri ve hakemlik ilkelerinin oturmaması gibi nedenlerle bu yayınlar uluslararası kabul görmemektedir. Sonuçta yapılan yayınların çoğunluğu İngilizce olarak yurt dışına gitmektedir. Bu araştırma kapsamında kendileriyle görüşülen akademisyenlerin çoğunluğu (8 farklı alanda çalışan) iyi ve nitelikli çalışmalarını Türkiye yerine yurt dışında yayımlamayı yeğlediklerini belirtmişlerdir. Bu da Türkçe alanyazının daha da gerilemesine, hatta niteliğinin düşmesine neden olabilir.

Alanlararası Geçiş

Sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki geçişin zayıf olması sosyal bilimler alanında yayın yapmayı zorlaştıran diğer önemli bir noktadır. Sosyal bilimlerin farklı alanlarındaki dergiler incelendiğinde bu görülebilir. Örneğin Orr (2004) 1908 yılından itibaren yayımlanan bir dergide farklı alanlardan gelen yayınların dökümünü çıkarmıştır. 118 yıllık bir tarama sonucunda toplam 6.800 makaleden 12’sinin eğitim alanında olduğunu ortaya çıkarmıştır. Buna paralel olarak Türkiye’de yayımlanan dergilere bakıldığında Sosyal bilimlerin önemli dergilerinde farklı alanlardan gelen yazıların toplam yazıların % 10’unu geçmediği bulunmuştur. Bu da sosyal bilimler alanında yapılan yayınların sınırlarını daha da daraltan bir durumdur.

Hukuk alanında çalışan bir akademisyenin bu konudaki görüşleri oldukça aydınlatıcıdır

(5. Görüşme):

"...hukuk alanında uluslararası dergi sayısı fazla olmakla birlikte uzmanlık alanlarının yerel kalması her dergide yayın yapmamıza olanak vermemektedir ya da bir ya da iki kişi benzer yazıları o dergilerde yayınladıktan sonra editörler bu tür yazıların dergide yayımlandığını belirterek yazılarımızı geri çevirmektedirler. Biz de sorunu aşmak için özellikle hukuk alanıyla da bağlantılı olan farklı alandaki (siyaset bilimi, ekonomi, eğitim) dergilere araştırmalarımızı gönderdik. Editörden gelen ön inceleme yazısında araştırmamızın nitelikli ve iyi düzenlenmiş olduğu bununla birlikte, hukuk alanındaki dergilerden birinde yayımlanmasının daha iyi olacağı belirtilmişti... Doğal olarak, bu yazıyı zaten onlara gönderdim, onlar yayımlamadı diye size gönderdim diye yazamadım..."

Bu durum büyük ölçüde bilimsel gerekçe ve geleneklere uygundur. Çünkü her dergi belli alanda uzmanlaşarak, okuyucu kitesinin derinlemesine bilgi edinmesine olanak verir. Bununla birlikte, özellikle sosyal bilimlerdeki olayların çoklu neden, farklı sonuçlara yol açma gibi boyutları düşünüldüğünde dergilerdeki geçiş oranlarının da artması gerekir. Psikoloji alanıyla iyi ilişkilendirilmiş ekonomi alanındaki çalışma normal olarak farklı dergilerde yer alabilmelidir. Ama bu tür geçişlerin zayıf olması yurt dışı yabancı dergilerde yayın yapmayı daha da zorlamaktadır. Bu durum genel olarak Türk bilim dünyası için önemli bir sorundur. Çünkü özellikle bazı alanlardaki akademisyenler o alandaki araştırmaları tekellerine almak istemekte ve yapılan diğer çalışmaları gözardı etmektedirler. Alana sahip çıkmak olumlu bir tutumdur ancak araştırmaları yalnızca o alanda çalışan kişilerin yapabileceğini kabul etmek ise disiplinlerarası çalışmayı sınırlamaktadır. Bu açıdan Türk bilim dünyasının alanlararası işbirliği ve geçiş sağlayacak olanaklarını oluşturmasında yarar vardır. Yapılan çalışmalara katılmayan farklı alandaki kişilerin adını koymak alanlararası geçiş olarak algılanmamalıdır. Asıl sorun takım çalışmasının bir alışkanlık haline gelememesidir. Çoğunlukla bireysel çalışmalar yeğlenmektedir. Kuşkusuz bu aynı zamanda bir akademik kültür sorunudur. Akademik kültürümüzün bu yönde geliştirilmesinde yarar vardır.

Hakemlik Süreci

Sosyal bilimler alanında yayın yapma sürecinde karşılaşılan en önemli güçlüklerden ve en belirsiz noktalardan birisi hakemlik sürecidir. Bu konuda çok somut araştırma sonuçları elimizde bulunmamaktadır. Yani kabul veya reddedilen makalelerin geçirdiği süreçler editör-hakem ve yazar arasında oluşan belli bir gizlilik ve etik süreçleri gerektirdiğinden, pek bilinmemektedir. Bununla birlikte, sosyal bilimlerde hakemlik sürecinin nesnellliğini sorgulayan araştırmalar bu süreci farklı yönleriyle eleştirmektedir. Sosyal bilimler konusunda yapılan bu araştırmaların en önemli sonuçlarından birisi, hakemlerin özellikle önemli ve üst düzey dergilere gönderilen dokuz yazıdan sekizini reddettikleridir (Peters ve Ceci, 1982). Herhangi bir makalenin kabul edilmesinde en önemli belirleyici öğelerden birisinin yazıyı gönderen yazarın akademik alandaki tanınmışlığı olduğu bilinmektedir. Başka bir önemli nokta ise yazıyı okuyan hakemlerin konuya ilgi duymasıdır. Spencer vd. (1986) yapmış oldukları araştırmada yayımlanan makalelerin % 40'ından fazlasının hakem sürecinde ön yargı ve kalıp yargılara yer veren duygusal ve ilişkisiz yorumlardan dolayı reddedildiğini ortaya çıkarmışlardır. Yazarların kurumlardaki statüleri yayınının kabulünü etkileyen bir diğer öğedir. Bu olgular, sosyal bilimler alanındaki yazıların hakemlik sürecinin güvenilirliğinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalara dayanarak, hakemlik sürecinin belli düzeyde önyargıya açık olduğu söylenebilir. Editörler bu süreçte kararı daha çok hakemlere bırakmaktadırlar. Bu tür

durumlar, yazıların gönderildiği dergilerin kullandıkları ölçütleri sorgular hale getirmektedir. Editörlerin belirleyici olduğu aşama daha çok kendi alanlarıyla ilgili olan yazıları ön okuma sürecinde seçip değerlendirmeye göndermeleridir (Martiko vd., 2000).

Bu araştırmalar, sosyal bilimlerde yayın yapma sürecinin işleyişini Türk bilim adamları açısından da özetlemektedir. Bu önyargı, yazının kaynakçası tarandığında ya da yapılan araştırmanın geldiği ülkeye göre daha da artmaktadır.

Bu durum Türkiye akademik yazın alanı için daha da fazla zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Türk akademisyenlerin gönderdiği makaleler bazen iki günde reddedilmektedir. Bu konuda eğitim bilimleri alanında çalışan bir akademisyenin belirttikleri yaşananları tam olarak özetlemektedir (6. Görüşmecisi):

".. göndermiş olduğum makaleme editörün yazdığı iki satır yazı oldukça ilginçti. Yazı aslında derginin konusuyla ve bakış açısıyla uyuyordu. Dergide çıkan yazıları okuduğumda niteliksel açıdan benim çalışmamdan daha düşük düzeydeydi. Hatta bazılarında istatistiksel açıdan yanlışlar vardı. Buna karşılık benim çalışmamı iki satır yazıyla editör geri çevirmişti: 'Biz Türkiye ile ilgili böyle yazıları yayımlamıyoruz... Yazınızı başka bir dergiye göndermenizi öneririm...' Gereğe bile çok kötüydü. Kendimi çok kötü ve yetersiz hissettim... Hakemlerden bazıları makaleleri ya son dakikada okumuşlar ya da Türkiye'den geldiği için ciddiye almamışlardı. Çünkü, makalelere yaptıkları eleştiriler ve eksik olduğunu belirttikleri noktalar makalenin bütününde yer alıyordu. Yani sonuna kadar bile okumamışlardı. Bazıları da Türkiye'ye özgü kavramları anlamadıklarını belirtmekteydiler..."

Hakemlere ilişkin olarak da yaşanan birçok olumsuz durum sosyal bilimler açısından yayın yapmanın güçlüklerini ortaya koymada oldukça anlamlıdır. Bir diğer nokta da yazıların özellikle Türkiye'ye özgü olmasına karşılık, hakemlerin benzer durumları başka ülkelerde de bulup çalışmaya koymalarını istemeleridir. Bütün bunlar makalelerin geri dönüşünü olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle bu tür geri dönüşlere sosyal bilimlerin bazı alanlarında daha fazla rastlanmaktadır. Fen ve sağlık bilimleri spekülasyona açık olmadığı için sosyal bilimlere göre daha üstün konuma sahip olduğu söylenebilir, ama burada da sorunlar vardır. Sağlık bilimleri alanında yurt dışı yayın sürecine ilişkin bir sempozyumda sunulan bildirimlerin birinde dile getirilenler bu noktayı açıkça ortaya koymaktadır (Eray' dan Akt. Ersoy, 2005).

"Yabancı dergi hakemlerinin birçoğu dini, tarihi ve kültürel olaylardan olumsuz yönden etkilenmekte ve tarafsızlıklarını yitirmektedirler. Çünkü hakem önerilerinin birçoğunda hakemin ciddi bilgi eksikliği olduğunu düşündüren eleştiriler görebiliyorsunuz. Tabii asırlık çok ciddi dergilerde bu olay daha nadir oluyor. Ayrıca yabancılar sizin potansiyelinizi bilmediklerinden neyi gerçekten yapabileceğinizi, neyi yapamayacağınızı bilmiyorlar. Bu da taraflı değerlendirmelere neden oluyor. Kimizaman olumlu kimizaman olumsuz. Yani bazen bizim ülkemizde yapılması olanaksız olabilecek bir çalışma, bir yabancı dergi tarafından kabul ediliyor. Örneğin günde 23 hasta çalışmaya dahil edilmiş ve merkezin toplam hasta potansiyeli zaten 23. Yani olanaksız. Ya da yabancı ülkede asla gerçekleşmeyecek bir çalışma, bizim koşullarımızda gayet olanaklı olduğu halde, yabancılar tarafından kabul edilemez bulunabilmektedir. Aslında bizler onlarca makale üretilip, dosyalarımızı şişirme çabaları yerine çok kaliteli 'dergilerimizi' çok kaliteli yayınlarla beslemeliyiz. Dergilerin

finansal desteklerini sağlamak da dergi tarafsızlığı açısından etkinlik sağlayacaktır”.

Bütün bu olgulara karşılık yayın yapma sürecini tek yanlı olarak algılamamak gerekir. Türk akademisyenlerin yurt dışı yayın sürecini farklı değerlendirme ve algılamaları da yayın sürecini etkilemektedir. Bu araştırma kapsamında görüşülen akademisyenlerin dışında başka akademisyenlerin de yayın yapmaya çalışanların belirttiği bazı noktalar oldukça önemlidir. Örneğin giden yazıların eleştiri süzgecinden geçmeden gönderilmemesi, niteliklerinin düşük olması “yüzeysel” ve “açık olmaması” gibi temel nedenler yayın sürecinin önündeki en büyük engellerden biridir. Aslında bu sorun Türk alanyazınının da önemli bir sorunudur. Türkiye’de çıkan süreli yayınlardaki yazılarda da yöntem ve tekniklerin zayıflığı, kuramsal tartışmaların yüzeyselliği gibi örneklerle rastlamak olasıdır. Bunu Türkiye’nin genel sorunu olarak almak gerekir. Yani konuyu yalnızca önyargıya indirgemek gerçeği gözden kaçırmak anlamına gelir.

Çıkmazdan Çıkış Yolları

Sosyal bilimlerde yayın süreci oldukça zor ve karmaşık bir süreçtir. Bu süreci gerçek araştırma ve bilimsel çalışmalara dayalı olarak yapan akademisyenlerin çoğunlukta olması Türkiye’deki bilimsel üretkenlik konusunda yüreklendirici bir durumdur. Buna karşılık yalnızca yayın yapmak bilimsel alanda yer almak için yeterli değildir. Bunun yeterli olabilmesi, yapılan yayınlara yapılan göndermelere (atıflar), alınan patentler ve benzerlerine bakmak gereklidir. Göndermelerin Türkiye’deki sosyal bilimlerden oldukça az olduğu bilinmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi, yayın yapılan dergilerin niteliğidir. Öteki de Türkiye’de AR-GE politikalarının olmaması, buna bağlı olarak GSMH’den ayrılan yıllık payın hâlâ % 0.4-0.5’lerde kalmasıdır. Bu değer ABD’de federal araştırma bütçesinden araştırma fonu olarak sadece iki üniversiteye ayrılan paya eşittir. öğrenci/öğretim üyesi oranının 27 gibi dış ülkeler ile karşılaştırılmayacak şekilde yüksek olması, lisans öğrencisi yüksek lisans öğrencisine oranın yaklaşık 1/10 olması (gelişmiş ülkelerde, Örneğin, ABD’de Araştırma Üniversitelerinde söz konusu oran yaklaşık 1’dir) gibi olumsuzluklar, yayın yapma sürecini sınırlamaktadır. Öğretim üyesi maaşlarının enflasyonist ortamda süregelen aşırı değer kaybı gibi olumsuzluklar yayın sürecini olumsuz yönde etkilemektedir. 1995 itibarı ile hemen hemen aynı yayın sayısına sahip Arjantin, Hong Kong ve Meksika gibi ülkeler “atıf sayısı” bakımından Türkiye’nin çok önündedir. Diğer taraftan, yayın sayısı açısından Türkiye’nin çok altında kalan bazı ülkeler (İrlanda, Şili) ise yayın başına ülkemizden daha fazla atıf almaktadır. Buradan, yayınlarda incelenen konuların dünya bilgi havuzundaki güncelliği ve ekonomiye olan yansımalarının sorgulanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Atıf endekslerince taranan uluslararası dergilerde çıkan bilimsel yayınların; ülkemizde veya yabancı dergilerde yayınlanıp atıf endekslerince taranmayan ya da uluslararası sempozyumlarda çıkan bildirilerden daha kaliteli olduğu kimi çevrelerce sık sık gündeme getirilmektedir (Arioğlu ve Girgin, 2001).

Türkiye’de özellikle doçentlik unvanı için konulan önkoşulları aşmak için başvuru yollarının çeşitlenmesi de yayın niteliğini düşüren başka bir konudur. Uluslararası indekslerin bu özelliklerini koruyabilmek için farklı ülkelere dergileri kendi tarama listelerine eklemelerini gerekli kılmıştır. Bilim gelenekleri oturmamış ve yayıncılık sürecini akademik olarak geliştirememiş ülkelerin dergileri de indekslerde yer almaktadır. Son dönemde Türkiye’de yapılan bazı yayınların, bilim geleneği zayıf olan ve spekülasyonların fazla olduğu ülkelere ait dergilerde yapılan yayınlar olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, yabancı yayın yapmanın yeterliliği sağlayacağı ve kayırmaların önüne gideceği belirtilmektedir. Bununla birlikte, geliştirilmiş olan karşı stratejiler bu değerlendirme araçlarını devre dışı bırakmaları sonucunu getirmiştir. Doğal

olarak burada dergilerin adı verilmeyecektir, ama bilim insanlarının birçoğu bu noktayı bilmekte ve kabul etmektedir. Bunun yanı sıra, editörlük ya da dilsel açıdan makaleleri inceleme parası alarak yayın yapan dergiler de başka önemli sorunu ortaya koymaktadır. Akademisyenleri buna iten nedenlerin başında, buldukları kadroda ilerlemelerinin performans ya da üretimleri yerine, taranan dergilerde yayın yapma zorunluluğu gelmektedir. Belli bir yaşa ve gelişmişlik düzeyine gelmiş olan akademisyenlerden bazıları son çare olarak yaptıkları yayınları, geleceklelerini korumak ve işsiz kalmamak için bu tür dergilere yönlendirmektedirler. Bu yalnızca Türkiye'ye özgü bir sorun değildir. Aynı sorun ABD ve ABD üniversite geleneğini sürdüren ülkelerde de görülmektedir. Sorunun çözümü yayın sayısından çok özgünlük, yenilik ve bilime katkı kavramlarında aranmalıdır. Çünkü sayılar bazen yanıltıcı olmaktadır. Sosyal bilimlerde ülkemizin asıl sorunu ölçütlerin kullanımı ve altyapının geliştirilememesidir. Bütün bunlar yayın sürecini bilimsellikten çıkarmakta, ticari meta haline getirmektedir.

Sonuç

Uluslararası düzeyde yayın yapma ve tanıma bilim adamları için onur vericidir. Bilimin olmazsa olmaz koşullarından birisi de uluslararası alanda yayın yapma kadar, ulusal düzeyde yayın yapma da olmalıdır. Bu çabaların gelişmiş ülkelerdeki görünümüyle Türkiye'deki görünümü farklılık göstermektedir. Özellikle sosyal bilimler açısından son 10 yılda yaşananlar kayda değerdir. 2000 yılından itibaren Türkiye'deki akademik yaşam yeni ve farklı tartışmalara yol açan karar ver uygulamalarla yeni bir yöne girmiştir. Bu durum yapılan çalışmalarda yurtdışı yayınları temel almasıyla farklı bir görünümü ortaya çıkarmıştır. Yerli bilimsel dergilerde çıkan yayınlara bilimsel kariyer için değer verilmemesi ülke sorunlarından uzaklaşarak yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Çünkü universal düzeydeki önemi az görülebilecek birçok araştırma, toplumumuzun sosyoekonomik ve ekonomik konumu açısından son derece önemli olabilir. Yabancı dergilerde yer alamayacak bu tür çalışmaları iyi yerli dergilerde yayımlamanın cazibesi ortadan kalkınca araştırmacılar ABD ve İngiliz akademisyenlerin hoşuna gidecek araştırma ve çalışmalar yapmayı tercih etmektedirler. Türkçe yayınlara ikinci sınıf yayın olarak bakılmaktadır. Bütün bunlar hakemli, düzeyli yerli dergilerin yayın çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Sorunun başka bir boyutu da yapılan yayınların çoğunluğunun Türkçe olarak yayımlanmamasıdır. Çünkü yayın etiğine karşı olan bu durum, yapılan çalışmaların hedef kitlesini de sınırlamaktadır. Özellikle yabancı dil bilgisi yeterli olmayan ya da yabancı yayınları yeterince izleyemeyen araştırmacı, öğrenci ya da sıradan okuyucuya yapılan yayınlarla ulaşılamamaktadır. Yani asıl hedef kitle de belli ölçülerde göz ardı edilmektedir. Bu sorunları çözmeye yollarından biri, uluslararası düzeyde kabul gören yayın sayısını artırmak ve desteklemek, araştırmacıların ders yüklerini azaltmak ve onları maddi açıdan güçlendirmek, yayın yapmalarına yardımcı olmak olabilir. Ayrıca, ulusal yayıncılığımızın ilkelerini belirleyerek gelişmelerine destek olunmalıdır. Akademik eleştiri mekanizması işletilmelidir. Okuyucu ve eleştirici akademisyen kültürü yaratılmalıdır. Aksi halde, gelişmenin sürekli hale gelmesi olanaklı olmayacaktır. Özellikle üniversitelerimiz ya da fakültelerimize bağlı olarak çıkarılan süreli yayınların uluslararası düzeye çıkması, niteliklerinin yükseltilmesi için desteklenmeleri gereklidir. Üniversitelerimizin akademik yayıncılığın geliştirilmesine daha fazla yönelmesi ülkemizi sosyal bilimler alanında dışa bağımlılıktan kurtararak iç dinamiklerimizle gelişmemize katkıda bulunabilir.

Bazı büyük üniversitelerimizde yabancı dilde yayın yapma saygınlık olarak gösterilmeye başlanmıştır. Sayısal olarak da belli artışlar sağlanmıştır. İstatistiksel değerlendirmelerde yanıltıcı ilişkilendirmelerden kaçınmak ve kalitenin sorgulanması gereklidir. Toplam yayın sayısında sağlanan bu artışa karşın ortalama gönderme sayısının düşmesi ve etki faktörünün hemen hemen sabit kalması, yapılan yayınların kaliteden ödün verilerek, ülke sorunları, endüstri ve üretimden kopuk, genelde unvan ve parasal ödül alma amaçlarına yönelik olduğunun önemli bir göstergesidir.

Ulusal açıdan yayın yapma bir altyapı ve gelenek sorunudur. Türk üniversitelerinin bazıları dışında çoğunluğu bu altyapı ve geleneği oluşturamamıştır. Oluşturmak için de somut hiçbir önlem alınamamaktadır. Özellikle sosyal bilimler açısından durum daha da karmaşık ve sorunludur. Sosyal bilimler alanında çalışanların birçoğu ana dili İngilizce olanlara bağımlı hale getirilmiştir.

Konunun bir başka yönü de özellikle akademik yaşama bilimsel olarak katkıda bulunamayan ya da istekli olmayan bazı akademisyenlerin milliyetçilik söylemi altında yabancı dergilerde yayın yapmayı reddetmeleridir. Bu durum, özellikle üniversiteler ve diğer araştırma kurumlarının akademik yaşamda nitelik kaybına yol açmıştır. Bu tür engellerin de yine akademisyenlerin kendilerince kaldırılacağı açıktır.

Üniversitelerimizin ve akademisyenlerimizin sosyal bilimler alanında Türk toplumunu kavrayabilmek için Türk toplumunun temel yapısını bilen ve kaynaklarını oluşturan akademi geleneğini geliştirmeye öncelik vermeleri gereklidir. Türk bilim geleneğinin kendine özgü yöntem ve çözümlene anlayışıyla gerçekleri bozmadan gelişmeye çalışması sosyal bilimler alanındaki çıkmazın çözülmesine yardımcı olabilir. Akademik ve bilimsel gelişme mekanik olarak çözülmeye çalışıldığı için zorluklar çıkmaktadır. Oysa bilim geleneğinin üniversitelere yerleştirilmesi ve geliştirilmesi gerekir. Üniversitelerin idari yapılarının karar alma süreçlerini tekrar gözden geçirip geliştirmeleri, ücret politikalarını iyileştirmeleri, sosyal bilimlerin gerçeklerini görmeleri yayın yapma açısından önemli ilerlemeleri sağlayabilir. Akademik yükseltme, kadroya atanma, saygınlık; araştırma ve araştırmanın yayınlanmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Araştırma yapmamız, yazmamız ve yayımlamamız, yalnız özgeci bir şekilde, düşüncelerimizi bilim insanları topluluğuna sunmak için değil, aynı zamanda, akademik yükseltme ve atamalar içindir. Kuşkusuz, bu baskılar, genellikle "Kadroda kalabilmek ya da kadroyu alabilmek için yabancı yayın yapmalısınız" sloganıyla dile getirilen birtakim olumsuz sonuçlar doğurur. Bunun en olumsuz sonucu, "senteze ulaşma olasılığını gitgide düşüren, şişirilmiş makale seli" olabilir. Nitekim YÖK ve üniversitelerimizce belirlenen akademik yükseltme ölçütlerin SCI, SCI-expanded, SSCI ve AHCI'de dizinlenen dergilerde yayın yapma zorlaması sonucu, makalelerin çoğunun düşük kote edilen dergilere yönlendirmesi buna bir örnektir. Kalite düşünce, ulusal süreli yayınlarımız akademik yükseltmelerde daha değersiz olarak kabul edilmektedir. Bu kısır döngü de böylece devam etmektedir (Yağmurlu ve Baskan, 2005). Tersi durumda yaşanacak olan, tekrarlar ve düş kırıklıkları olacaktır. Bu sorunları aşmanın temel yollarından birisi akademisyenlerin yabancı dilde yazma becerilerini geliştirmelerinin önünü açıcı yurt dışı olanaklarını artırmak ve üniversitelerin bu olanakları kurumsallaştırmalarını sağlamak olabilir. Ayrıca, üniversitelerin koydukları ya da koyacakları ölçütleri belli zaman dilimlerine yaymalarında yarar olacaktır. Bu nedenle yayın yapmanın hem Türk hem de uluslararası bilim dünyasına katkıda bulunmalarını gerekli kılmaktadır. Masa başında alınan kararlar yerine geniş tabanlı katılımın temel alınması ve uygulamaların bilim alanlarının

gerçekleri açısından irdelenmesi, sorunun çözümünü kolaylaştırabilir.

Bunun yanı sıra, sosyal bilimler alanındaki akademisyenlerin de kendilerini sorgulamalarında yarar vardır. İkinci öğretim ya da gereğinden fazla ders alarak para kazanmak yerine, araştırma çalışmalarını yeğlemeleri, sosyal bilimlerde yayın yapmayı olumlu yönde etkileyecektir. YÖK ve ÜAK'ın bu sorunları da çözmesi gerekir. Üniversiteler de özendirici destekleri vermelidirler. Örneğin, dil becerilerini geliştirmek için yurtdışına gönderme, doktora sonrası eğitim vb olanakların verilmesi, sayısal anlamda yayın yapma sorunlarını çözmemize yardımcı olabilir. Bununla birlikte, öğretim üyesi yetiştirme süreçlerinin de yeniden düzenlenmesi gereklidir. Çünkü uluslararası düzeyde yayınları izlemeyen, kendini geliştirmeyen ve akademik gelişmenin son basamağına gelip de kadroyu aldıkları yılda takılmış olan bazı akademisyenlerin yetiştirdikleri öğretim üyesi adayları da onların peşinden gitmektedir. Oysa yayın yapma, araştırma aynı zamanda bir üniversite geleneği olmalıdır. Bu geleneğin olmadığı yerlerde yayın yapma -özellikle yurtdışı dergilerde sosyal bilimler alanında- lüks olarak algılanmaktadır. Üniversitelerdeki atıl kadroların öğretmenlik yerine araştırmacılığı vurgulayan felsefeyle donatılması gerekir. Öğretim üyeleri ders verme çekişmesi yerine araştırma yapmak için zaman bulamama kaygısı içine girmelidirler.

Kaynakça

- Arioğlu, E. ve Girgin, C. (2001). AR-GE Göstergeleri üzerinde uluslararası karşılaştırmalı istatistiksel bir inceleme, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, Aralık 2001, 90, 42-52.
- Carter, M. (2004). From Aristotle to advocacy: Critical reflections on the philosophy and practice of social science research, *Educational Researcher*, Januar-Februar, 35-39.
- Cho M, Gastel, B., Marusic, A. ve Mandel, J.S. (1999). *Publishing in developing countries: Problems and Solutions CBE VIEWS*, 22, 198
- Eisenhart, M. ve DeHaan, R. (2005). Doctoral preparation of scientifically based education researchers, *Educational Researcher*, May, 3-13.
- Ersoy, İ. (2005). YÖK "paralı doçentliğe" itiyor, *Medmagazin*.
- Klingner J. K, Scanlon, D. ve Pressley, M. (2005). How to publish in scholarly journals, *Educational Researcher*, November, 14-20.
- Mark J. Martinko, M., Constance, ve R.C., Scott, C.D. (2000). Bias in the social science publication process: are there exceptions? *Journal of Social Behavior and Personality*, 2000, 15 (1), 1-18.
- Orr, M. (2004). Political science and education research: An exploratory look at two political science journals, *Educational Researcher*, June-July, 1-6.
- Miller, G. ve Dingwall, R. (1997). *Context and Method in Qualitative Research*. USA: Sage Publications, Inc.
- Peters, D. P. ve Ceci, S.J. (1982). Peer review practices of psychological journals: The fate of published articles, submitted again. *Behavioral and Brain Sciences*, 5, 187-255.

- Spencer, N.J., Hartnett, J., ve Mahoney, J. (1986). Problems with reviews in the standard editorial practice. *Journal of Social Behavior and Personality*, 1(1), 21–36.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Yağmur, A.ve Baskan, S. (2005). Akademik yükseltme ve atamalarda ulusal süreli yayınlara önem verilmeli, *Cumhuriyet Bilim Teknik*, 13.08.2005.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YÖK (2006). 2005 yılında tüm üniversitelerde scı+sscı+ahcı'de yayımlanan yayınlara göre yayın sayısı sıralaması http://www.yok.gov.tr/duyuru/2005_yayin_sayisi_siralaması.pdf. Erişim Tarihi: 11.09.2006.
- Zeren, K. Bilim karnesi en iyi iki üniversite Hacettepe ve Bilkent, *Hürriyet Gazetesi*, 22.09.2002, Pazar Eki.

Akademik Yükseltmeler ve Atamalar Açısından Akademik Yayınların Anlamı

Ar. Gör. Binali Tunç

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Elemanı
tunc@education.ankara.edu.tr*

Giriş

Günümüzde akademik etkinliğin amacını ve elde edilen çıktının toplumdaki işlevini dönüştürme konusunda sistemli bir politika sürdürülmektedir. Avrupa ve Amerika merkezli bilim toplulukları akademik yayınların içeriği ve anlamında, kendi yararlarına, önemli dönüşümler gerçekleştirmektedirler. Tüm dünyada yaygınlaştırılmaya çalışılan akademik değerlendirme yöntem ve teknikleri, bu politikaların uygulamaya konulmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Türkiye’de akademik yükseltmeler ve atamalar konusundaki düzenlemeler, üniversiteler ve öğretim elemanları üzerinde büyük bir etki oluşturmaktadır.

Gerek uluslararası gerekse ulusal akademik çevrelerde akademik yükseltme ve atama sürecinin işleyişi ve arka planındaki mantıksal kavrayış yeterince tartışılmamaktadır. Tartışmalar daha çok yükseltme ve atama ölçütlerinin niteliği ve daha nasıl işlevsel hale getirilebileceği konusunda sürmektedir. Ancak yükseltme ve atama ölçütlerinin doğruluğu-yanlılığı tartışması, gerçek sorun alanının gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Tartışılması gereken bu ölçütlerin bilimsel üretim, üniversite ve öğretim elemanı açısından ne ifade ettiği ve ne gibi etkilerinin olduğudur. Diğer mesleklerde olduğu gibi öğretim elemanları da etkinlikleri ve üretimleri konusunda sıkı bir kontrol altındadırlar.

Yükseltme ve atama sürecinin niteliğine bağlı olarak, öğretim elemanlarının akademik yayınlara yükledikleri anlamda ve yayınlardan beklentilerde bir dönüşüm yaşanmaktadır. Öğretim elemanlarının akademik yayınları, bilime ve toplumsal gelişmeye katkı getirebilecek araçlar olarak görmek yerine kendilerine güç konumları sağlayacak, medyada ve akademik toplulukta saygınlık kazandıracak araçlar olarak görmeyi yeğledikleri, giderek daha fazla dile getirilmektedir.

Araştırmanın Tasarlanması ve Gerçekleştirilmesi

Bu çalışmada, akademik yayınların anlamının, akademik yükseltme ve atamalar konusundaki düzenlemelere bağlı olarak, nasıl dönüştüğü tartışılmaktadır. Türkiye’de benimsenen bilim ve yükseköğretim politikasının gereği olarak düzenlenen yükseltme ve atama sürecinin, üniversitenin ve öğretim elemanının önceliklerini nasıl dönüştürdüğüne vurgu yapılmaktadır. Ayrıca öğretim elemanının yaşamdaki konumu ve akademik çalışma

yapmada güdülenme kaynaklarının nasıl dönüştüğü ele alınmaktadır. Bu tartışmalar, sosyal bilim alanında görev yapan öğretim elemanlarıyla yapılan görüşmelerle desteklenmektedir.

Nitel araştırma modeline uygun olarak düzenlenen bu çalışmada, öğretim elemanı görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme tekniğine uygun olarak toplanmıştır. Öğretim elemanlarının, akademik yükseltme ve atama sürecinin niteliğine bağlı olarak akademik yayınların anlamı konusundaki görüşlerini belirlemeyi amaçlayan beş açık uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu oluşturulmuştur. Sorularla öğretim elemanlarının, akademik yayınlara ne anlam yükledikleri, dünyadaki ve Türkiye'deki bilim politikalarının akademik yayınların anlamını nasıl etkilediği, öğretim elemanını yayın yapmaya yönlendiren değişkenler ve bu değişkenlere uyarlama stratejileri konusunda öğretim elemanı görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır.

Görüşmeler 2006 yılının Eylül ayında yüzyüze ve ses kaydı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan 6 öğretim elemanının sosyal bilimlerin farklı alanlarından olmalarına özen gösterilmiştir. Böylelikle, öğretim elemanı görüşleriyle, bilim alanlarının özgün koşullarından kaynaklanan farklılıkların yayınlara etkilerinin ortaya konulabileceği düşünülmüştür. Hacettepe ve Ankara Üniversitelerindeki tarih, hititoloji, iktisat, eğitim bilimleri, ilköğretim ve halk eğitimi alanlarından öğretim elemanları ile görüşülmüştür. Ayrıca görüşmecilerin farklı unvanlardan olmasına özen gösterilmiştir. Böylece farklı unvanlardaki öğretim elemanlarının yükseltme ve atama deneyimlerinin farklılaşmasına bağlı olarak görüşlerindeki farklılıkların ortaya konulabileceği düşünülmüştür. Türkiye'de en yüksek atama ölçütleri koyan üniversitelerin ikisinde görev yapan öğretim elemanları ile görüşülmesi bu araştırmanın bir sınırlılığı olarak görülebilir. Öğretim elemanları ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular, görüşmelerde sorulan sorulara uygun olarak dört başlık altında toplanmıştır:

- o Akademik yayınların öğretim elemanı için anlamı,
- o Türkiye'de benimsenen bilim politikası ve akademik yayınlar,
- o Öğretim elemanlarını yayın yapmaya yönlendiren değişkenler,
- o Yükseltme ve atama ölçütlerine uygun akademik yayın yapma stratejileri,
- o Uluslararası yayınlar.

Akademik Yayınların Öğretim Elemanı İçin Anlamı

Öğretim elemanının mesleki kimlik algısı, akademik etkinliklere yüklediği anlamın kaynağıdır. Öğretim elemanı bilgiyle olan ilişkileri bakımından toplumsal bilincin inşa edilmesinde kritik bir işlev üstlenebilir. Toplumda eleştirel yaklaşımın yerleşmesi konusunda öncülük yaparak, olayların üzerindeki gizemi ve sır perdesini kaldırmaya katkıda bulunabilir. Öğretim elemanının, toplumun, böyle bir çabaya gereksinim duyduğunun farkında olması, akademik ve entelektüel etkinlik arasında birbirini besleyen bir bağ oluşturur. Bir görüşmeci yayınların kendisi için ne ifade ettiğini şöyle belirtmiştir (G5):

"...akademik yaşantımda yanıtını aradığım, kendime özgü sorunsallarım konusunda okumalar yaparım. Bu okumalar belirli bir düzeye geldiğinde yayına dönüşmesi gerektiğini hissettiriyor zaten. Yayın yapmış olmak için konulara yaklaşmıyorum. Konuyla ilgili birikimim belirli bir düzeye geldiğinde birileriyle paylaşmak üzere yazıya döküyorum. Bu şekilde düşüncelerimi okumalarımı tartışmaya açmış oluyorum... Yayın yapmak bilinenleri tekrar etmek değildir. İnsanları düşündürmeyen, sorular sordurmayan yazılar yazmanın bir anlamı yok."

Bir başka görüşmeci akademik yayınların kendisi için ne ifade ettiğini şöyle belirtmiştir (G6):

“Yayın, bilinçli bir çabanın ürünü yazıya dökmektir. Ancak ne yaptığına kafa yormayan ve buna da gerek duymayan, bilim felsefesi yapmayan, laf olsun torba dolsun diye yayın yapan öğretim elemanları ne yazık ki çoğunlukta... Yayın yapmadan önce yayına iten koşullar üzerinde düşünmek, felsefe yapmak gerekir...”

Diğer bir görüşmeci, yayınlarla ilgili düşüncesini şöyle ifade etmiştir (G3):

“...yayın yapmak kafamdaki düşünceleri eleştiriye açmak ve düşüncemi geliştirme fırsatıdır benim için. Yani yayın birikimin bir sonucudur.”

Türkiye’de benimsenen bilim politikası akademik yayınların anlamında köklü dönüşümlere yol açmıştır. Bilim politikası, bilimsel bilginin ekonomik değerine bağlı olarak yeniden düzenlenmektedir.

Türkiye’de Benimsenen Bilim Politikası ve Akademik Yayınlar

Günümüzde bilimden ve bilimsel bilgiden beklentilerde bir dönüşüm yaşanmaktadır. “Ticari kazanç sağlama” bu dönüşümün temel değeri haline gelmiştir. Uluslararası yaklaşım bilimsel etkinliği ticarileştirme çabalarının ve entelektüel varlığa ekonomik bir güç olarak sahip olmanın desteklenmesi yönündedir. Entelektüel varlığa sahip olmayı ideolojik olarak kamu politikalarının merkezine koyan piyasa anlayışı, entelektüel sermayenin toplumsal birikimin bir sonucu olduğunu reddederek, telif, patent ve lisans hakları ile bu varlığa sahip olmayı “doğal hak” olarak görmektedir (Lieberwitz, 2005, 134). Piyasa anlayışında, bilgi, araştırma kurumlarında ve üniversitede, belirli metodolojik aşamalardan geçtikten sonra, -çeşitli kesimlerin kullanım hakkına sahip olarak- belirli bir bedel karşılığında alıcıların kullanımına sunulur (McLennan ve Osborne, 2003, 52). Bilginin ticari bir değer olmasına bağlı olarak akademik çalışmaların konu yönelimi ve niteliği de dönüşmektedir. Artık üniversitede, talep edilebilirliği yüksek, günceli yakalayan ve sorun odaklı çalışmalar özendirilmektedir.

Dünyada bilimsel bilgi üretimi konusunda “merkez bilim toplulukları”nın (ABD ve Avrupa bilim çevrelerinin) egemenliği açıkça görülmektedir. Bilimsel gelişmeyi, ideolojik amaçlarla kontrol altına almaya çalışan bu topluluklar, bilimsel üretim işbölümünde kuram (teori) üretmeyi kendilerine bırakırken, “çevre bilim toplulukları”nı, kuram deneme alanları olarak görmektedirler. Sosyal bilimlerde ölçek, test, envanter gibi araçların uyarlanması çevre bilim topluluklarının işlevlerini oldukça başarılı gerçekleştirdiklerini gösterir. Ayrıca yabancı dilde yayınların bu bağlamda yeniden gözden geçirilmesinde yarar vardır. Tekeli (2002-2003, 165) uluslararası dergilerdeki yayınlara gözetmanın “merkez-çevre bilim işbölümü”nün anlaşılması açısından yeterli olduğunu belirtir. Yazar merkez bilim topluluklarının kontrolündeki süreli yayınlarda yer alan, çevre bilim toplulukları kaynaklı yayınların nitelikleri bakımından üç türlü sınıflandırılabileceğini belirtir. Bu sınıflandırmada birinci türdekiler; çevre ülkelerdeki olay ve olguları uluslararası bilim toplumuna tanıtan, daha çok betimleyici nitelikteki yayınlardır. İkinci türdekiler; merkez ülkelerdeki kuramsal gelişmelerin çevre ülkelerdeki uygulaması niteliğindeki yayınlardır. Üçüncü türdekiler ise; yerel gözlemlerden yola çıkarak evrensellik iddiası taşıyan kuramlar oluşturmaya çalışan yayınlardır. Yazar çevre

bilim toplulukları kaynaklı yayınların, daha çok birinci ve ikinci türde olduğunu belirtmektedir. Üçüncü türdeki yayınlara ise ya çok az ya da hiç rastlanmamaktadır. Bu yayın politikasının, evrensellik iddiası olan bilginin üretilmesini özendirmek yerine, çevre bilim topluluklarını, merkez bilim topluluklarına veri sağlayan araçlara dönüştürdüğü açıktır. Türkiye gibi ülkelerde ölçek uyarlamalarının fazlalığı ikinci tip yayınların yaygınlığını göstermektedir. Bir görüşmeci bu konuda şunları söylemiştir (G5):

“Herhangi bir ölçeğin Türkiye’ye uyarlanması ne demek?... Ancak kendi sorunlarınıza özgü sorular sormak ve buna dair tartışmalar yapmak bilimsel gelişmeye katkı yapar. Bunun yerine Amerika’da ortaya atılmış eğitim kuramlarını Türkiye’ye uyarlamak bilim üretmek sayılmaktadır. Amerika’daki bilimsel gelişmenin dışında bir bilimsel gelişme tahayyül bile edilemiyor. Bu tek başına yayın yapmanın ne anlama geldiğini açıklıyor. Bunun için bir bilim felsefesi geleneği bulunmalıdır. Bir bilim insanı neyi, niçin yaptığını sorgulamalıdır?...”

Bir başka görüşmeci merkez bilim topluluklarının Türkiye’nin bilim politikasına etkilerini şöyle ifade etmiştir (G3):

“Birçok öğretim elemanı yararlı olduğuna inanmadan... yayın yapmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse Türkiye’de eğitim alanındaki en köklü dergilerden birisi “Eğitim ve Bilim”dir. Ancak son yıllardaki sayılarına bakarsanız neredeyse her on makalenin yedisi İngilizce’dir. Türkiye’de yabancı dilde bir yayının topluma ne gibi bir katkısı olabilir? Bu dergi yurtdışında hiçbir ülkede de okunmuyor. Bir ülkede, anadilden farklı bir dilde yayını yapılmasının mantığını ve gerekçesini anlamak çok güç.”

Merkez bilim toplulukları, bilimsel bilgi üretiminin teknik bir iş olduğu, teknik bir aksaklıktan kaynaklanan yanlılığın çözümünün ise yine teknik önlemlerle giderilebileceği konusunda güçlü bir ikna etme çabası yürütmektedirler. Tekin (2001, 79) sorunların teknik bir aksaklıktan kaynaklandığını ileri süren pozitivist bu yaklaşımın, anlamdan çok olgularla ilgilendiğini ve uygulamaya yönelik olduğunu belirtmektedir. Bu anlayışta rekabet koşullarında olguların yeniden üretilebilmesi için, ilgili süreçlerin öngörülebilir, dolayısıyla denetlenebilir olmasının gerekliliğine vurgu yapılır. Üretkenliğin denetlenmediği koşullarda tembellik, kayırma ve verimsizliğin kaçınılmaz olacağı ileri sürülmektedir. Bu söylemin Foucault’un (2005, 182-214) ifade ettiği gibi belirli bilim merkezlerinin iktidarını barındırdığı, bu iktidarın söylem boyunca işlediği ve söylemin çevre bilim topluluklarını kontrol altına almayı amaçladığı açıktır. Pozitivist söylem bu anlamda bazı kontrol ve yeniden yapılandırma düzenlemelerine uygun zemin yaratmak üzere, herkesin üzerinde uzlaşabileceği bilimsel kesinliklerin oluşturulabileceğine vurgu yapar. Üniversitede bu süreç nicelik olarak ifade edilemeyen akademik etkinlikleri dışlayan bir yükseltme ve atama süreciyle gerçekleşir. Yükseltme ve atama sürecinde nesnel ölçütlerle yansızlık sağlanabileceği ileri sürülür. Özellikle yayın sayısı gibi nicelik olarak ifade edilebilen akademik etkinliklerin yükseltme ve atama sürecinde ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Türkiye’de akademik yayınların anlamsal dönüşümünde 1990’lı yılların sonlarında yaşama geçirilen “yeniden yapılandırma” düzenlemeleri bir dönüm noktasıdır. Bu düzenlemelerle niceliği ön plana çıkaran performans odaklı yükseltme ve atama ölçütleri yaygınlaştırılmıştır. Üniversitenin geleneksel oydaşmaya dayalı içsel denetim mekanizmaları, yerini, giderek yayın sayısına dayalı yükseltme ve atama ölçütlerine bırakmıştır. Yeniden

yapılandırma düzenlemeleri konusunda bir görüşmeci şunları ifade etmiştir (G2):

"...yeniden yapılandırma düzenlemeleri yayın yapmanın anlamını etkilemiştir. Bu süreçte mesleğin normal koşullarından biri olması beklenen yayın yapmak bir çıkar sağlama aracı olarak görülür olmuştur. Bilimsel katkı amacından sapmış, yayınlar piyasada tanınma ve talep edilmeyi sağlama aracı olarak algılanmaya başlanmıştır."

Bir başka görüşmeci yeniden yapılandırma düzenlemeleri çerçevesinde yürürlüğe konulan yükseltme ve atama ölçütleri konusunda şunları söylemiştir (G3):

"...geçmişte yapılan akademik çalışmalara bakın, ne indeks vardı, ne proje vardı, ne de bir zorunluluk vardı. Ancak çok nitelikli çalışmalar yapıldı. İşinden haz duyan öğretim elemanları gönüllü olarak çalışmalar yaptılar. Ancak bugün yürütülen bilim politikaları ulusal bilimsel birikime hiçbir katkı getirmemektedir."

Yeniden yapılandırma düzenlemeleri ile kısa zamanda büyük bir bilimsel bilgi üretimi sağlamak amaçlanmıştır. Bilimde ilerlemiş toplumların onlarca yılda başardıklarını kısa zamanda başarmayı amaçlayan bu düzenlemelerin başarıya ulaşamayacağına ilişkin kaygılar giderek artmaktadır. Bu düzenlemelerin çok aceleye getirildiği, kısa zamanda muazzam etkinlik artışı sağlamaya çalışmanın başarı ile sonuçlanamayacağını düşünen bir görüşmeci şunları söylemiştir (G1):

"... gerçek bilimsel gelişme sağlamak için sabırlı olunmalı, çok kısa zamanda çok ileri gitmek olanaklı değil. Bilimsel üretim artışı daha geniş zamana yayılmalı. Bilimsel üretim olanakları ve altyapı iyileştirilerek akademik ve bilimsel artış sağlanmaya çalışılmalıdır... ileri toplumlar birikimlerini öyle kısa zamanda yapmamışlardır, uzun yıllar emek vermişlerdir. Son zamanlarda izlenen politikalar Türkiye koşullarına uygun değildir. Türkiye koşullarında öğretim ve araştırma yapıyorsunuz, ancak Oxford koşullarında ölçüt koyuyorsunuz. Bu yanlış bir durum."

Yeniden yapılandırma düzenlemelerinin insan kaynağı ve teknik altyapı koşullarıyla uyumlu olmadığını düşünen bir başka görüşmeci şunları ifade etmiştir (G4):

"... eğer öğretim elemanından bir şey isteniyorsa, önce altyapısı sağlanmalı, daha sonra çalışmanın karşılığı da verilmelidir. Olanaklar uygun olmazsa öğretim elemanı bir şey yapamaz. Öğretim elemanına araştırma ve yayın yapması için yeterli kaynak verilmeden, ölçütleri karşılmasını beklemek yanlıştır. Dayatma yoluyla yayın yapılmasına karşıyım. Bu bir gönül işidir."

Aradan geçen on yıla yakın zamanda, akademik yükseltme ve atama konusunda gerçekleştirilen düzenlemelerin etkileri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak akademik çevrelerde, hemen her durumda başvurulabilecek bir değişken olan yükseltme ve atama ölçütlerinin, olumsuz etkileri üzerinde yeterince durulmamaktadır. Özellikle yabancı dil ve yabancı yayın konusundaki düzenlemeler, toplumdaki belirli sosyo-ekonomik grupların aleyhine işlemektedir. Bir görüşmeci yükseltme ölçütlerinin, toplumdaki hangi sosyo-ekonomik grupların yararına işlediğini şöyle ifade etmiştir (G3):

"Bugün varolan yükseltme süreci ve ölçütleri, daha iyi sosyal ve ekonomik koşullardan gelen bireylerin lehine işlerken, maddi olanakları yetersiz, yabancı dil öğrenememiş olan alt gelir grubundan gelenlerin aleyhinedir... Olanakları yetersiz... ancak düşünsel kapasitesi yüksek bireylerin dışlanması, sisteme alınmaması söz konusudur."

Üniversitede, öğretim elemanlarını etkinlikte bulunmalarını özendirmek üzere çeşitli araçlar (maddi ve sosyal) geliştirilmektedir. Bu özendiricilerden yararlanmak giderek yayın sayısına bağlı hale gelmektedir.

Öğretim Elemanını Yayın Yapmaya Yönlendiren Değişkenler

Son zamanlarda akademik üretkenliği arttırma gerekçesi ile yükseltme ve atama ölçütleri yeniden düzenlenmektedir. Öğretim elemanı yeterliğini değerlendirme sürecinde giderek daha çok kabul gören ölçüt ise "yayın sayısı"dır. Akademik yükseltmelerde ve atamalarda başarılı olmak yeterli puanı sağlayacak sayıda yayın yapmaya bağlıdır. Diğer yandan öğretim elemanları arasında saygınlık kazanmak amacıyla da yayın yapmak gerekli görülmektedir. Faria (2002, 4) daha fazla yayın yapan öğretim elemanlarının çeşitli konulara gelmede ve kaynak kullanmada öncelik kazanmalarının, yayın sayısını daha önemli hale getirdiğini belirtmektedir. Artık öğretim elemanlarının firmalara danışmanlık yapması, proje alması, kredi veya ödenek kullanması, yayın ve etkinlik raporlarına bağlı hale gelmektedir.

Yayın odaklı yükseltme ve atama ölçütlerinin sonuçları üzerinde düşünmeye gerek vardır. Furedi (2005) giderek daha sıkı ve ayrıntılı yükseltme ve atama ölçütlerinin geliştirilmesinin, öğretim elemanının varoluşsal kaygılarını istismar ettiğini, bunun da uyumculuğun baskın olduğu bir akademik kültürün oluşumunu destekleyerek, öğretim elemanlarının eleştirel yaklaşımlarının önünü kestiğini belirtmektedir. Geliştirilen yükseltme ve atama ölçütlerinin öğretim elemanının entelektüel birikimine katkı getirmedini düşünen bir görüşmeci şunları söylemiştir (G5):

"Nicelik ve hız bugün akademik dünyaya damgasını vurmuş durumdadır. Tüm akademik atama ve yükseltme sistemi bunun üzerine kurulduğu için korkunç bir rekabet oluşuyor. Yayın artışı, entelektüel birikime katkı getirmekten çok enformasyon hazımsızlığı yaratıyor. Kimse kimsenin çalışmasını okumuyor, haberdar olmuyor..."

Bir başka görüşmeci, öğretim elemanlarının daha fazla yayın yapmaya zorlanması konusundaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir (G1).

"Öğretim elemanı üzerindeki yayın yapma baskısı, birbirini tekrarlayan ... yayınların artmasına neden olmaktadır. Yayın artışı ile bilimsel gelişme birbirine denk düşmemektedir."

Bir başka görüşmeci (G2),

"...öğretim elemanları ellerindeki bilgi ve malzemeyle kaç tane daha fazla yayın yapabilirim hesabını yapmaktadırlar. Öğretim elemanının derdi, bilime ve topluma katkı yapmak değil, daha fazla puan toplamak, kendine çeşitli konular sağlayabilecek çalışmalar yapmaya çalışmak olmuştur... öğretim elemanlarının ilgileri ve idealleri yerini, gerekli puan toplamanın amaç edinildiği "akılcı (rasyonel) mantığa" (!) bırakmıştır"

biçiminde görüşlerini ifade etmiştir.

Üçer (2003, 316) yayınların sayıca artmasına karşın, nitelikten önemli fedakarlıklar yapıldığını, tüm yazın alanında yazının değerini düşüren sıkı bir devalüasyonun işbaşında olduğunu belirtmektedir. Giderek daha fazla yazılmasına karşın, okunmaya değer yayınlar azalmakta, öğretim elemanları neyi niçin yazdıkları konusunda kafa karışıklığı yaşamaktadırlar. Bir görüşmeci, öğretim elemanlarının yaşadığı kafa karışıklığı konusunda şöyle demiştir (G5):

“Üniversitenin bütün amaç, yapı ve süreç boyutlarına işleyen iktisadi rasyonalite akademik yayınların anlamını etkilemiştir. Birçok akademik çalışmanın hatta lisansüstü tezin sorgulama, soru sorma sorunu var. Hatta birçok makalenin, tezin, bir tezinin olmadığı açıkça görülmektedir.”

Bir başka görüşmeci yükseltme ve atama ölçütlerinin akademik çalışmaların niteliğine olan olumsuz etkisini şöyle ifade etmiştir (G2):

“Yükseltme ve atama ölçütleri, sayı yönünden artış sağlarken, niteliği ihmal etmiştir... Yazılan onca kitap, makale, bildiri, tez bilime ve topluma katkı getirmemektedir. Öğretim elemanının önceliği bilimsel gelişmeye katkı yapmaktan, kariyer sürecinde yükselmeye kaymıştır.”

Yükseltme ve atama sürecinde yayın sayısı ön plana çıkarken, akademik çalışmaların önemli bir bölümü değerlendirme dışında kalmaktadır. Yükseltme ve atama ölçütleri daha çok belgelendirilebilen etkinlikleri (sertifikalar, katılım belgeleri, sınav sonuçları vb.) dikkate aldığından, belgelendirilemeyen birçok akademik etkinlik rasyonelleşme uğruna feda edilmektedir. Oysa akademik etkinliklerde çok çeşitli belgelendirilmesi ve rakamlarla ifade edilmesi olanaksız üretim vardır. Bir görüşmeci akademik değerlendirmelerde yayın sayısının giderek ön plana çıkması konusunda şunları ifade etmiştir (G5):

“...yayın sayısının akademik değerlendirmede ön plana çıkması, öğretimin gereksiz bir yük gibi algılanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan toplum odaklı çalışmalar, öğretim elemanına getirisinin düşük olması nedeniyle ikinci plana itilmektedir.”

Akademik yükseltme ve atama ölçütlerini, akademik tembelliğin önüne geçmenin ve öğretim elemanının üretkenliğini arttırmanın aracı olarak sunan çevreler, bu artışın öğretim elemanı üzerinde yarattığı zorlamayı gözden kaçırmaktadırlar. Bir görüşmeci yayın sayısına odaklanmanın öğretim elemanının psikolojik durumunda yarattığı zorlamayı şöyle aktarmaktadır (G3):

“...gerekli puanı sağlayamadığı, yayın sayısını tutturamadığı için hayata küsen, bunalışma giren birçok arkadaşımın travmatik durumlarına şahit oldum. O güne kadar ders veren, değerlendirme yapan, danışmanlık yapan, topluma katkı getirmeye çalışan öğretim elemanının, bir ölçütü karşılayamaması nedeniyle mesleki geleceği tehlikeye giriyor... Öğretim elemanları hemen yer yerde zaten büyük bir ders yükü altındalar, kadrolar kısıtlı, olanaklar yetersiz... Birde üstüne yükseltme ölçütleri eklenince öğretim elemanının psikolojik durumu darbe alıyor.”

Artık üniversitede derse hazırlık, öğrenci çalışmaları yaptırma, bunları değerlendirme, çeşitli konularda toplumu bilgilendirme gibi puan değeri olmayan etkinliklere zaman ayırma kayıp olarak görülmektedir.

Akademik unvanlar öğretim elemanının akademik yayınlara yüklediği anlamı etkileyen önemli değişkenlerden birisidir. Çeşitli sosyal ve maddi olanakların unvanlara göre farklılaşması, akademik etkinliklerin, bilimsel ve toplumsal amaçlardan çok unvan alma, güç konumlarına ulaşma aracı olarak görülmesine yol açabilmektedir. Bu bakımdan unvan basamaklarında bir üste çıkmak çok sayıda öğretim elemanı tarafından önemli bir mesleki özendirici olarak görülmektedir. Ancak akademik çalışma yapma gerekçelerini çoğaltan öğretim elemanı için akademik unvanların özendiriciliği sınırlı kalacaktır. Bir görüşmeci, akademik unvanların öğretim elemanları için ne anlam taşıdığını şöyle ifade etmiştir (G1):

"... akademik yayınları daha anlamlı hale getirebilecek, bilimsel gelişmeyle uyumlu, toplumsal gereksinimlerle çatışmayan düzenlemelerin oluşturulmasına çalışılmalıdır. İşe öncelikle unvanların gözden geçirilmesiyle başlanabilir. Unvanların üniversitede temel belirleyici olmasına (maddi ve manevi ödüller, konumlar gibi) son verilmelidir. Unvan ve üniversite olanakları eşleştirmesi, öğretim elemanlarının akademik unvanları, uğruna mücadele verilecek, rekabet edilebilecek bir amaç olarak görmesine yol açabiliyor."

Akademik unvanların anlamını toplumsal dönüşümle bağlantılı gören bir görüşmeci şunları söylemiştir (G5):

"Toplumdaki temel yapı dönüştükçe unvanlar önemli hale geldikçe, öğretim elemanları, alt kademelerden olabildiğince çabuk kurtulma, güç odağı haline gelme, bir başka ifadeyle yükselme çabasına giriyor."

Yayın sayısı gibi niceliksel ölçütlerle başarının ödüllendirilerek, adaletsizliğin asgari düzeye indirilebileceği ileri sürülmektedir. Ancak diğer yandan yayın merkezli bir değerlendirme sürecinin ön plana çıkarılması, öğretim elemanlarının çok yönlü değerlendirilmesini devre dışı bıraktığı görmezden gelinmektedir.

Yükseltme ve Atama Ölçütlerine Uygun Akademik Yayın Yapma Stratejileri

Yükseltme ve atama ölçütlerinin arttırılmasına karşın, öğretim elemanlarının, kendilerini bu sürece uyarlama strateji ve araçları geliştirmeleri uzun sürmemektedir. Sınav sonuçlarına ve yayın sayısına odaklanarak, yalnızca "yükseltme ve atama ölçütlerine uygun yayın yapma" yaklaşımını benimseyen öğretim elemanlarının sayısı hızla artmaktadır. Bu anlayış, değerlendirme sürecinde yer almayacak etkinliklerin değersizleşmesi ve gereksiz görülmesine neden olmaktadır. Sorunların çözümünde özgün seçenekler üretmek, bir çalışmaya başlamadan önce düşünsel anlamda çalışmayı tasarlamak, konu hakkında bilgilenmek yani çalışmaya hazırlık kayıp olarak görülmektedir (Elliott, 1990, 4). Uyarlama stratejileri geliştirmenin öğretim elemanının yayın yapma baskısını hafifletmesi için gerekli olduğunu ifade eden bir görüşmeci sözlerine şöyle devam etmiştir (G5):

"...yayın yapmak artık öğretim elemanı için varoluşsal bir sorun haline gelmiştir... yayın yap veya yok ol diyor. Ancak yok olmak istemiyorum. Bu büyük bir baskı oluşturuyor. Dolayısıyla bu zorlama öğretim elemanını sistemde kalma arayışlarına itiyor... Ne kadar sistem karşıtı olsa da kendini bu sisteme uyarlıyor."

Bir diğer görüşmeci uyarlama stratejileri konusunda şunları söylemiştir (G2):

"...artık önemli dergilerdeki akademik yayın formatı biliniyor. Hangi konuda nelerin, nasıl ele alınması gerektiği biliniyor durumda. Hatta olay o kadar ilerlemiş durumda ki internette belirli sitelerde gerekli bilgileri doldurduğunuzda size uluslararası yayınlanabilecek bir çalışma taslağı bile hazırlanabiliyor..."

Geçmişte öğretim elemanlığını, özgür bir ortamda kafasındaki sorulara cevap bulabileceği bir meslek olarak gören bir görüşmeci, bugün bu ideallerinin nasıl değiştiğini şöyle ifade etmiştir (G1):

"Mesleğe başlarken daha idealisttim. Ancak bugün işin ne aldın ne verdin yönünü"

de hesaplamaya başladım... Son döneme kadar yayın yapamamak gibi bir kaygımız yoktu. Ancak yükseltmelerle ilgili kaygılarımın giderek artması nedeniyle acele çalışmalar yapmaya başladığımı kabul ediyorum. Hızlı olma, bir an önce yetiştirme kaygısının yayınların niteliğine olumsuz etkileri de oldu. Bir yandan çalışma sayısında artış olurken diğer yandan nitelik düştü. Tabi ki bilim aceleye gelmez. Bazı çalışmalarımın tatmin olmuyorum. Koşulların zorlaması olarak görüyorum onları. Az sayıda, donanımlı ve derinlikli çalışmalar yapsaydım bilime ve topluma daha fazla katkı getirebileceğimi düşünüyorum."

Bir başka görüşmeci öğretim elemanlığına başladığı günden bugüne kadar akademik yayınlardan beklentilerinin nasıl dönüştüğünü şöyle ifade etmiştir (G2):

"İlk üniversiteye girdiğim yıllarda akademik çalışmanın toplumsal sorunların çözümüne katkı yapması gerektiğine inanıyordum. Ancak zamanla bu ideallerimden uzaklaştığımı hissediyorum. Zaman içinde akademik yükseltme ve atama ölçütleri gündeme gelmeye başladı ve kendimi bu ölçütlere uyarlamaya başladım. Akademik yükseltmeler nedeniyle kafamdaki beklenti ve amaçlar farklılaştı. Artık ne tür yayınlar yaparsam daha çok puan getirebilir diye düşünmekten kendimi alamıyorum. Örneğin daha çok puan verilen uluslararası bilimsel toplantıları, ulusal bilimsel toplantılara tercih ediyorum. Atif endekslerindeki dergilere daha çok puan veriliyorsa ona yönelme, ulusal atif endekslerinde yer almayan dergilere yazı göndermeme gibi akılcı (!) hesaplar yapıyorum."

Bir başka görüşmeci de benzer görüşler ifade etmiştir (G3):

"...meslek yaşantım boyunca yayın yapma güdüm konusunda bir dönüşüm yaşadığımı söyleyebilirim. Bu dönüşüm genelde akademinin tümü için söz konusu. Özellikle yükseltme ve atama süreci açısından, işlevsel çalışmaları tercih ediyorum. Yükselmemde fazla katkısı olmayacağını düşündüğüm konuları/çalışmaları tercih etmiyorum. Yükseltme süreci açısından işime yarayacak çalışmalara daha olumlu yaklaşılabiliyorum."

Bilimsel ve teknolojik olanaklar (bilgisayar, internet) geçmişe oranla çok daha gelişmiş olmasına karşın akademik üretimin hem nicelik hem de nitelik bakımından yetersiz olmasının gerekçeleri üzerinde düşünmeye gerek vardır. Normal koşullarda, özellikle sosyal bilimlerde, bir öğretim elemanı, akademik yaşantısı süresince ortalama 4 veya 5 temel ve kalıcı çalışma gerçekleştirebilir. Ancak sıkı kontrol ve değerlendirme süreçleri öğretim elemanlarını daha yüzeysel ve felsefi derinliği olmayan çalışmalar yapmaya zorlamaktadır. Makale, bildiri ve araştırma özeti sayısı giderek artarken daha fazla zaman ve çaba gerektiren kitap ve uzun dönemli araştırmalar giderek azalmaktadır (Barnett, 2003, 56). Kapsamlı ve uzun dönemli birikimleri tek bir kitap haline getirmek yerine, parça parça daha dar kapsamlı makaleler veya bölümler tercih edilmektedir. Bu durum, okunmayan, ilgi gösterilmeyen dergilerin ve yayınların artmasına ve öğretim elemanının toplum gerçeklerinden kopuk yapay bir üretim gerçekleştirmesine yol açmaktadır. Eğitim bilimleri alanındaki akademik yayınların ve bilimsel toplantıların nitelik bakımından giderek zayıflamasını yükseltme ölçütlerinin niteliğine bağlayan bir görüşmeci şunları ifade etmiştir (G3):

"...bilimsel dergiler, toplantılar, kongreler alandaki gelişmelere hiçbir katkı getirmemektedir. Bir kongrede 600 bildiri olur mu? Bunların kaç tanesi elendi, kaç tanesi incelendi gerçekten belli değil? Bir öğretim elemanının on tane bildirisi var. Bu olanaklı mı?"

Uluslararası yayın yapmak öğretim elemanının iş akdinin belirlenmesinde temel ölçüt haline gelmektedir. Ulusal akademik çalışmalar bu süreçte giderek ikinci planda kalmaktadır. Türkiye için ne yaptığından çok uluslararası yayın listelerinde üst basamaklara çıkmak amaçlanmaktadır. Ancak bu listelerde üst sıralara yükselmenin Türkiye'ye getirileri neler olabilir?

Uluslararası Yayın Zorunluluğu

Son yıllarda üniversitelerin ve öğretim elemanlarının değerlendirilmesinde temel ölçüt "Scientific Citation Index"lerde yer alan yayınlar olmuştur. Bu indekslerdeki dergilerde yayın yapabilmek, evrensel bilim toplumuna eklenmenin kanıtı olarak görülmektedir. Tarhan'a (2003, 225) göre uluslararası yayın yapmanın, görece nesnel bir değerlendirme olanağı sunması olanaklıdır. Ancak her ne kadar akademik/bilimsel bilgi için bir referans niteliği taşıyalar da bu çevreler merkez-çevre ikiliğini sürdürürler. Bu çevreler, uluslararası bilim işbölümünün genel hatlarını ele veren bir yapıya sahiptir.

Uluslararası yayınların niteliğinin daha yansız değerlendirildiği, bu nedenle uluslararası dergilerde yayınlanmış bir çalışmanın daha nitelikli olacağını kabul etmek ulusal bilimsel gelişmenin önüne aşılmaz bir engel çıkarmak demektir. Bunun yerine ulusal akademik yayınların niteliğini yükseltecek denetim mekanizmalarının, bu tür ilişkilere izin vermeyecek biçimde düzenlenmesi konusunda düşünmek daha anlamlı olacaktır.

Uluslararası yayın yapma süreci toplumlara, bilim alanlarına ve akademik koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde gerçekleşebilir. Özellikle sosyal bilimler açısından evrensel bilgi üretmedeki sınırlıklardan kaynaklanan güçlükler uluslararası yayın yapma sürecinde de etkili olmaktadır. Çoğunlukla sosyal bilim kuramlarının evrensel geçerliğinin olamaması, bu bilim alanlarının araştırma gündemlerine yerel ölçekteki konulardan oluşturmaya yönlendirdiğini düşünen bir görüşmecinin şunları ifade etmiştir (G6):

"...yerel konuların, ilgisiz toplulukların kullanımına sunulmasının mantığını anlamak güç. Yalnızca uluslararası alanda saygınlık kazanma kaygısı ile kendi toplumunun yararını gözardı etmek, bilimsel etkinliği araçsallaştıran anlayışın belirgin bir sonucudur. Diğer yandan, uluslararası alanda yayın yapmayla, bilginin evrensel paylaşımının gerçekleştirilebileceğinin düşünülmesi, yerel nitelikler taşıyan konuların değersizleşmesine yol açabilmektedir."

Günümüzde akademik yükseltme ve atamalarda yabancı dilde bilimsel yayın yapmak bir amaç haline gelmiştir. Yabancı dil bilgisi sadece yabancı literatürü izleyip, gelişmelerden haberdar olmaktan çıkmış, tümüyle öğretim ve akademik yaşantıya işlemiştir. Yabancı dilde öğretim yapan üniversiteler, her öğrencinin ve öğretim elemanının rüyalarını süsler hale gelmiştir. Cangızbay (2003, 90) eğitim-öğretim dilleri aynı olan insanların, birbirleriyle yabancı bir dil aracılığıyla anlaşmaya çalışmalarının, bu dillerin (Amerika, İngiltere) kültürel ve akademik hegemonyasına girildiğinin açık bir ifadesi olduğunu belirtmektedir.

Öğretim elemanı yabancı bir dergide yayın yaptığında, varolan puanlama sistemine göre, önemli bir aşamayı geçmiş sayılmaktadır. Kendi dilinde araştırma, kitap, makale vb. bilimsel yayınlar yapmak, puanlama sisteminde yabancı dilde yayın yapmanın gerisine düşmektedir. Buna gerekçe olarak Türkçe bilimsel yayınların niteliğinin çok düşük olması gösterilmektedir. Ulusal düzeyde gerçekleştirilmiş çalışmaların uluslararası alanda paylaşılması istenen bir durumdur. Ancak bu ölçütün akademik yükseltmelerde önkoşul haline getirilmesi,

bilim alanlarını, kendi sosyal ve kültürel yapılarından koparıp, batı merkezli bir kontrol mekanizması içinde sınırlandırılmasına hızla itmektedir. Kendi toplumuna yabancılaşan bir bilim alanının uluslararası yayın istatistiklerinde yer almak dışında, içinden çıktığı toplumun yaşamına katkısı sınırlı olacaktır. Bir görüşmeci geçmişte yurtdışında Alman meslektaşları ile yaptığı bir sohbette, yabancı yayın yapma zorunluluğu konusunda bir anısını şöyle aktarmıştır (G3):

“Alman öğretim elemanları ile yaptığım bir sohbette, Türkiye’de akademik unvan almak için yurt dışında yayın yapmanın önkoşul olduğunu, yayın yapamazsanız yükselme olanağının bulunmadığını söylediğimde çok şaşırılmışlardı... Almanya’da, aksine anadilde, yani Almanca yayın yapmanın zorunlu olduğunu söylediler... Almanya’da öğretim elemanının, Almanya için ne yaptığına bakılır. Ancak Türkiye’de sistem bunun tersine işlemektedir. Türkiye’de kendi toplumu için araştırma yapmak önemli değildir. Bu çok acı bir durum.”

Bir üniversite yöneticisinin bir akademik toplantıda “yabancı dilde 3 sayfa da olsa yayın yapana kadro veririm, üniversitemiz yayın sıralamasında üniversitelerini geride bırakmıştır” biçiminde dile getirdiği anlayış üniversite yönetimlerinin akademik yayınlara ne anlam yüklediklerini göstermektedir. Aynı yönetici bir başka toplantıda “siz çalışmalarınızı Türkçe yazın, Üniversitemiz bu yazılarınızı İngilizce’ye çevirebilecek bir düzenleme yapmayı planlamaktadır” demiştir. Bir görüşmeci (G6) bu anlayışın “öğretim elemanının akademik etkinliğin doğasına yabancılaşmasının göstergesi olduğunu” ifade etmiştir.

Yabancı yayın yapmanın öğretim elemanı açısından varoluşsal bir sorun haline geldiğini belirten bir diğer görüşmeci bu konuda şöyle demiştir (G3):

“Türkiye’de öğretim elemanları için şöyle bir durum söz konusu: İndekste yayının varsa bilim insanısın, yoksa değilsin. Böyle bir değerlendirme olabilir mi? Bizi yetiştiren hocaların hiçbirinin indekste yayınları yoktu. Onlar niteliksiz miydi? Yayın yapılmalıdır, ancak bu dışarıdan zorlamalarla değil, içsel güdülenmelerle olmalıdır. Yayınlar iş akdinin belirleyicisi olmamalıdır.”

Öğretim elemanının iş akdinin uluslararası yayın yapmaya bağlı hale getirilmesi, uluslararası bilim toplumu için ne yaptığının önemli hale geldiğini gösterir.

Sonuç

Türkiye’de izlenen bilim politikası ile toplumsal koşullar tutarlı değildir. Kısa zamanda yayın sayısı ile uluslararası bilim toplumu içinde saygın bir yer edinme çabasının olumsuz sonuçlarına ilişkin durumlar gün geçtikçe artmaktadır. Görüşme yapılan öğretim elemanları Türkiye’de benimsenen bilim politikasının bilimsel ve toplumsal birikime katkı getirmediği konusunda görüş birliğine sahiptirler. Bir görüşmecinin ifade ettiği gibi, yayın listelerinde üst sıralara çıkılmakla bilimsel gelişme sağlanamaz, bunlar gerçek sorunu görmezden gelerek günü kurtarmaya yönelik politikalardır. Gerçek bilimsel gelişme, toplumun bilinç altyapısını geliştirecek koşulların ve hizmetlerin iyileştirilmesiyle sağlanabilir. Bu bakımdan gerçekleştirilmek istenen düzenlemelerin, uzun ve kapsamlı tartışmalar sonucunda belirlenmesine özen gösterilmelidir.

Yayın sayısı gibi niceliksel ölçütlerle başarının ödüllendirilerek, adaletsizliğin asgari düzeye indirilebileceği ileri sürülmektedir. Görüşme yapılan öğretim elemanları yayın sayısının giderek ön plana çıkarılmasının öğretim elemanının ilgilerini ve gündemlerini

değiştirdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca yayın merkezli bir değerlendirme sürecinin ön plana çıkarılması, öğretim elemanlarının çok yönlü değerlendirilmesini devre dışı bıraktığı ifade edilmiştir. Akademik değerlendirmelerin belgelendirilebilen etkinlikleri (sertifikalar, katılım belgeleri, sınav sonuçları vb.) dikkate alınmasının, belgelendirilemeyen birçok akademik etkinliğin rasyonelleşme uğruna feda edilmesine neden olduğu belirtilmiştir. Oysa akademik etkinliklerde çok çeşitli belgelendirilemeyen ve rakamlarla ifade edilmesi olanaksız etkinlik ve üretim vardır. Görüşmeciler özellikle yayın sayısının ön plana çıkmasının, öğretimin gereksiz bir yük gibi algılanmasına yol açtığını ifade etmişlerdir. Ayrıca toplum odaklı çalışmaların, öğretim elemanına getirisinin düşük olması nedeniyle ikinci plana itildiğini ifade etmişlerdir. Bu anlayışın, bir çalışmaya başlamadan önce düşünsel anlamda çalışmayı tasarlamak, konu hakkında bilgilenmek, derse hazırlık, öğrenci çalışmaları yaptırmak gibi puan getirmeyecek çabaların kayıp olarak görülmesine yol açtığını ifade etmişlerdir.

Oluşturulan sıkı standartlara karşın öğretim elemanları, çeşitli uyarılma stratejileri geliştirmektedirler. Öğretim elemanları yayın yapmanın varoluşsal bir sorun haline gelmesi karşısında uyarılma stratejileri geliştirmeye zorunlu kaldıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca yayın yapmamaları durumunda iş akdinin sona ermesinin öğretim elemanını sistemde kalma arayışlarına ittiğini ifade etmişlerdir. Öğretim elemanlarının hepsinin, sistem karşıtı olsalar da kendilerini bu sisteme uyarlamaya çalıştıklarını ifade etmeleri dikkate değerdir. Görüşme yapılan öğretim elemanları, sınav sonuçlarına ve yayın sayısına odaklanmanın “yükseltme ölçütlerine uygun yayın yapma” yaklaşımını benimseyen öğretim elemanlarının sayısını hızla arttırdığını ifade etmişlerdir.

İndekste yer alan dergilerde yayın yapmak, varolan yükseltme sistemine göre önemli bir aşamayı geçmek anlamına geldiğinden öğretim elemanının gündeminde ilk sırada yer almaktadır. Kendi dilinde araştırma, kitap, makale vb. bilimsel yayınlar yapmak puanlama sisteminde yabancı dilde yayın yapmanın gerisine düşmektedir. Buna gerekçe olarak Türkçe bilimsel yayınların niteliğinin çok düşük olması gösterilmektedir. Öğretim elemanları uluslararası yayın yapmaya karşı olmadıklarını, sorunun, bunun akademik yükseltmelerde önkoşul haline getirilmesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Görüşülen öğretim elemanlarının ortaklaştığı bir diğer nokta da izlenen bilim politikaları sonucunda, çok sayıda öğretim elemanının, yayınlara faydacı bakmayı bilimsel kaygıların önüne koymayı ve toplum sorunlarına duyarsızlaşmayı seçtiğidir. Bu bakımdan öğretim elemanlarının bilimsel kaygılarını destekleyecek, toplum sorunlarını konu edinecek, düşünsel altyapısı daha derinlikli çalışmalara yönlendirecek özendiricilerin oluşturulmasının yanlıştan dönmek adına uygun bir çözüm olacaktır. Bir başka ifadeyle öğretim elemanları akademik çalışmayı bir zorlama veya iş akdi için zorunluluk olarak görmek yerine bireysel ve bilimsel ideallerle çalışmada bulunmayı istemektedirler.

Kaynakça

- Barnett, Ronald. (2003). Knowledge, higher education and society: A postmodern problem. *Oxford Review of Education*. March, Vol. 19, Database: Academic Search Premier.
- Cangızbay, Kadir. (2003). Sürekli seferberlik ve teyakkuz rejiminin kurumu olarak üniversite. *Homo academicus alla turca. Toplum ve Bilim*. Sayı: 97.

- Elliott, John. (1990). Educational research in crisis: Performance. *British Educational Research Journal*. Mar, Vol. 16, Issue 1. Database: Academic Search Premier.
- Foucault, Michel. (2005). *Entelektüelin Siyasi İşlevi. Seçme Yazılar I*. İkinci Bası. Ayrıntı Yayınları.
- Furedi, Frank. (2005). Afterword: the downsizing of intellectual authority. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. Vol: 6, No: 4, Winter. Taylor and Francis Ltd.
- Lieberwitz, Risa L. (2005). *Confronting the Privatization and Commercialization of Academic Research: An Analysis of Social Implications at the Local, National, and Global Levels*.
- McLennan, Gregor ve Thomas Osborne. (2003). Contemporary 'vehicularity' and 'romanticism': Debating the status of ideas and intellectuals. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. Vol. 6, No. 4, Winter. Taylor and Francis Ltd.
- Tekeli, İlhan. (2002-2003). Sosyal bilimcilerin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılan ölçütleri tartışmaya açmak. *Toplum ve Bilim*. Sayı: 95.
- Üçer, Hüseyin. (2003). Any where out of the world. Homo academicus alla turca. *Toplum ve Bilim*. Sayı: 97.

VII. OTURUM:
KURULTAYIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KAPANIŞ

KONUŞMACILAR

Türkiye Sosyal Bilimler Endeksini Geliştirirken
Kurultayın Değerlendirilmesi ve Kapanış
Prof. Dr. İlhan Tekeli

I. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık
Kurultayı'ndan Gözlemler, Değerlendirmeler, Öneriler
Prof. Dr. Yıldız Ecevit

Türkiye Sosyal Bilimler Endeksini Geliştirirken Kurultayın Değerlendirilmesi ve Kapanış

Prof. Dr. İlhan Tekeli

*ODTÜ Mimarlık Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
tekeli@isbank.net.tr*

Efendim, çok teşekkür ederim. Ben bu toplantıyı baştan sona izlemeyi çok istedim. Maalesef bir çok toplantının aynı günlere rastlaması dolayısıyla bunu başaramadım. Toplantının sonunda toplantıyı izlememiş bir kişi olarak konuşmaktan rahatsızlık duyuyorum. Ama Yıldız Ecevit'le bu toplantıya katılmam konusunda konuşurken, toplantının açılışına katılamayacağım ortaya çıkınca toplantının sonunda bir konuşma yapmamı kararlarlaştırdık. Bu nedenle toplantıda konuşulanlar üzerinde bir yorum yapmaktan çok açılış konuşmasının ikamesi olan bir konuşma yapacağım.

Aslında ULAKBİM'de Türkiye'de sosyal bilim alanındaki veri tabanı oluşturma çalışmalarının ileri bir aşamaya ulaşmış olmasını kıvançla karşılıyorum. Çünkü böyle bir çalışmanın yapılmasını kişisel olarak çok önemsiyorum. Önemsememin iki nedeni var. Bunlardan biri bu tür sorunları açıkta tartışmaya başlamamız. Şu dakikada Türkiye, yükseköğretiminin geleceğini demokratik bir biçimde tartışıyor. Bugün Atılım Üniversitesi'nde bu konuda bir toplantı var. Burada bir toplantı var. YÖK bir strateji hazırlayarak tartışmaya açtı. Yükseköğretiminin geleceğini demokratik bir süreç içinde şekillendirmeye çalışıyor. Bu, Türkiye'nin geçmişinde çok rastlanan bir durum değil. Türkiye'de genel tutum bu tür düzenlemeleri daha çok kapalı kapılar arkasında kotarmaya çalışmaktır. Oysa şimdi mükemmel olmasa da, eksikleri bulunsa da demokratik bir süreç içinde, geniş kesimlerin seslerine, sorunlarına kulak kabartarak oydaşma geliştirmeye çalışıyoruz. Yükseköğretimin paydaşlarını emrivakilerle karşı karşıya bırakmamaya özen gösteriyoruz. Böylece bir demokrasi dersi verilmiş oluyor. Siyasetçilerimiz üniversitelerde neler yapılıyor diye onu küçümsemeye çalışsalar da, doğrusu bu dersi vermek üniversiteye çok yakışıyor. İkincisi ise, Türkiye'de bir emrivaki halinde yaşanmış olan daha sonra üzerinde duracağım bir değersizleştirme sürecinin geriye çevrilmesi konusunda bir adımın atılmakta olmasıdır.

Türkiye'de bir kriz yaşıyoruz. Türkiye'de hemen herkes hem yükseköğretim alanında, hem bilimsel araştırma ve geliştirme alanında önemli bir atılım yapılması gerektiğinin farkında bulunuyor. Bu atılım yalnız siyasal alanda kısa erimli bakış açılarıyla gerçekleştirilemez. Daha serinkanlı uzun erimli vizyonlara gereksinmemiz var. Karşımızda büyük bir gençlik kitlesi bulunuyor. Bu kitlenin kapasitelerinin geliştirilmesi ve bir sosyal sermaye olarak ileriye götürülmesi gerekiyor. Bunu beceremediğimiz zaman geleceğin dünyasında Türkiye'nin yeri beklediği noktalarda olmayacak. Eğer bunu yapmak istiyorsak Türkiye'nin karşısında bulunduğu demografik fırsatı başarıyla değerlendirmemiz gerekiyor. Demografik fırsatla

neyi kastettiğimize açıklık getirmekte yarar var. Türkiye’de 1960’lı yıllarda çalışanlar yaş grubu içindeki nüfusun eğitim çağındaki nüfusa oranı 1 civarında iken önümüzdeki 20 ila 25 yılda bu oran 3’e yükselecektir. Bu, Türkiye’nin eğitim alanında 3 misli daha fazla yatırım ve harcama yapabilecek olması demektir. İşte YÖK’ün strateji raporundaki istemleri (talepleri) de bu fırsat penceresine dayanmaktadır. Bu raporda yükseköğretimin milli gelirden aldığı payın yüzde 1’den yüzde 2’ye çıkarılması talep edilmektedir. Bu kaynağı kimsenin zıyan etme sorumsuzluğunu göstermesi düşünülemez. Biz bu konuda ısrar etmek hakkına sahibiz. Kaynağını gösterebildiğimiz için de bu konudaki ısrarımız daha da haklılık kazanıyor.

Bu aşamada akademisyenler soruna kalite açısından bakıyorlar. Bu doğal, zaten akademisyenlik böyle bir şey. Ama tüm problemleri bir arada tartışmazsak bu bakış açısı bizi bazen yanlış bir yere götürebiliyor. YÖK’ün strateji raporu hakkında gönderilen görüşlerde bunun ilginç örneklerini görüyoruz. Bu görüşlerde deniliyor ki “Madem sorun kalitedir, o halde öğrenci miktarını azaltalım kaliteyi artıralım”. Tabii bu olacak bir şey değildir. Türkiye yükseköğretim çağındaki nüfusunun okullaşma oranlarını yüzde 65’e çıkarmak durumundadır. Dünyada yarışabilirliğini artırmak için bunu mutlaka geliştirmek durumundadır. Yani Türkiye’nin hem sayıları hem de kaliteyi birlikte artırması gerekmektedir. Her ikisinden de vazgeçemeyiz.

Türkiye’de eğitim ve araştırmanın kalitesini artırma kaygısını taşımaya başladığımızda karşımıza bunun nasıl ölçülüp biçileceği sorunu da çıkıyor. Bunun kayırmacılığa konu olmadan nasıl olabileceğini araştırmaya başlıyoruz. Türkiye’de geçmiş YÖK döneminde bu soruya yanıt olarak, Türkiye gerçeğini doğru dürüst araştırmadan, önemli ölçüde emrivaki niteliği taşıyan bir biçimde bilim insanlarının bilimsel araştırma performanslarının nasıl ölçüleceğine ilişkin ölçütleri ilan etti. Bu tabii ki önemli bir adımdı. Daha sonraki yıllarda akademik yaşamdaki etkileri görüldü. Akademik terfilerin dış yayına bağlanması ve dış yayının maddi özendiricilerle özendirilmesi üzerine Türkiye’nin uluslararası atıf endekslerince taranan dergilerdeki yayın sayıları hızla yükseldi. Buna karşılık doktora sayıları artmıyordu. Bir anlamda dış yayın sayısındaki artışın bir kısmı köpük niteliği taşıyordu. Akademik alanın performansının değişik bölümleri arasında görülen bu tutarsızlık üzerinde durmak gerekir.

Bu nedenlerle, bu gerçekleştirdiğimiz toplantı, bu bağlamda çok anlamlı hale geliyor. O, biraz da zorlamayla kabul ettirilen, emrivaki halindeki akademik performans ölçütleri özellikle sosyal bilimler camiası için önemli sorunlar yarattı. Çünkü bu emrivakiyle doğa bilimleri ve tıp alanında akademik yaşama ilişkin olarak kurumsallaşmış pratikler birden sosyal bilimler alanına taşıyor, bu alanın bilim pratiklerinin de ölçüsü haline geliyordu. Bu bir ölçüde yalnız Türkiye’de değil dünyanın diğer ülkelerinde de yaşanıyor ve benzer sorunlar yaratıyordu.

Eğer biraz abartarak söylersek Türkiye’deki sosyal bilimler pratiği içinde yetişmiş onun pratiklerine uygun olarak hünerlerini geliştirmiş, onun değerlerini benimsemiş ve bunlara göre değerler biriktirmiş insanlar bir gece uyuyup ertesi gece uyandıklarında yaşam boyunca biriktirdikleri değerlerin değersizleştirildiğini, devalüe edildiğini gördüler. Artık akademik yaşamda terfi edebilmek için başka alanların ölçütlerine göre yeniden hüner ve değer biriktirme sorunuyla karşılaştılar. Bir grup bilim insanının böyle bir emrivakiyle karşı karşıya bırakılmasının haklı gerekçelerini üretmek de kolay olmuyordu. Üretilen gerekçeler de sığıltan kurtulamıyordu.

Tabii soruna yalnız terfi problemi olarak yaklaşırsak sosyal bilimlerde yaşanan travmanın boyutlarını kavrayamayız. Artık terfi problemi bulunmayan bir bakıma çok uzun yıllardır Türk sosyal bilimlerini sırtında taşımış eski kuşaklar için sorun daha vahim hale gelmiştir. Türkiye’de sosyal bilimlerin tarihi onların çalışmalarına dayanarak yazılacaktı. Ama zorlanan yeni ölçütlere göre onların faaliyetlerini bilim dışı ilan etmek gerekecekti. Bu tutarsızlık nasıl taşınacaktı? Devalüe edilmiş bilim faaliyetlerine dayandırılan bir tarih ne kadar saygınlık kazanabilirdi. Onlar buldukları üniversitelerinden ayrıldıklarında yeni bir üniversiteye profesör atanmakta sorunlarla karşılaşacaklardı. Doçentlik sınavlarına giremeyeceklerdi. Başka bilim alanlarının ölçütlerini sosyal bilim alanlarına taşıyarak büyük bir dışlama mekanizması yaratılmıştı.

Böyle bir dışlamaya bakarak değişik iddialar ileri sürülebilir. Komplo kuramları geliştirilebilir. Bunun diğer bilim alanlarında çalışanların sosyal bilim alanında çalışanlar karşısında bir hegemonya kurma arayışının sonucu olduğu söylenebilir. Ama ben bu gelişmelerin gerisinde bu tür bilinçli çabaların bulunduğunu düşünmüyorum. Türkiye’nin yükseköğretim dünyasını ve bilimsel araştırma dünyasını yönlendirenlerin zihniyetlerinin, anlayışlarının uygulamaya yansımalarının doğal sonucu olduğunu düşünüyorum.

Neden böyle bir sonuç ortaya çıktı. Doğa bilimleri ve tıp bilimleri konularının doğasına uygun olarak evrensel geçerlilik iddiası taşıyan bilimsel bilgiler üretiyorlardı. Bilim pratikleri, yayın pratikleri, performans ölçütleri evrensel geçerlilik iddiasıyla uyumlu biçimde kurumsallaşmıştı. İşte tüm hakimiyet bu evrensellik iddiası üzerinden kuruldu. Mademki kendi pratikleri evrensel geçerliliği olan bir bilimin ölçütüydü. O halde tüm bilim alanının ölçütü haline gelebilirdi. Böyle olunca da bu alanın ölçütleri başarılı, bilimin sarsılmaz, karşı çıkılmaz ölçütü olarak diğer bilim alanlarının karşısına dikildi. Hegemonyanın kurulabilmesinin gerisinde tuhaf bir özdeşlik bulunuyordu. Bunlardan birisi bilimsel bilginin mutlaka evrensellik iddiası taşıması iddiasıydı. İkinci evrensellik iddiasının ancak doğa bilimlerinin ve tıbbın pratikleri kurumsallaşmış ölçütleri içinde ortaya konulabileceğiydi.

Acaba bu evrensellik savı ne kadar ciddi olarak temellendirilmişti? Evrenselliğin yüceltilme ve pratikle ilişkisinin kurulma biçimleri nasıl sorgulanabilir? Bunu biraz inceleyelim.

Evvela tüm bilgi alanının geçerli/değerli kısmının salt evrensel bilgi olduğu iddia edilebilir mi? Böyle bir iddianın dayanağı var mı? Yerel bilgi, gizil bilginin öneminde söz edildiği, hele dünya bilgi toplumuna geçerken değişik bilgi türlerinin sağladığı üstünlükler üzerinde durulmaya başladığı bir dönemde, salt evrensel ve kodifiye edilmiş bir bilginin üstünlüğüne dayanan bir ele alış acaba doğru mudur, yararlı mıdır? Biz bunları çok sorgulamadık, tartışmadık. Emrivakilere razı olmak durumunda kaldık.

Aslında bizim evrensellik iddiamız doğrudan üretilen bilginin evrenselliği üzerinden kurulmuyor. Dolaylı evrensellik kanıtlarıyla yetinilmektedir. Bir metnin uluslararası saygınlığı olan bir dergide yayınlanmış olması o metnin evrenselliğinin garantisi olarak görülmektedir. Bir metnin kalitesinin iyiliğini kötülüğünü çalışmanın içeriğinde değil, ona yabancılaşmış bir süreçte yani yabancı dergilerde yayınlanmış olmasında görüyoruz. Ve o süreci yüceltiyoruz. Dışta yayınlanmış bir çalışmanın her zaman yerel olarak yayınlanmış bir çalışmadan üstün olduğu iddia edilebilir mi? Biz bu özdeşliği kurduk. Bu içinde ironiler taşıyan bir özdeşlik

oldu.

Evrensellik iddiası temelde dünyanın tümü için geçerlilik değil mi? Oysa biz yabancı yayını yücelterek yerli yayını değersizleştirdiğimizde tuhaf bir evren tanımlıyoruz. Bu tür ele alışın evreni Dünya-Türkiye diye tanımlanmış oluyor. Türkiye evrenselin içinde yok. Bu mantıksal olarak taşınabilir bir evrensellik anlayışı mı?

Ben bu işi uzatmak istemiyorum. Bu bir ironi. Bu ironiyi sürdürüp çeşitlendirebilirim. Ama evrensellik iddiasını küçümsemek istemiyorum. Türkiye'nin bilimi evrensellik iddiası taşımamıştır. Yerel sorunlarının çözümünün bugün evrensellik iddiası taşımadan olanaksız olduğunu düşünüyorum. Ama bu yukarıda ironi konusu olan evrensellik yaklaşımından çok farklıdır.

Dış yayın yapmamanın da evrensellik iddiası taşıdığını da söyleyebilirim. Bir düşünce deneyimi yapabiliriz. Bir bilim insanının Türkiye'de çok önemli bir kuram geliştirdiğini ve Türkiye'de başarıyla uyguladığını ve dış yayın yapmadığını düşünelim. Bu bulgu evrensel bir önem taşıyorsa kendiliğinden başka dillere çevrilecek, ona atıflar (yollamalar) yapılacaktır. Sanıyorum ki bu durumdaki evrensellik iddiası daha güçlü olarak ortaya çıkmış olacaktır. Tam olarak bilmiyorum. Ama her halde Fransa'da Foucault'ın kendisi hiçbir dış yayın yapmamıştı. Herkes onu çeviriyor, ona referans veriyor.

İşin esasını kaçırdığınız zaman, işi şekle bağladığınız zaman böyle gülünçlükler ortaya çıkar. Türkiye'de sosyal bilimler çok geç ve önemli zorluklar altında gelişti. Önemli kesintilere uğramadan sosyal bilimlerin gelişmesi daha çok 1960'lar sonrasının olayı. Oldukça kısa bir tarihle karşı karşıyayız. Yaşadığımız bu son travmanın sosyal bilimler tarihimizi kavramamızda etkileri ne oldu? Acaba sosyal bilimcilerimizin tarihini yazarken onların dış yayınlarının sayısına bakarak mı yazacağız. Yoksa onların katkılarının değerine bakarak mı yazacağız. Bir bilim alanının tarihinin yazılmasını düşünmek çok öğretici oluyor. Hangi tür bir değerlendirme yaklaşımının ne kadar yüzeysel olduğunu kavramamızı kolaylaştırıyor. Oysa biz insanları terfi ettirirken onların katkılarından çok dış yayınlarının varlığına bakıyoruz. İşte burada biraz tuhaf kararsızlıklar bulunuyor. Jürilerin değerlendirmesine bir güvensizliği de ima ediyor.

Kaliteyi sağlamak evrensel iddiaları gerçekleştirmek durumundayız ve bunun için de innovative yollar bulmamız gerekiyor. Bu konuda kullandığımız yol akran değerlendirmesidir. Oysa akran değerlendirmesinin Türkiye'nin kültürel ortamında doğru dürüst çalışmadığını biliyoruz. Yalnız Türkiye'de değil dünyada da bunun güvenilir olmadığı biliniyor. Akran değerlendirmesi için bilim dünyasında kurulan mekanizmalar artık akademisyenlerce taşınabilir olmaktan çıkmıştır. Bunun için YÖK Raporundan bir örnek vereyim: Bizim dünya ile yarışabilmemiz için otuzbin öğretim üyemizi 160.000'ne çıkarmamız gerekiyor. 130.000 öğretim üyesinin terfilerinin ve bunlara ek 60.000 doktoranın var olan 30.000 kişilik öğretim üyesinin akran değerlendirmesine tabi olacak. Biz bu 30.000 kişilik büyüklüğü son yıllarda dış yayını var mı yok mu diye sınıyarak daha da azaltacağız. Ayrıca bu kişilerden dergilerdeki yayınlar için değerlendirme yapması istenilecek. Akademisyenlerin taşınması gereken diğer yükler de düşünüldüğünde akran değerlendirmesinin taşınması zor bir yük haline geldiği kolayca görülmektedir. Bu yükün taşınmaz hale geldiği pratikte de ortaya çıkıyor. Terfi jürilerinde verilen raporlar durumu açıkça ortaya koyuyor. Çok iyi niyetli olanlar da okuyamıyor. Vakitler, yükler buna olanak bırakmıyor. Biz akademisyenlerin ne kadar vakti var, onlardan

istediğimiz ürünler bu zamanda yapılabilir mi diye sorgulamıyoruz.

Batı dünyasında sorunlar olduğu biliniyor. Sokol'un yaptığı deney bu sorunu açığa çıkardı. Karmaşık ifadelerle yazılmış ve çok anlamı olmayan ifadelerden oluşan bir yazının saygınlığı olan bir dergide yayınlanabildiğini gösterdi. Tabii tek örnek bu değil. Bu konudaki sorunları ortaya koyan başka yazılar da var. Demek ki yeni değerlendirme yöntemlerine gereksinmemiz bulunuyor. Bu soruyla açıkça yüzleşmemiz gerekiyor. Biz acaba dünya için bir akademik değerlendirme yöntemi önerme cesareti gösterebilir miyiz? Bu cesareti göstermek evrensel iddia taşımak demektir. Sadece yakınmak bir şey çözmez. Yakındığımız sorunlara çözüm arayışı içinde olmalıyız. Bu sorunlara akılcı çözümler geliştirecek dünyaya da güvenle sunabiliriz. Merkezde olmayan bir ülke, kendisine özgü bir şey geliştirmeyi ve dünyaya katkı yapma iddiasını taşıyan bir sistemi kurmada acaba etkili olabilir mi? Bu soruyu sormaktan, neden kaçalım?

Bu konularla ilgili ilk rahatsızlıklar ortaya çıktığı zaman, ben Toplum ve Bilim Dergisi'nde bir yazı yazdım. Bu yazıda sosyal bilimlerde yaşanmaya başlayan değerlendirme sorunları üzerinde durmuştum. Bir süre sonra da Ankara'da Türkiye MOST Komitesi bağlamında sosyal bilimlerin değerlendirme sorunlarını tartışmak üzere bir uluslararası toplantı düzenlenmişti. O toplantılarda gelişen düşüncelerin en önemlilerinden biri de Türkiye'nin kendi sosyal bilim faaliyetlerinin performansına, kendi geliştirdiği ölçütler paralelinde sahip çıkmasının yollarını geliştirmesiydi. Bu sahip çıkmanın en önemli araçlarından biri tabii ki Türkiye'nin kendi sosyal bilim yayınlarının endeksini geliştirmekti. Türkiye'nin böyle bir endeksin hazırlanması, geliştirdiği bilimsellik anlayışı içinde değersizleştirdiği, sosyal bilim faaliyetlerini yeniden değerlendirilmesi anlamına geliyordu. Onun için böyle bir endeksin hazırlanmasını heyecan verici buluyorum. Bir yanlıştın, bir haksızlığın giderilmesi yolunda atılmış bir adım olarak göreyek sevinçle karşılıyorum.

Karşımızda kolay bir iş bulunmuyor. "Bir endeks yapıyoruz" demekle, her şey bitmiyor. Tersine yeni sorularla karşılaşılıyor. Onlarla başa çıkmamız gerekiyor. Bizim endeksimiz dışarıdaki endekslerin bir taklidi mi olacak? Acaba bizim yapımızla amaçlarımızla tutarlı daha makul bir yol bulabilir miyiz? Endeks yapmanın doğrularını, dıştaki endekslerden mi almalıyız, yoksa farklı bir yol mu bulmalıyız?

Böyle bir konuyu düşünebilmek farklı yollar araştırabilmek için temel bir soruyu sormamız gerekiyor. Sosyal Bilim Endeksi hazırlarken neyi başarmak istiyoruz ? Neleri kaydetmek, kime hizmet vermek ve neyi ölçmek istiyoruz? Bu sorular üzerinde kısaca duralım. Neleri kaydetmek istediğimiz sorusuna her yıl Türkiye'nin toplumsal düşünce ve toplumsal bilim alanlarına önemli katkılarını kayda geçirmek istiyoruz diye yanıt verebiliriz. Bu kayıtlar sosyal bilimcilere yardımcı olacak, onların araştırmaları için bir altyapı oluşturacak, onların yaşamlarını kolaylaştıracak. Böyle bir data base kurulduğunda onun üzerinden bir çok hesaplamalar yapılabilecek, sosyal bilim ve düşün adamlarının performanslarının ölçümüne olanak sağlayacak. Bu endekse girmiş yayın sayılarını hesaplayacağız. Etki faktörlerini (impact factor) hesaplayabileceğiz. Bütün bunlar yapılacak işin yararını gösteriyor.

Ama sorulması gereken sorular bitmiyor. Şimdi önemli bir başka soruyla karşı karşıyayız. Biz bilim insanların başarısını ölçerken hangi noktadan başlayacağız. Bilimsel başarıyı bireyin başarısı olarak mı, yoksa bir çalışma grubunun başarısı olarak mı ölçeceğiz?

Bu sorunun yanıtı endeksin yapısını belirlediği kadar, insanların çabalarının haksızlık edilmeden değerlendirilebilmesi açısından da önemlidir. Kuşkusuz bu soruya çok kestirme yanıtlar verilemez. Günümüzde Dünya’da ve Türkiye’de bilim faaliyeti bir bireysel faaliyet olarak değerlendiriliyor. Oysa bilimsel faaliyetler artık bir kişi tarafından değil bir takım ya da küme tarafından üretiliyor. Bir takım tarafından üretilen bir şeyin ayrı ayrı bireyler tarafından üretiliyor gibi görülmesi bu konuda izlenecek politikaların yanlış olarak formüle edilmesine neden oluyor. Ama Türkiye, küçük grupların oluşturdukları araştırma programlarını özendirerek (teşvik ederek) Türkiye’nin dünya bilimine katkısını artırmak isteyen bir politikayı benimserse böyle bir politikanın uygulanması sırasında bireysel başarı kabulü üzerinden hazırlanmış endekslerin anlamı kalır mı? İzlenen politikalar için anlamlı bir değerlendirme için bu endekslerin yararı ne olur.?

Bireyin üstünden değerlendirme alışkanlığını sorgulamadan, makalelerin üstüne yazılan yazar isimlerine baktığımız zaman tuhaf bir durumla karşılaşılıyor. Eskiden doğa bilimleri alanında yayınlanan makalelerde ortalama üç yazar adı görülüyordu. Günümüzde ise bu sayı yedi ya da sekize çıkmış durumda. Bu durumda bilimsel üretim adeta doğrusal toplamsal (linear additive) bir faaliyet halinde karşımıza geliyor. Oysa bir bilimsel başarının ortaya çıkışı böyle bir süreç değil çok karmaşık bir süreç. Yazarların isim sıralamasındaki öncelik ya da sonralıkla bu karmaşık süreç içindeki kişilerin payları hakça yansıtılamaz.

Biraz da atıf yapmak üzerinde durmak istiyorum. Acaba günümüzde sosyal bilimler alanında atıf yapmak ne kadar anlamlı? Bir bilim insanının bilimsel etkisini aldığı atıflarla ölçüyoruz. Bu ölçümün yeterliğinden söz edebilmek için atıfların anlamlı olması gerekiyor. Atıf vermenin bir ahlakından söz edilebilir. Bu konuda tartışılacak pek çok şey olduğunu biliyoruz. Ama bunun üstünde durmaktan çok, daha yapısal bir sorun üzerinde durmak istiyorum. Bugün izlediğimiz dipnot verme biçimi Harvard sistemi olarak biliniyor. İlk geliştirildiği zaman doğa bilimlerinde yapılmış laboratuvar deneylerine atıf yapmak için kullanılmış. Bu atıf yapılan bilginin temel özelliği büyük ölçüde “discreet” yani başka bilgilerden kopuk olarak üretilmesi. Bu tür bilgiye ulaşılmasını kolaylaştırıyor. Oysa sosyal bilim, sosyal düşünce alanında böyle bir kopukluk değil, tersine bir süreklilik söz konusu. O zaman atıf vermek bir sorun oluşturmaya başlıyor. Örneğin ben Yıldız Ecevit arkadaşımın bir çalışmasına referans verdiğim zaman o bilgiye nerede ulaşabileceğini göstermiş oluyorum. Burada bir sorun yok. Ama onun çalışmasına atıf yapıldığında bir saygınlık biriktirmesine de katkıda bulunuyor. Ama Yıldız arkadaşımın o çalışmasının arkasında zengin bir toplumsal bilim alanındaki katkılar bulunuyor. Belki eski Yunan felsefecilerinden günümüzdeki bilim insanlarına kadar uzanan bir silsile var. Okudukları var, hocaları var. Bu atıf işte bu silsileyi unutarak saygınlık dağıtımında bir haksızlık etmiş oluyor.

Bu bakımdan medreselerde verilen icazetnamelerin biçimi bu bakımdan çok esin verici bir örnek olabilir. Medreselerde verilen icazetnamelerde mezun olanın ilk hocasından başlayarak hocalar silsilesi bulunuyordu. Örneğin hocasından başlayıp taa El Razi’ye kadar uzanıyordu. Bir tarihsel sürekliliğe referans veriyordu. Bir kanala işaret ediliyordu. Impact faktörünün böyle bir atıf yapma alışkanlığına göre düşünülmesinin ne tür bir saygınlık dağılımı çıkarabileceği üzerinde düşünmek ilginç bir düşünce deneyi olacaktır. Böyle bir düşünce deneyi belki de bizi çok farklı bir noktaya götürebilir. Belki de toplumsal olarak ya da gruplar içinde üretilen bilgileri kişilere adreslemenin ve buna dayanarak hegemonya oluşturma arayışlarının çok anlamlı olmadığını da kavramaya başlayabiliriz.

Bilimsel performansları ya da katkıları ölçmeye çalıştığımızda bu ölçme işlevlerimizin bilimsel faaliyetler üzerinde yarattığı distorsiyonların da farkında olmak gerekir. Bu tür problemlerin en çok farkında olanlar mikro fizikçilerdir. Ünlü Heisenberg'in belirlenemezlik ilkesi bu olguya işaret etmektedir. Bunun çok ilginç bir örneği sosyal bilim alanında başarı ölçme yolunda çabalar yoğunlaştığında ortaya çıkmıştır. Sosyal bilim alanında esas etkili olan bilimsel ürünler, özgün araştırmalara dayanan kitaplardır. Geçmişte dergilerde yayınlanan yazılar ikincil bir öneme sahipti. Oysa günümüzde bir sosyal bilim insanının performansını ölçmekte dergilerde yayınlanan makalelerin önemi artmıştır. Kitapların bir endeksi yoktur, oysa sosyal bilim yazılarının bir endeksi vardır. Ölçülüp biçilmektedir. Bu ölçüp biçme önem sırasını değiştiriyor.

Dergi yazılarının görece öneminin artması, bizim de dergilere önem vermemiz ve akademik yayının tanımının hakemli dergilerde yayınlanması koşuluna bağlanmasını getirdi. Bir derginin hakemli olması bu dergilerde yayınlanan yazıların bir akran değerlendirmesinden geçtiği için belli kalite güvencesi taşıdığı kabulünün yapılabilmesine olanak veriyor ve akademik yayın sayılıyordu. Ancak bu yazılar akademik terfilerde kullanılabiliyordu. Bu gelişmeler üniversitelerin yeni akademik dergiler çıkarma eğilimlerini artırdı. Hakemli olmayan üniversite dergileri hakemli hale geldi. Hatta üniversite dergisi olmayan süreli yayınlar üzerinde de hakemli hale gelmeleri için bir baskı doğdu. Bu dönüşüm sırasında çok ironik durumlar da yaşadık. Benim elimde bir üniversite dergisi var. Başlığının üzerinde başlığından da büyük harflerle "Hakemli Dergidir" diye yazıyor. Hakemli olmayı alınının ortasında bir damga gibi taşıyor. Bu çok vahim bir durum. Böyle bir ortamda yayınlanan dergilerde hakemli olmak ne kadar bir kalite güvencesi getiriyor bilemiyorum.

Acaba bizim ölçme biçimlerimiz, geliştirdiğimiz endeksler, buna giriş için koyduğumuz koşullar Türk dergi yayıncılığı üzerinde nasıl distorsiyonlar yaratıyor? Bu koşullar Türk dergiciliği için de nasıl bir ayrımcılık yaratacak ve bu ayrım hazırladığımız endekslerin kullanılabilirliğinde ne tür kayıplara neden olacak? Bu ayrımı yaparken önemli hatalar yapma olasılığımız ne kadar yüksektir ?

Dergilerin Türk entelektüel hayatında çok önemli yeri var. Türkiye'de düşün yaşamı kendisini dergilerde sergiliyor. Biz Türkiye'nin düşün tarihini yazmak istediğimizde belli çevrelerin düşüncelerinin yayınlandığı bu dergileri inceleyerek yazıyoruz. Bu dergiler hakemli değil. Ama kendi düşünce çevrelerinin beğeni süzgecinden geçiyor. Bunlar belli kimlikleri olan dergiler. Onlar kültürel mirasımızın en değerli hazineleri. Onları hakemli hale gelmezse dışlayacak mıyız? Onları dışladığımızda kaybedenler o dergiler mi olacak, yoksa bizim endeksimizin yararlılığı mı düşecek. Üniversitelerimiz son yıllarda çıkardığı hakemliliği vurgulanmış dergilerin nitelikleri çok farklı. Bunların içinde çok değişik alandan gelen yazılar yer alıyor. Bunlar torba niteliğinde dergiler. Belli bir rengi, belli bir kimliği yok. Bu dergileri ön plana alarak belli kimliği olan dergileri dışlamak savunulabilir mi? Bu konuda dikkatli olmamız gerektiğini düşünüyorum.

Bunları daha da uzatmayacağım. Ben bütün bunları bir kötümserlik içinde söylemiyorum. Büyük bir iyimserlikle söylüyorum. Türkiye'nin dünya için farklı bir endeks, farklı bir değerlendirme biçimi geliştirebileceğini inançla söylüyorum. Bunları düşünebilmeye katkı olsun diye söylüyorum. Uluslararası iddialar taşıyacak bir şey yapalım, kör bir nakil yapmayalım

diye söylüyorum. Bu konularda beş yıl öncesine göre çok daha farklı bir yerde olduğumuzu görerek, daha temel sorunları tartışabildiğimizi görerek iyimserliğimi koruyorum.

Beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

I. Ulusal Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık Kurultayı'ndan Gözlemler, Değerlendirmeler, Öneriler

Prof. Dr. Yıldız Ecevit

*ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
SBVT Kurulu Adına SBVT Kurulu Başkanı
ecevity@metu.edu.tr*

Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu, TÜBİTAK-ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) Türkçe veri tabanları kurullarından biri olarak ULAKBİM'e ait özel yönetmeliğin 10. maddesi uyarınca kurulmuştur.

ULAKBİM'de, üç ayrı veri tabanı kurulu (Ulusal Tıp Veri Tabanı Kurulu, Ulusal Temel Bilimler ve Mühendislik Veri Tabanı Kurulu ve Ulusal Tarım ve Biyoloji Veri Tabanı Kurulu) daha çalışmalarını sürdürmektedir. Tıp Veri Tabanı Kurulu'nun çalışmalarının on senedir sürdüğü göz önüne alınarak SBVT Kurulu'nun "genç" bir kurul olduğu söylenebilir.

Diğer kurullar gibi, SBVT Kurulu'nun kuruluş amacı da kendi veri tabanında yer alacak olan Türkçe bilimsel dergilerin seçim ve değerlendirme politikalarını oluşturarak dergilerin seçimi ve değerlendirilmesi sürecinde uygulamaktır.

Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu'nun Görev ve Sorumlulukları

- Sosyal Bilimler Veri Tabanı için "Dergi Seçim Ölçütleri"ni belirlemek ve geliştirmek,
- Veri Tabanı'na başvuran dergileri, belirlenen ölçütler doğrultusunda değerlendirmek ve seçmek,
- Dergi editörlerine önerilerde bulunmak,
- Veri Tabanına kabul edildikten sonra ölçütlere uymayan dergileri uyararak; uyarılara karşın düzelme gözlenmeyen dergilerin veri tabanından çıkarılması ile ilgili kararları vermek,
- Veri Tabanı ve dergilerin yeni teknolojiler ve uygulamalar ışığında geliştirilmesi; Veri Tabanının içerik, işlem ve uygulamaları ile ilgili önerilerde bulunmak,
- Bilimsel dergilerin uluslararası standartlarda (ölçünlerde) yayınlamasını sağlamak ve ulusal yayıncılığın gelişmesine katkıda bulunmak,
- ULAKBİM Müdürlüğü'nün eşgüdümünde eğitim seminerleri, toplantı ve çalıştaylar düzenlemek,
- Ulusal atıf (yollama) sıralaması ve buna bağlı olarak süreli yayınlarımızın "etki değerleri"nin saptanması konusunda çalışmalar yapmak,
- Türk bilim dilinin gelişmesine yardımcı olmaktır.

Kısa Tarihçe

SBVT Kurulu, çalışmalarına Mayıs 2002 tarihinde başlamıştır. Kurul, çalışmalarına başladığı günden bugüne kadar 14 toplantı yapmıştır.

1. İlk toplantılarda veri tabanının konu kapsamı ve dergi seçme-değerlendirme ölçütleri üzerinde durulmuştur. SBVT kapsamına giren 18 konu aşağıda yer almaktadır:

• Antropoloji	• Kütüphanecilik ve Bilişim
• Arkeoloji	• Mimarlık
• Coğrafya	• Psikoloji
• Dil Bilim	• Sanat Tarihi
• Eğitim Bilimleri	• Sosyoloji
• Felsefe	• Şehir Bölge Planlama
• İletişim	• Tarih
• Ekonomi ve İşletme	• Uluslararası İlişkiler
• Kamu Yönetimi	• Genel

2. 2003 yılının Mart-Nisan aylarından başlayarak ULAKBİM'e ulaşan dergiler üzerinden değerlendirme çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar sırasında dergi seçme ölçütleri oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Mart 2003 tarihinden itibaren kurul üyeleri uzmanlık alanlarındaki dergileri saptanan ölçütlere göre değerlendirmeye başlamıştır. Eşzamanlı olarak değerlendirilen ve veri tabanına girmesi uygun bulunan dergilerin veri girişleri ve indeksleme çalışmaları da ULAKBİM'ce başlatılmıştır.

3. Sosyal Bilimler Veri Tabanı, Temmuz 2004 tarihinde kullanıcıların erişimine açılmıştır. 2006 yılında bu veri tabanına giren dergi sayısı 88'dir. Veri tabanı, yukarıda sayılan konularda yayımlanan Türkçe bilimsel dergilerde yer alan makalelerin tam metinlerini, olgu (vak'a) sunumlarını ve proje tanıtımlarını içermektedir. Bildiri ve kitap tanıtımları makale biçiminde yayınlanmaları koşulu ile SBVT'ye alınabilmektedir. Çeviri, tanıtım, haber türü yayınlar veri tabanına dahil edilmemektedir.

SBVT'de yer alan kayıtlar bibliyografik formatta Türkçe ve/veya İngilizce özlere ile birlikte sunulmaktadır. Veri tabanının amacı, sosyal bilimler alanındaki bilim insanlarının kendi konularına ilişkin alanyazınına en hızlı ve etkin biçimde ulaşmalarını sağlamaktır.

Dergi Seçim Ölçütleri

Bunlardan bazıları aşağıda görüleceği gibi biçime yönelik ölçütlerdir:

- Makale biçimine uygunluk (Türkçe ve yabancı dilde öz ve abstract içerme, bilimsel yazım kurallarına ve standartlarına (ölçünlerine) uygunluk, gönderme yapma vb.),
- Yayın standartlarına uygunluk (derginin adının açık şekilde yazılması, yazar adlarının açık biçimde yazılması, yazım ve kaynak gösterme kurallarının yer alması, ISS numarası alma vb.)

Dergiler yukarıda örneklenen ölçütlere uymakta zorlanmamıştır ve veri tabanına kabul onlar için önemli olduğundan kısa zamanda beklentilere olumlu karşılık vermişlerdir. Bu

küme ölçütler kapsamında, dergiler bildirimde buldukları yayın aralığında düzenli olarak yayınlanmak ve birleşik sayı yapmamak koşullarına da uymaya çalışmaktadır.

İkinci küme ölçütler, kurulu en çok meşgul eden ve bugüne kadar yapılan çalışmalarda olduğu kadar bundan sonraki toplantılarda da mesai harcanacak olan konulara yöneliktir. Bunlar bilimsel dergi editörlüğü ile ilgili sorumluluklar, bilimsel araştırma ve yayın etiği ve hakemlik süreci olarak üç grupta toplanabilir.

Editörlük

Bilimsel dergilerin bilime katkılarında editörlüğün önemi yadsınamaz. Derginin yayın politikasının, hedef kitlesinin, özel sayı konularının belirlenmesi ve yayın aralığının saptanmasından, dergide yayımlanacak makalelerin seçimine ve hakemlerin belirlenmesine kadar irili ufaklı birçok iş ve sorumluluk dergi editörünün ve/veya editörler kurulunun görevidir. Bu önemli sorumlulukları üstlenen dergi editörünün ve/veya editörler kurulunun, derginin gelişebilmesi için bilimsel araştırmada güvenilirlik ve geçerlik, araştırma ve yayın ahlakı ve benzeri konularda hem uzman ve deneyimli hem de duyarlı olması gerekir.

Türkiye’de incelenmek ve değerlendirilmek üzere ULAKBİM’e gönderilen dergilerin editörler kurullarının bir kısmının bu özelliklere sahip olduklarını ya da olması gerektiği gibi çalıştıklarını söyleyebilmek zordur. Şu örnek durumlar, bu saptamayı destekleyerek gerekçelendirecektir:

1. Hakem raporları istendiğinde, bu raporların sağlanamadığına veya son derece üstünkörü hazırlanmış raporların gönderildiğine tanık olunmaktadır.

2. Özellikle üniversite dergilerinde karşılaşılan bir durum, sosyal bilim dergilerinin editörleri veya editörler kurulu başkanlarının çoğunun aynı zamanda Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü, fakülte dekanı veya ilgili bölüm başkanı olmalarıdır. Bu kişilerin çok zaman alıcı yönetsel sorumlulukları olması, bir dergide bir editörün titizlikle yapması gereken işleri yapamamalarına neden olmaktadır. Bu durumda dergide editör olarak isimleri geçiyor olsa bile, editörlük görev ve sorumluluklarını daha genç ve deneyimsiz öğretim elemanlarına devretmektedirler. Oysa editör olmak, araştırma ve yayın yapma pratiğinden geçmiş olmayı, hakemlik süreçlerini iyi bilmeyi, araştırma ve yayın etiğine önem vermeyi gerektirir.

3. Değerlendirmeye alınan dergilerde karşılaşılan başka bir sorun, editörlerin ve/veya editörler kurulu üyelerinin çok sık değişmesidir. Bu değişiklikler derginin yayın politikasından başlayarak daha somuta kadar inen bir dizi konuda tikanıklıklar yaratmaktadır. Derginin hiç değilse yakın geçmişini bilen bir kişi veya grubun yapacağı editörlük, kuşkusuz bu sürece bir noktadan eklenmiş kişilerin yapacağı editörlükten farklı olacaktır.

4. Değerlendirilen dergilerle ilgili olarak karşılaşılan ve editörlük sürecinin yeterince iyi işlememesinde rol oynayan başka bir etmen, kısa bir ifade ile ‘acelesi olan’ kişi ve kümelerin varlığıdır.

Acelesi olan birinci küme, üniversitelerde yükseltmelerin yayın sayısı ile çok yakından ilişkilendirilişinden (1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren) etkilenen akademisyenlerdir. Doçentlik unvanını hak etmek ve profesörlüğe yükselmek için YÖK’ün koyduğu ölçütler arasında adayın yurtiçi bilimsel hakemli dergilerde makalesi olma koşulunun da bulunması, bilimsel süreli yayınlarda makale yayımlamaya olan ilgiyi çok artırmıştır. Doçent ve profesör adayları,

konuları ile ilgili süreli yayınlara çalışmalarını ile başvurmakta ve bunların yayımlanmasını da sabırsızlıkla beklemektedirler. Akademik yükseltmelerin neredeyse yalnızca yayınlara indekslenmesi, üniversitede çalışan bilim insanlarını araştırmalarını kısa zamanda bitirmeye, araştırma sonuçlarını en hızlı biçimde yayına dönüştürmeye, bu süreçte nitelikten ödün vermeye hatta bazen yayın etiğine aykırı hareket etmeye bile sevk edebilmektedir.

İkinci acelesi olan küme editörlerdir. Editörler, editörü oldukları süreli yayının düzenli ve nitelikli olarak yayımlanmasından sorumludurlar. Derginin düzenli (yılda iki veya üç kez) çıkamaması, mali sorunlar ve dergiye gönüllü emeklerini sunacak kişilerin sınırlılığı kadar, dergiye gönderilen nitelikli yazıların azlığı ile de ilişkilidir. Editörler, kendilerine gelen yazıların hakemlere gönderilmesi ve kendilerine geri dönmesi, sonra hakem raporlarının yazara gönderilmesi ve düzeltmelerin beklenmesi sürecinde çok zaman kaybı olduğundan yakınmakta ve bu sürecin hızlı geçirilmesi için aceleci davranmaktadırlar.

Her iki tarafın da acelesinin olduğu bir durumda yanlışların yapılması kaçınılmazdır. Nitekim bazı editörler hakem seçiminde özensiz davranabilmekte, kendilerine gelen yazıları ciddi bir eleme sürecinden geçirmeden hakemlere gönderebilmektedir. Dahası, hakemlerden gelen raporlar ışığında yazarların düzeltmelerini bir kez daha hakemlere ulaştırmayabilmekte, kendilerinde toplanan hakem raporlarında yazarlardan istenenlerin yapıp yapılmadığını kontrol etmeye zaman ayıramayabilmektedirler. Böylece, bir aday makalenin, basılmasına kadar geçmesi gereken aşamaları sağlıklı bir biçimde yürütemedikleri için yayınların niteliğini de düşürebilmektedirler.

Öte yandan, editörler, kendilerine nitelikli bilimsel yazıların gönderilmediğinden yakınmaktadırlar. Bunun bir nedeni, yükseltmeler için uluslararası dergilerde yayın yapma koşulunun getirilmiş olmasıdır. Bilim insanları, çalışmalarını yurt içindeki dergiler yerine uluslararası atıf temelli dizinlerde (citation index) yer alan dergilere göndermeyi yeğlemektedirler.

Diğer bir neden, bilimsel yayınların puanlanması ile ilgilidir. Doçentlik için yapılan başvurularda hazırlanan eser inceleme formu konuyla ilgili olan herkesçe bilinmektedir. Bu formda eserlerden geçmek için elde edilmesi gereken puanlarla ilgili bilgilere bakıldığında, uluslararası ve indeksli bir dergide (SSCI, AHCI) yayın yapmanın puanının dört, böyle bir indeksçe taranmayan bir dergide yayın yapmanın puanının ise üç olduğu görülecektir. Ulusal bir dergide yayın yapmanın karşılığı ise yalnızca bir puandır. Böylece daha en başından, Türkiye’de yükseköğretimi düzenleyen en üst kurum olan YÖK tavrını koymakta, tercihini yapmaktadır. Bu kurum, ulusal dergilerdeki çalışmalara, uluslararası dergilerde yayınlanmış çalışmalardan daha az değer verdiğini bu puanlama sistemi ile açık bir şekilde gözler önüne sermekte ve bu tavır ulusal dergilerde yapılacak yayınlara ket vurmaktadır. Bu tavır, aynı zamanda, Türkçe’nin bilim dili olarak gelişmesini, Türkçe bilimsel söylemin evrensel ölçütlere uygun biçimde şekillenmesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Durum böyleyken, ulusal dergileri geliştirmeye çalışıyor olmak yel değirmenleriyle savaşmak gibi bir şey değil midir? Kendi bilim insanının çalışmasına bu kadar az değer veren bir sistemde, nitelikli çalışmalar yapanların ulusal dergiler yerine uluslararası dergilere yazı yazmalarını kınanabilir mi?

Bu kurultayda, tüm bu olumsuzluklara karşın, ulusal dergiler için evrensel bilimin ve bilimsellik ölçütlerinin paylaşımcısı olma hedefi açıkça vurgulanmış; sosyal bilimler alanında akademik emekleriyle var olma uğraşı veren tüm araştırmacıların ulusal dergilere sahip çıkma ve bilim dili olarak Türkçe'yi işleme sorumluluğu taşıması gerektiği düşüncesi öne çıkarılmıştır.

Bu nedenle, kurultay boyunca Türkiye'de sosyal bilimler alanındaki süreli yayınların kalitesinin nasıl artacağı ve yazarların etik ile ilgili ihlaller yapmadan bilime katkı sunabilecekleri çalışmaları nasıl üretebilecekleri, editörlerin karşılaştıkları güçlüklerin nasıl aşılabileceği ve hakemlik sürecinin nasıl daha sağlıklı bir süreç olabileceği üzerinde yoğun bir biçimde durulmuştur.

Hakemlik

Hakemlik süreci editörlük sürecinin bir parçası olarak düşünülmelidir. Yani editörlük, hakemlik sürecini de içeren, ama ondan çok başka boyutlara da dikkat etmeyi gerektiren bir süreçtir. Bu konuda yaşanan bazı sorunlar şunlardır:

- Hakemlerin isimleri dergi iç kapaklarında yayımlanmaktadır (Alenilik sorunu).
- Bu listeleri dergiler, saygınlıklarını artırmak için yayınlamaktadır.
- Dergilerde hakem kurulu, danışma kurulu, yayın kurulu, bilim kurulu gibi isimler altında çeşitli kurullar bulunmakta, birbirinin yerini almakta ve bunların tanımı yapılmamaktadır. Bu durumda hangi kurulun görevinin ne olduğu anlaşılamamaktadır.
- Hakemlerin seçiminde farklı uygulamalar vardır ve çoğu zaman hakemler bir derginin hakemi olduklarından habersizdirler.
- Bir derginin hakemi olduğu halde edilgin (pasif) hakem olan kişiler vardır.
- Kör hakemlik müessesesi bilinmemekte, birçok dergi tarafından kullanılmamaktadır.
- Hakemlere uzmanlık dallarında olmayan makaleler de gönderilmektedir.
- Hakemler, yaptıkları değerlendirmenin yazarlar tarafından dikkate alınıp alınmadığını bilmemektedir. Hakem değerlendirmesinde yapılması istenenlerin yapılmadığı durumlarda bile makale basılabilmektedir.
- Bazı hakem raporları son derece yetersizdir.

Kurultayda Yapılan Tartışmalarda Ortaya Çıkan Sorular

Kurultayın, bazı konuların ve soruların daha fazla düşünülmesi için kimi güdeleyici etkilerinin olduğu dikkati çekmiştir. Oturumlar boyunca yapılan tartışmalardan doğan bu sorulardan bazıları şu başlıklar altında özetlenebilir:

1. Geçmişe göre bugün Türkiye'de daha az akademik özgürlük, daha az dayanışma ve birlikte çalışma, daha fazla rekabet vardır. Akademide zayıflayan dayanışma ruhunun ve paylaşımcılığın artırılması için neler yapılmalıdır?
2. Türkiye'de sosyal bilimlere yapılmış kuramsal ve yöntemsel katkıların değerini bilmek, hakkını teslim etmek ve bunlara bilimsel çalışmalarda daha çok yer vermek için nasıl bir yol izlenmelidir?
3. Sosyal bilimlerde yapılan çalışmalara açık erişimin sınırsız olması mutlak olarak olumlu mudur, yoksa bir miktar sınırlama getirilmeli midir? Sınırsız açıklık kaygı verici midir? Bundan zarar görülebilir mi?
4. Hakem isimleri gizli mi açık mı olmalıdır?

5. Hakem değerlendirmesinde standart formlar kullanılmalı mıdır?
6. Hakem, değerlendirici rolünün ötesine geçerek öğretici de olmalı mıdır? Bunu bir hakemden beklemek gerekir mi?

Kurultayda Yapılan Tartışmalardan Ortaya Çıkan Saptama Ve Öneriler

Kurultayda, iki gün boyunca sunulan bildirimler ve bu bildirimler çerçevesinde yapılan tartışmalar, pek çok saptama ve öneriyi de beraberinde getirmiştir. Bu saptama ve önerileri yapan tüm katılımcılar, ülkemizde sosyal bilimler alanında yapılan bilimsel yayınların niteliğinin ve saygınlığının artırılabilmesi için aşağıda sıralanan gerekliliklerin zaman kaybedilmeden yerine getirilmesi düşüncesinde birleşmektedir.

1. Araştırma kültürünün çağa ayak uyduracak biçimde gelişmesini destekleyecek bireysel ve kurumsal dinamiklerin tüm üniversitelerde hızla yaygınlaştırılması,
2. Bu dinamikleri engelleyen “akademi dışı” bakış açısının, yetişen genç akademisyenlerin desteklenmesi ve bilinçlendirilmesi yoluyla “akademi dışında” kalmasının sağlanması,
3. Bu amaçla genç araştırmacılara araştırma ve yayın etiğine uygun bilimsel yayın yapma farkındalığının ve becerisinin kazandırılması,
4. Araştırmanın niteliği ile yayının niteliği arasındaki ilişkinin öneminin vurgulanması ve araştırma niteliğinin artırılması,
5. Dergilerdeki özgün çalışmaların sayısının artırılması,
6. Sosyal bilimler alanındaki araştırmaların, özellikle de genç araştırmacıların desteklenmesi ile sosyal bilimcilerin mesleki doyum duygularının beslenmesi,
7. Araştırma etiğine uyan örnek akademisyenlerin ödüllendirilmesi,
8. Akademik eleştiri kültürünün, aynı tartışma kültürü gibi yerleştirilmesi,
9. Akran değerlendirmesinin ve akademik eleştirinin kurumsallaştırılarak yaygınlaştırılması,
10. Bilim dili olarak Türkçe’yi kullanmanın öneminin vurgulanması, nitelikli Türkçe yayınların desteklenmesi, alanda saygın uluslararası dergilerde Türkçe yayımlanan ve/veya yayınevlerinde Türkçe basılan kitap/kitap bölümlerinin puanlamalara alınarak uluslararası Türkçe yayının özendirilmesi,
11. Bilimsel bilgiyi elde etme ve işlenmiş bilgiye (veri tabanlarına) ulaşma sürecinde ulaşılabilir arşivleme düzeninin özendirilmesiyle şeffaflık geliştirilmesi,
12. TÜBA-ULAKBİM denetiminde oluşturulacak bir üst kurul ile hakemlik statüsünün SSCI ölçütlerine uygun hale getirilmesi,
13. Bu ölçütleri kullanan bölüm dergilerinin desteklenmesi,
14. Hakemlerin emeklerinin ödüllendirilmesi.

SBVT Kurulu Olarak Yaklaşımımız

Kurultay, tüm katılımcıların katkı ve paylaşımlarıyla Sosyal Bilimler Veri Tabanı’nın, dergilerce önemsendiğini bir kez daha ortaya koymuştur.. SBVT’na girmek, dergiler için kalitelerini ortaya koyacakları en somut göstergedir. Dergiler daha kabul işlemleri tanımlanmadan veya tamamlanır tamamlanmaz iç kapaklarına “Bu dergi SBVT Kurulu tarafından veri tabanı için kabul edilmiştir” gibi ibareler koymaktadır.

Kurul, ne kadar çok dergi istenen standartlara ulaşırsa o kadar mutlu olmakta ve

çalışmalarının meyvelerini toplamaktan dolayı kıvanç duymaktadır.

Dergi editörlüğünün ve hakemlik sürecinin Türkiye’de bugünkü durumu hakkında eleştirilerde bulunmakla yetinmemek gerektiğine inanan SBVT Kurulumuz, genç dergilere, bu dergilerin genç editörlerine yardım etmek çabasıdadır. Kurul, yapıcı ve destekleyici olmak, cezalandırıcı olmamak tavrı içindedir. Bu yardımın hangi yollarla yapılabileceğini ayrıntılı biçimde ele almaktadır. Bunlarla ilgili yapılabilecekler vardır ve bunları yapmak için de Sosyal Bilimler Veri Tabanı Kurulu’nun çalışmaları sürmektedir. Hakemlik sürecinin sağlıklı tamamlanması için format örneklerinin oluşturulması, hakem raporlarının editörlere gönderilmesi ve editörlerle işbirliğini artırmak böylesi çalışmaların birkaç örneği olarak verilebilir.

Kurulumuz, iki gün boyunca tartışılan konulara sadece çözüm bekleyen sorular olarak bakmamakta; çözümler önerme çabası göstermektedir. Akademik yükselme ve atamalarda işlevsel olmaya başladığından beri hızla artan dergi sayısı karşısında tasalanmak yerine, bu oluşumu bilimsel bilgi üretiminin niteliğini artırmak için, nasıl sosyal bilimlerin lehine çevirebiliriz düşüncesiyle çalışmaktadır. Unutulmamalıdır ki veri tabanı kaçınılmaz olarak atama ve terfilerle ilişkileniyoorsa da hepimizin asil amacı sosyal bilimler alanında kalburun üstünde kalan üretimin kayda geçmesi olmalıdır.

Bu çerçevede, bilim çevresindeki herkesin üzerine düşen görevler olduğu açıktır. Bir konuşmacı, yazarların araştırma sonuçlarını bilimsel yayın haline dönüştürmeyi bilmediklerinden, bunun çok genç yaşta kazanılması gereken bir beceri olduğundan söz etmiştir. Katılıyoruz. Dönem ödevlerinden başlayarak yapılan yanırlar, yüksek lisans ve doktora tezlerine, oradan makalelere taşınmaktadır. O halde, üniversitede verdiğimiz derslerden başlayarak her aşamada gençleri destekleme ve onlara örnek olma görevimizi sürdürmeliyiz. Bu bağlamda tez yazma süreçleri ve özellikle jüriler, genç sosyal bilimcilerin eksikliklerini tamamlamaları için, yanırlarının kendilerine gösterilmesi için önemli fırsatlardır. Doçentlik jürilerine bile bu gözle bakılması gerekmektedir.

Yayın noktasına gelindiğinde, kurul olarak, editörlerin editörlük gereklerini yerine getirerek, hakemlerin aktarmacılık ve bilimsel yazım ile ilgili sorunlara dikkat çekerek, araştırma tasarımı ve analizi ile ilgili önerilerde bulunarak, araştırmacıları bilim ahlakı hakkında sürekli uyarak kısacası, sakınmadan akademik birikim ve deneyimin aktarılmasıyla, bugün olumsuzmuş gibi görünen bir durumu olumluya döndürebiliriz inancındayız.

Bu inançla, Sosyal Bilimler Veri Tabanı’nın yalnızca “bir araç” olarak algılanmaması gerektiğini vurgulamak istiyoruz. Hedefimiz, süreli yayınları izleyerek eksikliklerin giderilmesine yardımcı olmak ve Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişimine katkıda bulunmaktır. Bu katkının en temel göstergesi, yayımlanan sosyal bilimler dergilerinin artan niteliği olacaktır.

TÜBİTAK

ULAKBİM

**I. ULUSAL SOSYAL BİLİMLERDE SÜRELİ
YAYINCILIK KURULTAYI
PROGRAMI (02-03 KASIM 2006)**

Yer: TÜBİTAK FEZA GÜRSEY SALONU
Adres: TUNUS CAD. NO:80 KAVAKLIDERE / ANKARA
URL: www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvvt/sbvt

02 KASIM 2006 Perşembe

AÇILIŞ KONUŞMASI: 9:30 - 9:40

Prof. Dr. Cem SARAÇ
ULAKBİM Müdürü

SOSYAL BİLİMLER VERİ TABANI TANITIMI: 9:40 - 10:00

Nuray DEMİRKOL
ULAKBİM - SBVT Uzmanı

I. OTURUM: 10:00 – 12:30

“TÜRKİYE’DE SOSYAL BİLİMLER VE SÜRELİ YAYINCILIK”

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR
Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, SBVT Kurulu Üyesi

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Korkut BORATAV
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
“*Sosyal Bilimler Veri Tabanı Çalışmalarında Tarihsel Perspektif*”

Prof. Dr. Taner TİMUR
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi
“*Türkiye’de Sosyal Bilimler Alanındaki Bilimsel Süreli Yayınlarla İlgili Sorunlar*”

ARA - ÇAY : 11:10 – 11:25

Prof. Dr. Yaşar TONTA
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge
Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
“*Açık Erişim: Bilimsel İletişim ve Sosyal Bilimlerde Süreli
Yayincılık Üzerine Etkileri*”

Doç. Dr. Doğan ATILGAN
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge
Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi
“*Türkiye’de Açık Arşiv Çalışmalarının Gelişimi ve Ankara Üniversitesi
Örneği*”

ARA – YEMEK: 12:30 - 13:30

II. OTURUM: 13:30 - 15:30

“DERGİ EDİTÖRLÜĞÜ VE HAKEMLİK SİSTEMİ”

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi,
SBVT Kurulu Üyesi

Konuşmacılar:

Doç. Dr. Sinan OLKUN

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Editörü
*“Eğitim ile İlgili Uluslararası Bilimsel Dergilerde Editörlük Süreci:
Fırsatlar, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”*

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi
“Hakem ve Jüri Sistemlerinde Aleniyet”

Doç. Dr. Nazmi KOZAK

Anadolu Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu
“Türkiye’de ve Dünyada Dergi Editörlüğü ve Hakemlik Sistemi”

Yrd. Doç. Dr. Ali Ekber ŞAHİN

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi,
Eğitim Araştırmaları Dergisi Editörü
*“Eğitim İle İlgili Süreli Dergilerde Hakemlik ve Sorunları
(Eğitim Araştırmaları Dergisi Örneği)”*

TARTIŞMA: 15:15 – 15:30

ARA – ÇAY: 15:30 - 15:45

III. OTURUM: 15:45 - 17:45

“ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ”

Oturum Başkanı:

Prof. Dr. Gürbüz ERGİNER

Ankara Üniversitesi DTCF Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi,
SBVT Kurulu Üyesi

Konuşmacılar:

Prof. Dr. İnyet AYDIN

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi
“Sosyal Bilimlerde Araştırmadan Yayına Etik Değerler”

Prof. Dr. Mehmet ECEVİT

ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi
*“Bilimsel Bilgi Problematikliği: Araştırma ve Yayın Etiğinde Toplumsal
Ayrıcalıklar ve Ayrımlar”*

Prof. Dr. Tuba ONGUN

Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi
“Araştırma ve Yayın Etiği”

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Öğretim Üyesi, Anayasa Hukukçusu
Liberal Düşünce Dergisi Editörü
“Bilimsel Makale Yazma Etiği: Eleştirel Gözlemler”

TARTIŞMA : 17:15 – 17:45

03 KASIM 2006 Cuma

IV. OTURUM: 9:30-11:00

“BİLİMSEL MAKALE VE YAYIN NİTELİKLERİ”

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Aydan BALAMİR

ODTÜ Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi, SBVT Kurulu Üyesi

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Aytül Kasapoğlu

Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

“Bilimsel Yayınların Niteliğinde Etkili Olan Faktörler: Bilim İnsanı ve Bilim Politikalarının Rolü”

Prof. Dr. Selami SARGUT

Başkent Üniversitesi İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

“Buluşsal Arayış ya da Sav: Bilimsel Makale Niteliği Üzerine Düşünceler”

Doç. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK - Y.Doç. Dr. Ömer KUTLU

Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

“Sosyal Bilim Araştırmalarında Yöntem Sorunu”

TARTIŞMA: 10:45 – 11:00

ARA – ÇAY: 11:00 - 11:15

V. OTURUM : 11:15 - 12:45

“SOSYAL BİLİMLER SÜRELİ YAYINLARINDA BİLİM DİLİ SORUNU”

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Erdinç SAYAN

ODTÜ Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi, SBVT Kurulu Üyesi

Konuşmacılar:

Prof. Dr. İclal ERGENÇ

Ankara Üniversitesi DTCF Dilbilim Bölümü Öğretim Üyesi

“Bilim Dili Türkçe ve Sosyal Bilimler Dergilerindeki Görünüm”

Prof. Dr. Osman TOKLU

Ankara Üniversitesi DTCF Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öğretim Üyesi

“Sosyal Bilimlerde Yabancı Dilde Yayın Yapma ve Sorunları”

Doç. Dr. Leyla Subaşı UZUN

Ankara Üniversitesi DTCF Dilbilim Bölümü Öğretim Üyesi,

SBVT Kurulu Üyesi

“Bilimsel Söylem ve Özellikleri”

TARTIŞMA: 12:30 – 12:45

ARA – YEMEK: 12:45 - 13:30

VI. OTURUM: 13:30 – 15:00

“AKADEMİK YÜKSELTME VE ATAMALAR AÇISINDAN SÜRELİ YAYINCILIK”

Oturum Başkanı:

Doç. Dr. Recep BOZTEMUR

ODTÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, SBVT Kurulu Üyesi

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Adil TÜRKOĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi,

YÖK Temel Alan Danışma Komisyonu Üyesi

“Sosyal Bilimler Alanında Yükseltmeler Konusunda YÖK’ün Yaptığı ve Yapması Gereken Çalışmalar”

Doç. Dr. İsmail GÜVEN

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

“Yurtdışı Sosyal Bilimler Dergilerinde Yayın Süreci”

Ar. Gör. Binali TUNÇ

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Elemanı

“Akademik Yükseltmeler ve Atamalar Açısından Süreli Yayınların Anlamı”

TARTIŞMA: 14:45 – 15:00

ARA – ÇAY: 15:00 - 15:15

VII. OTURUM: 15:15 – 17:00

“KURULTAYIN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KAPANIŞ”

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Yıldız ECEVİT

ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, SBVT Kurulu Başkanı

Prof. Dr. İlhan TEKELİ

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) Kurulu

Prof. Dr. Yıldız ECEVİT (Başkan)

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Prof. Dr. Korkmaz ALEMDAR

Prof. Dr. Gürbüz ERGİNER

Doç. Dr. Aydan BALAMİR

Doç. Dr. Leylâ Subaşı UZUN

Doç. Dr. Erdinç SAYAN

Doç. Dr. Recep BOZTEMUR

Doç. Dr. Gamze Yücesan ÖZDEMİR

ULAKBİM

Prof. Dr. Cem SARAÇ (Müdür)

Elif Aytek GÜRSES (Md. Bilgi Mrk. Yrd. V.)

Nuray DEMİRKOL

Nihan ERTÜRK

Oya SANER

Mehmet BOZ

